

ENÂM

﴿ ٦ ﴾ سُورَةُ الْأَنْعَامِ

Bu sûrei « انعام » Mekkîdir. Ancak altı veya üç âyeti müstesna. İbni Abbas radiyallahüanh demiştir

ki bu sûre Mekkîdir cümlesi birden bir gecede nâzil olmuş ve yetmiş bin Melek teşyi etmiştir. Resuli ekrem

sallâllahüaleyhi vesellem kâtiblerin hepsini çağırđı ve cümlesini o gece yazdılar. Ancak altı âyet

müstesnadır ki bunlar da «

﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ﴾ . ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ . ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى﴾ . ﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ﴾ . ﴿وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ﴾ . ﴿وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ﴾

âyetleridir. Müşarün'ileyhten ve Mücahid ve Kelbiden diğer bir rivayette ancak « لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ » üç âyet Medinede nâzil

olmuştur. Katâde ancak «

﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ . ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ﴾

âyetleri, Kisaî de ancak iki âyet « قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ » ile mürtebıtı Medinede nâzil oldu

demişlerdir. Bir de « قُلْ لَا آجِدُ » âyetinin Mekkede Arefe günü nâzil olduğu zikir edilmiştir. Hazreti

Enes Radiyallahü anhten rivayet olduğuna göre «Resulullah şöyle buyurmuştur ki: «Kur'anda sûrei

«En'am» in gayri bir Sûre bana cümleten nâzil olmadı ve Şeytanlar bu Sûre için toplandıkları kadar hiç bir Sûre için toplanmamışlardı. Bu Sûre bana Cibril ile maiyyetinde elli bin Melek olduğu halde gönderildi,

sh:»1862

bunu kuşatmışlar, bir düğün debdebesiyle getirdiler, havuza su kor gibi sadrimde kararlaştırdılar. Allah tealâ bununla beni ve sizi öyle i'zaz etti ki artık bundan sonra ilel'ebed izlâl etmez. Bunda müşriklerin bütün huccetlerinin ibtali ve Allahın hulfü nâkabil bir va'di vardır.». Muhammed ibni Münkedirden dahi merviydir ki sûrei «En'am» nâzil olduğu zaman Resulullah tesbih etmiş ve bu Sûreyi ufuku seddedecek kadar Melâike teşyi' etti buyurmuştur.

Âyetleri - Yüz altmış beştir. Kûfi.

Kelimatı - Üç bin elli iki

Hurufu - On iki bin iki yüz kırk

Fasılası - ﴿لَمْ نُنْظِرْ﴾ ﴿لَمْ نُنْظِرْ﴾ ﴿لَمْ نُنْظِرْ﴾ ﴿لَمْ نُنْظِرْ﴾ ﴿لَمْ نُنْظِرْ﴾

İsimleri - «Sûretül'en'am», «Sûretülhucce», çünkü En'am mükerrer surette zikredilmiştir. Esası da hucceci nübüvveti tezkirdir. «﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا﴾ ﴿فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ﴾»

Bu Sûrede tevhid, adl, nübüvvet, mead delilleri ve ehli butlân ve ilhadın mezheblerini ibtal ve sûrei «Mâide» de geçen En'amın hıl-ü hurmetine müteallık tafsilât vardır. Binaenaleyh sûrei «Mâide» yi sûrei «En'am» ın ta'kib etmesi de pek ma'nidardır. Sûrei «Maide» «

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾» mazmununu muhtevi olmak ve nüzulde muahhar

bulunmak i'tibariyle bir gayei kemali ihtiva ediyordu. Sûrei «En'am» ise evvel emirde bu tekemmülün seyri inkişafını muhtevidir. Bunun için mâideye mütekaddim olan bu inkişafın tertibi Kur'anda onu ta'kib etmesi

de «﴿وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي﴾» den sonra abdest ve teyemmüm âyetinin «

﴿وَلَيْتُمْ نِعْمَتُهُ عَلَيْكُمْ﴾» fıkrasında beyan olunan hikmeti tazammun eder. Ve bundan anlaşılır ki

Kur'anda sûrei «En'am» dan i'tibaren sûrei Fatıhanın ikinci bir devrei inkişaf ve tafsiline başlanmaktadır. Bu

suretle «Mâide» nin hitamında hamd-ü şükranı telkîn ederek başlayan sûrei «En'am»

Fatihanın «**الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ**» mebdeini bir sureti mahsusada bast-u tavzih ile

iptida etmiş ve bu veçhile her nihayet bir bidayetin medhali olduğunu göstermiştir. Buna binaen Semavat-ü

Arz saltanatı kendisinin mülkü olan «**وَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**» bulunan Allah tealâya sıdk-u

ihlâs ile şu suretle hamd-ü senâ ve arzı ta'zimat etmeliyiz:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
﴿١﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ
الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿٢﴾ هُوَ
الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ
أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٣﴾ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ
سِرِّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٤﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ
مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا

بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ
مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ
مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَا هُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ

sh:»1864

﴿٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قُرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ
لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٨﴾ وَقَالُوا لَوْلَا
أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ
﴿٩﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَ لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا
يَلْبَسُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ اسْتَهْزَى بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ
سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾ قُلْ سِيرُوا فِي
الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿﴾

Meali Şerif

Hamd o Allahın hakkıdır ki Gökleri ve yeri yarattı zulmetleri ve nuru yaptı, sonra da Hakkı tanımayanlar bunları kendilerini yaratana denk tutuyorlar 1 O, o hâlıktır ki sizi bir çamurdan yarattı, sonra bir eceli bitirdi bir ecel de nezdinde müsemmâ, sonra da siz daha şübhe ediyorsunuz 2 Halbuki o Göklerde de Allah yerde de, sizin içinizi de bilir, dışınızı da, daha ne kesbedeceksiniz onu da bilir 3 Böyle iken onlara ondan yüz çevirmiş olmasınlar 4 İşte en belli hak geldiği zaman da kendilerine yalan dediler, fakat yakında onlara ne ile istihza etmekte olduklarının haberleri gelecek 5 Görmediler mi önlerinde kaç karın helâk ettik, bu yerde onlara size

sh:»1865

vermediklerimizi vermiştik ve üzerlerine Semayı bol bol salıvermiştik, ırmakları ayaklarının altından akar bir hale getirmiştik, öyle iken onları günahlarıyla helâk ettik de arkalarından yeni bir karın olarak başkalarına neş'et verdik 6 Sana kâğıt üzerinde yazılmış olarak bir kitab indirseydik de onu elleriyle yoklasaydılar her halde o küfürlerinde inad edenler yine diyeceklerdi ki "bu: ap açık bir sihirden başka bir şey değil" 7 Bir de "şunun üzerinde bir Melek indirilse de görsek a" diyorlar eğer öyle bir Melek indirse idik her halde iş

bitirilmiş olur, kendilerine bir ân bile göz açtırılmazdı 8 Kendisini bir Melek kılaydık yine onu bir er kılacaktık

ve düşmekte buldukları şübheye onları yine düşürecektik 9 Kasem olsun ki (ya Muhammed) senden

evvel gönderilen Peygamberlerle de eğlenildi, fakat o eğlenildikleri hak, o masharalığı edenleri çebçevre

kuşatıverdi 10 De ki: yer yüzünde dolaşın da bakın o Peygâmbere yalancı diyenlerin akıbeti nasıl

olmuş?" 11

1. ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ hamd hep Allaha

﴿الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ Ki başların üstündeki Semavatı ve ayakların altındaki Arzı halketti ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ ve zulûmat-ü nûru yaptı.»-

Binaenaleyh onun bunlar üzerindeki mülk-ü saltanatı ve rübubiyeti yalnız vücudlerinden sonraki tedbir ve

tekemmülleri, avarızı lâhıkaları üzerinde cereyan eden ve zatı ve tabiatlerine mahkûm bulunan tâlî ve

ma'lûl bir mülk-ü rububiyet değil, daha evvel halk-u ca' ile bütün mevcudiyetlerine dahi hâkim olan bir

mülk-ü saltanattır. Ve bunun için bütün hamd-ü sena, bütün ta'zîm-u şükran ancak ve ancak Allahın

hakkıdır. Zaten ve sıfaten Allaha mahsustur.

Kur'anda beş Sûrenin evvelinde «الْحَمْدُ لِلَّهِ», salisen Sûrei «Kehf» de «
﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ kelimeyi tayyibi mezkûrdur. Evvelâ Fatihada « », saniyen

bu Sûrede «

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ
وَالنُّورَ», salisen Sûrei

sh:»1866

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ», rabian Sûrei

«Sebe'» de «

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ», hamisen

Sûrei «Fâtır» da «

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَكَةِ رُسُلًا
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» tahmidile

âleminde rübubiyeti ilâhiyyenin vücut ile tafsil-ü izahıdır.

«Mâide» nin hatimesinden intikalen burada görülüyor ki Semavat-ü Arz hakkında «halk», zulûmat ve

nur hakkında «ca'l» ta'bir olunmuştur. Müfessirîn diyorlar ki «ca'l» de «halk» gibi bir inşa ve ibda'dır. Şu

kadar ki halk inşai tekvîniye muhtass ve bir takdir-ü tesviye ma'nasını da mutazammındır. Ya'ni halkta mahlûkun her veçhile mekadiri mahsusasını ibda' ve takdir eden mütekaddim bir ilmi muhit ve ona göre gerek bilâ madde ve gerek bir maddeden tekvin ve tevsiye ma'nası vardır. Ve bu suretle fitrat mefhumu halk ve hilkat mefhumundan bir cüzdür. Ca'l ise bu âyette olduğu gibi inşai tekvînî ile «

﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ ۝﴾ âyetinde olduğu veçhile inşai teşriîden eamm olduğu gibi

bundan başka ca'ide bir tasyîr-ü tazmin ma'nası, ya'ni mefulünün diğer bir şey ile zarfiyyet veya gâiyyet veya mebdaiyyet veya diğer her hangi bir veçhile mülâbesesi ma'nası dahi vardır ki bu şey' arada kâh zimnî bir kayd olarak ve kâh ikinci bir meful suretinde umdei kelâm olarak mülâhaza olunur. Evvelkinde

ca'l velev zimnen olsun mukayyed bir mefule taalluk eder. «

﴿ جَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ۝ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا ۝ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ ۝ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝﴾ gibi,

ikincisinde ise «

﴿ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ ۝ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا ۝﴾ gibi iki

mefule tealluk eder. Ve makamına göre bu ikinci şey'in bir kaydı zimnî veya umdei kelâm olup olmadığını

tefrik etmek kelimelerile ifade olunabilir. Netekim karanlık yaptı, aydınlık yaptı, geceyi gündüz, gündüzü

gece yaptı, karanlığı nâhoş, aydınlığı hoş kıldı denilebilir. Demek olur ki zulûmat-ü nurun mec'uliyyeti

yekdiğerile teakubu ve Semavat-ü Arzdaki eşyanın vücud mahlukları zımninde birer

sh:»1867

hadisei mütekabile olmaları l'tibariledir. Ve bundan zâtı zulmetin nur gibi bir emri vücudî ve a'damı
asliyyenin umuru mevcude olması ve eşyadan ka'fı nazarla zamanın leyl-ü neharın haddı zâtında mevcud
bulunması lâzım gelmez. Demek ki Mânicilerin dediği gibi zulûmat-ü nurun biri hâlikı şer, biri halıkı hayr iki
mebdei evvel olmaları şöyle dursun bunlar Semavat-ü Arzın hıkati zımnında mec'uli tâli ve zımnî, nisbî ve
izafî birer hâdiseden başka bir şey' değıllerdir. Zulûmatın nure takdimi eşyayı mahlûkada a'damı asliyyenin
melekâte mukaddem olmasına işarettir. Zulûmatın cemi', nurun müfred olarak iradı da zulmetin kesret,
şirk-ü teşettüt ile alâkadar bulunduğuna ve bunda vahdet ve ferdaniyyetin kesrette istiğrakine, nurun ise
tevhid ile alâkadar olduğuna ve bunda kesretin vahdette istiğrakına bir tenbih gibidir. Ve bu cem'ü takdim
ile ifrad ve te'hırde zulûmat-ü nurun Semavat-ü Arz karinesine ayrıca bir husni tekabülü de vardır. Sonra
zulûmat ve nurdan murad leyl-ü neharın teakubünde görüldüğü üzere mahsûs olan iki hâdisei mütekabile
olduğu zahirdir, Zira lâfızların hakikati luğaviyyeleri budur. Maamafih nur, inşiraha; zulmet, gumuma sebeb

olmak i'tibariyle bunlar küfr-ü iman, cehl-ü ilim, keder-ü sürur, şerr-ü hayr gibi ma'neviyata iymadan da hâlf değildirler. Ve hattâ bu ma'nâlarda mecazî mütearef olmak üzere müsta'meldirler. Bundan dolayı ba'zı müfessirîn bununla tefsir etmişler, Vahidî de zulümat-ü nurun mahsûs ve ma'kul her ikisine şamil bulunduğunu göstermiştir ki umumi mecaz demek olur. Filvaki' delili ma'rifet ve tevhid olan nurun yalnız bir hâdisei afâkiyye ve cismaniyye olmasında ısrar doğru değildir. Bunda enfüsiyyet ile afâkiyyetin, maddiyyet ile ma'neviyyetin bir intibakı, bir lemhai visali vardır ki biz ona idrak ve şühud ve şuuri vicdan tesmiye ederiz. Binaenaleyh nurda her halde bir ma'nâ gözedilmeli ve mahsûs ve

sh:»1868

ma'kulü cami' bir ma'nâyı âmm mülâhaza olunmalıdır. Havassin tenevvüüne rağmen nurun müfred olarak iradı da hepsinin nuri şuuru ve idrakte toplandığını ifham eder.

İşte Allah öyle bir rabbül'âlemîndir ki maddiyyat ve ma'neviyyatiyle Semavat ve Arzı halketmiş ve

zulümat-ü nuru yapmıştır. ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ sonra bütün bu ni'metlere nankörlük edip

küfredenler, ﴿بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ o yaradan rablarına bu mahlûkatı veya bunlardan ba'zılarını

denk tutuyorlar. -Bir kısmı tutuyor tabiati eşyaya tapıyor, bir kısmı tutuyor nücuma, Güneşe tapıyor. Bir kısmı

tutuyor hayr ilâhı, şer ilâhı, Yezdan ve Ehremen diye zulmete ve nura tapıyor, bir kısmı tutuyor hararete, ateşe tapıyor, bir kısmı tutuyor, taşlara, topraklara, ma'denlere ve bunlardan yaptıkları putlara tapıyor, bir kısmı tutuyor nebatata ve hayvanata tapıyor, bir kısmı tutuyor inâsa tapıyor. Bir kısmı tutuyor Fir'avn ve Nümrud gibi azgın Tagutlara tapıyor. Bir kısmı da Isâ ve anası veya Melâike gibi ibadullaha tapıyorlar.- Ki bütün bunların hâlık tealâya karşı ne büyük bir küfran, ne kadar bir iz'ansızlık olduğu bedihîdir.

Aceba bunlar bu küfr-ü küfranın mes'uliyetini hiç düşünmüyorlar, o halık tealânın kendilerine hiç bir şey

yapamayacağını mı zannediyorlar. Ey insanlar, 2. ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾

öyle bir Allahdır ki sizin hepinizi bir çamurdan halk etti.»- Allah, Arzı halkettiği zaman üzerinde hayattan hiç

bir eser yoktu, o hayatsız mevaddı arzıyeden çamur, çamurdan da nebat, hayvan, insan halketti ve sonra

o insanın sulbünden o çamurun bir nümunei istifası olarak çıkardığı bir «mai mehîn»

için

sh.»1869

deki zerreciklerden bir sülâlei mütevaliye olarak sizleri halkeyledi ve eylemektedir. Sizin maddei ulânız bir

çamurdan ibarettir. Onu insan yapan Allahdır. Burada tefsiri meşhur budur: Allah tealâ insanları Âdemden Âdemi de bir tıynden halketmiştir. Fahrudini Razî der ki: «bence bunda diğer bir vecih daha vardır şöyle ki, insan meniyle tamisten mahluktur. Bunlar ise kandan kan da ağziyeden tevellüd eder. Ağziye de ya hayvanî veya nebatîdir. Hayvanî olduğu takdirde o hayvanın keyfiyeti tevellüdündeki hali insanın keyfiyeti tevellüdündeki hali gibidir. Kala kala ağziye nebatîye kalır. Binaenaleyh sâbit ki insan dolayısıyla ağziye nebatîyeden, ağziye nebatîye de şüphe yok ki tıynden mütevelliddir. Ve o halde her insan bu suretle ibtidâen tıynden mahluktur. Tıynden nutfeye, nutfeden kalb, dımağ, kebid ve saire gibi sıfatte, surette, levinde, şekilde muhtelif echize ve a'za tevellüd ve teşekkül etmesi ise kendi kendine olabilecek bir şey' değildir. Bu san'atı bediâ ancak bir mukaddiri hakîm ve müdebbiri rahîmin takdir-ü tedbiri ile mümkün olabilir. ilh». Çünkü yok, kendi kendine var olamaz. Kendiliğinden tevellüd «jenerasyon spontane» hudus bilâ ille muhal ve batıldır. Bâ husus böyle bir istıfa' ile böyle bir insan vücudünün tesadüfen ve cahilâne bir surette meydana gelmesi evleviyette bâtil ve muhaldır. Râzînin bu ihtarı filhal meşhud ve ma'lûm vakıatı hayatiyyeyi mülâhaza ile yalnız Âdem aleyhisselâmın değil bir insanın edvarı muhtelif içinde tıynden bil'istıfa halkedilmiş olduğunu göstermesi ve hılkati Âdemi tenvir-ü tavzih eylemesi i'tibariyle cidden haizi ehemmiyettir. Ancak bu müşahede tefsiri meşhurda olduğu gibi ilk insanın, ilk nutfenin halkını bir izah olmak üzere mülâhaza edilmedikçe mes'elenin bütün künhiyle kavranılmış olacağı câyi nazardır. Zira nev'i

beşerin Arz üzerinde ilk halkına kadar çıkılmayınca her insanın nut-

sh:»1870

fedem evvel tıynden halk edilmiş olduğu bihakkin tezahür edemez. Çünkü her ferdin halk olunduğu nutfei

peder ve tamsi mâder topraktan aldığı gizasına mukaddemdir. Bu cihetle hilkati beşer «

« مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ » dir. Sulbde nutfenin, rahîmde tams-ü beydanın hilkati dahi

menşei nebatî dolayısıyla turaba ve suya medyûn ise de bunların deme temessülü daha evvel o sulb-ü

rahimin garizei hayatiyyesine, bu da tevellüd ettiği nutfe ve tamse medyûndur. Binaenaleyh mes'eleyi

ezher cihet tahlil etmiş olmak için tıynin mebdei hilkati beşer olması ilk nutfe ve tamesin hilkatine kadar irca'

edilmek lâzım gelir ki bu da evvelâ hilkati Âdemi mülâhaza ile mümkün olur. Bu münasebetle zamanımızın

nazariyatı fenniyyesini bir gözden geçirmek müfid olacaktır. Bugünkü nazariyyata göre gerek hayvanî ve

gerek nebatî mebde'i hayat son tahlilde bir «sellûl» e ya'ni bir huceyreye muntehi olmaktadır. Bir nebat, bir

hayvan bir insan bedeninin bütün a'zâyı ensacı, hurdebîn ile muayene olunabilen gayet küçük müdevver

veya mustafîl bir takım huceyrelerin bir san'ati bedi'a ile dokunmasından mütehasıldır. Hayat ve uzviyyetin

ilk nümunesi bir huceyrededir ki biz bunları insanlar hâkkında, zahri Âdemden çıkarılan zerrecikler diye

mülâhaza edebiliriz. Huceyre, huceyreden tevellüd ederek tekessür eder. Bir huceyre heva, su ve sair mevaddı arzıyyeyi tegazziy ve onlar huceyrenin içinde uzviyyete temessül eder. Bundan diğeri huceyrelere tevellüd eyler ve mecmunundan da bir ziy hayat beden dokunur, meydana gelir, ve bu suretle enva'ı nebatât, enva'ı hayvanat ve bu miyanda insanlar birli veya ikili olarak kendi huceyre aslıyyeleri üzerinde bir sülâle ta'kib ederler. Bir insanın mebdeî teşekkülü olan ilk huceyre anasının rahiminde bir yumurta huceyresiyle onu telkih eden bir nutfeye huceyresinin teşekkül ettikleri mülakkah bir huceyre olmak üzere mütelea olunur ki horos tohmiyle

sh:»1871

aşılannmış bir tavuk yumurtası bunun tam değılseye de zahirî bir nümunesi gibidir. Şimdi, her huceyre kendi tabiatıyla kendini yaratıyor demek yoktan illetsiz bir eser tasavvur etmek olduğı için nasıl bir tenakuz ve muhal ise bütün huceyratı mütevellidenin halıkı ve bunları bir beden olarak nescedib vücude getiren sani'i de ilk huceyredir demek dahi ondan daha büyük bir tenakuz ve muhaldir. Çocuğı yaradan ve yaşatan kendisi veya anası ve babasıdır zannetmek gibi açık bir cehalettir. Şüphey yok ki bir huceyreden bir nutfenin «meşie» inden yüzlerle binlerle, milyonlar milyarlarla huceyratı halk eden ve bunları nescederek evsaf ve

eşkâlleri ve menafî'i ve garizeleri muhtelif a'za ve echizeden müteşekkil mükemmel bir beden, bir hayat makinesi halinde işleyen san'ati bedia bunların cümlesi üzerinde hakim olan bir kudreti baligai İlâhiyyenin en mükemmel şahididir. Ve böyle olduğu Kur'anın müteaddid âyetlerinde de gösterilecektir. Fakat bu âyetten çıkan mes'ele yalnız bundan ibaret kalmıyor. O ilk hüceyrenin menşeyi ne olduğu da gösteriliyor ki bütün kudreti halikai hayatiyyenin o bir hüceyreye aid olması gibi bir tevehhüme de meydan kalmasın.

Bugün erbabı fen diyorlar ki: Hayât ve uzviyyet böyle bir hüceyreye bir tohuma râci'dir ve Pastör tecribesine nazaran da gerek nebatî ve gerek hayvanî her zî hayât, her uzviyyet behemehal kendi nev'inden böyle bir tuhum ile mesbuktur. Ya'ni bir sülâledir. «Jenerasyon spontane» kendi kendine tevellüd yoktur ve olamaz.

İlletsiz bir hadise olamayacağını anlatan bu ifadeden bir çokları yanlış neticeler çıkarmış ve kudreti halikayı inkâra kadar varmışlardır. Halbuki bu noktada fennin tafsilen tahlil edemediği ve maamafih icmalen halleylediği ikinci bir safha vardır. Zira Erzın ve Erz üzerinde hayâtın kadîm olmadığı fennen ve mantıkan ma'lûm olduğu gibi «hüceyrenin mürekkebi ve mütekevvin ve binaenaleyh hâdis» olduğu

da yakinen ma'lûmdur. Ve hattâ kimyayı uzvîde ve ilmi ensacda «huceyrelerin terkiyatına ve eşkâline» müteallık bir hayli ma'lûmat da vardır. Gayrı uzvî bir takım mevaddı basiteden zihayât bir huceyrei uzviyye tereküb etmiş bulunuyor. Gerçi fen bu mevaddın bıssınaa terkiyatından bir huceyre yapamıyor. Fakat huceyrenin mürekkeb ve mütekevvin ve hâdis olduğu da her şüpheden azâde olarak ma'lûm bulunuyor.

Ve zaten tevellüdi müteselsil tasavvuru da her huceyrenin tekevvin ve hudusünü tasavvur etmektir. Şu halde huceyre içinde huceyre ve daha evvel Arz üzerinde ilk insan veya ilk hayvan veya ilk nebat huceyresi nasıl ve nereden yapılmıştır? Suâli vardır. Buna karşı fenni beşer: «Nasıl yapıldığını henüz bilmiyorum ve fakat şurası muhakkaktır ki her halde mevaddı basitai Arziyyeden yapılmıştır. Bu nokta fennen ve aklen müteyakkandır. Zira terkiyatında Arzda bulunabilen mevaddı basita müşahede olunuyor» cevabını vermekte ve bu noktada mes'ele kimyadan ve ilmi hayattan kanunı ıstıfa' ile hikmeti ilâhiyye sahasına geçmektedir. İlletsiz kendi kendine hudus ma'nasına «jenerasyon spontane» tevellüd veya tekevvin binefsihi haddi zatında bir tenakuz olduğu için aklen ve fennen bizzarure muhal ve aynı zamanda huceyrenin hâdis ve mütekevvin olduğu da yakinen ma'lûm bulunduğundan bu babda Pastör nazariyyesi daha ziyade felsefî demek olan ıstıfa mülâhazasına lüzum görmeden fenni doğrudan doğru kudreti halıkaya istinad ettirmiştir. Çünkü ıstıfayı mevzuı bahsetmenin neticesi de bunu isbattan başka bir şey değildir. Yoksa «her zihayat kendi nev'ine mahsus bir tohumdan olur. «jenerasyon spontane» yoktur»

diyen Pastör bu sözü ile huçeyratı ibtidaiyyenin kıdem ve ezelliyyetini iddia etmek gibi bir tenakuzu iltizam eylemek istememiştir. Pastör bilirdi ki huçeyratı hayatiyye fennen azamî olarak yüz derecei hararete bile tahammül

sh:»1873

edemez helâk olur. Ve hattâ bundan dolaydır ki mevkiî tecribeye koyduğu şişelerindeki suları ve onlardaki mevaddı uzviyyeyi bu suretle ta'kim etmiştir. Şu halde ilmi tabakatı Arza nazaran sonradan teşekkül eden ve bir vakitler binlerle derecei hareret içinde bulunan kürei Arz üzerinde kadim ve ezelf bir huçeyrei hayatiyyenin mevcudiyetini nasıl kabul ve tasavvur etmiş olabilir? Ve şayed ettiyse böyle bir da'vanın ne kıymeti ilmiyyesi olur?!... Binaenaleyh huçeyrei ibtidaiyye her halde hâdis ve mevaddı Arziyyeden mütekevindir. Fakat binefsihi tevellüd ve tekevün de batıl olduğundan bunun halk-u tekvini bizzat halık tealânın kudreti ezeliyyesine müstenid ve ona delil ve şahiddir. Ve bu babda ilk huçeyrenin kürei Arza diğer ecramı Semaviyyeden gelib gelmediğini farzetmeğe kalkışmak da söz uzatmaktan başka bir şey değildir. Hâsılı insan içinde insanın huçeyre içinde huçeyrenin tevellüd ve tekevünü ile sülâlei hayatın tevalisi tegaddi ile alâkadar, tegaddi ise Arzdan, çamurdan halkolunarak gelen bir gıdayı tahvil ve temsil

demek olduğu derkârdır. Ve bu suretle mevaddı arzıyyenin hıkati beşere velev kısmen olsun bir mebde' bulunduğu da zahir ve kudreti halıkayı bu tahvil ve temsil suretindeki istifadan fehmederek mes'eleyi kısa kesmek de mümkündür. Ancak bunun illeti halkasını tegaddi ve temsil kudretinde farzetmek bu kudreti de sırf o insan veya o hucrenin daha evvelki bir insan veya hucreyreden tevarüs ettiği kuvvei hayatiyye eseri olarak mülâhaza etmek mümkün ve hattâ mu'tâd bulunduğundan bu hal içinde insanın bidayeten tıynden halkedilmiş olması esasına henüz ihtilât ve iltibastan salim bir surette tavazzuh etmiş nazariyle bakılamaz.

Ve Pastör nazariyyesini ta'kib edenler de bu safhai tevali içinde illeti halıkayı ilk hucreyrenin malik

bulunduğu kuvvei hayatiyyede gözetebilirler. Fakat mes'ele, Arz üzerinde ilk tekevvün eden

hu-

sh:»1874

ceyrede mutalea edilir, hem de illetsiz hudûs, tevellüd binefsihi muhal olduğu ve hucreyrenin kadim ve ezeli

olamaybı bizzarure hâdis bulunduğu unutulmıyarak mutalea edilirse o zaman gerek pastörcüler ve gerek

istifacılar, herkes bizzarure i'tiraf etmek mecburiyetindedirler ki beşerin maddei ibtidaiyyesi mevaddı

arzıyyeden Arzın çamurundandır. Ve fakat beşer o çamurun süzölmüş, istifa görmüş bir şekl-ü sûretidir, «

« مِنْ سُلَّالَةٍ مِنْ طِينٍ »

İşte Allah o halıktır ki insanları ibtidaen böyle bir çamurdan halk eyledi ﴿ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا﴾

sonra bir ecel kaza etti; takdir-ü hukmedib bilfil mevkı icraya koydu, her Dünyaya geleni ölümüne kadar bir

ecel ile te'cil eyledi ki her eceli yetenin ölmekte olduğu zahir ve hepinizin ma'lûm ve meşhududur. Bundan

başka ﴿وَاجَلَ مَسْمًى عِنْدَهُ﴾ takdir-ü tesmiye edilmiş bir ecel, bir eceli müsemmâ da onun

indinde, onun huzurunda vardır. -Ki bu da bu hayatı Dünyadaki nîk-ü bed bütün efalın ba'delmevt

mes'uliyeti vakti ya'ni eceli saat ve kıyamet, yahud eceli bâsdir ki bu henüz kazâ edilmemiş, fi'liyyatı

meşhudunuz değil gâibdir. Fakat takdir-ü tesmiye edilmiştir. Bilâhare huzurı ilâhîde behemehal icra ve

infaz edilecek « فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ » ebediyyen taayyün

edecektir.

Yukarılarda dahi sebkettiği üzere ecel, bir vakit, veya o vaktin nihayeti demektir. Meselâ şu borç bir sene

müecceldir denildiği zaman bir sene bir eceldir. Sonra eceli geldi denildiği zaman da senenin nihayeti

geldi demek olur. Ve bu âyette her iki ma'nâ câizdir. Maamafih birincide vakit ikincide nihayet ma'nası daha

muvafıktır. Binaenaleyh insanın Dünyada eceli demek mevtine kadar müddeti ömrü veya onun nihayeti âni

mevti demektir. Öldüğü lâhzada bu ecel gelmiş ve yetmiş olur. Her hangi ma'nâ tasavvur edilirse edilsin bu

sh:»1875

ömür, bu ecel birdir. Bir kerre tahakkuk eder. Bir insan için bir mevte kadar iki ecel tasavvuruna imkân yoktur. Ve ölüm her ne sebeble olursa olsun ecel yetmiş ömür bitmiş olur. Ve artık ona ecelsiz öldü demek tenakuzdan başka bir şey değildir. O gün anlaşılır ki ezelde mükadder ve müsemma olan bu, bu gün tahakkuk edib fi'len kaza edilen de budur. Fakat bunun kazasıyla, bu ecel yetmekle insanın, vücudun her şey'i her iş bitmiş olmaz. Bundan sonra da diğer bir ecel, bir nihayet gelecektir, bu ecel de bu müddetin nihayetinde ve huzuru ilâhîde iyi ve kötü her mes'uliyet hıtam bulacak, suâl-ü hisab tamam olub hayati Dünyanın bütün defterleri kapanacak, ondan sonra ya ebediyyen sevab veya ebediyyen ıkab devresi gelecektir. Ve işte burada «

أَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ» bu akıbet, bu nihayettir ki buna kıyamet, sâat,

yevmi ba's, yevmi cemi', yevmi suâl, yevmi hisab, yevmi ceza, yevmi din yevmi fasıl denilir. «

وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ» bu fasıldan i'tibaren tecelli ve tahakkuk

eyliyecektir. Ve artık buna nihayet yoktur. Eceli mevttten başka bir ecel olan bu eceli müsemmâ ecelin

nihayet ma'nâsı i'tibarile faslı Âhiretin mebdei olan sâat ve vakit ma'nâsı mülâhazasıyla de mevttten o sâata

kadar olan berzah müddetile tefsir olunur ki meâl birdir. Ve tefsiri sahih ve mu'teber bu ma'hâlardır.

Maamafih ba'zı müfessirîn diğ̈er veçhiler de söylemişlerdir ki bunlardan bilhassa ba'zılarını ihtar edelim:

1- Ebü Müslim demiştir ki «kazâ olunan birinci ecel geçmişlerin, ya'ni vefat eden eşhas ve ümemi

salifenin ecelleridir. İkinci ecel de henüz vefat etmemiş bulunanların eceli mev'tleridir ki bunu ancak Allah

bilir «buna göre mevzuibahs her şahs için ancak bir eceli mev't demek olur ki « أَجَلًا وَاجَلًا »

tenkirlere nazaran hılâfı zâhirdir. Birinci ecel herkesin geçen ömrü miktarı, ikinci ecel de kalan ömrü

miktarı demek de böyledir. Hattâ bizce burada birinci eceli eceli eşhas, ikinci eceli «

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ » medlûlû

sh:»1876

üzere eceli umem, ya'ni birisi mev'ti ferdî eceli, diğ̈eri mev'ti milli eceli olmak üzere mülâhaza etmek de

varidi hatır olur. Fakat mervi olan evvelki ma'hâ bunu mutazammındır. « قَضَىٰ أَجَلًا » ikisine de

şamildir.

2- Ba'zıları da demiş ki her insanın iki eceli vardır. Birisi âcâli tabî'yye, ikincisi âcâli ihtiramiyyedir. Eceli tabîî şudur: mizac, avarızı hariciyyeden masun kalmış olsa idi müddeti bekası fulân vakte kadar varacaktı, eceli ihtiramîy de gark, hark, haşerat sokmak ve saire gibi esbabı hariciyyeden mu'dıl bir sebep ile husule gelendir. Fahrüddini Razî bunu hükemai islâm kavli diye nakletmiştir ki murad, Etibbâdır. Etibbâ arasında bir ömri tabîfy nazariyyesi vardır. Ve netekim tabiblerimiz lisanında eceli tabîfyeceli müsemmâ, eceli ihtiramîye de eceli kaza ta'bir edilmek mu'tad olmuştur. Böyle bir telâkki kablelmevt hayatta esbaba, hıfzussıhhaya, tedaviye tahaffuzatı hariciyyeye riayetini menafi'ini göstermek noktai nazarından müfiddir. Lâkin bunu iki ecel diye anlamak doğru değildir. Ya'ni bir insanın biri tabîfy, biri ihtiramîy olmak üzere iki eceli yoktur. Ya tabîfy veya ihtiramîy bir eceli vardır. Zira fi'len vaki' olacak olan ecel, bunların ancak biridir. Diğer bir imkândan ibarettir. Vücuhi imkân, müteaddid ve hattâ namütenahî olabilir. Fakat vaki' birdir. Hakikaten ömür, ecel de o vaki'den ibarettir. Allahın takdir-ü kaza ettiği de odur. Allahın bildiği şaşmaz, o mümkinini mümkün, vaki'ı vaki' olarak bilir. Binaenaleyh eceli tabîfy ve ihtiramîy taksimi eceli mümkün, eceli vaki' diye bir taksim yapmak gibidir. Esbabı hariciyye ihtiramı ile ölenin tabîfy olarak ölmesi mümkün olduğu gibi tabîfy olarak ölenin de esbabı hariciyye ile olması melhuzdur. Fakat o her halde bunların yalnız birile ölecektir. Halbuki ecel denildiği zaman mümkinini değil vaki'ı anlamak lâzım gelir. Vaki' vukuundan evvel

henüz imkân sahasındadır. Binaenaleyh henüz ölmeyen bir kim-

sh:»1877

senin esbabı tahaffuza riayeti meşru' ve hattâ vazifedir. Fakat vakıın vuku'yle sahai imkân kapanmış, ecel

tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh o zaman da vazife, vakia teslim olmaktır. Sonra ömri tabiî sözü de mücerred

bir nazariyyedir. Ölüm her ne olsa bir ihtiram ve tahrib olmaktan çıkmaz. Herem esasen bir ihtiram eseridir,

yoksa tabiatın tabiat olmak üzere muktezasi itiraddan başka bir şey değildir. Tesiri haricî ile ihtiram mevzu

bahs olmayınca ömri tabiî namütenahi olmak iktiza ederdi. Demek ki huküm, tabiatte değil, halık

tabiattedir. Ve o halde tabiat sözü bir taglit ve teşkiktir. Bu gibi sözlerle insanlar emri yakîn olan ölümden bile

şeklere düşer dururlar. Netekim buyuruluyor ki: ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ﴾ Sonra ey kâfirler siz

tutar şekk-ü tereddüd edersinizha!...» -Ya'ni Allah tealânın sizi ve sizin maddei ülânıza varıncaya kadar

bütün usulünüzü halkeden halık ve size takdir-ü hukm ettiği ecel gelinceye kadar hayatınızı veren bir

muhyiyi kadir olduğu nefsinizdeki âsari meşhudesiyle sâbit ve muhakkak ve böyle maddeler yaratmağa ve

onlarda hayatlar ibda' etmeğe ve sonra bu hayâtı dilediği ecele kadar ibka eylemeğe kadir olan halık

tealânın bu halk-u ıhyayı bir daha yapmağa kudreti evleviyyetle müberhen bulunduğu halde siz kalkar

kudreti İlâhiyyede şüpheler eder, keyfiyyetini ihata ve idrâk edemediğinizden dolayı indallah muayyen ve

mukadder olan bu eceli müsemmâda, bu yevmi mes'uliyet hakkında şekkler, tereddüdler çıkarır, Allaha

küfürler eder. Kendinizi, yâhud Semâvî veya Arzî diğler mahlûkatı Allaha denk tutarsınız öylemi? Halbuki 3.

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾ o Allah hem Semavâta, hem Arzda

ma'bud bir Allahdır. ﴿يَعْلَمُ سِرِّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾ sizin sirrinizi cehrinizi, gizlinizi, açığınızı

bilir. ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ﴾

sh:» 1878

İyi kötü, gizli, aşikâr her ne kazanıyor, her neye istihkak kesbediyorsanız onu da bilir. O eceli müsemmâ

gelince müstehakkınızı tamamen verir. Ya Muhammed 4.

﴿وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ bu kâfirlere rablarının âyetlerinden,

ya'ni Allah tealânın ülûhiyyet-ü vahdaniyyetine ve kudret-ü ahkâmına delâlet eden tenzilî veya tekvinî

delâilinden hiç bir âyet de gelmez ki ﴿إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ illâ onlar, ondan

yüz çevirmiş bulunurlar. -İltifat etmezler. Bunun için 5.

﴿فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ hakkı, ya'ni Kur'ânı, kendilerine gelince tekzib

ettiler.- Böyle en büyük hakkı tekzib edenler diğlerlerine nasıl iltifat ederler. Fakat

﴿فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ onlara ne ile istihza

etmekte bulduklarının müdhiş haberleri lâcerem gelecek -hakk ile istihza etmenin ne olduğunu o zaman

anlıyacaklardır. 6. ﴿الْمَ يَرَوَا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ﴾

görmedilermi onlardan evvel biz ne kadar karn helâk ettik?..»-

KARN, iki ma'nâya gelir: Birisi zamandan bir müddette mukterin olan ümmet, bir zaman ehali olan

heyeti ictimaiyye ki « خَيْرِ الْقُرُونِ قَرْنِي » hadîsi şerifi bu ma'nâyadır. Bunda sivrilmek veya

mukarenet etmek ma'nâsı vardır. Bu mukarenet veya efradın yekdiğerine mukareneti veya bir Peygamber,

bir âlim, bir reîs gibi büyük bir şahsiyyete mukareneti mülâhaza olunur. Diğeri de müddeti zamanın

kendisine denir ki asır gibi ekseriyyetle yüz sene takdir edilmiştir. Burada murad evvelkidir. Ya'ni biz,

zaman zaman ne sivrilmiş ümmetler, ne cemaatler helâk ettik ki

﴿مَكَّانَهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمْكِّنْ لَكُمْ﴾ bu Arzda size

vermediği-

sh:»1879

miz müknet ve kuvveti onlara vermiş idik.- Ya'ni yer yüzünde onlara öyle mekân ve vatan verdik ve o

vatanda onları öyle yerleştirdik kararlaştırdık ve kendilerine öyle kuvvetler, aletler, servetler bahşeyledik

idi ki ey ehli Mekke size o kadar kuvvet ve müknet-ü mekânet vermedik

﴿وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا﴾ ve üzerlerine Semayı, semanın feyzını

göndermiş de göndermiştik ﴿وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ﴾ ve nehirleri

öyle yapmış idik ki altlarından akıyor da akıyordu.» -Ya'ni böyle Cennet gibi vatanlarda üstlerinden

altlarından ni'metlere müstağrak olarak ucuzluk, bolluk içinde, nehirler, bağlar, bahçeler, meyvalar

arasında safa ile yaşıyorlardı. Derken ﴿فَاهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ biz o ümmetleri günahları

sebebiyle mahv-ü helâk ettik.»- O müknetler bu servetler kendilerini kurtaramadı, hepsi mahvoldu

﴿وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ﴾ ve arkalarında yerlerine diğer nesiller, başka

cemaatler ihdas-ü ikame ettik.» -Hâsılı Allah tealâ sizden evvelki Âd ve Semûd vesâire gibi akvamı

günahları yüzünden helâk edib ecellerini yetirmeğe ve yerlerine başkalarını ihdas-ü ikame edib onlarla yer

yüzünü ıslah-u i'mare kadir olduğu gibi size de böyle yapmağa kadirdir. Bundan anlaşılıyor ki ümmetlerinin

hulûli ecelinde zünub-ü hatiâtın sebebiyyeti mühimdir. Ve bu ecel, eceli mes'uliyetten bir lâhzadır,

Maamafih böyle olması ne onun mukadder olmasına mani'dir. Ne de ecelin taaddüdünü istilzam eder.

Ancak şu sabit olur ki bir ümmet vezâifinde kusur etmezse onun pek uzun müddet devam ve bekasi

mümkün olacaktır. Ve her halde helâk olan ümmetlerin sebebi helâki kendi günahları olmuştur.

Ya Muhammed 7. ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ﴾ biz

yuka-

sh:»1880

rıdan senin üzerine kâğıtta yazılı mücessem bir kitab indirse idik de ﴿فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ﴾

onlar gözleriyle gördükten başka onu elleriyle de ellese idiler

﴿لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾ o küfrü i'tiyad etmiş

olanlar mutlaka «bu açık bir sihirden başka bir şey değil derlerdi»- «فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ» kaydi

hissi lemsin hissi rü'yetten daha yakın ve daha kuvvetli olduğunu ve yalnız gözün aldanabileceği yerde

lemsin aldanmıyacağını iş'ar eder.

Bu âyetin sebebi nüzulü Abdullah ibni ebi Ümeyye olmuştur: Resulullah'a karşı ızharı temerrüd ederek,

sana iman etmem, tâ ki Semaya çıkasın, sonra bir kitab indiresin ki onda «rabbi izzetten Abdullah ibni ebi Ümeyyeye» diye yazılmış bulunsun ve bana seni tasdik etmemi emretsin ve maamafih bunu da yapsan tasdik edeceğimi zannetmiyorum» demişti. Fakat bil'ahare iman etmiş ve Taifte şehid olmuştur. İşte nefislerinde hakka inanmamak kararını verib delâili hakka iltifat etmiyen ve bundan dolayı Peygamberin sıdkına inanmıyan ve inanmak istemiyen kâfirler, nübüvveti bir sihir, bir göz boyayıcılığı, bir hiylekârlık kabilinden göstermek istedikleri için mu'cizatı Muhammediyye ve bahusus i'cazı Kur'an karşısında ilk söz olarak «bu açık bir sihir» dedikleri gibi, taleb eyledikleri surette elleriyle tutulur mücessem bir kitab, bir mektub da indirilmiş olsa ona da aynı veçhile «bu açık bir sihir» derlerdi. 8. ﴿وَقَالُوا﴾ ve hattâ dediler ki ﴿لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ﴾ bunun üzerine: -Bu kitabın yahud bu kitab ile beraber Muhammedin üzerine- açıktan açığa bir Melek indirilse ya!... Madem ki Melek iniyormuş indirilse de biz de görsek ya. -Nadr ibni Hâris, yine Abdullah ibni ebi

sh:»1881

Ümeyye, Nevfel ibni Halid, Hazreti Peygambere «ya Muhammed biz sana aslâ inanmayız, meğer ki bize

Allah tarafından bir mektub getiresin, beraberinde de dört Melâike gelib o mektubun Allah tarafından

olduğuna ve sen onun Resulü bulunduğuna Şehadet etsin» demiŐilerdi. Netekim «

لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا» dedikleri de Sûrei «Furkan» da

gelecektir halbuki ﴿وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا﴾ dedikleri gibi bir Melek indirse idik

﴿ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ﴾ her iş bitirilirdi -olacak olur, kıyametleri kopardı ﴿لَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾

sonra kendilerine göz açtırılmaz, bir lâhza mühlet verilmezdi- derhal mahvolurlar. Peygamberin haber

vermek, inzar etmek için ba's olunduğu azab hemen tatbık edilmiş bulunurdu ve artık Peygamber irsalinin

hikmeti, ma'nâsı kalmazdı çünkü Meleği sureti hakikiyyesiyle görmeğe takat getiremezler, yıldırım

çarpmaktan daha müthiŐ bir surette helâk olurlardı. Alelhusus ki o Kur'anı getiren Cibrildir. Ve onun bir

sayhası bir memleketi mahvetmeğe kafi gelmiştir. Peygamberler içinde bile pek nâdir zevat onu sureti

hakikiyyesiyle nadiren görebilmiŐtir. Vahiy esnasında Peygamberin nasıl bir tazyık içinde kendisinden

geçtiği de ma'lûmdur. Bunun için 9. ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا﴾ biz onu -o gönderdiğimiz

Peygamberi beşer değil, dedikleri gibi- Melek yapsa idik ﴿لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا﴾ mutlak onu bir

recül yapar, bir erkek suretine koyar da gönderirdik -nasıl ki Resulullah'a da Cibril çok defa «

دحية الكلبي» suretinde temeessül ederek inerdi. Ba'zan da Peygamberle beraber Sahabeye

de gayet beyaz elbiseli ve çok siyah saçlı bir adam suretinde zuhur ederdi, üzerinde hiç bir sefer alâimi

görünmez ve Sahabeden hiç biri de tanımazdı. Vahiy hadîslerinde «

واحيانا يتمثل لي الملك رجلاً» buyurulduğu ma'lûmdur. Cibrilin bir

sh:»1882

a'rabî suretinde geldiği: iymanı, islâmı, ihsanı, suâl ederek binâi islâmı ta'lim ettiği de meşhurdur. Ve nasıl ki

Hazreti Meryeme «bir beşeri seviy» suretinde temessül etmiş idi. Kezalik Hazreti İbrahime ve Hazreti Lûta

Melâike müsafir suretinde gelmişlerdi.

Burada « لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا » buyurulması şayanı dikkattir. Bununla Melekin kadın suretinde

gönderilmesi ihtimali bulunmadığı bilhassa anlatılmıştır. Zira bu kâfirler Melâikeyi inas tehayyül ediyorlardı.

Bu gibi akaidi batıladan nehy-ü tahzir için gönderileceği mevzuibahs olan Melekin kadın suretinde

gönderilmesi ise o zehabı tervic demek olacağından muhalifi hikmet bir tenakuzı fi'lî olurdu. Melekler

hakikatte onların hayalleri gibi dilber kızlar değildir. Hattâ onlara karşı inas suretinde temessülleri bile

muhtemil değildir. Buna işareten buyurulmuştur ki: Peygamberi melek gönderecek olsa idik her halde bir

erkek sûretine kor da gönderdik ﴿وَلَلْبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ﴾ ve şimdi onların

yaptıkları telbisi o zaman da biz kendilerine yapmış olurduk; onları aynı işkâl-ü iltibasa ziyadesiyle

düşürmüş bulunurduk.» -Şimdi Peygamber, beşer olduğundan dolayı kendilerine mümasil göstererek «

مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ» diye telbis-ü inkâra kalkışan kâfirler, o zaman da Meleki insan

sûretinde görecekler ve ona «biz senin Melek olduğunu ne bilelim sen de bizim gibi bir beşersin»

diyeceklerdi. Melek olduğuna inanmayacaklar, istidlâlâtını dinlemeyecekler. Risaletini kabul ve tasdik

etmiyeceklerdi. Fazla olarak bu şüphe ve işkâl yalnız onların telbisleri olmakla kalmıyacak Allah kendilerini

böyle bir iltibas karşısında bulundurmuş olacaktı.

Ya Muhammed, 10. ﴿وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ kasem olsun ki senden

evvel birçok Peygamberlerle istihza edildi de

sh:»1883

﴿فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ﴾ onlarla eğlenenleri sebebi istihza addettikleri

hakikat sarıb kuşatıverdi. -İstihzalarının tazyıkı vebali altında mahvoldular. Binaenaleyh sen o kâfirlerin

tekzib-ü teannüdünden müteessir ve me'yus olma da onlara 11. ﴿قُلْ﴾ şöyle de

﴿سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ﴾

Arzda gezib dolaşınız da sonra bakınız hakkı tekzib edenlerin akıbeti nasıl ve ne imiş.- Allah onları nasıl

yerlere geçirmiş görünüz de ıbret alınız. Bu emirlerle gösteriliyor ki evvelâ hareketi mekâniyye, saniyen

bunun zımnındaki hareketi zemaniyye ile keyfiyeti vakiatı mevki' ve mertebelerinde kemâhiye müşahede,

salisen bu müşahedede evvelden âhire gelen veya âhirden evvele giden bir cereyanı tertib içinden âhirin

keyfiyyetinde tevakkuf ile onu ahz-ü idrak, rabian buna kıyas ile şahidden gaibe intikal ve nazar; fikrin,

ı'tibarın şerâitü asliyyesidirler.

Şimdi bu ibretin hasılını beyan için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed!

﴿١٢﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ
خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الْبِلَادِ
وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٤﴾ قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ اتَّخَذُ وَلِيًّا
فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا يُطْعَمُ

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٥﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ﴿١٦﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ
الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ
وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨﴾ وَهُوَ
الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٩﴾

Meali Şerifi

Kimin şu Göklerdeki ve Yerdeki ? de "Allahın" de, o kendi uhdesine rahmeti yazdı, her halde sizi kıyamet
gününe toplıyacak, bunda şüpheye mahal yok, nefislerine yazık edenlerdir ki iyman etmezler 12 Halbuki
gecede gündüzde barınan ne varsa onun, ve işiden bilen ancak o 13 Ya, de: O Göklerin Yerin yaradanı
Allahdan başkasını mı veliy itti haz edeceğim? Halbuki o besliyor da kendisi. Beslenmekten münezzehtir
bulunuyor, ve ben "cidden ehli islâmın birincisi olmakla emrolundum ve sakın müşriklerden olma,
buyuruldu 14 Ben, de: rabbime isyan edecek olursam cidden büyük bir günün azabından korkarım 15 Kim
kendisinden o gün azab bertaraf edilirse işte onu rahmetiyle yarlıgamıştır. Ve işte iyan beyan kurtuluş odur.

Eğer Allah sana bir keder dokundurursa onu ondan başka açacak yoktur ve eğer sana bir hayır

dokundurursa

sh:»1885

yine o her şeye kadirdir 16 Kollarının üstünde kahir o, hakîm o, habîr o 17

12. ﴿قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ﴾ - Burada evvelâ

gösteriliyor ki hakikati ilmin başı idraki illet ve taharriyyatı ilmiyenin başı da taharriyi illettir. Ve itmi'nanı

kalb, illet ile ma'lûl beynindeki nisbeti illiyetin keyfiyyetini idraktedir. Saniyen gösteriliyor ki taharriyatı

ilmiyenin iki rükni mühimmi vardır: Biri suâl diğeri cevab. Bilmek için evvel emirde ne aradığını bilmek,

suâlini ta'yin ve tasvir etmek lâzımdır. Filvaki' tasviri suâl ya'ni vaz'ı mes'ele ilmin nısfıdır denilir. Demek ki ilk

vazife Semavat ve Arzdaki eşyaya bakıp bunlardaki tehavvülâtı görmek ve binaenaleyh umumunun illetini

teharri edib. «bunlar kimin?» sualini sormak ve buna nefsinde «Allahın!» cevabını almaktır. Salisen bu

suâl-ü cevâbın «kul, kul» diye gayet sade bir surette emri ta'limi de iki hakikati müş'irdir. Birincisi gösteriyor

ki: Bu suâl ve o lâhzada bu cevab dahi Allah tealânın kalbi beşere bir emr-ü ilhamıdır. O «bunu sor» ve

arkasından da «şu cevabı ver» diye emrediyor; bu suretle bunlarda Allah delâlet eden âyatı enfüsiyye oluyorlar. Ve Allahın şuunu nefsiyyede hâkim bulunduğunu isbat ediyorlar. İkincisi demek ki Semavat ve Arza nazar edenler için bu suâl son derece zarurî ve bedihî olduğu gibi buna «Allahın!» cevabını vermek de o kadar zarurî ve bedihîdir. Zira Semavat ve Arzın tehavvülât ve teessüratını görmek ve bunların bir maliki müdebbire muhtac olduğunu hissetmek Allahın varlığını duymak demektir. Ve zaten Allah demek bunların illeti küllü, haliki, maliki, hâkimi demektir. Ve o halde bu suale karşı «lillah» cevabı, bedihî bir kazıyyei tahliliyeden ibarettir.

İşte bu suretle evvelâ bütün mevcudatı mekâniyyeye şamil olan Semavat ve Arz ile mekân ve hâdisatı mekâ-

sh:»1886

niyye sonra «وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ط» âyetiyle zaman ve hâdisatı

zamaniyye irae olunarak ve Allah tealânın hem mekân-ü mekâniyyâta hem de zeman-ü zamaniyyâta malik

ve hâkim olduğu beyan edilerek isbatı sâni' ve maad mesailinin künh-ü lubbü takrir edilmiştir ki Sûrenin

« خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ »
evvelindeki

fıkraları da mekânî ve zemanî bu iki noktai nazarı icmal etmiş ve halk ve ca'l hükümleriyle de illiyet kanunu

ve ma'nâyı illiyet iş'ar kılınmış olmakla bu âyetler o âyetin bir inkişafıdır.

Bu cevabdan sonra nevbet, bu eşyadan ve bu nisbeti illiyetten Allah tealânın sıfatı zatiyye ve

ma'neviyyesini istidlâl ve istişhad ederek anlamağa ve ona göre her mevzı'de suâlini tasvir ve cevabını

tahrir ede ede Allahı tefekkür ederek zaman üzerinde mebde'den meade yürümeğe gelir. Bunun için

buyuruluyor ki:

﴿ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ﴾ O Allah ki kendine rahmet yazdı. -Ya'ni cemi'i

mahlûkata malik ve hâkim ve rahmet-ü gadaba alesseviyye kadir ve her ne isterse yapmak onun bilâ

muarız hakkı olduğu ve onun fevkında icrayı te'sir edecek bir mucib ve mi'yarı hak bulunmadığı halde bizzat

kendisi fazl-ü ihsan tarikiyle bütün milkine rahmeti iltizam edib kendi zati mukaddesine bil'ihthiyar vâcib kıldı,

rahmeti ahlâk edidi. Bütün bu eşyayı rahmetiyle halketti ve bütün cereyanı şüun onun suturı rahmeti oldu.

Binaenaleyh Allah ile mahlûkatı beyindeki nisbeti halk ve rububiyette Allah tarafından evvelen ve bizzat

gelen ve muntazar olan hukm-ü te'sir rahmetten ibarettir. Ahkâmı gazab evvelen ve bizzat ahlâkı lâhînin

muktezası değil, ciheti halktan: Halkın gerek kendi aralarındaki nisbeti teaddüleri ve gerek ahlâkı

İlâhiyeden tebaüdleri muktezası olarak derecei saniyede ve tâlî bir surette lâhik olur. Ve bu lûhuk da yine

rahmeti İlâhiyenin muktezasıdır. Elemin halkı maksud lizatihi değil, lezzete taayyün vermek, onun

hukmünü muhafaza etmek ve lezâizi fâniyeden lezâizi bâkiyeye geçmek içindir. Allah tealânın cümlei

rahmetindendir ki

sh:» 1887

insanları da ibtidaen fıtrati selîme üzere halketmiş, akl-ü ihtiyar ve hurriyyet vermiş ve enfüs-ü afakta nasbı

âyât ve irsali rûsûl ve inzali kütüb ile ma'rifet ve tevhidine hidayet eylemiş, rahmet-ü rıdvanının

muktezayatına da'vet ve gadab-ü ikabına müeddi ahvalden tahzir etmiştir. Allah tealânın kendiye rahmeti

yazmış olmasından dolayıdır ki bu rahmeti ve ni'meti hurriyyeti suiisti'mal edib böyle Allahdan udul,

fıtratullahı tebdil-ü tağyire kıyam, âyât ve delâilden i'raz, kitabları tekzib ve Peygamberlerle istihza velhasıl

ahlâkı İlâhî hilâfına muktezayâtı gadabı iltizam edenler hakkında ukubeti ta'cil etmez, tevbe ve ilticayı kabul

eder, yoksa sizi de çoktan o mahv-ü münkarız olanların yanına gönderirdi. Fakat yine Allahın rahmeti

kendine yazmış olmasından naşidir ki bu imhal, nâmütenahi gidemez, elbette bunun bir eceli müsemması

vardır. Ve elbette Allah hılâfı rızası olan bu cür'etleri ahkâmı gadabiyle karşılayacak, nizamı rahmetini

ilel'ebed idame edecektir.

Ey mükezzibîn bunun için ﴿لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ kasem olsun ki o

rahmânı rahîm olan Allah yevmi kıyamete kadar sizi -o akıbetlerini göreceğiniz mükezzibîni maziye ile

beraber hepinizi kabirlerde ve mahşer yerinde -toplayacak da rızasına doğru gidenleri rahmeti

ebediyesiyle bekâm ederken sizin de şirk-ü ma'siyetlerinizin cezasını verecektir.

﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ Bunda: Bu cemi'de ve bu kıyamet gününün geleceğinde hiç şekk-ü şüphe
yoktur. ﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ Nefislerini ziyan edenler, ya'ni kendilerinin rahmeti

İlâhiyyeden sermayeleri olan fıtratı asliyyeyi akı selîmi, isti'dadı mahsusı suiisti'mal ile zayi' edenlerdir ki

﴿فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ onlar bu hakikate inanmazlar. -Ve bu suretle kendi kendilerine zulmetmiş

olurlar. İyi bil-

sh.»1888

meli ki gün bugün, sâat bu sâat değildir. Bugün tatlı görünenler yarın acı, bugün acı gelenler yarın tatlı

olabilir. Zeman derler bir şey vardır, hâli istikbal ta'kib eder. Gecelerin gündüzleri, gündüzlerin geceleri gelir.

﴿وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ 13. Semavât ve Arz Allahın olduğu gibi

gece ile gündüzde sakin olan: gecelerin zulmeti ve gündüzlerin ziyası içinde mesken tutsan, gizli açık,

sakin ve müteharrik her şey de onundur ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve o semî-u alîmdir.

Bütün mesmuâtı tamamile işitir ve her şey'i tamamile bilir. Ondandır gizli kalacak ne bir kavil vardır ne de bir

fiil.» -Binaenaleyh gadabdan evvel, rahmeti kendine yazmış ve bu veçhile rahmeti gadabı sebkemiş olan

Allahdan bidayeten gadab gelmiyor diye nihayeten de gelmez, nefislerin sui isti'malinin hiç mes'uliyeti

olmaz zannedib de nefslere ziyan etmemeli, Âhirete inanmalı ve o gün için çalışmalıdır.

Ya Muhammed, 14. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿أَغَيْرَ اللَّهِ اتَّخَذُ وَلِيًّا﴾ ben Allahın gayrısını

mı veliy tutacağım? ﴿فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Gökleri ve yeri yaratan, bütün

fitratleri yapan Allahdan başkasına mı gönül verib velâyetine sığınacağım, ma'bud tanıyacağım?

﴿وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا يُطْعَمُ﴾ halbuki o yaradan yarattıktan başka it'am da eder: rızık verir,

müntefi' kullar da buna mukabil kendisi it'am olunmaz; taam ve intifa'dan ve her türlü ihtiyacdandır münezzehtir

ve müstağnidir. - Böyle ganiy lizatihi ve muhsin lizatihi olan yaradanı bırakıp da zatında muhtac olanlara, gayrıdan intifa' ihtiyacında bulunanlara perestiş etmek aklen bile ne kadar büyük şenaat ve hamakat olduğu da aşikârdır.

sh:»1889

FATIR, Fatırdan ismi faildir ki fitrat bunun binai nev'ı veya hasılı masdarıdır. Lisanımızda da pek çok müsta'mel olan bu kelimenin ma'nasını biraz izah edelim: İbni Abbastan merviydir ki «ben, demiş, «fatır»ın

ma'nâsını iyice bilmiyordum, nihayet bana iki a'rabî bir kuyu hakkında muhakemeye geldiler, birisi «

أَنَا فَطَرْتُهَا أَيَّ ابْتَدَأْتُهَا» ya'ni ben başladım, ibtidâ ben kazdım» dedi. İbni Enbarî de

şöyle beyan etmiştir ki: «Fatır» in aslı bir şey'i ibtidasında şakketmek, yarmaktır.» Bundan anlaşılır ki

lisanımızdaki yaratmak kelimesi daha ziyade bununla alâkadardır. Ve bunun izahı şudur: mevcudatı hâdis

vücade gelmezden evvel ma'dumdurlar, gayri mütemayizdirler. Semavât ve Arzda ecrâm ve ecrâmı

süfliyyesiyle bütün kâinatı mâddiyeden kat'î nazarla fezâî mutlak mülâhaza edildiği zaman ve meselâ

sakin ve tenha bir yerde göz yumulduğu veya gayet karanlık bir yerde veya bir gecede muhîta iltifat

olduğu zaman hiç bir noktada bir yarık, bir delik görünmez hepsi zulmette, ademde, bitişik, kapanık, retk

bir halde bulunur ki insanlara ademi mutlak ancak bu suretle tevazzuh edebilir. Netekim «

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا» gelecektir. Ve sonra bu

hal içinde bir noktadan bir mevcudiyetin belirdiği, meselâ bir ışığın, bir yıldızın doğduğu lahza tasavvur edilirse bunun o noktada fezâyı yarıp orada bir bu'd, bir delik, bir pencere gibi zuhur ettiği görülür. Ve işte mevcudatı hâdisenin ilk ânı vücudu fezayı ademini böyle bir yarılıştır, Bu şakk, bu yarış fatr, ve bu ilk yarılıştaki hali vücud bir fitrattır. Yaratmak ve yaradılış da budur. Binaenaleyh fitrat, bir ilmi mütekaddem ile takdir etmek ma'nâsını da mutazammın olan halk mefhumunun cüz'i sanisi demektir. Ve bu i'tibar ile ki halk-u hilkat, fatr-ü fitrat müteradif olarak isti'mal olunur. Ademden yaratılış böyle olduğu gibi bir madde asliyyeden yaradılış da böyledir. Bir maddeden diğer bir cismin, bir mevcudun zuhur etmesi evvel emir-

sh:»1890

de böyle bir şakk ile başlar. Bir şak ki hem evvelki maddeyi hem de fezâyı yarmıştır, bir cirimden diğer bir cirmin kopması, bir tohumdan bir çemenin çıkması, bir huceyreden bir huceyrenin doğması hep bir şaktır.

Bu şakk evvelki maddeye nazaran bir harab-ü fesad, fakat ondan çıkan yeni mevcuda nazaran da bir şakkı

islah ve vücuttur. İlk ademi yarış maddeyi çıkarışta ise hiç bir ma'nâyı fesad yoktur. O mahzı salâh olan bir

şaktır. İşte evvel emirde mekâniyyatta barız olan bu ma'nâ dolayısıyla her hangi bir şey'in madde ile gerek

mesbuk olsun ve gerek olmasın bilfiil olan ilk icad-ü ibdâına fatr ve ilk hâleti vücudiyyesine fitrat tesmiye

olunmuştur ki bu fitratin tevâlisi içindeki sûreti ittirâda da tabiat tesmiye olunur. Bunun için fitrat, tabiate

mukaddemdir. Ma'nâyı tabiat hali fitratin tevâli ve tekerrürü mertebesinden başlıyan bir tâlisidir.

İşte « فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ » olan Allah hem bütün fitratları yapar yaratır, hem de

onların mukadder olan devam ve tevâlîleri için muhtaç oldukları havaici tabi'iyeyi de bahş-ü ihsan eder.

Ve kendisi her ihtiyacdan müberrâdır. Bu halk-u ihsanına bedel kullarından, mahlûkatından hiç bir intifa'

maksadı gözetmez, ancak hâleti saniyede rahmeti ebediyyesine ihsal ile onları gadabından vikaye için

kendine, evamir-ü ahkâmına islâm ve inkiyad ister.

Ya Muhammed, ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ﴾

bana müslimanların: Allaha teslimi nefis ile ihlâs üzere inkiyad edenlerin evveli olmam emredildi

﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve sakın müşriklerden olma buyuruldu, bana bu emr-ü nehiy

son derece kat'î ve muhakkaktır. 15.

﴿إِنِّي أَخَافُ أَنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ben şayed rabbıma

isyan

sh:» 1891

eder: Bu emr-ü nehve muhalefet eylersem her halde büyük bir günün azabından korkarım 16.

﴿مَنْ يُصْرِفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ﴾ her kim ki o gün kendisinden azâb sarf-ü defedilir -Asımdan

Ebû bekir Şu'be rivayeti, Hamze ve Kisâî kiraeti ma'lûm sıygasiyle « يَصْرِفُ » olduğuna göre- ondan

Allah, azâbı bertaraf ederse ﴿فَقَدْ رَحِمَهُ﴾ işte Allah o kimseye hakikaten rahmet etmiştir.

﴿وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾ ve işte o fevzi mübîn: O açık, kat'î halâs, o aranan büyük murad

da budur.

Ey insan, 17. ﴿وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ﴾ bir de Allah sana bir durr: Ya'ni bir elem,

bir huzûn, bir korku veya bunların birine veya hepsine bâis olacak hastalık, fakırlık veya saire gibi bir sıkıntı,

﴿فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ﴾ onu o Allahdan başka açacak

yoktur ﴿وَإِنْ يَمَسُّكَ بِخَيْرٍ﴾ ve eğer sana bir hayır dokundurursa, yani durru defeder

veya lezzet, sürur, veya bunların birine ve her ikisine bâis olan sıhhat, ğinâ, muzafferiyet gibi bir menfaat

verirse ﴿فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ o her şeye kadirdir de. Binaenaleyh onu idame

ve izaleye de kadirdir. 18. ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ velhasıl o kadir, kullarının

fevkinda kahirdir. -Mâ tahtten icrayı te'sir etmeğe çalışır ve mağlûb olması muhtemil bir müessir değil, her

veçhile üstün, daima galib ve kahir bir kadirdir. Ne durruna muaraza edilebilir, ne hayrına müzahame, durr,

onun durru, hayır onun hayıdır. ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ ve o efalinde hakîm, ıbadının

ahvaline habîr-ü alîmdir. Hem yeğâne hakîm ve habîrdir ki o

sh:»1892

hakîm-ü habîr olmasa idi hikmet ve hayır nişaneleri nereden gelirdi!. Binaenaleyh böyle kâşifi durr, mu'tıyı

hayır, kadir-ü kahir, hakîm-ü habîr bir Allahın karşısına başkası nasıl veliy ittihaz edilir de istiklâlen veya

iştiraken ma'bud tanınabilir!?..

Bu hakîm-ü habîr fasılası ve bu hikmet-ü hayr noktasında ilmi hikmetin en mühim esasını teşkil eden

şâhidi hak ve menatı yakîn mes'elesi ile nübüvveti Muhammediyyeyi takrir siyakında buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

h:»1893

﴿١٩﴾ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ
وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَيْنَكُمْ لَتَشْهَدُونَ
أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ
وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٢٠﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ
كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا آيِنَ شُرَكَائِكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٢٣﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتِنَتِهِمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا
مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٤﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ
عَنَّهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٥﴾

Meali Şerifi

De ki: "Hangi şey şahadetçe en büyüktür?" De ki "Allah şahid benimle sizin aranızda" ve bana bu Kur'an

vahy olundu ki sizi ve her kime irerse onu bununla inzar edeyim: 18 Ya siz, Allah ile beraber diğerk ilâhlar olduğuna gerçekten şehadet mi ediyorsunuz? De ki: Ben şehadet etmem, De ki hakikat ancak şu; O bir tek ilâh, ve şübhesizki ben sizin şeriklerinizden tamamen beriyim 19 Kendilerine kitâb verdiğimiz ümmetlerin tamamen beriyim 19 Kendilerine kitâb verdiğimiz ümmetlerin uleması o Peygamberi kendi oğullarını bilir gibi bilirler, kendilerine yazık edenlerdir ki ancak iyman getirmezler 20 Allaha iftira ederek yalan uyduran veya onun âyetlerine yalan deyen kimseden daha zalim kim olabilir? şüphe yok ki zalimler felâh bulmazlar 21 Hele hepsini Mahşere toplıyacağımız, sonra o şirk koşanlara diyeceğimiz gün: Hani nerede o sizin zu'm etmekte olduğunuz şerikleriniz? 22 Sonra başka fitnelik edemeyecekler sade şöyle diyecekler: Rabbimiz Allaha yemin ederiz: Vallahi bizler müşrik değil idik 23 Bak vicdanlarına karşı nasıl yalan söylediler, gâib oluverdi de kendilerinden o uydurdıkları ma'budlar 24

Rivayet olunuyor ki ehli Mekke «ya Muhammed, Allah senden başka bir Resul bulamadımı? Biz seni tasdik eden bir kimse görmüyoruz. Yehud ve Nesârâya da senden suâl ettik onlar da kendilerinde senin nübüvvetine dâir bir haber olmadığı fikrinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bize senin nübüvvetine şehadet

edecek bir şâhid göster» demişler ve bu âyet, bu sebeble nâzil olmuştur:

19. ﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً﴾ Şehadeti en büyük olan hangi

şey-

sh:»1894

dir? de ﴿قُلِ اللَّهُ﴾ Allah de ﴿شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ benimle sizin aranızda o

şâhid -asıl şehadet hakkın huzuruna ilmi yakîn, edayı şehadet ve o ilmi ihbar-u tebliğtir.- İlmi yakîn

menat-u mebdei sözde, zihinde, vicdanda değil, zihnin vaki' ve nefsel'emre intibakında, ya'ni zati haktır.

Hakkın kendine şehadetidir ki yakîn hakikatini teşkil eder. Binlerle, yüz binlerle kişi bir şey hakkında şu,

şöyledir diye müttefikan şehadette bulunsalar, eğer nefselemerde o şey öyle değilse bunlar yalancı

şâhiden başka bir şey olmazlar. Çünkü şehadetleri hakkın kendine şehadetine müstenid değildir. Halbuki

« شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » âyetinde beyan olunduğu üzere hiç bir şeyin ilmi

ilâhî haricinde nefsel'emri yoktur. Eşyanın kendilerine şehadeti de Allah tealânın kendine ve onun zımında onlara şehadetine müsteniddir. Bütün beyinat, tecribeler, istidlâller Allahın şehadetine raci' olmak ve birer âyatı hak bulunmak i'tibariyledir ki ilim ifade ederler. Hiç bir kalb ve vicdan da kendi nefsinde Allahı işhad etmeden kendi kendine hiç bir şey hakkında şehadet edemez, hattâ kendine şehadet edemez. Ya'ni o vicdandaki ifade vicdanın değil, vücudun bir ifade ve şehadeti olması haysiyetiyledir ki yakîn olur. İlmi yakînin kendi yakîniyeti de kendi vücudunda kendi ayniyetinde bulunur. O var olduğu yerde var, yok olduğu yerde yoktur. Onun kendi vücudu, kendi ayniyeti ise ilmi ilâhîdedir. Ve onun bir ifadesi, bir âyetidir. Enfûsî, âfakî hiç bir şey Allahın şehadetine istinad etmeden ve bir şehadeti ilâhiyye olmadan kendine şehadet edemez. Allahın şâhid olmadığı şehadet bulunamaz ve Allah işhad edilmeden hiç bir şehadet yapılamaz. Hasılı Allahdan büyük bir şey ve Allahın fevkında hiç bir alîm-ü habîr mütesavver değildir. Ve Allahdan büyük şâhid de tasavvur olunamaz. Allahın şehadeti de her şeyden evvel bahş ettiği ilmi yakîn ile zâhir olur. O da bahş ettiği kalbde bulunur. Ve

sh:»1895

onun şâhidi evvelâ Allah ile kendisi olur. Vahyi nübüvvet işbu « قل ، قل » emirlerinin gösterdiği vechile

cebrî bir ilkayı hak, bir fitrati hassa olarak Allah tealânın aynelyakîn bir emr-ü şehadetidir. Nübüvveti

Muhammediyye de her şeyden evvel Allah tealânın kendi zatındaki ilmi ve kalbi Muhammedîdeki şehadeti ile sabittir. Muhammedin Resulullah olduğunu ve bu da'vada sadık bulunduğunu henüz hiç kimse bilmez, hiç kimse şehadet etmezse ona Allah şâhiddir. Onu kalbi Muhammedîdeki şehadetiyle isbat eden Allah dilerse bütün enfüs-ü âfakda da kendine şehadet ettiği lâyüad velâ yuhsâ şahidler halk ederek isbat eyler ve netekim etmiştir. İyi bilmek lâzım gelir ki vahyi nübüvvet sadece bir ilham almak değil, cebri lâhî ile bir şehadeti lâhiyye telâkkı etmek ve aldığı ızırarı kat'î ile aynelyakîn bilmektir. Bunun için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed, en büyük şehadet Allahın şehadeti olduğunu söyle ve Allahı işhad ederek de ki sizinle benim Aramda şâhid odur. ﴿وَأَوْحِيَ إِلَىٰ هَذَا الْقُرْآنِ﴾ Ve bana bu Kur'an vahy olundu ki ﴿لَا نُذِرْكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾ bununla karşımdaki sizleri ve gaibde bunun baliğ ve vasıl olduğu herkesi inzar edeyim, o korkunc akıbetten korunmak için tahzir eyleyeyim. -Demek ki Kur'anın ahkâmı vakti nüzulünde mevcut olanlara münhasır değildir. Onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olanlara dahi umumen şamilidir. Ancak Kur'anın baliğ olmadığı, kulaklarına erişmediği kimseler muahaze olunmazlar.

Böyle söyle ve o müşrikleri inzar için şunu da ilâve eyle:

﴿أَنتُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَىٰ﴾ Muhakkak Allahın

maiyyetinde başka ilâhlar var diye hakikaten sizmi kat'î şehadette bulunuyorsunuz? Sahihten sizmi buna

şâhidlik ediyorsunuz? ﴿قُلْ لَا أَشْهَدُ﴾ Ben ona şehadet etmem, de

sh:»1896

﴿قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَأَنْبِيَّ بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾ «ben ancak»

Allah tek bir ilâhtır» diye şehadet ederim « أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » derim ve her

halde ben sizin Allaha ortak tuttuğunuz şeylerden berîim» de.- Bundan anlaşılıyor ki bir kimse islâma

girerken «

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

» şehadetinden sonra « وَأَنْبِيَّ بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ » mazmunu üzere sarahaten dahi

edyanı saireden teberri etmelidir. Maamafih « لَا إِلَهَ » nefyi esasen bu teberriyi mütezammin

bulduğundan ulema, bu tasriha müstehabb demişlerdir.

Yehûd ve Nesârânın nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr etmelerine gelince 20.

﴿الَّذِينَ اتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ الخ﴾ (Sûrei

bakarede ikinci cüz'ün ikinci sahfasına bak).

Son zamanlarda tertib ettirilmiş olan ve tasrihi islâm diye terceme ve tabi' olunan eserin müellifi İtalyan

Kaytano demiş ki «Muhammed hiç bir müşkilât karşısında yılmamış, hiç ye'se düşmemiş, kanaati asla

tezeltüle uğramamıştır. Onda öyle bir i'timadi nefis vardı ki bunun sirri anlaşlamamış ve kendisiyle beraber

defn olub gitmiştir.» Belli ki bu söz hakikati hem i'tiraf hem tahriftir. Belli ki bir beşerin bu derece nefesine

i'timadı kabili tasavvur olmadığından buna bir sir tesmiye etmiştir. Bu sir onun nefesine i'timadının sirri değil,

hakka, Allaha i'timadının sirridir ki o da nübüvvet-ü risaleti ve Allahın emr-u şehadetiyle nübüvvetine olan

yakîni ve da'vasındaki sıdk-u sadakatının bürhanıdır. Resulullah hiç bir zaman nefesine i'timad etmemiş,

daima ve daima Allaha ve Allahın tebligatına tevekkül ve i'timad etmiştir. «

﴿أَغَيْرَ اللَّهِ اتَّخَذُ وَلِيًّا﴾ . ﴿إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ
أَسْلَمَ﴾ . ﴿اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ . ﴿إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى
اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ أَخَذُ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي
عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ . ﴿وَأَفْوِضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
﴿بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾

rabbi olan rabbim sana ahd ederim ki beni nefsimе havale etme, zira sen beni nefsimе havale

sh:»1897

eder, kendime bırakırsan nefsim beni şerre yaklaştırır ve hayırdan uzaklaştırır» «

لَا تَكْلِنِي إِلَى نَفْسِي فَإِنَّكَ إِن تَكْلِنِي إِلَى نَفْسِي تُقَرِّبُنِي مِنْ
الشَّرِّ وَتُبَاعِدُنِي مِنَ الْخَيْرِ

başka ne olur? Nefse i'timad, kendini bilmemek, Allahı tanımamak, kendini ve kendi hevasını mebdai hak,

ilâh ittihaz etmekten başka bir şey değildir. Kur'an baştan başa bunun bir cehalet ve tuğyandan ibaret

olduğunu isbat ve dâima Allaha tevekkül-ü i'timad emirleri ile doludur. Dâima Allaha ubudiyyete da'vet

eden ve kendisi Allahın abdi ve Resulü olduğuna işhad edib duran Fahrî risâletin nübüvvetini inkâr etmek

için ona böyle bir da'vayı teellüh isnadı ne kadar açık bir iftirâ, sonra buna bir sir tasavvuruna kalkışılması

ne garib bir dalâlettir. Eğer i'timadı nefisten maksad, sıdkına emniyeti, nübüvvetine iman ve iykanındaki

kuvveti yakîni ise sıdk-u iykan da nefse i'timad değil, hakka i'timaddır. Doğru zann-ü i'tikad ederek vakıın

hılâfını söyleyen kimseye sadık denemez, sadık olan kimse de sıdkına emin olabilmek için nefsine,

i'tikadına değil, hakka i'timad etmiş olmak ve hakkı temsil eylemiş bulunmak lâzım gelir, Bir insan için

i'timadsızlık, i'timad edememek ve edilememek büyük bir rezile, reyb-ü tereddüd müdhiş bir marazı kalbî ve

büyük bir felâkettir, fakat i'timadi nefis de bir meziyyet-ü fazilet değil, ondan daha fena bir gurur ve hamakattir. Bunu bir meziyyet gibi mülâhaza edenler Allahı bilmeyen ve kendilerini zatı hak zu'meden mağrurlardır. Ne garib cehalettir ki ayağını bir yere i'timad ettirmeden dikilemediğini pek âlâ bilen ve dayanmak için bir mesnede göz atıp duran bu mağrurlar i'timadı nefisten bahsederler ve bunu bir fazilet gibi tavsiye eylerler, Halbuki nefse i'timad çürük bir tahtaya dayanmaktır ve hiç bir şey'e i'timad etmemektir ki böyleleri, kimse için şâyânı i'timad olamazlar. Kendi haricinden teneffüse muhtac olan bir

sh:»1898

fâninin kendine i'timadı da'vası kadar da gülünç ne tasavvur olunabilir. Evet insan, i'timad etmeli ve şâyânı i'timad olmalıdır. Bu hem bir ihtiyac, hem bir vazifedir. Ve bunun içindir ki insan ne olursa olsun kulluktan çıkamaz. Fakat i'timad olunan şey ne kadar kavi ve şâyânı i'timad olursa i'timadın kıymeti de onunla mütenasib olur. Nefis bugün olmazsa yarın yıkılır. O kendi kendine dayandığı zaman birinde olmazsa ikincisinde aldanır ve aldatır. Akıl da hiç bir mebdée tutunmadan hiç bir şey bilemez. Âlemde her hangi bir şey'e i'timad edilse neticesi yine i'timadsızlıktır, çünkü fânidir. Hayyi lâyemut ancak Allah tealâdır. Ve

binaenaleyh fazileti i'timad, ancak Allaha i'timaddadır. Ve ancak Allah i'timad edenlerdir ki «

فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى» dır. Ve bunlar nefislerini hakka teslim eden ve hak

uğrunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen sadıklar, muhlıslardır. Allahı bilmeyen veya rabbını kendinde

görmek isteyen i'timadsızlar da bunu anlayamazlar, bir i'timadı nefis zannederler. İ'timadı nefis ile fedayi nefis

beynindeki tenakuz da aşikâr olduğundan şaşarlar, Allaha i'timad deseler hakkı i'tiraf etmiş olacaklarından

çekinirler, bilmiyoruz bu bir sir, bir muammâ derler, bir türlü iyman edemezler. İtalyan müverrihi de

«Muhammedde bir sir var idi ki bu sir bütün mevcudiyetiyle hakka i'timadının, Allaha islâm ve inkiyadının

sirridir. Ve işte bu sir, bu namusı ekber, nübüvvet-ü risâlettir. Onun bir Resulullah olduğuna şübhe yok.

Fakat Peygamber olmayanların da o namusı ekberi müşahede etmelerine ve bu sirrin künhünü ihata

edebilmelerine ihtimal yoktur» dese idi doğru söylemiş olacaktı. Fakat tarihi islâmdan, hayatı

Muhamedîden hem bu hakikati anlamış hem de Allahı ve nübüvveti tasdik etmiş olmamak için tahrif

etmeden söyleyememiştir. Nübüvvetten daha evvel haberdar olmuş bulunan Ehli kitabın nübüvveti

Muhammediyyeyi oğullarını bildikleri gibi bildikle-

rine ve lâkin nefislerine ziyan etmiş, mevhibei fitrat olan kabiliyeti imanlarını zayı' eylemiş olduklarından

dolayı hakka iman edemediklerine bu da bir misal teşkil eylemiştir. Bunun üzerine Allaha iftiranın ne

büyük bir zulm olduğu ve Allah tealânın her şey'e şâhid olmasına rağmen yalan söyleyen yalancılarn

akıbette yalanlarını inkâr vaz'iyetine düşecek, alçak, elîm bir zillet ve mes'uliyete giriftar olacaklarını

beyan ile inzara devam olunub buyuruluyor ki: 21.

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾

﴿٢٥﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلًّا آيَةً لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْعُونَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٧﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ وَقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٨﴾ بَلْ بَدَأَ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ

بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٠﴾

sh:»1900

﴿٣٠﴾ وَلَوْ تَرَىٰ اذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ
قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
﴿٣١﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللّٰهِ حَتّٰى اِذَا جَاءَتْهُمْ
السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَطْنَا فِيْهَا وَهُمْ
يَحْمِلُوْنَ اَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ اِلَّا سَاءَ مَا يَزِرُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَمَا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَعِبٌ وَلَهُوَ وِلْدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ
يَتَّقُوْنَ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٣٣﴾

Meali Şerif

İçlerinden kimi de vardır seni Kur'an okurken dinler fakat biz onların kalblerine onu zevkiyle

anlamalarına mani' kabuklar geçirmişizdir, kulaklarında da bir ağırlık vardır, her mu'cizeyi görseler de
iyman etmezler, hattâ sana geldiklerinde seninle cidal yapmağa kalkışarak der ki o hak tanımaz kâfirler:
"bu, eskilerin esatirinden başka bir şey değil" 25 o birleri ise hem ona yaklaşımdan nehyederler, hemde
kendileri ondan uzaklaşırlar ve bu suretle mücerred nefislerini helâk ederler de farkına varmazlar 26
görsen, ateşin başına durdurulub da: ah! dedikleri vakit: ah nolurdu bir geri çevrilsek de rabbimizin
âyetlerini inkâr etmesek mü'minlerden olsaktı 27 hayır evvelce gizleyib durdukları karşılına çıktı da
ondan, yoksa geri çevrilselerdi mutlak o nehyedildikleri fenâlığa yine döneceklerdi, şüphesiz yine
yalancılar 28 yine dönüb: "hayat, sırf Dünya hayatımızdan ibaret, biz bir daha dirilecek değiliz"
diyecek-

sh:»1901

lerdi 29 hem görsen onları: rablerinin huzuruna durdukları vakit! nasıl, deyecek; şu gördüğünüz hak değil
mi imiş? Evet, rabbımız hakkı için diyecekler, o halde buyuracak: tadın azabı, küfrettiğinizin cezası 30
hakikat hüsranda kaldı o: Allahın karşısına çıkacaklarını inkâr eden kimseler ki nihayet saat gelib ansızın
kendilerini bastırverince "eyvah! hayatta yaptığımız taksirlerden dolayı hasretlerimize bak" derler o dem ki

bütün veballerini sırtlarına yüklenmiş götürüyorlardır, bak ki ne fena yükler götürüyorlar! 31 Dünya hayat, bir oyundan, bir oyalanmadan başka nedir? Elbette dâri Âhîret korunan müttekiler için daha hayırlıdır, hâlâ akıllanmayacak mısınız? 32

25. ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ الْخ﴾ - Ebû Süfyan, Velid, Nadr, Utbe, Şeybe, Ümeyye, Ebu Cehil ve

akranları Resulullahı Kur'an tilâvet ederken dinlemişler, Nadra demişler ki «ya Eba Katiyle Muhammed ne diyor?» o da «kâ'beyi, beyti yapana kalem ederim ki ne diyor bilmem, ancak dilini oynatıyor. Ve benim kurunu maziyeden size söylediğim gibi evvelkilerin esatirini söylüyor» demiş, Nadrın şiirleri varmış, Acem diyarında Rüstem ve İsfendiyar hikâyeleri gibi bir takım hikâyeler toplayıp nazm etmiş, Kureyşe okur, dinlerlermiş, Ebusüfyan «ben onun söylediklerinin ba'zısını hak buluyorum» demiş, Ebucehil de sakın bunun hiç bir şey'ini ikrar etme» demiş, o da «ölüm bana ondan ehvendir» demiş ve bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur.

﴿وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ - FIKIH, bir şey'i, bir sözü illet-ü

hikmetiyle zevkına vararak anlamak ve hattâ tatbik edecek surette anlamaktır.

EKİNNE, « كِنَانِه » nin cem'idir ki kat kat örtüler demektir. Tenvini de tenkidir. Herkesin tanımadığı

garib ve müstenker örtüler ma'nâsını ifade eder. Ya'ni bizde kalb-

sh:»1902

lerine kat kat ve görülmedik örtüler koymuşuzdur ki dinledikleri Kur'anı zevki fikiyle anlamalarına mani'dir.

Ve hattâ kulaklarında bir ağırlık vardır, dinlediklerini iyice duymazlar bile. Burada Surei «Bakare» nin «

حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ» âyetinin mazmunu vardır. Gerçi hak âzâne izinleri olmadan girer.

Fakat kulağın kulak olması ve onun ardında açık bir kalb bulunması ve Allahın izni de şarttır. Hak ne kadar

açık olursa olsun manialı kulaklara ve kalblere nufuz edivermez, duymak, anlamak da fitratte dâdi hakk

olan bir kabiliyettir. Ve sonra Allah tarafından bir mania ikame edilmemesine mütevakkıftır. Allah bunlara

da fitraten kulak ve kalb vermemiş değildir. Fakat o kalbler öyle müktesebata sarılmış ve öyle bir tab'u tabiat

içinde örtülmüş kalmış ve binaenaleyh fitratlerinde hakka müteveccih olan kabiliyetleri öyle kapanmış,

hıtama irmiştir ki bundan böyle delili hakkı dinleseler değil ya, görseler bile yine inanamazlar. Fitratı

asliyyeyi kapatan bu örtüler bu manialar, akılların sihir, esatır gibi yanlış mebde'lere tutulması, batıl

l'itkidlara saplanması, nefislerin ağraz-u ihtirasata bürünmesidir ki her hangi bir şahısta bunlar tab'olunub

tabiat haline geldimi artık onda hakkı anlamak ve kabul etmek kabiliyeti kalmaz, isti'dadı iman söner.

Fıtratteki bu kabiliyet ve isti'dadın derecesi eşhasın ihtilâfile muhtelifdir. Kiminde şeri', kiminde batıy,

kiminde şedid, kiminde hafiftir. Kiminde az kiminde daha çok bir zamanda söner veya inkişaf eder. Bu

mikdarı ihtilâf, bizzat irade ve meşiyeti ilâhiyye eseridir. Ancak herkes derecesine göre mevhub olan

kuvvei fitriyyenin evvelinden, sönebileği zaman kadar geçecek müddet zarfındaki ihtiyarından, sui isti'mal

veya hüsni isti'malinden mes'uldür. Ölümden sonra kimse bir şey kesbedemiyeceği gibi bir mevti ruhanî

demek olan hıtamı kabiliyet ve istikrarı tabiatten sonra da böyledir. Gözler bakar, kulaklar dinler, fakat hiç

yeni bir şey duy-

sh:»1903

maz, her ne alırsa tabiatı olan mukarreratı sabıkasına temsil eder. O artık onun için bir hakikati cedide değil

«esatiri evvelîn» olur kalır. Ölüm Allahın emr-ü iradesiyle olduğu gibi maniaların ikamesi ve kabiliyetin

sönmesi de Allahın emr-ü iradesiyledir. Bunun için « وَجَعَلْنَا » buyurulmuştur. Bu da abdin müddeti

kabiliyet zarfındaki taleb-ü ihtiyarına mübteni olacak olan mes'uliyete münafi değildir. O maniaları koyan

Allah olduğu halde mes'uliyet neden? suali varid değildir. Bâlâda «

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ» beyaniyle bu şüpheye mahal olmadığı gösterilmiştir. Bu nokta

mezaliki akdam olduğundan dikkat lâzımdır. Herkes bilmelidir ki evvel emirde kendisine rahmeti ilâhiyye olarak az veya çok bir ecel ile bir semayei fitrat verilmiştir, bu bir gün olub tükenir, bu sui isti'mal edilir bitirilirse Allah bir daha vermeğe mecbur değildir. Bir gün gelir ki bütün maniaları önüne yığar ve ondan sonra bu sui isti'malin mes'uliyyeti devri gelir. Binaenaleyh fırsat elde iken ve onun azlığına çokluğuna i'tiraz etmiyerek o rahmeti tenmiye etmeli, ebedî rahmete ermelidir. (Surei « بقره » ye bak) yoksa bu âyette gösterilen kâfirler gibi kabiliyyetleri kapanınca ter-ü tâze en güzel ni'metler önlerine konur da dadamaz, bunlar eskimiş kokmuş şeylerdir diye mücadele eder.

﴿أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ - ESATİR; « سطر » dan me'huz bir sıgai cemi'dir ki müfredi üstur

ve üsture veya estir, estire veya estaradır. Yahud « سطر » in cem'i sütur, «sütur» un ecm'i estar, estarin cem'i de esatırdır. Bunun kendi lâfzından müfredi olmıyan abâdîd ve şemâfîd gibi bir ismi cemi' olduğu da

söylenmiştir. Fahrüddini Razî der ki «Cumhur» esatirülevvelîn « مَا سَطَرَهُ الْأَوَّلُونَ » ya'ni

evvelkilerin yazdıkları şeyler» diye tefsir etmişlerdir. İbni Abbas «esatirül'evvelînin ma'nâsı «

« أَحَادِيثُ الْأَوَّلِينَ الَّتِي كَانُوا يَسْطُرُونَهَا أَيْ يَكْتُبُونَهَا » demiştir

ki «evvelkilerin tastir eder, ya'ni yazar oldukları sözleri» demektir. Ba'zıları

sh:»1904

esatırın türrehat -Ya'ni hurafat ve ebatıl, uydurma, saçma, masal- demek olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu, tefsir değil, ma'nâdır. Esatır, türrehat demek olduğu için değil, evvelkilerin esatırı Rüstem ve İsfendiyar hikâyeleri gibi faidesiz kelâmlar olduğu içindir ki «esatırül'evvelîn, türrehat ile tefsir olunmuştur. ilh... Demek ki evvelâ esatır kelimesinin asıl mefhumu tastir edilmiş: yazılmış: Mesturat demektir. Bunun bir hurafe olub olmaması ise kelimenin medlûlü değildir. Esas i'tibariyle yazılmış olan bir şeyin tesbit ve ihbarı matlûb bir ehemmiyeti haiz olması lâzım gelir. Şu nokta şayanı ihtardır ki: Esatırın müfredi olarak zikredilen üstur, üsture, estir, estire, estare kelimelerinin yunanca isturya kelimesiyle alâkadar olduğu zahirdir. Frenkler de buna «istuvar = historie» demişlerdir. Biz de bugün bunu tarih diye terceme ediyoruz. Binaenaleyh esatırın asıl ma'nâsı bu günkü ta'birimizce «tevarih» demektir. Anlaşıyor ki Arabcada usture, estire gibi müfredlerin isti'mali nadirdir. Umumiyyetle esatır kullanılmış ve bunun için cemiyeti takdir gösterilmiştir. Ve kelimenin ucmeden muarreb olduğu da tasrih edilmemiştir. Ya'ni esatır Arabîdir. Fakat usturenin Arabî olub olmadığı cayı nazardır. Üsture Yunanca «halıs haber ve istihbar» diye ta'rif edilen «isturya» nın aynı değilse her halde ikisi müşterek bir asla raci'dir. Netekim Farisîde muhkem demek olan «üstuar» kelimesi de bu asla dahildir. Hasılı esatır frenklerin «istuvar» dedikleridir. Bu da bugün tarih diye terceme edildiğine göre

«esatırı evvelîn» eskilerin tarihi, tarihi kadîm demek olur. Ancak bunda tarih kelimesinin ifade ettiği ta'yini vakit ma'nâsı olmayarak alelittlak mazi, evvel zaman ma'nâsı vardır. Zira ta'yini vakit ma'nâsiyle tarih, islâmî bir kelimedir. Ve frenklerin istuvar kelimesinde de esasen bu ma'nâ yoktur. Ve demek ki esatırı evvelîn ta'biri dahi kelimelerin ma'nâsına nazaran türrehat, hurafat demek değildir. Fakat esatır içinde

sh:»1905

bir çok efsâneler bulunduğundan ve daha doğrusu «esatırı evvelîn» efsâne halinde kaldığından türrehat ve hurafat mefhumları esatırı evvelîn ta'birinin bir lâzımı olmuş ve bunun muhaffeti olarak «esâtır» kelimesi de Arablarca hurafattan kinaye olarak kullanılmıştır. Ve bunun için kamusda da esatırın «nizamsız kelâm» ya'ni saçma ma'nâsına geldiği gösterilmiştir. Netekim zamanımızda da tarihi kadîm ve hattâ tarih kelimelerini vâhî, boş şeyler ma'nâsına kullananlar vardır. O tariha karışmış, bu artık bir tarih olmuş denildiği zaman, yalan olmuş, masal olmuş, sade lâfta kalmış, yahud adı, namı paydar olmuş, iştihar etmiş ma'nâlarından her biri kastedilebilir. Bu suretle Arablarca esasen «mesturatı evvelîn» demek olan «esâtırı evvelîn» Türklerin masal, Yunanlıların «misus» frenklerin «mit» dedikleri eski kahremanlık hikâyeleri, ewel

zaman efsaneleri, destanları olarak mülâhaza edilmiş ve uydurma, hurafat ma'hâsında kullanılmıştır. Hal, maziye rabt edilmeden hiç bir şey bilinmez, maziyi hale rabtederek hadisat içindeki cereyanı zamanı bir satrı mümted hahine koyan tarih de şübhesiz ki üstüvar olan mesturattan ibarettir. Bu mesturatın üstüvar olabilmesi de içinde bulunduğu vakiâtı mâziden tevârüs ettiği ma'lûmat ve mustahberatına rabtetmesiyledir. Bu vakiât ise yalnız âfakiyyattan ibaret olmayıp fikriyyat ve enfüsiyyata, zamanın muhtevi olduğu tasavvurat ve tahayyülâta da şamildir. Çünkü bir zamanda vaki' olan bir tahayyül dahi o zamanın vakiyatındandır. Halbuki zamanı vuku', zamanı tastire nazaran mâzî olduğu gibi esasen san'ati tastir ve kitâbet de mâzii mütekaddime nazaran muahhardır. Binaenaleyh mesturat, hâli maziye raptederken mesturati mütekaddimeyi ta'kib etmek mecburiyyetinde bulunduğu gibi san'ati kitabetin hudusundan ı'tibaren başlayan ilk mesturat da kendine takaddüm eden ve tastir edilmemiş bulunan zamanı evvelîni lisanen ve fikren tevarüs ettiği ahbar

sh:» 1906

ve âsardan ahz ederek yazmağa mecburdur. Ve bunun içindir ki evvelînin tarihi evvel emirde en ziyade ağızlarda dolaşan sözler olarak satra geçmiş ve sonra da satrdan satıra geçerken nice nice tahavvülâta

ma'ruz olmuş bulunur. Binaenaleyh esatîr, mesturat, istuvar, tarih; masal ve hurafat demek olmadığı halde bunların akdemi bulunan esatîri evvelîn, tarihi evvelîn, masal ve efsane ile müteradif gibi olmuştur.

Yunanlılar, masallar, tarihî efsaneler yazmayı bir san'ati edebiyye addetmişler ve bu suretle bir çok ma'budlar, ve nîm ma'budlar ve eski kahramanlar hikâyeleri yazmışlardır ki frenkler bu san'ate ve bunları tetebbü' etmek ilmine «Mitoloji» derler ve bunu «istuvar fabuleuse - efsanevî târih» ve «siyans de mit - masallar ilmi» diye ta'rif de ederler, Ve bundan en ziyade «Hinduyî Avrupaî dedikleri Hind, Fûrs, Yunan, Lâtin, Cerman, İslâv, Selt akvamının ilk masallarını kastederler ve bunları ibtidaî insanların hissiyyatını, tehayyülâtını, tefekküratını, i'tikadatını, ma'lûmatını anlamak için delil ve ilmin menabi'ı ibtidaiyyesi sayarlar da Târih, Felsefe, Edyan bunlardan çıkmıştır derler. Ve Târihi felsefede, Târihi edyanda Mitolojiye mühim bir esas nazariyle bakarlar. Böyle demek Târih masaldır, Felsefe masaldır, İlm-ü din masaldır demek olmadığı ise zâhirdir. Fakat bir çokları bundan Tarihin, Felsefenin, İlmin, Dinin ve bahusus Dinin bir masal demek olduğu tevehhümüne kapılarak yeni yeni masallar uydurmakla yeni Târihler, yeni Felsefeler, yeni Dinler, İlimler icâd ve ihtira' olunabileceği zu'mune düşmüşler, Dini hakkın bir hakikat olduğunu, hayalların, masalların bile bir hakikatın in'kâs ve inhirafı demek olduğunu anlamamışlardır. Bunlar hakk-u batılı tefrik etmiyerek alel'umum edyana «esatîrül'evvelîn» ve hurafat derler. Ve böyledir diye mücadele ederler. Bu da

kalblerinin hurafat ile meşbu' olmasından ve bu manialar içinde hakkı anlamak kabi-

sh:»1907

liyyeti fitriyyesini zayi' etmiş bulunmasından neş'et eyler. İşte bu âyet bize gösteriyor ki Kur'an «

انْ هَذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ » diyen kâfirler de bunlardan ve bunların pirlilerindedir.

Esatirül'evvelîn demekle de şöyle demiş oluyorlar: Evvelâ diyorlar, Kur'an bir vahyi İllâhî, bir kitabı hak değil,

bunun me'hazı, menbaı ilhamı eskiden yazılmış olan mesturat ve mektubattan ibaret, Muhammed bunu

eski kitablardan alıb alıb yazdırıyor. Binaenaleyh bu bir mu'cize değil, hatta bunda yeni bir hakikat

olmadıktan başka hiç bir hakikat de yoktur. Zira bu sade esatir değil esatiri evvelînden, esatiri evvelîn gibi

hakıkatte ma'hâsı olmiyan boş satırlardan, yalan hurafelerden, masallardan ibarettir. O bunları yazdırıb

yazdırıb söylüyor diye bir ta'rız de yapıyorlar. Sûrei «Furkan» de geleceği üzere «

اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اَكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمَلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلاً »

diyorlar. Kalblerinin bozukluğundan dolayı ahsenül'hadîs olan kelâmı hakk ile esatiri evvelîni ve hurafatı

tefrık ve temyiz edemiyecek bir halde bulunuyorlar ki beşeriyeti tahrifi hakayık eden hurafattan kurtarıb

haktan başka bir şeye perestiş edilmemesi lüzumunu öğreterek sıratı müstakim olan caddei hakıkate

hidayet eden ve bir lisanı mu'ciz beyan ile hidâyet eden Kur'an ile Muhammed aleyhissalâtü vesselâm

beşeriyete ne getirmiş diyenler de bunların tilmizleridir.

26. ﴿وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ o birleri ise hem Kur'andan, Peygamberden nehiy, halkı hakka

iymandan men'ederler. ﴿وَيَنْعَوْنَ عَنْهُ﴾ hem de kendileri uzak kaçarlar.

﴿وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾ böyle yapmakla ise ancak kendilerini helâk ederler de

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ haberleri olmaz. 27.

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ وَقِفُوا عَلَى النَّارِ﴾ sen bunların, bu kâfirlerin, mükezziblerin ateşe

tutuldukları tutu-

sh:»1908

﴿فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا﴾ ah geri

döndürülse idik de Rabbimizin âyetlerini: Vakiatı ve akıbetleri vukuundan evvel ihbar eden delâil ve

işaratını tekzib etmese idik ﴿وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ biz de o mü'minlerden olsa idik»

dedikleri vakit hallerini bir görsen... O ne feci', ne şeni' bir akıbet olacaktır. İbtida hakkı inkâr ve tekzib

edenler yanlış yola gidenler, akıbet böyle ateşe düşer, hatalarının cezalarını görürler de gördükleri zaman

yaptıklarına çarnaçar peşiman olurlar da geri dönmek ve doğru gitmek temennisinde bulunurlar. Fakat

zannedersiniz ki bu kâfirlerin o zamanki nedametleri ve iman temennileri ciddî ve sadıkane bir iman

eseridir? 28. ﴿بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ﴾ hayır, bundan evvel

gizledikleri fenalıklar, nifakları, a'mali habîseleri karşlarına çıkar, yüzlerine vurulur da bu ondandır, ondan

bizar oldukları içindir. ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾ Yoksa geri çevrilmiş

olsalardı yine dönecek, her halde nehy olundukları menhiyyatı yapacaklardı

﴿وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ şüphe yok ki bunlar bu sözlerinde, bu va'dlerinde yalancılardır.

-Dünyada böyle kaç defalar başları sıkılmış, nedametler göstermişlerdir de ilk fırsatta yine eski yaptıklarını

yapmışlardır. 29. ﴿وَقَالُوا﴾ ve demişlerdir ki ﴿إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾

hayat, şu bizim içinde bulunduğumuz alçak hayattan, hayatı Dünyadan ibarettir.

﴿وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ biz öldükten sonra bir daha dirilecek, ba's olunub bir daha hayata

gecelek değiliz a... Âhireti görseler de dönseler yine

sh:»1909

böyle diyecekler ve öyle yapacaklardı. Küfr-ü maası bunlara bu kadar müstekır bir huy olmuştur. Bunun için

ne dönebilirler, ne döndürülürler. 30. ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ انقُفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ Öyle

diyen yalancıların, rablarının, ya'ni hak tealânın huzuruna sevk edilib durduruldukları vakit hallerini bir

görsen!... Neler olacak neler?... ﴿قَالَ﴾ Allah muhakkak hitabı ezeliyle

﴿أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ﴾ nasıl bu ba's, hak değilmi imiş? diyecek

﴿قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا﴾ evet yarabbi hakkımı, rabbimize kasem olsun ki hakkımı diyecekler.

﴿قَالَ﴾ Allah muhakkak buyuracak ki

﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ öyle ise şimdi acımı tatlımı azabı

tadınız, çünkü siz buna inanmıyor küfrediyordunuz 31.

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ﴾ ebedî huzuruna varacaklarını yalan

saydılar ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً﴾ ta vakt-ü sâat kendilerine ansızın

gelinciye kadar inkâr ettiler de o vakit

﴿قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَطْنَا فِيهَا﴾ vay, başımıza gelenlere, evyah bu

babdaki taksiratımıza: Ey hasretlerimiz, gel, gel tam sırasıdır dediler, o haldeki

﴿وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ﴾ bütün sıkletleriyle vebâllerini

﴿أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ bakınız ne fena bir yük, ne çekilmez

vebâller yükleniyorlar» -Bu âyette ba's-ü kıyameti inkâr edenlerin diğer bir halleri izah olunmuştur ki birisi

husran, birisi de büyük vizirler, vebâller çekmektir.

sh:»1910

HUSRAN, sevabı azîmin, naîmi mukîmin fevt-ü zayânını görmek, VİZR-Ü VEBAL de ıkabı azîmin içinde kalmaktır. Allah tealâ nefsi natikai kudsiyye cevherini bu âlemi cismanîye sevk buyurmuş ve ona şu gördüğümüz alâtı cismaniyye ve edevatı cesedaniyyeyi vermiş ve akl-ü tefekkür ihsan etmiş ki bu alât-ü edevat ve bu meşâir-ü melekâti isti'mal ile azameti menafi'ı ba'delmevt tezahür edecek maarifi hakka ve ahlâkı fazıla istihsal etsin. Binaenaleyh insan bu alât-ü edevati, bu kuvvei akliyye ve fikriyyesini şu lezâizi mahdude ve muhlike ve şu saadâti munkatiayı istihsalde isti'mal ederse ömrünün âhiline geldiği zaman telâfisi kabil olmayacak surette ziyanlara müstağrak olduğunu görür. Çünkü bütün sermayesi fenaya gittiği gibi matlûb zannettiği ve kazanmağa sayeylediği rihbi de fenaya gider, münkati' olur. Artık elinde ne sermayeden bir şey kalır ne de kârden. Bu ise hiç inkârı kabil olmayın husranı mübîndir. Bir insan ölümü ne kadar tabîf görürse görsün, hattâ isterse onu âlâmı hayata karşı bir halâskâr gibi karşılamak istesin onun için bu husranı görmek ve bunun âlâmı dilsuziyle gözlerini kapayıp en büyük lezzet bildiği bu aleme ebedî bir ye'si hazîn içinde hasretle veda' edib gitmek muhakkaktır. Fakat bu husran-ü hasret veda' edib gitmek

muhakkaktır. Fakat bu husran-ü hasret ve bu eleme müebbed, ba's-ü kıyameti inkâr eden ve bu Dünyanın

saadati acile ve lezâizi faniyesini müntehayı saâdât ve nihayeti kemalât i'tikad edenlere munhasırdır.

Ba's-ü kıyamete iman etmiş olan ve yevmi meâd için levazım-ü mühimmât istihzârına sa'y etmiş bulunan

ehli iymana gelince: bunlar o demi firakta hicrânı gurbetten ma'sukı vicdanı olan semti canâna doğru da'vet

olunmuş bir aşıkı üftade ruhiyle uçar giderler.

Saat, eczai zamandan bir cüz'i kalîlin ismidir ki gece ile gündüzün yirmi dört cüzü'de bir cüz'üdür. «elif

lâm» ile «الساعة» de yevmi hisab-ü mes'uliyet olan yevmi kıya-

sh:»1911

metin ismidir. O gün hisabın sür'atine mebni bir hisab saati demektir. İkinci bir kavle göre de kıyametin

koptuğu vaktin ismidir ki Allahdan başka kimsenin bilmediği bir saatle ansızın bastıracağından dolayı

tesmiye edilmiştir. İndallah ma'lûm olan saat demek olur. Netekim âyette de «بغثة» buyurulmuştur.

Zikrolunan hasret-ü tahassürün başladığı vakti mevt de Âhırette intikalın bir başlangıcı ve mukaddimesi

olmak i'tibariyle mevt de kıyamet cinsinden addedilib o nam ile yad olunmuştur.

Hayât, hayâtî Dünyâdan ibâret zannedenler anlamalı ki 32.

﴿وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ hayâtî Dünyâ mücerred hayâtî Dünya

olmak i'tibariyle levh-ü lâibden başka bir şey değildir. Dibsiz, sonu karanlık bir gafletten, faidesiz

oyuncaktan ibarettir.» -Bunun anâtı seyrini, lezzet sayılan şeylerini bir lâhza mülâhaza edib de ölümü göz

önüne getirenler bunda aslâ tereddüd etmezler. Bunun içindir ki hayât, hayâtî Dünyadır diyenlerin en

büyük zevkı onu ve âkıbetini unutmak için lehviyyat ile eğlenmek, oyunlarla vakit öldürmekte bulurlar

﴿وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾ ibni Âmir « وَلَدَارُ الْآخِرَةِ

ve her halde Dârı uhrâ, Âhiret evi, son vatan, hayâtî âhire evi, lehv-ü lâibden küfr-ü maasiden korunur olan

müttekîler hakkında hayırlıdır.» -Çünkü o hayâtî dâime, menafî'ı halisa, lezâizi bâkiyedir. Binaenaleyh

﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ey insanlar akıl etmezmissiniz, aklınız yokmu ki hayâtî Dünyanın ne olduğunu

düşünüb de takvâya sarılasınız- İbni Kesir, Ebu Amir ve Asımdan Ebu Bekir Şu'be, Hamza, Kisaî. Halefi Âşir

kıraetlerinde « أَفَلَا يَعْقِلُونَ » okunduğuna göre: Hayât, hayâtî Dünyadan ibaret deyib de ba's-ü

sâati inkâr edenlerin hiç aklı yokmu ki bu kadar gaflete dalarlar da lehv-ü lâ'ib

arkasında koşarlar ve bu sevda ile Allahı, Peygamberi, Âhireti inkâr eder, küfr-ü maâsiden sakınmazlar.

Küffârın tekzib-ü şematetlerine karşı Resulullahı tesliye ve takviye için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿٣٣﴾ قَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُ لِيَحْزُنَكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ
لَا يُكْذِبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٤﴾
وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا
حَتَّىٰ آتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مَبْدَلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ
نَبِيِّئِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٥﴾ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ
اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ
فَتَأْتِيَهُمْ بآيَةً وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ
يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٧﴾

sh:»1913

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için biliyoruz ki söyledikleri lâf seni cidden incitiyor, maamafih onların yalancı dedikleri sen değilsin, lâkin zalimler Allahın âyetlerine cehudluk ediyorlar 33 Celâlîm hakkı için senden önce gönderilen Peygamberler tekzib olundu da tekzib ve ezâ edilmelerine karşı sabrettiler, nihayet kendilerine nusratımız geldi, öyle ya Allahın kelîmâtı va'dini değiştirebilecek hiç bir kuvvet yoktur, alimallah sana mürselîn kıssalarından haber de geldi 34 Eğer onların omuz dönmelerini sana pek ağır geliyorsa haydi kendi kendine yerin dibine inecek bir baca veya göklere çıkacak bir merdiven arayıp da onlara bam başka bir âyet getirmeğe gücün yettiği takdirde hiç durma, Allah dilemiş olsa idi elbette onları hidayet zre toplardı o halde sakın cahillerden olma 35 Sâde işitmesi olanlar da'vete icabet eder, ölülere gelince onları Allah diriltir sonra hepsi onun huzuruna çıkarılırlar 36

33. ﴿قَدْ نَعْلَمُ﴾ Ya Muhammed, biz pek iyi biliyoruz -Nafi' kıraetinde « لِيُحْزَنُكَ »
﴿انَّهُ لِيُحْزَنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ﴾ onların söylemekte oldukları sözler her halde seni

mahzun ediyor -fakat etmesin ﴿فَانَّهُمْ لَا يُكْذِبُونَكَ﴾ çünkü onlar hakikatte seni tekzib

etmezler- Nafi' ve Kisaî kıraetlerinde ifalden « لَا يُكْذِبُونَكَ » okunduğuna göre - seni kizbe

etmezler, sana yalancı demezler

﴿وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ ve lâkin zalimler Allahın

âyetlerini inkâr ederler.

Rivayet olunuyor ki Ebucehil «biz seni tekzib etmiyoruz, sen bizim nazarımızda sadıksındır. Biz ancak
senin getirdiğini tekzib ediyoruz» demiş. Kezalik Kureyşten Hâris ibni Âmir «ya Muhammed, vallahi sen
bize hiç yalan söylemedin ve lâkin biz sana uyarsak yerimizden olacağız

sh:»1914

bundan dolayı iyman etmiyoruz» demiş ve bu âyet de bunlar sebebiyle nâzil olmuştur. Hayât-u ahlâkı

Muhammedîye az çok vâkıf olan kâfirlerin küfürlerinde kendi vicdanlarına karşı tutunabildikleri şüphenin

bütün mahiyeti şudur: «Hazreti Muhammed kendi vicdanında kâzib değildir. O bile bile kimseyi aldatmağa

tenezzül etmez, nübüvvet ve risalet iddiasını da uydurma ve iğfal tarikiyle yapmamıştır. Belki nübüvvet ve

risaletin sıhhatini tahayyül etmiş ve kendi vicdanında kendinin Peygamber olduğuna inanmış ve bu iman ve itikad ile bu iddiada bulunmuştur. Lâkin onun inandığı nübüvvet ve risalet, haber verdiği ba's-ü kıyamet gibi şeyler haddi zatında ve nefsel'emirde olamayacak, inanılmıyacak şeylerdir, Binaenaleyh da'vası yalan değil yanlıştır, o aldatmaz fakat aldanmış, o Peygamber değil fakat kendini Peygamber zannetmiştir» derler. Son Avrupa müverrih veya feylesoflarının ekseriyetle iddiaları da budur: «Hazreti Muhammed, kendi vicdanında kendi nübüvvet ve risaletinin sıhhat-ü hakkıyyetine emin idi, irtihaline kadar da bu iykan ve itimadı asla mütezelzil olmadı, bu bir hakikati tarihiyedir.» diyorlar. Bununla beraber nübüvvetine iman da etmiyorlar. Çünkü nübüvvet-ü risaletin haddi zatında hak bir emri vaki' olabileceğine inanmıyorlar, Nübüvvet ve risaletin emri vaki' olabileceği kabul edildiği surette ilmen ve tarihen delâili nübüvvet-ü i'cazi diğer Enbiyadan daha ziyade bariz ve zahir bulunan nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr etmenin açıktan açığa bir garazkarlık olduğunu biliyorlar. Bunlar böyle kendi gönüllerinde nübüvvet ve risalet olamaz, hayâtı Dünyâdan başka hayât, ba's ba'delmevt mümkün değildir gibi indî bir tahakküm bir ukde tutmuşlar ve kendi ta'birlerince bu «duğm» dan, bu ukdeden risaleti Muhammediyyenin de gayri mümkün olduğunu ve binaenaleyh Hazreti Muhammedin sadakati ruhiyye ve ahlâkı fadilesine rağmen nübüvvetine inanma-

sh:»1915

sında yanlış bulunduğunu iddiaya kalkışıyorlar. İşte Allah tealâ bu âyette gösteriyor ki bütün bu şüpheler,

bu tekzib ve inkârlar doğrudan doğru Hazreti Peygambere değil Allaha müteveccih bir tekzib ve inkârdır.

Haddi zatında mümkün bulunan ve gayrı ma'kul hiç bir tenakuzu istilzam etmiyen nübüvvet ve risaleti,

halk-u ba'sı imkânsız farzetmek Allaha ve kudretullaha inanmamaktan neş'et eder. Bu da her tarafta zâhir

ve bahir olan delâili hakkın, âyatı ilâhiyenin haklarını teslim etmemek delâletlerini anudâne bir inkâr ile

inkâr eylemek haksızlığından münbaistir. Bu ise bir zulmi nefistir. Böyle zulmü ı'tiyad eden ve edillei hakkın

bütün inceliğiyle kıymetini vermiyen zâlimler bütün âlemlerin Allaha ve kudretullaha delâlet edib duran

delâili bâhire olduğunu inkâr ederler. Ve bu suretle Kur'anı ve nübüvveti Muhammediyyeyi dahi

cehudcasına inkâr ederler. Kur'an ve Muhammed yok demezler, fakat âyatı Kur'anda, fitrati

Muhamediyyede tecelli eden beyinatı hakkın Allaha ve Allahın ılm-ü kudretine delâleti sarihalarını

tanımazlar, bunlar, Allahın eseri değil, Muhammedin derler. Hasılı tekzipleri bizzat şahsiyyeyi

Muhamediyyeye değil, Allahın kudretini ve berahîni kudretini inkâr etmek zulmüne raci'dir ki bu da

zâlimlerin âdetidir. Ve binaenaleyh bu haksızlığın, bu cür'etin cezasını verecek olan Allah, çekecek olan da

kendileridir. 34. ﴿وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ﴾ ya Muhammed, kasem olsun ki

senden evvel bir çok Peygamberler böyle zalimler tarafından tekzibe ma'ruz oldular da

﴿فَصَبِّرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا﴾ tekzib ve iyza olunmalarına karşı sabr-ü sebat

ettiler ﴿حَتَّىٰ آتَيْهِم نَصْرًا﴾ nihayet kendilerine nusratımız iriştii. -Binaenaleyh sen de

bunlara imtisal et ve nusratımız gelinceye kadar sabreyle, böyle sabredenlere nusra-

sh.»1916

tı lâhiyyeye erişir ﴿وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ﴾ Allahın kelimatını, vaidlerini tebdil

edebilecek hiç bir kuvvet yoktur: Allah « كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ﴾

buyurmuştur. Bu kelimeler, bu vaidler her halde yerini bulacaktır

﴿وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَايِ الْمُرْسَلِينَ﴾ alimallah sana Peygamberler haberinden,

onların ahval ve vakiatı mühimmesinden hayli ma'lûmat da geldi -ki bu âyet de işte onlardan biridir. 35.

﴿وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ﴾ eğer o kâfirlerin, zalimlerin yüz çevirmeleri

sana pek ağır geliyor, gözünde büyüyor sabr-ü tahammül edilmez bir şey gibi görünüyorsa

﴿فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي

السَّمَاءِ﴾ sen kendi başına yerde derinliklerine işler bir menfez veya gökte üstüne çıkacak bir

merdiven bulub da ﴿فَتَاتِيهِمْ بَايَةٌ﴾ onlara tek bir âyet, iman ettirecek bir harika getirmeğe

muktedir olabilirsen hiç durma yap ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾

Allah dilemiş olsa idi hepsini hidayet üzerinde toplar, cümlesine iman nasib eder, cemaati vahide

yapardı.» -Madem ki yapmamış demek ki dilemiştir. O dilemeyince de sen hangi âyeti getirsen, hangi

hârikayı göstersen iman ettiremezsin. Binaenaleyh ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾

sakin cahiller güruhundan olma, onları imana getirmek için hemen yerlere geçib veya göklere çıkib da bir

âyet, bir hârikai kahire ayıracak derecede hırslanma da sabret. Çünkü 36.

﴿انَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ﴾ da'vete duyanlar, samiası bulunanlar icabet

eder ﴿وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ﴾ ölüleri de Allah ba'seder diriltir.- Binaenaleyh

sh:»1917

bugün duymıyanlar yarın duyabilirler. Bugün iman etmiyenler yarın edebilirler.

﴿ثُمَّ إِلَيْهِ يَرْجَعُونَ﴾ sonra da duyan duymıyan: İyman eden etmiyen hepsi Allaha irca'

olunurlar, -hayır ve şer cezalarını bulurlar:

Evet ölü gibi duygusu olmiyan, işitmek şanından bulunmiyanlar Allahın bu kadar âyâtı beyyinatını hiçe

saydılar a:

﴿٣٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ
عَلَى أَنْ يَنْزِلَ آيَةً وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا مِنْ
دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا
فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٩﴾
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمُّوا وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ
يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأِ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٠﴾

Meali Şerifi

Durmuşlar da ona bam başka bir âyet indirilse ya diyorlar, de ki: şüphesiz Allah öyle bir mu'cizeyi indirib

durmağa kadirdir ve lâkin ekserisi bilmezler 37 hem Yerde debelenen hiç bir hayvan ve iki kanadiyle uçan

hiç bir kuş yoktur ki sizin gibi birer ümmet olmasınlar, biz kitâbda hiç bir tefrit yapmamışızdır, sonra hepsi

toplanır Rablarına haşolunurlar 38 Âyet-

sh:»1918

lerimize yalan diyenler, bir takım sağırlar ve dilsizlerdir, zulmetler içindedirler, kimi dilerse Allah şaşırır,

kimi de dilerse bir tarikı müstekîm üzerinde bulundurur 39

37. ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ ve Ona rabbından bir âyet

indirilse ya dediler.- inen âyetleri duymadılar inkâr ettiler de Peygambere kendi gönüllerince bir âyet ve

alâmet, bir mu'cize indirilmesini tahkirâmiz dir l'tiraz suretinde taleb ve temenni ettiler. Ya Muhammed,

﴿قُلْ﴾ sen de ki ﴿إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً﴾ Allah bir âyet, bir

alâmet, bam başka bir mu'cize indirmeğe şüphesiz kadirdir. -İndirmezse aczinden değil hikmetindendir.

﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin onların ekserisi bilmezler.- İlim şanlarından

değildir. Âyeti, delil-ü alâmeti fark etmezler, ondan alınması lâzım gelen ilmi alamazlar, ineni anlamadıkları

gibi ineceği de anlamazlar, istediklerinin kendilerine müfid ve Peygamber ba'sinden maksud olan hikmeti

inzar ve teklife muvafık olub olmayacağını ve indirilmekte bulunan ve bunca delâli ma'kuleyi ihtiva eden âyâtı natıkadan istidlâl ve intifa' edemiyenlerin vakiâtı münferideden hiç istidlâl ve intifa' edemeyeceklerini, delil ve âyetin asıl ehemmiyeti vâkiâtı vukuundan evvel anlatmasında olmak itibariyle taleb olunan vakiâtı münferide ve harıkanın bir delil değil, bir medlûl, bir netice, olacağını ve binaenaleyh nefsi vakianın haddi zatında dağların başa geçmesi gibi bir musibet-ü belâ olabileceğini ve alelhusus münkirlerin bütün kuvvei ihtiyariyyelerini selbederek inkârlarını cebrî bir surette kal'-u izale edecek olan bir vakianın bir âyeti kudretin kendilerini kahr-ü mahvedecek bir musibeti fi'liyeden başka bir şey olmayacağını ve bunun ise kendilerine değil ancak sairlerine bir ibret ve

sh:»1919

âyet olacağını bilmezler de öyle cahilâne temenniyyatta bulunurlar ve dediklerinin yapılmasını kudreti ilâhiyyeyi inkâra ve âyâtı hakkı tekzibe vesile ittihaz ederler. O Peygamber de ona şöyle bir mu'cize inse ya!... derler dururlar. Gerçi içlerinde bilenler ve hevalarına uyub mahza ınad-ü bağı için böyle diyenler de vardır. Lâkin ekserisi bilmezler. Peygamber ise cahillere, bağılere uymak için değil ilâm ve ihbar ile inzar-ü irşad için gönderilmiştir. Eğer onlar duysalar bilselerdi vaki'da kudretullaha delâlet eden âyâtı fi'liyye mi

yoktur?. Ey münkirler 38. ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ﴾ yerde debelenen hiç bir hayvan

﴿وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ﴾ ve iki kanadı ile uçar hiç bir kuş yoktur ki

﴿لَا أُمَّةٌ أَمْثَلُكُمْ﴾ sizin emsaliniz ümmetler olmasın: -Bu âyetin sevki iki vech ile

mülâhaza olunur: birisi ilmi ve Ahirete iymanı olmayıp hayatı bu dünya hayattan ibaret farz edenlerin

alelumum hayvanlardan fazla bir meziyeti haiz olmadıklarını anlatmaktadır ki «

﴿أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ gibidir, netekim ikinci âyet de bunu tazvîh eyler.

Diğer bir veçih de: Allah tealânın kudreti delâilini anlamak için diğer hayvanatın hılkatlerinde ve tarzı

hayatlarında insanların istifade edeceği pek çok esrar bulunduğunu ihtardır. Ki ekseriyetle müfessirîn bu

vechi ihtiyar etmişlerdir, ya'ni hepsi sizin gibi bidayeten topraktan yaratılmış, bir nevi hayata mazhar

edilmiş, bir nizam altına alınmış hepsi sizin gibi rızıkları, ecelleri takdir olunmuş, vakti mukaddere kadar yer

içer, tağaddi eder, hepsi sizin gibi yekdiğerine suveri muhtelifte içinde bir teşabüh ve mücaneset taşır, hepsi

sizin gibi bir içtima' yapar, birbiriyle tanışır, yanaşır veya kaçır, koklaşır veya döğüşür hepsi sizin gibi

yekdiğerinden doğar tenasül eder, hepsi sizin gibi bir asıldan çıkar, tekessür tenevvü' eder. Kudreti

fatrenin hukm-ü te'siriyle vahdetten çıkan bu tenevvü' ve tehalüf

içinde hepsi sizin gibi bir hayatı hayvanî yaşayan tavaifi muhtelif ve sunufi mü'telifedir. Yerde sürünenleri

hevada uçanları ile her nev'ı size bir vechi temasülü haiz olarak umumu sizin emsalinizdir. Siz de sunuf ve

havassı muhtelifenizle onların bir mislisiniz, hepsi taktiri ilâhî ve tedbiri rabbanî dairesinde nizamı

mahsusa ve kavanini hâkime altına konulmuş ahvali mahfuz, umuru mukannen, masalihi mer'iy ve cari

sizin gibi birer ümmet ve binaenaleyh size birer dersi ibrettirler. Hepsi fitrati asliyyeleri ve nizamı

vücudleriyle kudret ilâhiyenin birer manzumei delâili ve kitabı hikmetin âyetleridirler.

﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾ biz kitabda hiç bir tefrit ve taksır yapmadık, hiç

bir şey eksik bırakmayıp, hepsini nizamına raptettik, kitaba yazdık.- Bütün hıkat bir kitab ve bütün eşya o

kitab mazmununun kelimat ve medlûlünü ifade eden nukuş ve hututtur. Âlemde cereyan edecek olan cemi'i

mahlûkatın iri ufak, ulvî ve süflî her şey'in ahvali levhı mahfuzda tamamen ve mufasselen yazılmış hiç biri

ihmal edilmemiştir «أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمُ» ve «

«قَدْ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ» dir. İlmi hak kalblere o kitabdandır nâzil olur. Ve kalemi

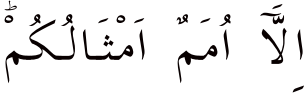
evvelin yazdığı bu yazı, tesbit ettiği bu nizam sayesinde ki eşyayı tetkik ve tettebbü' ile ma'rifetler, ilimler,

fikirler edinilir, kitablar te'lif ve tasnif olunur, mâzî ve istikbâl kanunları sezilir. Şuuni hadiseden ezel ve

ebedin kelimat-ü âyâtı okunur. Ve hele yerde debelenen devabın, kanad denilen iki basit yelpaze ile

yerden kalkıp Semaya doğru fırlayan uçan tuyurun harekât ve mukadderatında âmil olan nizamı kudretin,
kanunî hareket ve hayatın ve bunların netaici hasilasının tedkik ve tetebbuundan bütün bunları temsil eden
beşeriyetin ne gibi hayatlara namzed olduğunu ve bu babda ne kadar ahkâm ve tekâlifi İlâhiyenin
cereyanına itiba' etmek mecburiyyetinde bulunduğunu ve Allahın yazdığı yazıların kat'iyetini ve mücerred
hayatı hayvanî

sh:»1921

yaşamak isteyenlerin bunlardan ve kendi hilkat ve fitratlarından ne kadar tegafül ettiğini az çok anlamak
mümkün olur. Bu böyle olduğu gibi Kur'anda da beşeriyetin muhtac bulunduğu delâil ve tekâlifi
İlâhiyeden hiç bir mühimme terk ve ihmal edilmemiş, hepsi icmalden tafsile veya tafsilden icmale giden bir
beyani bedi' ile muhkem ve müteşabih suveri muhtelif zâhir veya hafi delâil ve işarât içinde tezkir ve ihtar
olunmuştur ki «  » ihtarî da bu cümledendir. Bunlar gösterir ki Allah tealânın
kudreti gaybında, levhı mahfuzunda bulunmayan ve bulunamayacak olan hiç bir âyet yoktur. O kadir olan
Allah tekvinî, teşriî, kavli fi'lî her âyeti indirebilir, onu da kitabına yazmış, nizamına rabt etmiş hiç bir ihmal-ü
taksir etmemiştir. Fakat âyetin müfid olması az çok bir mümasalet ifade ederek suveri mütehalife içinde

emsalden emsale delâlet eylemesinde ve binaenaleyh bir tafsilî icmal ve bir külliyyeti iş'ar etmesindedir.

Vakiatı yalnız tafsilâtından okumak ve her vakiayı münferiden mülâhaza etmek ve bilhassa yaşamak

isteyenler hiç bir âyet okuyamazlar. Nefs-i vukuat içinde boğulmuş kalmış, kendileri başkalarına ibret olmuş

olurlar. Meselâ filânın başına dağ yıkılmış, filânı yıldırım çarpmış bunu münferiden mülâhaza etmekte hiç bir

mana yoktur. O kalemin kurduğu bir vakiadır. Onun bir âyet olabilmesi emsali dağların, emsali başlara

yıkılıb düşebileceğini ve Allahın buna kadir olduğunu ve binaenaleyh bundan sakınmak ve korkmak lâzım

geldiğini anlatması i'tibariyledir. Hevada kuşun kanadı ile uçtuğunu görüb de ondan tayeran kanunlarını ve

o kanunları yazan Allahın kudretini anlamağa çalışanlar içindir ki kuşların tayeranı bir âyet olur. Bütün

hayvanatın böyle birer âyet olduğunu anlamıyan ve mümaseletleri istihraca çalışmıyanlara ne kadar âyât

indirilse boştur. İndirilen bu kadar âyetleri kale almayı da «bir âyet indirilse ya» deyenler âyeti anlar ve

dinler ol-

sh:»1922

salardı gözleri önünde emsalleri olan hayvanattan gereği gibi dersi ibret alırlar ve nasıl bir hayatı hayvanı

yaşadıklarını fehm ederlerdi de Allah tealânın neler yaratmağa kadir bulunduğunu ve hayatın içinde

buldukları hayatı Dünyadan ibaret olmadığını takdir ederler ve öyle hayatı Dünyaya sarılıb âyatı

İlâhiyyeyi tekzib ve inkâr etmezlerdi. Allahın kudretini anlamalı ki ne yerde sürünen hayvanlar mukadder

olan hayatlarını yaşamak için muhtac buldukları rızktan mahrum kalırlar ne de havada uçan kuşlar

Allahın yazdığı hududu tecavüz edebilirler. Hepsinin ahval ve harekâtı mahfuz, sergüzeşti hayatları bütün

ânâtiyle Ümmülkitabda mektub ve mazbuttur. Debelenir koşarlar, uçar sekerler

﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ sonra bütün bu ümmetler rablarına haşrolunurlar. Âhirete

sevk edilir, rabbül'âlemînin huzuri kibriyasına toplanırlar -da o zaman birbirlerinden acılarını çıkarırlar,

hadîsi nebevîde varid olduğu üzere boynuzsuzlar boynuzlulardan öclerini alırlar. Hiç bir hayvan yoktur ki

hakkında bu yazılmamış bulunsun, bu akîbet başına gelmiyecek olsun.

Kitâbda hiç bir tefrit olmadığı halde 39. ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ bizim âyetlerimizi

tektezen edenler ise ﴿ص﴾ sağırırlar. -Onları duymazlar, gereği gibi tedebbür ve fehm edecek surette

işitmezler ve bundan dolayı «esatîrül'evvelîn» derler. Ve Âyattan addetmezler de başka âyet talep ederler.

﴿وَبِكُمْ﴾ Ve dilsizdirler. - Hakkı söyleyemezler. Ve onun için da'vetine icabet edemezler.

﴿فِي الظُّلُمَاتِ﴾ türlü türlü zulmetler içindedirler. -Küfür, cehalet, inad, taklid, heva ve ihtiras

zulmetleri içinde önlerindeki görmezler, karanlıkta yuvarlanırlar giderler. Evet

﴿مَنْ يَشَاءِ اللَّهُ يُضِلَّهُ﴾ Allah kimi dilerse

sh:»1923

onu dalâlatte bırakır. - Onda dalâlet halkeder. Kendi yolundan saptır. Dalâlet onun tabiati müstekirresi olur kalır. Allahın duyurmadığına kimse bir şey duyuramaz. Allahın söyletmediğine kimse bir şey söyletmez, Allahın göstermediğine kimse bir şey gösteremez, Allahın şaşırdığını kimse yola getiremez. Ağız, dil, göz, kulak verdikten sonra da Allah dilerse o dili söyletmez, o göze göstermez, o kulağa işittirmez, gerçi balâda geçtiği veçhile Allah kendine rahmeti yazmış, fitrati hidayet üzere yapmıştır. Evvelen ve bizzat ondan idlali cebrî gelmez. Idlâli lâhî abdin talebi dalâle müteveccih bir sui ihtiyarı ile alâkadardır. Fakat yerde sürünen devabb ile hevada uçan kuşların tefavütü kabilinden meratibi fitratın tefavütü mahzâ onun eseri meşiyeti olduğu gibi, meşiyeti abdin infazı ve onun tabi' ve hatmi de mahzâ onun eseri meşiyetidir. Ba'zısında yüzlerle talebden sonra tab'etmediği dalâli, diğer ba'zısında bir kaç taleb ile tab'eder.

﴿وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve her kimi dilerse onu bir sıratı

müstekime kor -ki üzerinde yürüyen doğruca gider, maksuduna irer.

Âyâtullahı tekzib eden, sıratı müstekîmden kaçınan ve Allahdan başka ma'budlara tapınan Müşriklere

fitratte bizzarure merkûz bulunan âyeti vahdaniyyeti takrir ile kendi nefislerindeki kizib tenakuzlarını izhar

ve akıbetlerini irae için ya Muhammed:

﴿٤٠﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ
أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ
فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤٢﴾

sh:»1924

﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَآخَذْنَاَهُمْ بِالْبِئْسَاءِ
وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا
تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٤٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ
كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاَهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ
مُبْلِسُونَ ﴿٤٥﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾

Meali Şerifi

De ki: bir düşünürmüsün kendinizi? eğer Allahın azabı başınıza gelir veya o saat başınıza gelirse

Allahdan başkasına mı dua edersiniz? eğer doğru söylerseniz söyleyin bakayım? 40 Doğrusu yalnız ona

dua edersiniz de dilerse o feryada geldiğiniz belâyı üzerinizden kaldırır ve o lâhza siz o şirk koşduklarınızın

hepsini unutursunuz 41 Celâlim hakkı için senden önce bir takım ümmetlere Resuller gönderdik

dinlemediler de onları şiddetler ve zaruretle sıklıkla sıkıttık gerek ki yalvarsınlar diye 42 Hiç olmazsa böyle

tazyikimiz geldiği vakit bâri yalvarsaydılar ve lâkin kalbleri katılaştı, Şeytan da her ne yapıyorlar ise

kendilerine süslü göstermişti 43 Bu sebeble vaktâki edilen ihtarları unuttular, üzerlerine her

sh:»1925

şey'in kapılarını açtık, nihayet kendilerine verilen bu genişlik ve serbeslik ile tam ferahlandıkları sırada

ansızın tuttuk kendilerini yakalaytık ne bakarsın hepsi bir anda bütün ümidlerinden mahrum düştüler

« أَرَأَيْتَكُمْ » Bu ta'bir lisanı Arabda nazîri bulunmayan bir kelimeyi istifham ve taaccübdür ki derin bir

hayret ilkasıyla « أَخْبِرُونِي » ma'nâsını ifade eder. Kaideye nazaran bunun tam ma'nâsı «sen

kendinizi gördün mü söyle» demek gibi görünürse de nahiv de bu suretle fail ve meful olmayıp alâ gayri

kıyas bir terkihi olduğu beyan olunur. Ve « أَرَأَيْتَكَ » sen sen gördün mü?», « أَرَأَيْتَكُمْ » sen siz

gördünüz mü?» makamında bir te'kid ve tefsir ma'nâsında bulunduğu ve hey'eti umumiyyesi «acaib haydi

haber ver veya haber veriniz» mealinde kullanıldığı gösteriliyor. « أَرَأَيْتَ » de Hemze istifham içindir ki

taaccüb ve ihbar bunun lâzımıdır. Bu fiil rüyeti basariyyeden veya «re'ye isabet etmek -ciğere nufuz etmek»

ma'nâsına re'y ve i'tikaddan veya iki mefulüne taaddi eden efali kulûbdan babında bâkî rüyeti ilmiyyeden

ve yahûd babında bâkî olmayıp ihbar ma'nâsına olan rüyeti ilmiyyeden olmak üzere dört iştikak ile isti'mal

edilir. Evvelki üçünde aslı kelimededen olan ikinci hemze ya tahkik veya beyne beyne teshil ile okunur hazfî

câiz olmaz. Ve muhatabın ihtilâfına göre « أَرَأَيْتُمْ . أَرَأَيْتُمَا . أَرَأَيْتَ » gibi ta ihtilâf eder

faili gösterir ve buna « أَرَأَيْتَكُمْ . أَرَأَيْتَكَ » gibi kâf ilhakı câiz olmaz. Fakat ihbar ma'nâsına

rüyeti ilmiyyeden olduğu vakit hemzenin tahkiki ve beyne beyne teshili ve hazfî ve elife ibdal ile meddi de

câiz olur. Netekim cumhur kiraetlerinde tahkik ile Nafi' ve Ebûca'ferde teshil ile, Kisaîde iskat ile ve Verşte

ibdal ile okunmuştur ki bu ibdal kaidei sarfa muhâlf olmakla beraber kelâmı Arabda vardır.

sh:»1926

Sonra işbu « أَخْبِرُنِي » ma'nâsında muhatabın ihtilâfına göre «

« ت » gibi « آرَائِتَ . آرَائِتِمَا . آرَائِتُمْ » gibi « ت »nın kel'evvel ihtilâfı câiz olduğu gibi «

müfredi müzekkerdeki hâli üzere meftuh kalmakla beraber ihtilâfı muhatabı iş'ar için Âhirine «

« آرَائِتِكُمْ . آرَائِتِكَ » gibi muhtelif surette kâfı muttasıla ilhakı da câiz olur ki bu hâl bu fi'le

mahsustur. Binaenaleyh « آرَائِتُمْ . آرَائِتِكُمْ » makamında olarak « أَخْبِرُونِي » bana

haber veriniz demektir. Ya'ni « كُمْ » zamiri meful değil, failin ihtilâfına delâlet eden bir harftir.

Basriyyunun izahı budur. Fakat Kisaî bunun mefuli evvel makamında olduğuna kail olmuştur. Bu surette

« آرَائِتِكَ » ile « أَخْبِرُونِي » olmakla beraber «

« آرَائِتُمْ » ile « آرَائِتِكُمْ » arasında esas itibariyle ince bir zevk farkı

vardır. « آرَائِتِكُمْ » kalbin vakı'de kendine ve kendi enfüsiyyâtına müteallık vicdanından, ya'ni bir

şuure şuurden, « آرَائِتُمْ » ise mutlak bir vicdanı şuurdan suâl ve istihbar demek olur. Netekim bu

âyette « آرَائِتِكُمْ » istifhamı bir fi'li enfüsî olan duaya müteallık vicdana teveccüh etmiş «

« قُلْ آرَائِتُمْ » âyetinde de « آغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ » buyurulmuştur. Gelecek olan «

müteallık vicdana tevcih edilmiştir ki Kisaî mezhebi hem kıyasî Nahve muvafık, hem de bu ince farkı ibraz

etmiş olmak hasebiyle bizce daha ziyade şayanı dikkattir.

40. ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed, müşriklere de ki ﴿ارَأَيْتُمْ﴾ umumiyyetle her biriniz kendinizi

gördünüz, anladınız mı? Kendinize, vicdanınıza hakikaten şuurunuz var mı? Varsa şunu bâna söyleyiniz,

haber veriniz bakayım: ﴿إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ﴾ eğer size Allahın -Dünyada münkariz

olan ümmetlere gelen- azabı gelirse ﴿أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ﴾ veya geleceği muhakkak olan

sâat gelir başınıza kıyamet koparsa ﴿أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ﴾ Allahın gayrisine mi dua ve iltica

edersiniz?-

sh:»1927

Ya'ni vicdanlarınızın derinliklerine inerek kendinizi iyice yoklayınız, tartınız bakayım böyle mühlik derd-ü

felâket karşısında bulunduğunuz veya içine düştüğünüz elîm ve müdhiş bir zamanda nasıl bir haleti

ruhiyye içinde bulunursunuz? Bütün ümidleriniz silinir, ölmüş gibi ye'si küllfiye mi düşersiniz? Yoksa henüz

canınız çıkmadıkça yine bir ümidi halâs besler, derinden derine bir münciye iltica hissile inler misiniz? Eğer

inlerseniz o zaman samîmi kalbinizden kime iltica eder, kime çağırır yalvarırsınız? Allaha mı yoksa Allahın

gayrı ma'bud tanıdığınız putlarınıza mı ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer siz sadık iseniz: hakikatte

Allahdan başka ilâhlar vardır iddiasında yalancı değil iseniz söyleyiniz öyle bir zamanda Allahdan

başkasından ümid bekler, Allahdan başkasına dua ve niyaz eder misiniz? 41. ﴿بَلْ﴾ hayır

﴿إِيَّاهُ تَدْعُونَ﴾ ancak Allaha dua ede: her ne umarsanız ondan umar ve yalnız ona niyaz

edersiniz ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ﴾ o da dilerse dua ettiğiniz azâbı,

sıkıntıyı açar, başınızdan defeder ﴿وَتَنْسَوْنَ مَا تَشْرِكُونَ﴾ ve o vakit siz Allaha şerik

tuttuğunuz şeyleri unuttur, evvelce tapındığınız diğer ilâhlarınızı o müddet zarfında terkeder, hatırınıza bile

getirmezsiniz.- Çünkü keşfi durra kadir merci'i yegâne ancak Allah olduğu fitratı ukulde ve künhi vicdanda

merkûzdur. İşin ciddiyeti ve korkunun dehşeti diğerlerini siler süpürür ve o zaman Allahdan başkasının hiç

olduğunu vicdanlar açıktan açığa duyar, akıllar idrâk eder, elverir ki akıl kalmış vicdan donmamış bulunsun.

Ya Muhammed 42. ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ﴾ sen emîn ol

ki senden evvel bir çok ümmetlere biz Resuller gönderdik, böyle tanımadılar, küfrettiler de

﴿فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَاسِ وَالضَّرَّاءِ﴾ biz de onları be'sâ' ya'ni şiddetli fakr: me'îşet

darlığı ve darrâ, ya'ni emraz ve âfât ile sıktık, fakr-u zaruretle tuttuk tazyık eyledik

﴿لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ﴾ ki tazarru' etsinler, zilletlerini anlayıp isyanlarına tevbekâr olsunlar,

gufranımıza dehalet eylesinler, ya'ni bu hâl içinde tevbe ve tazarru' etmeleri mümkün ve muhtemil idi. 43.

﴿فَلَوْلَا اِذْ جَاءَهُمْ بَاسُنَا تَضَرَّعُوا﴾ imdi tazyikımız kendilerine geldiği sırada

tazarru' ve dehalet etselerdi ya ﴿وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ velâkin etmediler, gittikçe kalbleri

katılaştı. -Kabiliyeti intibahiyelerini zayı' ettiler, fakr-u zarurete alıştılar

﴿وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Şeytan da yapageldiklerini alladı

pulladı kendilerine hoş gösterdi - yaptıklarını fena diye değil, iyi yapıyoruz diye yapmağa, şerri hayır,

günahı sevab telâkki etmeğe başladılar. Artık tevbe ve rücu' ihtimali kalmadı, vicdanlar dondu, akıllar

tutuldu, azıttılar da azıttılar.

İbtida, fakr-u ihtiyaç mahlûkun ademi aslîsi muktezası ve lâzımı mahiyetidir. Onu def-ü izale eden de

rahmeti îlâhiyyedir. O rahmetin tenakusu ile ârız olan fakr-u zaruret ve tazyık ise âsiy ve serkeş insanlara

hadlerini ve kendi kendilerine bırakıldığı zaman muktezayı mahiyetlerini ihsas ve irae ederek hissi salâh ve ubudiyeti uyandıracak bir âyeti fi'liyye ve muhtrai ilâhiyyedir. Ve binaenaleyh ihtar ettiği ma'nâyı anlıyanlar için bir ni'mettir. Fakat bunun bu kuvvei ihtariyye ve delâleti irşadiyyesi daimî değil, bir müddeti mahsusa ile mahdud-

sh.»1929

dur. Bunun için böyle bir tazyiki ilâhîye ma'ruz olanlar onu evvel emirde ni'met bilmeli ve seri' bir surette intibah hasıl ederek nefsin tuğyanını kırmalı ve aczi ubudiyeti derhal anlayıp tevbe ve tazarru' ile Allaha iltica ve tarikı salâha rücu' eylemelidir. Bu intibah ne kadar seri' olursa Dünya ve Âhret faidesi de o kadar mühim olur. Bunu idrâk edib tevbekâr olanlar Dünyada olmazsa her halde ukbâda istifade ederler. En şedid olan ilk te'sir lâhzaları geçtikçe ihtarın kuvveti tenakus eder, daha ziyade teşdidine lüzum hâsıl olur ve gittikçe intibah ihtimali azalır, kesbi müşkilât eder. Nihayet o müddeti mahdude biter, tazyikin bütün kuvvei ihtariyyesi de tükenir, bir i'tiyad-ü tabî' haline gelir ve kalb öyle katlaşır ki artık ondan sonraki tuğyan alabildiğine iştidad eyler. Artık tazyik-u teşdidin hiç bir hassai terbiyeviyyesi kalmaz. Bunun için terbiyevî bir hikmet ve maksadla tatbık olunacak tazyik ve teşdid uzun ve devamlı olmamak lâzım gelir. Hikmeti

rübubiyet tazyığı, teşdidi ve nihayet ta'zibi, fesadı ıslah, seyyiâti tahdid, tevkif, ta'kim için tatbik eder.

Menşei fakr-u zaruret olan seyyiâta karşı teşdidi tazyık ise o seyyiâti teksir demek olur. Bunun ihtimali

salâhı varsa teşdid de değil, teysirdedir. «أَلشَّيْءُ إِذَا ضَاقَ اتَّسَعَ» dir. Tazyık ile katılmış

olan kalbleri yumuşatırsa teysir ve tevsi' yumuşatabilir. Ve artık bu tevsi' ve ittisa' onlara ya kesbi salâh ettirir

veya patlatır bitirir. Ve her iki takdirde seyyiât ta'kim edilmiş, kötülerin arkası alınmış olur. Binaenaleyh 44.

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ o katı kalbliiler vaktâ ki ihtar olundukları ibretleri unuttular:

- Evvelâ, bir teysiri tedricî ifade eden ihtarâtı Rüsûlü saniyen, tevbe ve tazarru' telkîn eden be'sâ ve darra'

muhtıralarını düşünmek ve mütenebbih olmak ihtimalleri kalmadı o zaman

﴿فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ üzerlerine her şeyin ka-

sh:»1930

pısını açtık.- O şiddet ve müzayakadan sonra onlara öyle bir hurriyet ve refah verdik ki maddî ma'nevî

bütün ma'niaları kaldırdık, her taraftan üzerlerine ni'metler saldırdık, iyi kötü her şey kendilerine bol bol açık

bulunuyordu, her türlü rahatlar, sıhhatler, zaferler, muvaffakiyyetler, zevkler, safalar önlerinde âmade idi, ne

arzu etseler bulacak, ne isteseler yapabilecek bir hale geldiler, kendilerine kendi iradelerinden başka

men'u takyid edecek hiç bir şey görünmüyordu. Öyle serbes bir imtihana kondular ve öyle istidracları arttı ki

﴿حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا﴾ nihayet bu hurriyyet ve refah ile ferahlandılar.

Tuttukları yolun iyi olduğuna ve bütün bunlar kendi istihkakları bulunduğuna ve her mes'uliyetten âzede

olduklarına hukmettiler. Hiç bir kayd, hiç bir kaygu duymaz oldular, her şey kendilerininmiş, Allah ve Âhret

yokmuş gibi zevk-ü sefaya daldılar, keyflerini çattılar, tam böyle ferahlandıkları, gel keyfim gel dedikleri

sırada ﴿أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً﴾ kendilerini birdenbire bastırıp yakalayiverdik

﴿فَإِذَا هُمْ مَبْلُؤُونَ﴾ o saat iblis gibi bütün ümidleri kesildi: Yeis ve hirmanı mutlak içinde

dona kaldılar. Bundan böyle onlar nihayetsiz bir hasret içindedirler. 45.

﴿فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ artık o zulmeden -şükür yerine küfreyleyen-

kavmin ardı alındı, kökü kesildi, arkalarından hiç kimse bırakılmadı, hepsi ihlâk edildi ve bu suretle

zulümlerine nihayet verildi. -Böyle zalimleri bile her türlü ihtarâtı yaptıktan ve rübubiyeti ilâhiyyenin her

nevi' asari rahmetini gösterib her imtihandan geçirdikten sonra ta'zib ve ihlâk etmek ve ruyi zemini bu

vechile zulm-ü şururdan

sh:»1931

tahlis eylemek elbette ibadullah için pek büyük şükranlara lâyıktır.

﴿وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Her ni'met gibi bunun da hamd-ü şükranı,

rabbül'âlemîn olan Allahadır, onun hakkıdır.

Ya Muhammed! sen Allaha hamd et de hamd etmiyen nankörlere:

﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ
عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ أَنْظِرْ كَيْفَ نَصَرَفُ
الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٧﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ
اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ﴿٤٨﴾ وَمَا
نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ أَمِنَ وَأَصْلَحَ فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
يَمَسُّهُمْ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٠﴾

Meali Şerifi

De ki söyleyin bakayım: Eğer Allah sizin kulaklarınızı ve gözlerinizi alıverir ve kalblerinizi

mühürleyiverirse kimdir Allahdan başka bir ilâh ki onu size getirib verecek? Bak biz âyetlerimizi nasıl evirib

çevirib türlü suretlere sokuyoruz? Sonra da onlar nasıl geçiveriyorlar? 46 De ki: Gördün

sh:»1932

mü kendinizi: Şayed Allahın azâbı ansızın yahûd açıktan başınıza geliverirse zalimler gürûhundan başkası

mı helâk olacak? 47 Biz o gönderilen Peygamberleri ancak rahmetimizin müjdecileri, ve azâbımızın

habercileri olmak üzere göndeririz, onun için kim iman edib salâh yolunu tutarsa onlara korku yoktur ve

mahzun olacaklar onlar değildir 48 Âyetlerimize yalan diyenlerdir ki fısı âdet edindikleri için kendilerine

azâb dokunacaktır 49

46. ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ﴾ De ki şu nu bana haber veriniz

﴿إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ﴾ eğer Allah kulaklarındaki işitmek ve

gözlerinizdeki görmek kuvvesini alıverir, duyan kulaklarınızı sağır, gören gözlerinizi kör ediverir

﴿وَوَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ﴾ ve kalblerinizi mühürlüyor. -Ya'ni tabi' eder, hayr-ü hidayeti

anlamıyacak bir hale kor veya mecnunlar gibi akılları giderir veya hiç bir şey duyamıyacak veçhile

kalblerinizi öldürür, bütün şuurunuzu selbediverirse

﴿مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ﴾ Allahdan başka onu size getirecek ilâh kim?- Ya'ni

işitir kulaklarınız, görür gözleriniz, duyar kalbleriniz var, bunları görüyor, biliyorsunuz değil mi?

İnsanlığınızın en şerefli kuvveleri olan bu vasıtaları size veren Allah dilerse sağırılar, körler, yanılanlar, delirenler, uyuyanlar, bayılanlar, ölenlerde yaptığı gibi sizden yine alabilir, Bunu da görüyor, biliyorsunuz değil mi? Allah bunlardan birini veya hepsini alırsa sağırılarn kulakları, körlerin gözleri açıldığı, delilerin ayıldığı, uyuyanların uyandığı gibi dilediği zaman yine verebiliyor. Bunu da görüyor sunuz değil mi? Peki amma Allah bunları alır ve vermek istemezse size onları alıb getirecek, iade edebilecek hiç bir kimse,

Allahdan başka hiç

sh:»1933

bir kudret tasavvur olunabilir mi? Ve hele sizin ilâh diye tapındıklarınızdan birinin bunları iade edebilmesine imkân var mıdır? Hayır değil mi? O halde Allahın varlığını ve birliğin ve kudretini nasıl inkâr ediyorsunuz ve nasıl olub da Allahdan başka ilâh var diyorsunuz? Ve nasıl oluyor da ba's-ü kıyametin imkânına ve bunları Resulüne tebliğ edebileceğine inanmıyorsunuz?

Ey muhatab, ﴿أَنْظِرْ كَيْفَ نَصْرِ الْأَيَّاتِ﴾ bak biz âyetleri nasıl tasrif

ediyoruz -nasıl tenvi' ediyor? Ve nasıl şekilden şekle koyuyoruz. Bir vücutde kulaklar yapıyoruz, gözler

yapıyoruz, kalbler yapıyoruz, bunları alıyoruz veriyoruz, bir kalbe hem kulaktan hem gözden hem de kendinden nişanlar veriyor, delâletler telkîn ediyoruz. Onlara hem varlıklarını duyuruyoruz, hem yokluklarını, aynı bir medlûlü kâh kulaklara koyuyoruz, kâh gözlere sokuyoruz, kâh doğrudan doğru kalbe bırakıyoruz. Bir Ma'nâ kâh bir ses olub kulaklarda çınıyor, kâh bir nakş olub gözlerde parılıyor, kâh bir elem-ü lezzet veya bir akli mahz olub kalbleri oynatıyor, bir ses, bir nakış, bir akıl kâh mâzileri çekib getiriyor, kâh istikballere çekib götürüyor, kâh bir cazibei ni'met ile iradeleri cezb-ü terğib ediyor ve kâh bir dafiai nıkmetsiz ile nefretler, terhibler saçıyor, bir ses nağmeden nağmeye, vakfeden vakfeye muhtelif keyfiyetler içinde diziliyor, kulaklara dökülüyor, müstekım ve münhani, münkesir veya gayri münkesir hareketler, sükûnlar bir zıya ile muhtelif suretler iktisab edib gözlere sokuluyor, bütün bunlar aynı bir ma'nâ ile bir şuur, bir idrâk, bir nûr olub kalblere iniyor, intba' ediyor, derken o şuur ve idrâk o kalbden yine aynı ma'nâ ile harekete geliyor, mütenevvi', müteşabih, mütemasil suver-ü keyfiyyât ile nefislerden, bedenlerden birer fi'l olarak çıkıyor. Ewelki gibi ağızlardan ses, ellerden yazı olarak peyderpey intişar ediyor ve bütün

sh:»1934

bu tasarrufat ve tahavülâtta o kulakları, gözleri, kalbleri, vücudleri birleştiren aynı ma'nâlar sâbit ve aynı

medlûller bakı kalıb gidiyor. Eb'adı feza, imtidadı zeman içinde kalblerle duyulub hafızalarda tutulan,
dillerle söylenib kulaklara işidilen, ellerle sahifelere yazılıb gözlerle görülen, ağızlarla okunan ve bu suretle
tekrar tekrar intişar edib yaşıyan ve fakat bunların hiç birine hulûl etmiş olmayıb o eb'ad ve imtidadı tayy
ederek bir noktada bir lemhai vicdanda toplayan o maanii bâkiye ve hakaiki sâbitedir ki vâhid olan Allah
tealânın vücuduna ve kemali kudret-ü tasarrufuna delâlet eden âyâtı hakkın aslı ve zat-ü sıfatı hakkın
ifadesi olan ve Allahın tebliğ-u ifadeye kadir en beliğ bir mütekellim olduğunu dahi isbat eden Kur'anın,
kelâmullahın kendisidirler. Bakınız Allah o âyetleri Kur'anında ne tertiplere ne üslûblara ne nazımlara
koyuyor: kâh inşaaya, kâh ifnaya, kâh iadeye tevcih ediyor, kâh mücerred bir tenbih ve ihtar yapıyor, kâh
hissiyatı tahrik edib terğibler, terhibler saçıyor, kâh Semavât ve Arzı gezdirib afakı dolaştırıyor, kâh
kalblerin, vicdanların derinliklerine indirib enfüsiyyâtı gösteriyor, kâh mukaddimâtı akliyye tertibile mantıklar
içinde şâhidden gaibi anlatıyor. Kâh aynı mazmunu, aynı haberi, aynı müşahedeyi, aynı âyeti bir san'atı
bedia ile şekilden şekle, suretten surete, nazımdan nazma, mütenevvi' müteaddid âyetler yapıyor ve kâh
müteaddid, muhtelif âyetleri bir âyete ifrağ edib tafsilleri icmal eyliyor. Velhasıl şuunu hakikati nasıl bir harf,
bir kelime haline getiriyor, o huruf ve kelimatı nasıl sıygalara çekiyor da o beyinatı baliga ve kendi
varlığını, vahdaniyyetini, kudreti tasarrufunu kulaklara, gözlere, kalblere nasıl tebliğ eyliyor

﴿ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ﴾ sonra da onlar bu âyetlerden nasıl i'raz ediyorlar?

47. ﴿قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ﴾ Ya Muhammed de ki: vicdanınızı iyi tartın

sh:»1935

da şunu bana iyi haber veriniz: ﴿إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً﴾

eğer size Allahın azabı hiç bir delil-ü alâmeti olmaksızın birden bire veya önce delâil ve emaratını

göstererek açıktan açığa gelirse ﴿هَلْ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ﴾ zalimler

gürûhundan, ya'ni küfrü iman yerine koyan sizden başkasını helâk olacak? Hayır. -Bir de o kâfirle risaletin

mahiyet-ü vezaifini, Peygamberlerin hikmeti irsalini bilmezler de Peygamberlerden vazife ve salâhiyeti

haricinde şeyler talep ederler. Halbuki 48. ﴿وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ﴾ biz öteden beri

gönderdiğimiz Resulleri başka değil ﴿إِلَّا مَبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ﴾ ancak birer mübeşşir ve münzir

olarak göndeririz. -Bütün Peygamberler kavmlerine meserret verecek şeyleri haber verib müjdelemek ve

mazarrat verecek şeyleri haber verib korkutmak ve sakındırmak, tâatları ve tâatların sevabını, ma'siyetleri

ve ma'siyetlerin ikabını ihbar ve tebliğ etmek için gönderilir. Yoksa haber verilen şeylerin vuku' ve iykına

onların aslâ hakkı müdahaleleri yoktur, o Allaha aittir. Peygamberin vazifesi acı ve tatlı sadık haberler

vermehtir. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ أَمِنَ وَأَصْلَحَ﴾ الخ.

Bu ma'lûm olduktan sonra da'vayı izah ederek ve o kâfirlerin suâllerine cevab olarak ya Muhammed!

﴿٥٠﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ
وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِن آتَبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ
يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿﴾

sh:»1936

﴿٥١﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ
لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَلَا تَطْرُدِ
الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ
مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ
فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٣﴾ وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ

بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ
سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٥٥﴾ وَكَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

sh:»1937

Meali Şerifi

De ki «ben size Allahın hazineleri benim yanımdadır demem gaybı da bilmem, size «ben Melekim»; de demem, ben ancak bana verilen vahye ittiba' ederim»; de ki: Kör, görenle bir olur mu? Artık bir düşünmez misiniz?» 50 Hem bununla şunları inzar eyle ki rablarının huzuruna haşrolunacaklarından korkarlar, öyle ki kendileri için onun huzurunda ne bir dost ne bir şefâatci yok, gerektir ki onlar korunurlar 51 Ve öyle rablarının cemalini isteyerek sabah, akşam ona dua edenleri yanından koğayım deme, sana onların hesabından bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki biçareleri koğub da zalimlerden olacaksın 52 Böyle ba'zılarını ba'zısıyla fitneye de düşürmüşüzdür ki şöyle desinler: Â!... Şunlar mı o Allahın

aramızdan lûtfuna lâıyk gördüğü kimseler? Allah şükreden kullarını daha iyi bilir değil mi? 53 Âyetlerimize

ıyman ediyor olanlar yanına geldikleri zaman da de ki «selâm sizlere rabbınız kendine rahmeti yazdı,

içinizden her kim bir cahillikle bir kabahat yapmış, sonra arkasından tevbe edib düzelmiş ise ona karşı

gafur, rahîm olmayı irade buyurdu 54 daha böyle âyetlerimizi tafsıl edeceğiz, hem mücrimlerin yolu seçilsin

diye 55

Kıraet: -« وَلِتَسْتَبِينَ » Asımdan Şu'be, Hamze, Kısâî, halefi aşır, «ye» ile «

« سَبِيلَ » Nafi' ve Ebû Ca'fer nasb ile « وَلِيَسْتَبِينَ » .

50. « لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ » - HAZAIN; lisanımızda hazine veya

hazne ta'bir olunan «hizane» nin cem'idir ki ellerin irişemiyeceği bir surette mal iddihar olunan muhrez

mekânın ismidir. -Ya'ni, ben Allahın kudret hazineleri bendedir: Bana tefviz olunmuştur, ben onlarda

istiklâlen veya istizanen dilediğim gibi tasarruf ederim diyemem, böyle bir iddiada bulunmam.-

Binaenaleyh âyetler indirmek veya azab inzal eylemek

sh:»1938

veya dağları altın yapmak vesaire gibi şeyler bana aid değildir. Bana «sen, Allah tarafından Resul isen

Allahtan iste de bize Dünya saadetlerini bol bol versin, yoksa risaletine inanmayız» demeğe hakkınız

yoktur. Onlar benim elimde değil, Allahın elindedir. Dilediğine mülk veren, dilediğinden mülkü nez' eden,

dilediğini i'zaz ve dilediğini izlâl eden «biyedihihayr» odur. ﴿وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ Ben

gaybi de bilmem: İlimden gaib bulunan efal ve ma'lûmatı İlâhiyyeyi bilirim diye iddia da etmem. -Kehanet

taslamam, diğer bir Âyette de «

وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَأَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ
السُّوءُ إِنِّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

bana «o saat ne vakit? Veya azab ne zaman?» gibi gayb sualleri sormanızın da ma'nâsı yoktur.

﴿وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ﴾ Ben size «bir melekim» de demem: Bir melek

olduğumu da iddia etmem. -Binaenaleyh «أَوْ تَرَقَّى فِي السَّمَاءِ» diye beşerde âdet olmiyan

göğe çıkmak gibi harikul'ade efali bana teklif etmeğe veya benim meleklerde bulunmiyan yemek içmek

gibi evsafı beşeriyemi risaletime mani' addedib «

«مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ» demeğe de
﴿إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ Ben başka bir şeye değil ﴿إِنْ أَتَّبَعُ﴾ hakkınız yoktur.

ancak bana gönderilen vahye uyarım, ona tâbi' olurum.- Gaybe müteallık verdiğim haberler benim

kendimden değil, Allahdan bana varid olan vahiylerdir ve Allahın ilmini tebliğdir. «

فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا. إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَانَّهُ
يَسْأَلُكَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ رَصَدًا» medlûlünce Allah gaybına hiç kimseyi

muttali' ve hâkim kılmaz. Ancak ihtiyar ettiği ve emin kıldığı Resul müstesnadır. Ona önünden ve ardından

rasadlar kor, te'min eder ve o suretle ona meşhud ve ma'lûmu olmıyan ba'zı gayıbları vahyeder, haber verir,

mazmunı haber o Resulün yanında hazır olmadığı, gaib bulunduğu halde vahiy ve haber bilfil meşhud ve

hazır bulunur. Ve onun bizzat ma'lûmu olmıyan gayb, bu

sh:»1939

sayede âyet ve alâmetiyle ma'lûmu olur. Velew bilvasıta olsun ma'lum olan da her veçhile gayb olmaz.

Bilinen gaybı mutlak değil gaybı muhberdir. Bunun içindir ki ilmi beşerin hepsi bir haber, bir kazıyye

mahiyyetinde tecelli eder ve ilmi beşerin hakkı, iş'arı, zati hakkın değil âyet ve alâmetinin kalbde huzuriyle

bir delâleti kelâmiyyedir. Ve bunun zamânı Hak teâlânın kendiyi şehadetidir. Mahsûsat ve meşhudatta bile

kulaklara, gözlere ve onlar vasıtasıyla kalbe varid olan zevatı eşya değil, âyâtı eşyadır. Ve en celi, en sarih

âyet, kelâmı hak ve en vazih ilim ihbarı haktır. Vahiy de kelâmullah olan âyâtı hakkın kalbe nüfuzı cebrîsidir.

Risalet de Allahdan vahiy telâkki etmek ve muktezasıyla amel eylemekten ibarettir. Peygamber vahy ile

Âyâtı hakkı müşahede ve ihbar eder. Elbette duyan duymiyana karşı huccettir. Ve Peygamberlerle

Peygamber olmiyanların farkı gözlülerle a'maların farkı gibidir. A'malar göremedikleri şeyleri ancak

görenlerin ihbarından dinliyerek semi' tarikiye istifade edecekleri gibi Peygamber olmiyanlar da

Peygamberlerden öyle istifade edebilirler. A'malara gözlülerin delâil ve âyâtı olan elvanı anlatmak mümkün

olmaz. Sağır ve deli değillerse önlerindeki uçurumu söyliyerek sakındırıp korundurmak ve âyâtı semi' ve

kalb sayesinde salim yolları anlatmak mümkün olur. Bunun için buyuruluyor ki:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ﴾ Kör ile gören müsavi olur mu?

﴿أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ﴾ İmdi siz bir tefekkür etmezsiniz? De 51.

﴿وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ﴾ ve bu vahyile o kimseleri inzar et ki

﴿يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ rablarına haşrolunmaktan korkarlar. O halde

ki ﴿لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ kendilerinin ondan,

rabbül'âlemînden başka ne bir veliyleri, ne de bir

sh:»1940

şefi'leri yoktur. Gerek vukuuna iman ile olsun ve gerek imkân ve ihtimal üzerine şekk-ü tereddüdle olsun

kalblerinden böyle bir haşir korkusu, bir Âhiret hissi bulunduğu halde korunmıyan veya korunmasını

bilmiyen gayri müttekîleri inzar eyle ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ ki bunlar belki korunurlar. -Ya'ni bunlar

içinde bu sayede ittika edecek korunacak olanlar vardır. Gerçi Haşir ve Âhireti külliyyen inkâr edenler yahut

Âhireti külliyyen inkâr edenler yahut Âhirete inanmakla beraber Allahın azabından kendilerini kat'iyen

kurtarabilecek Allahdan başka veliylere veya şefaathçılara bulunduğuna cezmen i'tikad etmiş bulunanlar,

meselâ putlarının vesair ilâh tanıdıklarının ve babalarının, dedelerinin, pirlерinin ve Allahın izni olmadan

Peygamberlerinin Allaha karşı kendilerine sahib olub şefaath edeceğine inanmış olanlar, kabili inzar değil

iseler de Allahdan başka veliy ve şefi'leri olmadığına inanan veya ihtimal verenler kabili inzar ve

teessürdürler.

Böyle gayri müttekîleri inzar emrinden sonra müttekîlere ikram ve tebşir için buyuruluyor ki: 52.

﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ﴾ ve şöyle müttekîleri koğma ki

﴿يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ﴾ sabah akşam ya'ni her zaman rablarına dua ve

ibadet ederler ve ederken ﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ sırf onun -o rabbül'âlemînin- cemalini, rızasını

isterler: Hulûsı niyyet ile ve ancak Allaha teveccüh ederek daima dua ve ibadet ederler

﴿مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ onların hisablarından hiç bir şey sana aid

değil ﴿وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ senin hesabından hiç bir şey de

onlara aid değildir -ki muhasebe vazifesi veya endişesiyle ﴿فَتَطْرُدْهُمْ﴾ onları koğasın.

Binaenaleyh koğma ﴿فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ki zalimlerden olursun.

sh:»1941

Rivayet olunuyor ki Kureyşin ileri gelenlerinden bir takımları Hazreti Peygambere uğramışlar, yanında

Suheyb, Cenab, Bilâl, Ammar, Selman ve sair fukarai müslimîn bulunuyormuş «ya Muhammed! Sen

kavminden vaz geçtin de bunlara mı razı oldun? Biz bunların arkasından mı gideceğiz? Bunları yanından

tardetsen biz senin meclisine gelir konuşur, belki ittiba' ederiz» demişler, Resulullah «

﴿مَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ = ben mü'minleri tard etmem» buyurmuş. «O halde biz geldiğimiz

vakit bunları kaldır, gittiğimiz vakit istersen yanında otur» demişler. Hazreti Ömer de «ya Resulâllah

yapsan bakalım ne olacaklar?» demiş, sonra onlara ilhah etmişler ve bunun yazılmasını istemişler,

Resulullah da yazılmak için bir sahife ile Hazreti Aliyi çağırılmış ve bu âyet «

وَلْتَسْتَبِينَ سَبِيلَ الْمُجْرِمِينَ» e kadar bu sebeble nâzil olmuştur. Bunun üzerine

Resulullah sahifeyi atmış ve Hazreti Ömer sözüne i'tizar etmiştir. Selman ve Cenab radiyallahü anhüma

demişlerdir ki «bu ayet bizlerin hakkında nâzil oldu, Resulullah bizimle beraber oturur ve biz kendisine

dizimiz mübarek dizine dokununcuya kadar yaklaşırdık ve istediği zaman yanımızdan kalkardı. Sonra sûrei

وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ «Kehf»te

» nâzil oldu ve binaenaleyh biz kalmadan kalkmayı terk buyurdu ve dedi ki «

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يُمْتِنِي حَتَّىٰ أَمْرِنِي أَنْ أَصْبِرَ نَفْسِي مَعَ قَوْمٍ مِنْ أُمَّتِي مَعَكُمْ الْمَحْيَا وَمَعَكُمْ الْمَمَاتُ = hamdolsun Allaha ki

ümmetimden bir kavm ile beraber nefsimi sabrettirmemi bana emretmeden beni öldürmedi, hayat sizinle,

memat sizinle.» ilh...

Zira 53. ﴿وَكَذَلِكَ﴾ böyle bir fitne ile -ya'ni tardü istihkara şayan zannedilen fukara ve zuafayı

iyman ve ihlas ile memnun ve muazzez etmek gibi bir imtihan iledir ki

﴿فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ onların bir kısmını diğer kismile imtihan ettik

﴿لِيَقُولُوا أَهْلَاءٌ مِّنَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا﴾ şunları mı Allah

ara-

sh:»1942

mızdan minnet-ü in'amına lâıyk gördü? desinler diye fitneye düşürdük, birbirleriyle mübtelâ kıldı.

-Nefsilerine, mevkı-u ikballerine mağrûr olarak diğerlerini ve alelhusûs düşkün fukarâ ve zuafâ ve kısmını

istihkar edenleri bir gün gelir Allah onlarla imtihan eder, kendilerine vermediğini onlara verir, karşlarına

çıkarrır, gururlarını kırar. O zaman onlar o ni'metlerin esası bir ihsanı ilâhîden ibaret olduğunu Allah tealânın

dilediğine dilediğini vermekte bulunduğunu anlıyarak aczi ubudiyetlerini idrak eder ve hakka teslimi nefis

edib tevbekâr olurlarsa bu imtihanında kazanmış olurlar. Fakat kibr-ü gururlarını yenecek yerde büsbütün

aztır ve servetlerimiz veya esâletlerimiz veya zekâlarımız, ilimlerimiz içtimaî mevki'lerimizle bizler dururken

Allah böyle düşkün, züğürt, bayağı kimseleri mi bizim önümüze düşürecek veya karşımıza çıkaracak?

Böyle şey olmaz diye ehli faziletin faziletini inkâra ve Allahın takdirine müdahaleye kalkıştılar mı? Bu artık

onların imtihanında zayı' ettikleri, inkılâbı zamanın en derin uçurumlarına yuvarlanmağa başladıkları gündür.

Ve işte Allah o mağrurları, zalimleri bu akıbete getirmek için böyle bir fitne ve imtihana düşürmüştür. «

كَذَلِكَ » temsili gösteriyor ki bu imtihanın suveri muhtelifesi bulunmakla beraber başı ve en mühimmi

mağrurı ikbal olanların küfr-ü fiskına ve ittikasızlığına mukabil fukarâ ve zuafâya Allaha iman ve ihlas

ni'metinin bahş edilmesidir. Ve bu âyet bunu beyan ile «

وَلَا تَطْرُدُ . . . فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ» nehyinin sirr-ü hikmetini iş'ar buyurmuştur.

Acaba ﴿الَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾ Allah şakir kullarına onlardan ve

herkesten a'lem değil midir? -Ki o mağrur nankörler, o muhlis müttekîlere Allahın in'amını istib'ad ediyor ve

onların tardolunmalarını istiyorlar?... Binaenaleyh sakın onları koğma 54.

﴿وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ الْخ . . .﴾

sh:»1943

böyle tebşir et. 55. ﴿كَذَلِكَ﴾ böyle, tâ yukarılardanberi gelen tafsilâtı bedia ile

﴿نُفَصِّلُ الْآيَاتِ﴾ biz âyetleri tafsil ederiz

﴿وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ﴾ ve mücrimler yolu tamamen tebeyyün etmek için. -«

﴿سَبِيلَ﴾ kiraetine göre- mücrimlerin yolunu senin tazvih ettirmen, kesib atman içindir ki daha tafsil

﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ
﴿٥٧﴾ قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضُ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ
الْفَاصِلِينَ ﴿٥٨﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ
الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ وَعِنْدَهُ
مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا
تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا
رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾

﴿٦٠﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ
ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ

بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦١﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ
عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ
لَا يُفِرُّونَ ﴿٦٢﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيهِمُ الْحَقِّ إِلَّا لَهِ
الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ
ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَعَنَّا أَنْجِينَا مِنْ
هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٤﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا
وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ
أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ
يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ۗ أَنْظُرْ كَيْفَ نَصَرَفُ
الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٦﴾

sh:»1945

﴿٦٦﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۗ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ
﴿٦٧﴾ لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

Meali Şerifi

De ki ben sizin Allahdan başka taptıklarınıza ibadet etmekten nehyedildim, de, Ki: ben sizin hevâlarınıza tâbi' olmam, o takdirde şaşırılmışım ve ben hidayete irenlerden değilmişim demek olur 56 De ki ben rabbımdan bir beyyine üzerindeyim, siz ise onu tekzib ettiniz, acele istediğiniz azâb benim elimde değil, hüküm ancak Allahındır, o hakkı anlatır, hem o da'va fasledenlerin en hayırlısıdır 57 De ki: O acele istediğiniz benim elimde olsa idi sizinle aramızda iş çoktan hüküm giymişti maamafih haksızlar Allah daha çok bilir 58 Gaybin anahtarları onun yanındadır, onları ancak o bilir, hem kara ve denizde ne varsa bilir, bir yaprak düşmez, ve Arzın zulûmatı içine bir habbede gitmez ki o bilmesin, ne bir yaş ne de bir kuru yoktur ki her hal bir kitabı mübîninde olmasın 59 O odur ki sizleri geceleyin kendinizden geçirir alır, bununla beraber gündüz kazandıklarınızı bilir tutar, sonra sizi onun içinde ba'seder ki mukadder olan bir ecel tamamlansın, sonra onadır yine nihayet dönümünüz, sonra size haber verecek neler işliyordunuz 60 Kullarının fevkında kahir o, üzerinize harekâtınızı zabteden hafaza gönderir, hattâ birinize ölüm geldiği vakit onu gönderdiğimiz Melekler kabzederler ve onlar vazifelerinde kusûr etmezler 61 Sonra o kabzolunanlar hak mevlâları Allaha redd-ü teslim edilirler, agâh olun, hüküm onun, ve o hesap görenlerin en seri'i 62 De ki kim

kurtarır sizi o karanın, denizin zulmetlerinden, gizliden gizliye yalvara yalvara dualar ederek dediğiniz

demler: Ahdimiz olsun eğer bizi bundan kurtarırsan şeksiz şüphesiz şakirînden oluruz 63 De ki Allah

kurtarır

sh:»1946

sizi ondan ve her sıkıntıdan, sonra da siz müşriklik edersiniz 64 De ki o size üstünüzden veya altınızdan bir

azâb salivermeğe, yahud birbirinize katıba'zınızın ba'zınızdan hincını tattırmaya da kadirdir, bak âyetleri

nasıl tasrîf ediyoruz, gerek ki fikihiyle anlasınlar 65 Bu böyle hakk iken kavmin buna yalan dedi, de ki

üzerinize vekil değilim 66 Her haberin mukarrer bir zamanı var, artık ileride bilirsiniz 67

57. ﴿يَقْضُ الْحَقَّ﴾ -Nafi', İbni kesir, Asım, Ebu Ca'fer kıraetlerinde «sad» ile, mütebakisinde

noktalı «dad» ile «يَقْضِ الْحَقَّ» okunur ki birisi «قَصَّ» dan birisi de «قَضَاءً» dandır. «

قَضَاءً» nın aslı bir işi tamamiyle fasletmek, ayırıp bitirmektir ki kesip atmak dahi ta'bir olunur. «حُكْمٌ»

ün aslı da meni' etmektir. Batılı meni' etmesi i'tibariyledir ki hüküm denilmiştir. Kasas ve kıssadan « قَصَّ »

bir haberi tebliğ ve tefhim etmektir ki türkçe «ayıtmak» ta'bir olunur. Bunu «ayıltmak» masdariyle

karıştırmamalıdır. Kaza, kavli veya fi'li veya her ikisi ile olur. «Kass» ise kavli olur « قَصَّ الاثر » iz

gütmek ma'nâsına da gelir ve o zaman fi'li olur. Hasılı hüküm ve hakimiyette kazâ ve kadılıkta biri ilmî, biri

amelî iki haysiyet vardır. «Kass» daha ziyade bunun ilmî haysiyetine, «kazâ» da daha ziyade ameli ve

icraî haysiyetine nâzırdır. Ve hakk-u batılı fasıl, bunların hasıllarıdır. Binaenaleyh burada hem teşriî ve ilmî,

hem de icraî ve amelî hüküm ve hakimiyetin ancak Allaha mahsus ve hukmi İlahînin hem hak, hem hayır

olduğu tefhim buyurulmuştur.

58. ﴿لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ﴾ De ki ﴿قُلْ﴾ sevdiğiniz şey «
= sen فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ اَوْ اِثْنَا بِعَذَابِ الْيَمِّ

Peygamber isen gökten başımıza taş yağdır veya bize elim bir azab getir» diye acele istediğiniz azab

-benim elimde olsa idi ﴿لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾

benim aramla sizin aranızda iş kesilir biterdi, bana kalsa ben onu hemen yapardım. Lâkin

﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ﴾ Allah, zalimleri ve onlara yapacağını daha iyi bilir. Çünkü

59. ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ﴾ bütün gayb miftahları onun nezdindedir.»-

MEFTEH, «mim» in fethiyle ismi mekân, açılacak yer demektir. «Mim» in kesriyle de «miftâh» gibi ismi

alet olub anahtar demektir. Ya'ni daha açılmamış, vücade gelmemiş, bizim ilmimiz taallûk etmemiş o kadar

gayb hazineleri vardır ki bütün bunların kapıları veya anahtarları ancak Allahın nezdinde, Allahın elindedir.

﴿لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ﴾ Onları ondan başka kimse bilmez.» -O bütün bu gayıbları bildiği

gibi hazırdaki bütün mevcudâtı da bütün teferruât ve cüz'iyâtına varıncıya kadar bilir meselâ

﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ karada ve denizde ne varsa hepsini de bilir

﴿وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا﴾ ve hiç bir yaprak düşmez ki her halde onu

bilmesin. ﴿وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ﴾ Ne Erzin zulmetlerine düşer bir dane

﴿وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ﴾ Ne yaş, ne de kuru hiç bir şey yoktur ki

﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ her halde hepsi Allahın indinde bir kitâbı mübîninde olmasın.-

Gaib ve şahid, ma'kulât ve mahsûsat, külliyat ve cüziyyat büyük küçük sukut ve istikrar, hareket ve sükûn,

hayat ve memat, hasılı olmuş olacak, gizli açık her şey bütün tafsilâtı, bütün inceliğiyle gayet açık ve beliğ

bir kitâbdadır. Ya'ni ilmi İlâhîde veya Levhi mahfuzdadır. Hem

sh:»1948

müfredatı, hem silsilei nizamatı ile indallah ma'lûm ve mazbuttur.

Berr-ü bahir vakiatından sonra sukut vakiatının yaprak ve dane ile temsil olunması bütün ecramı

Semaviyye harekâtının birer yaprak ve dane gibi sukut kanunlarına tâbi' bulunduğuna bir delâleti haizdir.

Ve şayanı dikkattir ki bu delâlet, eşyadan nasıl ve ne suretle okunabilirse Kur'andan da o kadar

okunabilmektedir. Doğrudan doğru ecramın sukut ve harekâtı ifade olunmayıp da yaprağın ve danenin

sukutu tasrih olunması hem ma'lûmatı İlâhiyyenin kesret ve inceliğini tasvir, hem de insanlara nazaran

sukut kanunlarının evrak ve hububatta cereyanı sarîh ve bedihî ve ecramda hafîy ve istidlâlî olduğuna ve

Yerde zulumata bir dane sukutunun cevvi Semada ecramın sukut ve harekâtını bilmeğe bir miftah teşkil

edebileceğine bir iymadır. Bu âyetin evvelâ gayıbdan şuhude ma'kulden mahsûse, sonra derece derece

mahsûsten ma'kule, şuhudden gaybe giden öyle bir tertibi bedîî vardır ki bunun ne ızahı biter, ne acaibi

tükenir.

60. ﴿وَهُوَ الَّذِي﴾ O Allah o kadirdir ki ﴿يَتَوَفَّيْكُمْ بِاللَّيْلِ﴾ geceleyin sizi vefat

ettirir: Uyutur kendinizden geçirir, nefislerinizi sizden alır kabzeder

﴿وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ﴾ ve o halde sizin gündüzün cerhettiğiniz; elinizle

yaptığınız, kesbelediğiniz şeyleri -siz bilmezken- o bilir.-

CERH, aslı lûgatte ma'lûm ki bir şeye icrayı tesir edib zedelemektir. Bunun lâzımı olarak ele geçirmek,

kesbetmek ma'nâsına da müteareftir. Netekim bedenin el, ayak, diş, lisan gibi âzayı müessire ve âmilesine

cariha ve cevarih tesmiye olunur ki kâsibe ve kevasib demektir. Ve burada cerh bu ma'nâyadır «

﴿اِكْتَسَبُوا السَّيِّئَاتِ﴾ «اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾ demek olduğu gibi. İbni Atıyye aslı

ma'nâsıyla cerhten olması da muhtemil bulunduğunu söylemiştir. Fakat kesb-ü

sh:»1949

amel ma'nâsı hem buna şamil, hem makam karinesiyile zahir olduğu gibi umumiyyetle tefsirlerin rivayeti de

budur. Ya'ni: Siz o gün uyumazdan evvel âzanızın harekâtıyla bir takım te'sirler icra etmiş, işler yapmış,

maddî veya ma'nevî, hayr veya şer bir takım şeyler kesb etmiş bulunursunuz ki bunlar sizin amellerinizdir.

Bedeninizin, uzviyyetinizin yıpranması, cerihadar olması da bu müktesebat cümlesindedir. Siz gündüzün

uyanık iken iktisab ettiğiniz ve hattâ kendi elinizle yaptığınız bu amellerin ba'zısını bilmezseniz de ba'zısını

bilirsiniz. Fakat gece oldumu Allah nefsi natıkanızı kabz eder, sizden alır, siz ölü gibi kendinizden

geçersiniz ve şuur-ü idrakâtınıza sahib ve malik olamazsınız. O zaman gündüzün bildiklerinizi ve kendi

eseriniz olmak üzere en yakın bildiklerinizi bile bilemez olursunuz. Halbuki siz böyle ölü bir halde iken

Allah onların hepsini bilir ﴿ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ﴾ sonra gündüzün yine size ba'seder.

-Bedeninizde zedelenen, uzviyyetinizden ölen eczanızı uykuda haberiniz olmadan telâfi ederek yeniler ve

sizden aldığı şuur ve idraktınızı yine sabahleyin size iade edib kel'evvel hayatı maddiye ve ma'neviyenizle

sizi tekrar ihyâ eder uyandırır ve o zaman siz geceyi gündüzü fark eder kendinizi ve müktesebatı sabıkanızı

hiç zayi' etmemiş arada hiç bir fasılai inkıtâ' geçmemiş gibi bilir tanırırsınız. Bunun düşünüb anlayanlar için

hayatı ma'neviyye noktai nazarından nasıl bâhir ve zâhir ba's ba'delmevt olduğu aşikâr olduktan başka

hayatı maddiye noktai nazarından da böyledir. Her iki hayat her gün her gece ve hattâ her lâhza böyle

ruhanî ve cismanî bir ba's ba'delmevt içindedir. Bunun bir çokları mecazî bir ma'nâ ile ba's telâkki ederlerse

de cidden ilmî bir nazarla bakıldığı zaman bunun tam ma'nâsiyle bir ba's olduğu tezahür eder. Bir yaprağın,

bir tanenin, bir taşın sukutiyle yıldızların ha-

sh:»1950

rekâtındaki sukut ve cazibei umumiyye aynı ma'nâda nasıl müttehid ve ondan bunları istinbat nasıl ilmî ise

uyuyub uyanmaktan ba's ba'delmevti anlamak ondan daha zâhir bir hakîkattir. Gâyet âdî bir mes'ele gibi

görünen uyuyub uyanmak mes'elesi gerek lîmi vezaifil'a'za ve gerek lîminnefis noktai nazarından son

derece şayânî dikkat ve hâizi ehemmiyettir. Her gün yıpranıb ölen eczayı uzviyyenin ve her gece inkita'

eden idrakâtî ilmiyyenin tekerrür ve iadei emsal içinde gidib gelerek aynı bir hayatı idame ve aynı bir nefsin

şahsiyyet ve vahdaniyyetine, tekrar ve iade edilen ruhanî ve cismanî tam ma'nâsiyle ba's ba'delmevtte

kudretine delâlet eden şevahid ve edillei kat'îyyedendir ki bununla ba's ba'delmevtin yalnız imkânî değil

bilfiil vukuu da görülüb durmaktadır. İşte Allah insanları her gece böyle vefat ettiriyor ve onlar uyurken

maddî ma'nevî neleri varsa hepsini biliyor ve ertesi gün aynen iade edib ba'sediyor ki

﴿لِيَقْضَىٰ آجَلُ مُسْمَىٰ﴾ bir eceli müsemma kaza olunsun, mukadder olan vakit, ömür

tamam olsun. Bu böyle olduğu gibi ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ sonra o saat gelince rücuunuz

yine onadır. Nihayet yine yalnız ona rücu' edersiniz

﴿ثُمَّ يَنْبِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ondan sonra da o size bu hayatta yaptıklarınızı

haber verecektir. 61. ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ ve o ibadının fevkında yegâne

kahirdir. -O ademi vücud ile, vücudu ifna ve ifsad ile ve her şeyi ziddiyle, nuru zulmet, zulmeti nur, geceyi

gündüz, gündüzü gece, harareti bürudet, bürudeti hararet ile ilh... kahre-

sh:»1951

der. ﴿وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً﴾ ve üzerinize hafaza gönderir, onlar, sizi ve amellerinizi

muhafaza ve mürakabe ederler.- Ki bunlar «

﴿لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾
﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ﴾
﴿لِحَافِظِينَ﴾ ﴿كَرَامًا كَاتِبِينَ﴾ ﴿يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾

beyan olunan Melâikedir ki lisanı şeri'de hafaza Melâikesi ta'bir olunur, Felâsife «anâsırı muhtelif ve

tabayii mütezaddeyi mezc-ü te'lif ederek bunlara bir mizaç ve havassı mahsusa vermesi ve bu mizaç ve

havass ile onları bir nefsi müdebbire ve kuvayı hissiyye ve harekiyye ve nutkiyyeyi kabule müstaid kılması

Allah tealânın kahiriyyeti, ya'ni kudretinin her kudret fevkında kahr-ü galebesi cümlesindedir. Ve

hafazadan murad o nûfus ve ervahı müdebbire ve o kuva ve melekâtı ruhiyyedir,» Demişler. Fakat bu

izahın nakıs olduğunda Şübhe yoktur.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ Nihayet her hangi birinize mevt, geldiği,

esbabı mevt eriŐtiđi vakt ﴿تَوَفَّاهُ رُسُلُنَا﴾ onu da tarafımızdan Resullerimiz vefat ettirir,

emrimizle ruhunu kabzederler. -Hamza kıraetinde imale ile « تَوَفَّاهُ » okunur.»- Müfessirînden ba'zıları

bu Resullerin, işbu vefat Melâikelerinin dahi yine hafaza Melâikesinden ibaret olduğuna kail olmuşlar ve

hafazayı «مَلَكُ الْمَوْتِ» in a'vanından saymışlardır. Lâkin ekseriyet vefat Resulleri olan

melekülmevt ve a'vanının hıfz Resullerinden başka olduğunu söylemişlerdir. Hasılı her veçhile hukmi ilâhî

tahtındasınız, hayatınız, mematinız, emri ilâhî ile ve Allahın hıfz-u murakabe ve vefat Resulleri me'murları

yedinde cereyan eder. ﴿وَهُمْ لَا يَفْرَطُونَ﴾ ve bu resuller tefrit etmezler. -Ne hıfızda, ne

mevtte zerrece bir kusur etmez vazifelerini yapar, Allahın emrini te'hirsiz icra ederler. 62.

﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمُ الْحَقِّ﴾ sonra o ve-

sh.»1952

fat edenler hep hak mevlâları olan Allaha reddolunurlar.- Hiç birinde ne kendilerinin, ne sair mevalii

batılanın hukm-ü tasarrufu kalmadı, hepsi çarnâçâr Allahın hukmüne teslim edilirler.

﴿أَلَا لَهُ الْحُكْمُ﴾ gafil olmayınız ki hukûm ancak Allahındır.

﴿وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ﴾ ve o hisab görenlerin en seriidir. Murad edince bir lemhada

bütün kâinatın hesabını görüverir.

63. ﴿قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ de ki: kimdir o ki sizi

berr-ü bahir zulmetlerinden kurtarır, öyle bir haldeki -Ya'kub kıraetinde « ن » nun sükûnu ve « ج » in

şeddesiz olarak « يُنَجِّيكُمْ » okunur ﴿تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ siz ona açıktan

açığa ve gizliden gizliye yalvararak şöyle dua edersiniz:- Âsımdan Ebubekir Şu'be rivayetinde havften «

﴿خُفْيَةً﴾ okunur. Ya'ni -siz ona şiddetli bir korku içinde ümidlenib yalvaracak şöyle dua ve iltica edersiniz

﴿لَعْنٌ أَنْجِينَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ kasem olsun ki sen bizi

bundan kurtarırsan her halde biz şakirinden olacağız dersiniz.- Âsım, Hamze, Kisaî, Halefi Âşir

kıraetlerinden ma'dasında « أَنْجَيْتَنَا » okunur ki gaib sıgasile «kurtarırsa demektir. 64.

﴿قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ﴾ de ki o Allahdır ki sizi o

zulmetlerden ve her sıkıntıdan kurtarır durur ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ﴾ sonra siz döner ona şirk

koşarsınız, ahdinizi iyfâ etmez, şükr eylemezsiniz.» -Nafi', İbni Kesir, İbni Âmir ve İbni Zekvan, Ya'kub

kıraetlerinde « يُنَجِّكُمْ » okunur. 65.

﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ
﴿مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ de ki: o Allah size fevkınızdan veya ayak-

sh:»1953

larınızın altından bir azab göndermeğe- fevkten azab, yıldırım düşmek, taş yağmak, tufan olmak gibi âfâtı

Semaviyye, ayakların altından azab da zelzele olmak, hasf: ya'ni yer göçmek, su ve ateş çıkmak gibi âfâtı

Arziyye hakkında zâhirdir. İbni Abbas Hazretleri « مِنْ فَوْقِكُمْ » vülâti cevır, «

﴿مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ siflei su' demiştir ki mafevkten azab, mâ tahtten azab demektir. Ba'zı

müfessirîn de baştan veya alttan gelen emraz-u masaib ile tefsir etmiştir. Âyet hepsine muhtemeldir.

﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا﴾

ŞİYA' şiy'anın cem'i, şiy'a birbirinin arkasından giderek bir emîre veya reise tarafdar olan fırka demektir.

-Veya sizi şiy'a şiy'a birbirinize geçirmeğe, ya'ni her biri bir reise tarafdar olmuş ve muhtelif hevâlara

ayrılmış muhtelif firkalara parçalayıb birbirinizle çarpıştırmağa

﴿وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ﴾ ve ba'zınıza diğır ba'zınızın- katil ve saire gibi be's-ü

şiddetini acı acı tattırmağa kadirdir. Ve bunlara kadir olan ancak odur.

﴿أَنْظِرْ كَيْفَ نَصَرَفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ -Bu âyetlerin

mazmununda bâlâda geçen ba'zı âyetlerin ma'nâları tasrif olunmuş diğerk bir şekl-ü surette ifade edilmiş

olduğundan burada bunun hikmeti beyan buyurulmuştur.

66. ﴿قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾ de ki ben üzerinize bir vekil değilim -Allahın kudreti

bana tafviz-u havale olunmuş değildir. Binaenaleyh ne onun size yapacağı azabı yapabilirim, ne de sizi

ondan muhafaza edebilirim. Ben ancak bir Resulüm, bir elçi, bir muhbirim, Allahın vahyettiği evâmir ve

ahbar ve ahkamı onun namına izafetle haber verir tebliğ ederim 67. ﴿لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ﴾ her

haberinin, her haber verilen şey'in kararlaştığı bir zaman vardır.- Sizin azabınız da bu cümledendir

﴿وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾

sh:»1954

siz de başınıza geleceği yakında bilirsiniz. -Böyle de.

﴿٦٨﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ
حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا
تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَمَا عَلَى
الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿٧٠﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتَهُمُ الْحَيَوةُ
الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ
اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعَدَلَ كُلُّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ
الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ
بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧١﴾

Meali Şerifi

Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün vakit da kendilerinden yüz çevir, tâ ki başka

bir söze dalsınlar,

sh:»1955

şayed Şeytan bunu sana bir an unutturursa hatırına geldiği gibi hemen kalk, o zalimler gürûhu ile beraber

oturma 68 Gerçi Allahdan korkanlarla onların hesabından bir şey düşmez velâkin bir ihtar olur, belki

sakinirlar 69 Bırak o dinlerini oyun ve eğlence edinen ve dünya hayat kendilerini aldatmış bulunan

kimseleri de bu vesiyile ile şunu ihtar et ki bir nefis kendi kesbiyle besalet kabzasına düşmeye görsün o

vakit Allahın huzuru celâlinde ona başka ne bir sahabet eden bulunur ne bir şefaaf, her dürlü fidyeyi

denkleştirse bile kabul edilmez, onlar azâbın kabzai besaletine teslim olunmuş kimselerdir, nankörlük

ettiklerinden dolayı onlara sâde hamîmden bir şerab ve elîm bir azâb vardır 70

68. ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا﴾ - HAVD, eğlence

tarzında ve aşırı derecede dalmak demektir. Sûrei «nisa» da geçen «

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ
بِهَا وَيَسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثِ

غَيْرِهِ» âyeti de (bak) bunun tefsiri olduğundan hıtabın hıtabı amm olduğunu, havdın ve i'razın

ma'nâlarını vazıhan göstermiştir. Binaenaleyh ba'zı Haşviyyenin tevehhüm ettiği gibi bundan ilâhiyyat

mesailinde ta'mik-u tettebbuun, istidlâl ve münazaranın âyâtullaha dalmaktır diye hurmetini istinbata

kalkışmamalı, ancak delil ile uğraşırken medlûlden tegafûl edecek derecede dalgınlığa da düşmemelidir.

Hasılı: Ve ey mü'min, hadlerini bilmiyerek âyetlerimize dalıp eğlenenleri, ta'ne girişenleri, küfr-ü istihzaya

kalkışanları gördüğün vakit -ki Mekke'de Kureyş müşrikleri böyle yapıyorlardı-

﴿وَأَمَّا يُنْسِينَا﴾ -İbni Onlardan çekil, yanlarından oturma ﴿فَاعْرِضْ عَنْهُمْ﴾

âmir kıraetinde tefilden «يُنْسِينَا» ﴿الشَّيْطَانُ﴾ şayed Şeytan sana unutturursa- seni

işgal eder, bu nehyi unutmânâ sebep olursa -ki bu ihtimal, hitabın

sh:»1956

her mü'mine amm olması haysiyetiyledir.

﴿فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Hatırladıktan sonra o

zalimler gürhiyle beraber oturma.- Zalimîn ta'bir olunması havd mefhumunda haddini tecavüz ma'nâsı

bulduğunu iş'ar ve illeti nehyi ta'mim ile alel'umum zalimlerle beraber oturmanın dahi menhi olduğunu

tasrihtir.

70.

﴿وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ﴾

﴿الدُّنْيَا﴾ Dinlerini eğlence ve oyuncak tutan ve hayatı Dünya kendilerini mağrur etmiş olanları bırak.-

Ya'ni hayatı Dünyaya dalıp din işlerini keyf-ü hevalarına göre eğlence ve oyun kabilinden tutanlar veya din namına eğlence ve oyun kabilinden tutanlar veya din namına eğlence ve oyun kabilinden tutunanları veya mükellef oldukları dini hakkı Dünya hayatına mağrur olarak ve akıbet ve Âhireti hisaba almayarak eğlence ve oyuncak yerine koyub istihza edenleri veya dini ağrazı Dünyeviyeleri için bâziçe ittihaz edenleri velhasıl dinleri oyuncaktan ibaret olan ve dini oyuncak addedenleri terk et, bunlarla muaşeret ve ihtilât etme.

Bunları bırak emri, onlarla muaşeret ve ihtilâttan meni' ve «

﴿فَذَرَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يَلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ﴾

kabilinden onları bir tehdid ve inzar olduğuna ve yoksa «inzar etme, bir şey söyleme» demek olmadığına

işareten buyuruluyor ki:

﴿وَذَكِّرْ بِهِ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ تُكْفِرُ بِهَا وَنَسَىٰ ۖ﴾

﴿٧١﴾ قُلْ ائْتُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ

فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى اثْنًا قُلْ
إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَأْمُرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٢﴾

sh:»1957

﴿٧٢﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتَوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٧٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ
كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٤﴾

Meali Şerifi

De ki hiç biz Allahı bırakır da bize ne menfaat ne zarar yapamıyacak nesnelere yalvarır mıyız? ve Allah

bizi hidayetne kavuşturmış iken ardımıza döner miyiz? o avanak gibi ki Arzda şaşkın şaşkın dolaşırken

kendini şeytanlar ayartıp uçuruma çekmekte, beride ise arkadaşları var bize gel diye onu doğru yola

çağırıp duruyorlar, de ki her halde hidâyet Allah hidayeti ve biz şöyle emr edildik: Halıs müslim olalım

rabbülâlemîne 71 Hem namazı kılın ve ondan korkun, haşrolunub varcağınız o 72 Ve o Göklere, Yeri

yaradan hakkıyla o, hem ol! diyeceği gün o da oluverir * Hak onun dediği, Sur üfürüleceği gün de mülk

onun, hem gaybe âlim hem şehadete, hakîm odur, habîr o 73

sh:»1958

71. ﴿قُلْ اَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا﴾ De ki

biz -ülûhiyyet sıfatlarının hepsine sâhib ve her menfeat ve zarara kadir olan- Allahdan geçerek bize, kendi

kendilerine ne menfeat ve ne zarar bile veremeyecek olan şeylere, cansız putlara, âciz mahlûklara,

mansu'lara mı yavaracağız ﴿وَنُرَدُّ عَلَىٰٓ اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْنَا اللّٰهُ﴾ ve

Allah bize hidayet ettikten, doğru yolu gösterdikten sonra gerimize mi döneceğiz?

﴿كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ اَصْحَابٌ يَدْعُوْنَهُ اِلَى الْهُدٰى اٰتِنَا﴾ «bize gel!» Diye kendine çağırıp duran arkadaşları varken

yer yüzünde hayran ve sersem kalkarak Şeytanların hevâ ve hevese çekib şaşırıldığı şaşkın gibi mi

olacağız?. -Bunun sebebi nüzulü Hazreti Ebi Bekrin oğlu Abdurrahmanın iymanından evvelki halı olduğu

hakkında bir rivayet vardır ki Resulullah, babası ve sair Eshab kendini islâma da'vet ettikleri halde o bil'âkis

tutmuş babası Hazreti Ebi Bekri putperestliğe da'vet etmeğe kalkışmış idi deniliyor.

﴿قُلْ﴾ de ki ﴿إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى﴾ rehber ancak Allah rehberidir,
ancak Allah hidayetidir ki hidayettir ﴿وَأْمَرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ve bize
bilhassa rabbül'âlemîne islâm ve inkiyad edelim 72. ﴿وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ ve namazı
ikame ediniz ﴿وَأَتَّقُوا﴾ ve Allaha ittika ediniz diye emrolundu

﴿وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ ve buyuruldu ki nihayet hepinizin haşrolunub

toplanacağınız ancak odur. 73.

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ ve o, o halıktır ki Gökleri

ve Yeri hakk ile halketti.- Semavat-ü Arz mütehakkık, mahlukıyyetleri muhakkak,

sh:»1959

hâlıkları ancak Allah olduğu muhakkak ve bütün bunların hakka mülâbesetleri, hakka delâletleri, eseri hakk

oldukları muhakkak, binaenaleyh bâtil hiç bir zaman sebep ve gayei hılkat olmaz. Ve bu Semavat ve Arzın

hılkati eğlence ve oyuncak, bâtil ve abes ve hikmetsiz olamaz. Hepsi hakta toplanacak ve hak tealâyâ

haşrolunacaktır. Ne zaman olacak denilirse ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ «o, «ol!»

diyeceği gün hemen olur» sözü ﴿قَوْلُهُ الْحَقُّ﴾ onun hak kelâmıdır, «ol!» dediği gün, olacaktır.

﴿لَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يَنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ ve sur üfürüldüğü, kıyamet borusu çalındığı

gün mülk, hukm-ü saltanat tamamen ve müstekillen onun, ancak onundur. Çünkü

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ Sur üfürüldüğü gün meydana çıkacak olan gaybı ve

yıkılacak olan bu günkü meşhudatı bilen odur. ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ ve hakîm o,

habîr odur.

Böyle de ve o hakîm-ü habîrin ihbârile şunu yad et:

﴿٧٤﴾ وَاذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ لِاَبِيهِ اَزَرَ اتَّخَذُ اَصْنَامًا اِلٰهَةً اِنِّى
اَرِيكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾ وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهٖمَ
مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُوْنَ مِنَ الْمُوقِنِيْنَ ﴿٧٦﴾
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَا كَوْكَبًا قَال هٰذَا رَبِّى فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَا
اُحِبُّ الْاَفْلِيْنَ ﴿٧٧﴾

﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٨﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٩﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٨٠﴾ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨١﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَآيُ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٢﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٣﴾

Meali Şerifi

Vaktiyle İbrâhîm babası Azere ne demişti? Sen putları kendine bir sürü ilâh ediniyorsun öyle mi?

Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir dalâl içinde görüyorum 74 Bu sûretle İbrâhîme Göklerin ve Yerin

melekûtünü gösteriyorduk ki yakîn hâsıl edenlerden olsun 75 vakta ki üzerini gece kapladı bir yıldız gördü

"bu imiş rabbim" dedi, derken batıverince "ben öyle batanları sevmem" dedi 76 vaktâki ay doğmak üzere

iken gördü "bu imiş rabbim" dedi, derken batınca "kasem ederim ki, dedi, rabbim beni hidayetine mazhar

etmese idi muhakkak şu şaşkın kavmden olacaktım" 77 vaktâki güneş doğmak üzere iken gördü "bu

imiş rabbim, bu hepsinden büyük" dedi, o da batınca ey kavmim, dedi: haberiniz olsun ben sizin şirk

koştüğunuz şeylerden berîim 78 Ben her dinden geçib sâde hakka eğilerek yüzümü o Gökleri ve Yeri

yaratmış olan fâtire döndüm ve ben müşriklerden değilim" 79 kavmi de kendisine karşı ihticaca kalkıştı, o!

siz, dedi: bana Allah hakkında ihticaca mı kalkışıyorsunuz? Halbuki o bana hakikati doğrudan doğru

gösterdi, sizin ona şirk koştüğünüz şeylerden ise ben hiç bir zaman korkmam, rabbim dilemedikçe onlar

bana hiç bir şey yapamaz, rabbim her şey'i ilmen ihâta buyurdu, artık bir düşünmez misiniz? 80 Hem nasıl

olur da ben sizin şirk koştuklarınızdan korkarım; baksanız a siz Allahın hiç bir bürhan indirmedığı şeyleri

ona şerik koşmaktan korkmuyorsunuz? Şu halde korkudan emîn olmağa iki taraftan hangisi ehakk? Eğer
bileceksiniz 81 İyman edib de İymanlarını bir haksızlıkla telbis etmiyen kimseler işte korkudan emîn olmak
onların hakkıdır ve hidayete erenler onlardır 82

Sûrei «Mâide» de [«**إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ الخ**»

âyetine bak] beyan olunduğu üzere milleti İbrahim olan Hanifiyyet evvelen ve bizzât Sabieye tekabül
ediyordu Sâbie

sh:»1962

İse Eshabı eşhas ve Eshabı Heyakili nücum olarak iki fırkaya münkasim bulunuyor ve her ikisi de
ruhaniyyet taassubuna ve Melâikeye taabbüd fikrine raci' oluyor ve bundan bir tarafta beşeri cismanîyi
ruhaniyyetten tecrid ile tezliil, diğer taraftan beşerî Tagutların şirk ve rübubiyet da'vasına vesile İhdas
ediliyordu ve İbrahim aleyhisselâm bunları kırmak için ba's buyurulmuştu. Burada göreceğiz ki evvelâ
eshabı asnamın dalâli mübini, saniyen eshabı nücumun dalâli nazarısi beyan olunarak ve beşerin
melekûte ittisali gösterilerek isbatı tevhid iel esasi Hanifiyyet tesbit ve nübüvveti beşeriyye takrir edilmiş ve

nihayet ma ba'dettabî mebdelerin Melek ve Şeytan gibi kuvayı Hafiyeyi ilâhi beşer addederek ülûhiyyete

teşrik eden eshabı ruhaniyyatın dalâli felsefisini ibtal eden delâili tevhid tafsıl olunmuştur.

İbrahim aleyhisselâmın fazlını i'tiraf etmiyen millet yok gibidir. Arab müşrikleri onun evlâd ve mensubîni

olduklarını ikrar ile fazlını i'tiraf ediyorlardı, Yehud, Nesârâ ve müslimanlar da hep ona ta'zîm ve ulüvvi

kadrini i'tiraf ederler. Bu mansıbı azîm, böyle ekser ehli âlemin fazlını ve ulüvvi mertebesini i'tiraf etmesi

şerefi Hazreti Halil aleyhisselâm kadar hiç kimseye nasıyb olmamıştı. «

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى
إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى
مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ
إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ « bunun sebebi «

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ . ﴿أَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾

» medlûlünce rabb ile abid beynindeki ahdi fitrîdir. İbrahim aleyhisselâm bu ahdı ubudiyyeti ifa etmiş ve

Allah tealâ buna icmalen ve tafsilen şehadet eylesenmiştir. İcmal iki âyettedir. Birisi «

﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ ki bunun ahdı ubudiyyeti itmam

ettiğine bir şehadeti ilâhiyyedir. İkincisi de «

﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ dir. Tafsile gelince:

Müşarün'ileyh tevhibi isbat ve şirki ibtal için bir çok ma-

sh:»1963

kamda evvelâ babasıyle « اتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً » ve «

يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا

» diye. Saniyen kavmiyle «

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ . . . وَحَاجَهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي

رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ » diye münazara

etmiş, rabian küffar ile « فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ » medlûlünce putlarını

kırarak fi'len münazara eylemiş, sonra kavmi « حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ » demişler

ateşlere atılmış, sonra « إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ » diye Allahın emrine

oğlunu bezletmiş, hâsılı kalbini irfana, lisanını bürhâna, bedenini nirana, çocuğunu kurbana, malını dayf-ü

ihšana teslim ve tahsis ederek ubudiyyet ve mehabbette kahramanlığını isbat ve sonra «

وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ الْخ » diye rabbına tazarru' ve niyaz

eylemiş ve binaenaleyh Allah tealânın kerem ve ihsanı da duasına icabetle matlûbunun is'af ve tahkıkını

icab etmiştir. Arab müşrikleri de müşarün'ileyhin fazlını mu'terif bulduklarından dolayı onlara karşı «

قُلْ اٰنۡدَعُوۡا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنۡفَعُنَا وَّلَا يَضُرُّنَا

tavzih sadedinde Allah tealâ Hazreti İbrahimin kavmiyle olan münazarasını ve melekûti İlâhîye ittılânı bir

hucet ve maziden nümunei imtisal bir dersi ibret olmak üzere tezkir ve evvel emirde eshabı asnamın

bedihî olan dalâlını ihtar ile buyurulmuştur ki:

Öyle de, ve şunu hatırlat: 74. ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أزر﴾ hani İbrahim babası

Âzere -ve yahud Ya'kub kıraetinde « را » nın zammiyle « ازر » okunduğuna göre- İbrahimin babasına

«ya Âzer!

﴿اتَّخِذْ اَصْنَامًا الْهٖٓ اِنِّىۡ اَرِيۡكَ وَّقَوْمَكَ فِىۡ ضَلٰلٍ مُّبِيۡنٍ﴾

asnamı bir sürü İlâh mı tutuyorsun? Her halde ben seni ve kavmini açık bir dalâl içinde görüyorum»

demişti.» -Zîruh olan beşerin gerek beşer timsali olsun ve gerek kevakib ve Melâike timsali farz edilsin

cansız putlara tezellül ve teabbüdü ne açık bir dalâlettir. İbrahim bunu babası veya babası makamında

amucası olan Âzerden başlayarak kavminin yüzüne vurmaktan ve onları irşad etmekten çekinmemiştir.

sh:»1964

Bu âyette Hazreti İbrahimin pederinin ismi «Âzer» olduğu anlaşılıyor. Kütübi tevarihte ise Süryanîce «Tarah» olduğu meşhurdur. O halde Ya'kub ve İsrail gibi biri isim, biri lakab olmak üzere «Âzer» ve «Tarah» diye iki ismi var demektir. Ragıb, müfredatında Âzer Tarahın muarrebî denilmiş olduğunu da nakletmiş ise de bunu müfessirîn hiç nazrı itibare almamışlardır. Bu derece büyük bir tebdil ile ta'ribde ucme şemmesi kalmamış olacağından kelime «hatem» gibi munsarîf olmak lâzım gelirdi. Ba'zıları da Âzerin Hâzrem lugati ve şeyhi herim ya'ni pek kocamış ihtiyar demek olduğunu ve bir de bir sanem ismi bulunduğunu dahi söylemişlerdir. Ba'zıları da demiştir ki İbrahim aleyhisselâmın babası «Tarah» tır, Âzer de amucasıdır. Amucaya ve dedeye dahi eb itlak edilir. Netekim Kur'anda evlâdı Ya'kubdan hikâyeten «

نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَاكَ إِبْرَاهِيمَ وَأَسْمَعِيلَ وَأَسْحَقَ» buyrulmuştur. Ve

Hazreti İsmail, Hazreti Ya'kubun amucası olduğu halde eb itlak edilmiştir, Şiy'anın muhtarî da budur. Bunlar

«Hazreti İbrahim ve babası, Hazreti Peygamberin ecdadındandır. Halbuki «

وَتَقَلَّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ» âyetinin delâletine göre Peygamberin ecdanında kâfir yoktur.

Âzer ise kâfirdir. Bir de bu âyetten ve bilhassa Ya'kub kiraetine göre Hazreti İbrahim Âzere ismini

söyleyerek ve dalâlini yüzüne vurarak hitab ettiği gösteriliyor ki babaya birr-ü ihsan bir vazifei diniyye

olduğu halde İbrahim aleyhisselâm gibi bir Peygamberi zışanın babasına böyle ezakâr ve cefakâr bir hitabı

tecviz etmiyeceği âşikârdır. Binaenaleyh bu iki karinei mania gösterir ki Âzer, İbrahimin hakıkî ma'nâsiyle

babası değildir.» diyorlar. Fakat bunlar Kur'anın zâhirine karşı tekellûf ve taassubdur. Zira Hazreti

Peygamberin nesebine asla sifah karşmamış, hepsi nikâhtan gelmiş olduğunda tereddüd yok ise de «

تَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ» de takallûbatı sulbiyye ma'nası kat'î olmadığı gibi Hazreti İbrahimin

muamelesi de «

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

sh:»1965

mazmuunundan haric değildir. Sonra kütübi tevarihte meşhur olan «Tarah» isminin menşei nihayet Yehud

ve Nesârâ Ahbarına, bu da Tevrata müntehi olabilir. Bu ise Kur'anın «Âzer» ihbarına muaraza edebilecek

bir kuvveti haiz değildir. Onlar Kur'an üzerine değil, Kur'an onlar üzerine müheymin ve nigâhbandır.

İbni Cerir tefsirinde beyan olunduğu üzere Muhammed ibni İşhak demiştir ki «Âzer» Hazreti İbrahimin

babasıdır. Ve Kûfe sevadında «Kûsâ» karyesi ahalisinden bir recül olduğu bize zikredilen ahbar

cümlesindedir. «والله اعلم» Ebû Hayyan tefsirinde de «Neccar, müneccim ve mühendis

olduğunu ve Nümrudun da nücüm ve hendeseye merakı olduğundan nezdinde teveccüh ve ikbale mazhar

bulduğunu zikretmişlerdir. Ve sevadı Kûfeden «Kûsâ» denilen bir karyeden idi Mücahid böyle demiştir.

Ve Hazreti İbrahim de bu karyede tevellüd etti denilmiş. Bundan başka Âzerin «Harran» ahalisinden

olduğu da söylenmiştir.» diye nakleylemiştir. Mu'cemülbülhanda «Kûsâ» üç mevzi'dadır. Arzı Babilde

sevadı Irakta, Mekkede. Irak Kûsâsı ikidir. Kûsettarik, Kûser rubâ, İbrahim aleyhisselâmin meşhedî ve

mevlidî buradadır. Ve bunların ikisi de arzı Babil dedir. Hazreti İbrahim burada ateşe atılmıştır.

İmdi, mevcut ve muhayyel her hangi bir şey'in hayalini temsil eden cansız asnamı masnua önünde

insanlığı tezvil eden eshabı asnamın dalâli mübîni ihtar olunduktan sonra buna sebebiyyet veren ve eshabı

heyakil denilen nücüm perestlerin de dalâli nazarîlerini göstermek ve bir beşer olan Hazreti İbrahimin lütfi

ilâhî ile bütün Semavat ve Arz melekûtına ittîlâ' ve iykanını ve bu sayede insanlığı masivallaha esaret ve

mahkûmiyyet kaydinden tahlîs ile vichei beşeriyeti doğrudan doğru ve münhasıran Allaha tevcih için

tevhid ve hanifiyyeti nasîl isbat ve takrir ettiğini beyan için buyuruluyor ki:

sh:»1966

75. ﴿وَكَذَلِكَ نُرَىٰ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Ve işte

böyle beyyin bir gösterişle biz İbrahime Semavat ve Erzin melekûtunu gösteriyorduk- Yıldızları, Ay ve Güneşi ile gökleri ve Yeri gözüne gösterdikten başka hey'eti mecmuasiyle bütün âlemin bir mülk bir saltanata tâbi bir memleket olduğunu ve bu memleketi zabt-u idare eden esrarı rübubiyeti ve kavanini saltanatı kalbine bildiriyorduk. Bütün bunlar Yerde bir beşeri cismanî olan İbrahimin nefsinde temessül ve tahakkuk ediyordu. İbrahim görüyordu ki mekân-ü zamaniyle bütün bu âlemleri toplayıp nefsi İbrahime indiren ve maddiyat ve ma'neviyatıyla ona rabt edib hepsini birden idare ve tedbir eden kudreti rabbaniyye hepsinin malik-ü hâkimi bulunan ve şerik-ü nazîri olmiyan bir kudreti vahdaniyyeden ibarettir. Ve İbrahim ona Semadaki nücum-ü kevakibden daha uzak değildir. Yıldızların Semada birer mevkî'leri varsa Yerdeki İbrahimin hepsinin fevkinde bir şerefi vardır. Ve böyle bir şerefi hâiz olan bir mahlûkun ve onun kavminin ve hem nev'inin o maliki hakikî madununda her hangi bir mahlûka bende olub tezellül etmesi pek büyük bir dalâl, pek tehlikeli bir küfran bir nankörlüktür. İşte İbrahime bu melekûtü

gösteriyorduk ki öyle desin ﴿وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve eshabı iykandan olsun.

Binaenaleyh İbrahim 76. ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ﴾ vakti ki gece zulmetiyle başına çöküp

ortalığı örttü, o zaman ﴿رَأَى كَوْكَبًا﴾ bir kevkeb: Seyyarattan bir yıldız görerek

﴿قَالَ هَذَا رَبِّي﴾ bu benim rabbim ha!.. dedi -Evvelâ bir yıldızın bir insanı terbiye

edebileceğini istib'ad ederek etrafındakilere bir ta'rız yaptı ﴿فَلَمَّا أَفَلَ﴾ çok sürmeden o kevakib

üful edib batınca ﴿قَالَ لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ﴾ ben batanları sev-

sh.»1967

mem dedi.- Bununla evvelâ rübubiyet ve ubudiyette mahabbetin üssül'esas olduğunu, fakat taharrük ve

üfulün tesir delili değil mahlûkiyyet, teessür, mahkûmiyyet, hudûs ve fena delili olduğunu ve binaenaleyh

aflin rabb olamayacağını ve afile mahabbet etmek sonu boşa çıkacak bir dalâl olduğunu ve rabbın bunda

müessir ve bunu muharrik olan ve zevalden münezzehten bulunan bir kudreti halika olması lâzım geldiğini

anlattığı gibi bilhassa üfullerinden dolayı asıllarının kâfi olmadığını teslim ettikleri halde o afillerin masnu'

timsallerine i'tibar etmek ne büyük tenakuzdur.

Bunu müteakib 77. ﴿فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا﴾ vakte ki Kameri doğarken gördü, aynı

ma'nâ ile ﴿قَالَ هَذَا رَبِّي﴾ bu benim rabbim ha!... dedi ﴿فَلَمَّا أَفَلَ﴾ bu da üful

edince hem rabbına olan iykanına izhar ederek « هَذَا رَبِّي » sözlerinin iltizamî olmayıp ilzamî ve

inkârî olduğunu anlatmak, hem de her lâhza rabbına olan ihtiyacını i'tiraf ile hidayetine şükr etmek için

﴿ قَالَ ﴾ dedi ki

﴿ لَعْنٌ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴾ hiç şüphe yok

rabbim bana hidayet etmese ben de behemehal o dallın güruhundan olacaktım. -Zira bütün mes'ele

ruhaniyyet ve cismaniyyetin, enfüs-ü afakın birleştiği bir lemha içinde tecelli eden bir hiss-ü idrake

dayanıyor, bu görüş ve gösteriş olmaz, veya faniyi bakı zannetmek gibi bir isabetsizlik oluverirse dalâl,

muhakkak. Ve birdenbire Kamerin letafet ve cazibesine kapılıvermemek de hayli müşkil. Binaenaleyh

doğru ve musib olan, akl-ü idraki bahş eden Allah tealânın bir lemhai tevfiq ve hidayeti

sh:»1968

olmasa zulmetteki beşeriyyet Aya da tapacak, Yıldıza da tapacak, puta da tapacak.

Bundan sonra 78. ﴿ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً ﴾ vakte ki Güneşi doğarken gördü. -Ve

﴿قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ﴾ üzerindeki zulmetleyle tamamen açılıb subhi nehara irdi

bu benim rabbim ha!... Bu hepsinden büyük!... dedi.- Ve daha büyük bir târîz yaptı

﴿فَلَمَّا أَفَلَتْ﴾ sonra bu da üful edince

﴿قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ﴾ her halde ben sizin rabbıma şerik

koştuğunuz şeylerden beriyim 79.

﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا﴾

ben Hanif, tertemiz bir müvahhid olarak bütün mevcudiyetimle yüzümü cemi'i muhteveyatiyle şu

﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve Semavat-ü Arzı yaradan zatı ecell-ü a'lâya tevcih ettim

ben müşriklerden değilim dedi. - Evvel-ü âhir Müşriklere aslâ iştirâk etmediğini tasrih ederek tevhide

iykanını i'lân ve Hanifiyeti isbat ve takrir eyledi. 80. ﴿وَحَاجَهُ قَوْمَهُ﴾ kavmi de kendisine karşı

mücadele ve tahvif ile hucdet yarışına kalkıştılar, galebe fikrine düştüler. Cevaben İbrahim onların kavli ve

fi'li cidal ve tehdidlerini ve istihfaf ederek ve mahabbet noktai nazarından ve sonra mahafet noktai

nazarındanda ahkâmı rübubiyet ve ubudiyeti takrir eyliyerek galebei kâbilesini te'min eden şu hucdetle

﴿قَالَ﴾ dedi ki

﴿أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدِينِ الْخ... وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ 82.

﴿٨٣﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ
 مِّنْ نَّشَأٍ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٤﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ
 وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ
 وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي
 الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ
 الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَاسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا
 فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَمِن آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ
 وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٨﴾ ذَلِكَ هُدَىٰ
 اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا
 كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٩﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَ
 وَالنُّبُوَّةَ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هُوَآءٌ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا
 بِكَافِرِينَ ﴿٩٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيِهِمُ اقْتَدِهْ قُلْ
 لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِن هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

sh:»1970

Meali Şerifi

Bu işte bizim o hucctemiz ki kavmine karşı İbrahime vermişdik, biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz, şüphesiz ki rabbın hakîm, alîmdir 83 Bundan maada ona İshak ile Ya'kubu da ihsan ettik ve her birini hidayete irdirdik, daha evvel Nuhu irdirmiştik, zürriyyetinden Davudu da, Süleymanı da, Eyyubu da, Yusüfü de, Musâyı da, Harunu da, işte muhsinlere böyle mükâfat ederiz 84 Zekerıyyayı da, Yahyayı da, İsâyı da, İlyası da, hep salihînden 85 İsmaili de, Elyesa'ı de, Yunüsü de, Lûtu da, her birini âlemînin üstüne geçirdik 86 Atalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bir kısmını da, ve hep bunları seçtik ve hep bunları bir doğru yola hidayetçi kıldık 87 İşte o yol Allah hüdâsıdır, o bunu kullarından dilediğine hidayet eyler, ve eğer bunlar şirketmiş olaydılar bütün mesaîleri heder olmuş gitmişti 88 İşte bunlar kendilerine kitâb, hüküm, nübüvvet verdiğimiz kimseler, şimdi şu karşıdakiler buna körlük ediyorlarsa biz ona körlük etmiyen bir ümmeti müekkel kılmışız 89 İşte o Peygamberler Allahın hidayetine iriştirdiği kimseler, sen de onların gittiği

yoldan yürü, ben, de: Buna karşı sizden bir ecr istemem, o mahzâ âlemîni irşad için ilâhî bir yadigârdır

90

83. ﴿وَتِلْكَ﴾ Ve işte şu: Ya'ni o ru'yet-ü iykan ve bu hidayet-ü bürhan ﴿حُجَّتِنَا﴾ bizim hucceti azametimizdir. ﴿اتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ﴾ biz bunu kavmine karşı

İbrahime verdik. - kendilerini nücumdan ve hattâ nucumun suver-u temasilinden daha madûn bir mevki'de görerek, insanlığı tez-

sh:»1971

İl eden kavmine karşı İbrahim'in, kevakibden, kamer-ü şemisten, Semavât-ü Arzdan daha yükseğe geçerek

doğrudan doğru « فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ » a teveccüh edecek ve masivallaha tezellül

etmeğe tenezzül etmiyecek derecelerde rıfatını isbat ve galebesini te'min eden bu huccet nefsi İbrahim'in

değil, Allahı azimüşşanıdır. ﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَاءٍ﴾ biz azimüşşan kimi dilersek

derecelerini yükseltiriz. Binaenaleyh bu, İbrahime mahsus bir hal değildir. Mazharı istifayı İlahî olan ekâbiri

ricalullahda bir sünneti cariyedir. Ya Muhammed hiç şüphe yok

﴿إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ senin rabbın böyle bir hakîm böyle bir alîmdir.

Bak İbrahime daha ne verdik 84. ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ﴾ ona İshak ve

Ya'kubu da ihsan ettik ﴿كُلًّا هَدَيْنَا﴾ hepsini hitayete irdirdik, tarıkı hakta muvaffak eyledik,

emîn kıldık. ﴿وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ daha evvel Nuha da hidayet ettik. -O da

putperestlerle uğraştı ve onlara galebe etti. Binaenaleyh İbrahim, kendi hidayetinden başka hem büyük

dedesinin hem de evlâdının mazharı hidayet olmasıyla dahi bahtiyar oldu

﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ﴾ ve zürriyyetinden Davuda ve Süleymana ilh... da hidayet

ettik.- Bu « ذُرِّيَّتِهِ » zamirinin mevzuı bahs, İbrahim olmak i'tibariyle ona raci' olması, ya'ni bervechi atf

ona dört Peygamberin İbrahim aleyhisselâm zürriyyetinden olması tebadür ediyor. Fakat Lût aleyhisselâm

İbrahimin zürriyyeti değil, birader zadesi olduğu ve kezalik Yunüs aleyhisselâmın da onun zürriyyetinden

olmadığı ve ibarede zamirin akrebe rücuu da asıl bulunduğu cihetle bir çok müfessirîn bunu zikri karib olan

Nuh aleyhisselâma irca' etmişlerdir. İbni Abbas, gerçi bu Enbiyanın içinde Hazreti

İbrahime ne ana ne baba tarafından velâdeten mülhak olmiyanlar vardır. Netekim Lût biraderzadesidir.

Bununla beraber hepsi zürriyeti İbrahime muzaftır. Çünkü amuca da babadan addedilir.» Demiştir ki bu

ma'nâ siyaka daha muvafıktır. Nuha ircaı takdirinde bu te'vile hacet kalmazsa da o zaman siyaki bahis

İbrahimden Nuha tahvil edilmiş olacaktır. Maamafih «

« وَأَسْمُعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا » âyeti «

« وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ » cümlesine rabtedilmek de caizdir. O zaman bunlar «

« وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ » mefhumunda dahil olmaksızın Hazreti İbrahime kuvvetüzzahr olarak bahşedilmiş olur.

Ve filvaki' insanın kendi sulbî evlâdına da zürriyeti denilmez ve iki birader olan İsmail ve İshak tekabülü de

bu rabtı iktiza eder. Şayâni dikkattir ki bu âyetlerde on sekiz Enbiya zikrolunmuş ve bunların zikri bir husni

tasnife tabi' tutularak Hazreti İbrahimin etrafında cem'edilmiştir. Hazreti Nuh putperestlerle uğraşan ilk

Peygamber, İshak ve Ya'kub bütün Beni İsrail Peygamberlerinin aslı, bu miyanda

﴿وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ﴾ baba oğul mülk ve saltanat ile mümtaz ﴿دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ﴾

ibtilâ' ve sabrı cemîl ile mümtaz ﴿وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾ iki birader, kuvveti l'caz, mehabet-ü satvet,

﴿وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِيلَاسَ﴾ kitab ve şeriati mahsusa ile mümtaz 85.

zühd-ü ruhaniyyet ve fedakârlıkta misal olmuştur. -İlyas İdris aleyhisselâm olduğu hakkında bir rivayet

varsa da Enbiyai Benî İsrâîlden olması daha müreccahtır. Harun aleyhisselâm esbatından olduğu nakledilmiş ve «İlyas ibni Yasin ibni Finhas ibni Azzar ibni Harun» denilmiştir. Hızır olduğu da söylenmiştir. Zira İsâ ve Hızır gibi İlyasın da henüz berhayat olduğuna dair ba'zı eserler vardır. Ebu Hayyan tefsirinde der ki «İlyas, İsâya mukarin olarak zikredilmiştir. Henüz ölmemiş bulunmakta müşterekler. İlh...» İlyasa Yehud

sh:»1973

ve Nesârâ «İlyâ» derler. Yuhanna İncilinin baş taraflarında «Yehudiler Oruşlimden Yahyaya sen kimsin diye suâl etmek üzere kâhinler ile lavîliler gönderildikleri zaman onun şهادeti budur: ya'ni ıkrar edib inkâr etmiyerek ben Mesîh değilim diye ıkrar etti ve ona öyle ise nesin İlyâ mısın diye suâl ettiklerinde o dahi değilim dedi. Sen şol Peygamber misin dediklerinde hayır diye cevap verdi. Öyle ise Mesîh yahûd İlyâ ya ol Peygamber olmadığın halde niçin vafiz ediyorsun? dediler» diye mezkûrdur ki İlyâ, İlyas; ol Peygamber de Hatemül'enbiya Muhammed aleyhisselâmdır. İlyâ Râfızîler tarafından «Ali» ismine de tatbik edilmiştir. 86.

﴿وَاسْمِعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا﴾ hitab, Hazreti Peygambere müteveccih

olmak i'tibarile ceddünnebiy olan ve İshak ve Ya'kub silsilesinin mukabilinde bulunan Hazreti İsmail diğer

bir sınıfın mebdei olarak buraya bırakılmış ve fazaili infradiyyeleri itibariyle Elyesa', Yünüs, Lut

aleyhimüsselâm da onunla beraber bir sınıfta sayılmıştır. Elyesa', Yuşa' İbni Nundur, diyenler olmuş ise de

Elyesa' İbni Ahtub İbnil'acuzdur diye tashih ediliyor. Hamze, Kisaî ve Halefi Âşır kıraetlerinde « ل » ın

teşdidile « أَلَيْسَ » okunur.

89. ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اتَّيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ﴾

binaeanleyh ﴿فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ﴾ buna şunlar küfredelerse, ya'ni bu üçüne veya

-kitab ve hukmü cami' olmak itibarile daha hulâsa olmak üzere- Nübüvete küffarı Kureyş hiç iman

etmezler ise hiç ehemmiyetleri yoktur.

﴿فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ﴾ muhakkak ki biz o kitab ve

hukm-ü Nübüvete öyle bir kavmi müvekkel kılmışızdır ki bunlar ona hiç bir zaman kâfir değildirler. -Daima

iman ve şükran

sh:»1974

ile sarılır, mazharı emn-ü hidayet olurlar.- Mekke kafirlerine karşı Ensâr ve ehli Medine, Arab kâfirlerine

karşı akvamı sâire mü'minleri, alel'umum kâfirlere karşı alel'umum Beni Âdemden Peygamber, sahabe,

tabiîn ve her mü'min ve hattâ Melâik bu kavimdir. 90. ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ﴾

işte ya Muhammed! bu zikrolunan ve istifa edilib kendilerine kitab ve hukm-ü Nübüvvet verilerek âlemine

tafdıl edilmiş bulunan muhsinîn ve salihîndir ki Allah kendilerini «

﴿أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ medlülünce hidayete irdirmiştir. Binaeanelyh

﴿فَبِهِدْيِهِمُ اقْتَدِهْ﴾ sen ancak onların hüdalarına iktidâ eyle: maziden nümunei imtisal olmak

üzere bunların hey'eti mec'muasının tuttıkları tevhide iyman ve iykan, istikamet, salâh, fazilet ve ihsan, kitab,

hikmet, nübüvvet, hasılı hidayet yolunu tut, başkalarına bakma. -Bu «اقْتَدِهْ» emrindeki «ها» zamir

değil «ha»i sekittir. Ya'ni hâleti vakıfta «د» in harekesini muhafaza eden mücerred bir harftir. Bunun için

sâkin okunur. Ve Hamze, Kisaî, Ya'kub Halefi Âşir kıraetlerinde hâleti vasılda hazfedilir okunmaz. Ancak

İbni Âmir kıretinde «hüdâ»ya raci' zamirdir. Hâleti vasılda kesr ile veya medd ile okunur.

Ve işte kıssai İbrâhimi tezkirin hikmet-ü gayesi budur. Bunlara iktida edib yüzünü ancak Allaha tut ve hiç

bir şeyden korkmıyarak ve başkasından hiç bir şey beklemiyerek tebliği ahkâm et. Onlar gibi sen de

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ de

ki ben bu iy, bu tebliğ üzerine sizden bir ücret, bir ivaz istemem, o Kur'an başka bir şey değil, bütün

zevil'ukul âlemlerine tarafî ilâhîden bir tezkir ve iykazdır.- Bu bir ferde, bir sınıfa veya bir kavme mahsus

değildir. Allah için umuma muhtaç ve mükellef buldukları şeyleri ihtardır, bir rahmeti âmmedir.

sh:»1975

O kâfirler ise:

﴿٩١﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ
بَشَرًا مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا
وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبَدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا
وَعَلِمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي
خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٢﴾ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ
الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٣﴾ وَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ

الِيَهُ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ
الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيَهُمْ
أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ
تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٤﴾

sh:»1976

﴿٩٤﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ
مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ
زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءَ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا
كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٥﴾

Meali Şerifi

Allahı gereği gibi tanıyamadılar, çünkü bir Allah beşere bir şey indirmededi dediler, de ki kim indirdi o,

Musânın insanlara bir nûr, bir hidayet olarak getirdiği kitabı? ki siz onu parça parça kâğıtlar yapıyorsunuz, bunları ortaya atıyorsunuz da bir çoğunu gizliyorsunuz, bununla beraber şimdi size ne sizin ne atalarınızın bilemediğiniz hakikatlar öğretilmekte, Allâh, de: Sonra bırak onları daldıkları bataкта oynaya dursunlar 91

İşte bu da bizim indirdiğimiz bir kitab, feyz-u bereketi Dünyayı tutacak, evvelki kitablara bu tasdik etmedikçe mu'teber olmayacak, bir de ümmülkurayı ve hem bütün çevresindekileri inzar edesin diye ki Âhreti te'min edecekler buna iman ederler ve onlar namazlarının üzerine muhafız olurlar 92 Uydurduğu yalanı Allaha isnad eden veya kendine birşey vahy edilmemişken bana vahy olunuyor diyen kimseden, bir de Allâhın indirdiği âyetler gibi ben de indireceğim demekte olan kimseden daha zâlim kim olabilir? Görsen o zâlimler ölüm dalgaları içinde boğulurken Melâike ellerini uzatmış çıkarın, diye: canlarınızı bu gün zillet azâbiyle cezâlanacaksınız, çünkü Allaha karşı hakk olmıyanı söylüyordunuz ve çünkü Allâhın âyetlerinde istikbar ediyordunuz 93 Celâlim hakkı için işte geldiniz: bize teker teker: ilk defa yarattığımız gibi ve o size bahş edip hayâlîna daldırdığınız servetleri arkalarınızın gerisine bıraktınız, hani o sizin mevcudiyetinizde şürekâ

sh:»1977

olduklarını zu'm ettiğiniz şefaatchılarınızı da yanınızda görmüyoruz? Gördünüz ya aranızdaki rabitalar didik

didik koptu ve o zu'm ettiklerinizin hepsi sizden gaib olub gitti 94

91. ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ Allahı hakkıyla takdir etmediler, sıfatı celâl ve

cemalini lâyıkiyle tanımadılar: Alâ külli şeyin kadîr, rahmani rahîm olduğuna iman etmediler, ni'met ve

rahmetinin kadrini bilmediler, hasılı takdirsizlik ve nankörlük yaptılar.

﴿إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشِيرًا مِنْ شَيْءٍ﴾ Zira Allah beşere hiç bir

şey inzal etmedi dediler. -Böyle demekle yalnız beşeriyet hakkında bir takdirsizlik değil, Allah hakkında

takdirsizlik ettiler, beşere Allahın en büyük rahmet ve ni'meti olan vahyi, irsali rüsülü alelîtlak inkâr etmek

cüretinde bulundular, sâbiliğe saptılar ve öyle bir surette saptılarki mahsûs ve ma'kul tanımayan

sofestaîlerin veya beşeriyeti te'lih etmek isteyenlerin «Allah biz insanların işine karışmaz» dedikleri gibi

Allahın beşere indirdiği hiç bir şey yokmuş veya beşerin kendisinden imiş gibi iradei kelâm ettiler. Şüphe

yok ki bu gibi tefevvühata cür'et etmek bir nankörlük haslatından, bu da nankörlüğün şenaatini ve Allahın

azamet-ü kudretini takdir edememekten mün'bais fahiş bir cehalet ve ahlaksızlıktır. Allah dediği zaman ne

dediğini bilmiyen, bu ismi celâlin ne kadar namütenahî bir kudret-ü kemal ifade ettiğini gereği gibi teemmül etmeyenlerdir ki böyle cür'etlerde bulunurlar. «Allah beşere bir şey indirmede sözü bir müşrik sözü olduğu ve yukarıdan beri anlaşıla geldiği üzere Mekke müşriklerinin de bu fikirde bulunduğu zâhirdir. Fakat bunu Medinede Yehudîlerin hahambaşlarından Malik

.sh:»1978

İbni Sayfın söylemiş olmasıdır ki bu âyetin nüzulüne sebep olmuştur. Şöyle ki:

Malik İbni Sayf semiz, şişman bir adam imiş, Resulullahın yanına gelmiş, konuşurken Resulullah kendisine «Musâya Tevratı indiren Allaha and vererek soruyorum, Allah hibri semîne buğz eder» diye Tevratı buluyorsun değil mi? Halbuki sen hibri semînsin, Yehudîlerin yedirdiği şeylerden semizlemişsin» buyurmuş hazırın gülmüşler, Malik İbni Sayf kızmış, Hazreti Ömere dönüb «

«مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ» demiş, Nübüvveti Muhammediyyeyi inkârda

mübaleğa etmek için hiddetinden müşrikler gibi hepsini inkâr edivermiş, sonra bu sözünden dolayı

Yehudîler tutmuşlar, kendisini riyasetten azledib yerine Kâb İbni Eşrefi geçirmişler. Bu âyetin sebebi

nüzulünde meşhur olan cumhur kavli budur. Bundan dolayıdır ki sûrenin başında beyan olunduğu üzere

bu âyet, bu sûrenin Medinede sonradan nâzil olan bir kaç âyeti cümlesinden olduğu merviydir. Filvaki'

yukarıdan beri sıyaki kelâm, müşriklere karşı olduğu halde burada Yehud dahi ilâve edilerek buyuruluyor

ki:

﴿قُلْ﴾ öyle diyen takdirsizlere karşı de ki

﴿مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ﴾

Musânın insanlar için bir nûr olarak, bir hidayet olarak getirdiği kitabı -ya'ni Tevratı- kim inzal etti? -O nûr-ü

huda ki ﴿تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ﴾ siz onu kırtaslar yapıyorsunuz- tenevvür edib amel edecek

yerde parça parça kağıtlara koyuyor, kuru evrak haline getiriyorsunuz

﴿تُبَدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا﴾ bunları meydana çıkarıp nümeyiş ediyor ve bir çoğunu

gizliyorsunuz -Ya'ni ketm-ü tahrif ediyorsunuz, meydana koyduklarınızla da amel etmiyor, kalbinize

koymuyorsunuz. Lâ-

sh.»1979

kin İbni Kesir ve Ebû Amr kıraetlerinde gaib sığasiyle «

﴿تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبَدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا﴾ okunur ki onu kırtaslar

yapıyorlar. İstediklerini meydana çıkarıp bir çoğunu gizliyorlar demektir. Bunda Yehuddan hitab ile değil, gıyab ile ta'bir buyurulmuştur. Eğer o bir kıraet olmasa idi bu ayetin de Mekke'de ve müşrikler sebebiyle nazil olduğuna hüküm edebilirdi. Ancak bu surette inzali Tevratın ve ahvali Yehudun müşriklere karşı nasıl bir maddeyi nakz olarak irad edilebileceği suâli varid olurdu. Fakat bunun da vechi yok değildir. Zira Mekke

müşrikleri nazarında da Musâya Tevratın nüzulü ve ahvali Yehud, meşhudatı şayiadan idi. Onun için «

لَوْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۗ» diyorlardı. Binaenaleyh

bu iki kıraetin hey'eti mecmuası bize şunu ifade eder ki âyetin nüzulünde hem Yehudun hem müşriklerin

tesebbübü vardır. Her ikisi de nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr için «

مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ ۗ» demişlerdir. Fakat asıl sebebi nüzul, Yehudun

söylemesi olmuş ve sözlerinin maddeyi nakzı evvelâ Tevrat ve takdirsizliklerinin misali de ona karşı aldıkları

vaz'iyet ile gösterilmiştir. Bundan başka daha umumî olmak ve Kur'ana dahi temass etmek üzere

buyuruluyor ki:

﴿وَعَلَّمْتُمْ مَالَكُمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ﴾ bir de size ne kendinizin, ne

atalarınızın bilmediğiniz ilimler ta'lim olundu. -Binaenaleyh bunları size indiren, ta'lim eden muallimi hakikî

kim?- Ya Muhammed, o takdirsizler buna ne derlerse desinler sen ﴿قُلِ اللَّهُ﴾ Allahındır de

﴿ثُمَّ ذَرَهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ sonra onları bırak daldıkları butlan içinde oynaya

dursunlar. 92. ﴿وَهَذَا﴾ bu Kuran da ﴿اَنْزَلْنَاهُ﴾ bizim indirdiğimiz öyle bir

kitabtır ki ﴿مُبَارَكٌ﴾ mübarektir. -Feyzi cihanı tutacaktır.

﴿مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ﴾

sh:»1980

önündekini musaddık, müeyyid ve mümeyyizdir. Ondaki nûr-ü hüda bunun tasdikından geçerek tezauf ve

teyyüd-ü inkişaf edecektir. ﴿وَلْتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ biz onu bunun için

-ya'ni âlemîni tezkir ve berekat ve tasdik için- ve bir de Ümmülkurâyı ve bütün çevresindeki kimseleri inzar

edesin diye inzal ettik. ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ ve Âhirete iman eden,

akıbetlerini kurtarmak isteyenlerdir ki ﴿يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ buna iman ederler

﴿وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ve bunlar namazları üzerinde muhafız kesilirler.

-Bütün karyelerin anası merkezi demek olan « أُمَّ الْقُرَىٰ » Mekkenin bir ismidir ki merkezi cihan,

kiblei enam demek gibidir. İnzar Mekkenin kendisine değil, ahalisine olacağı ma'lûm bulunduğundan

ma'na, mecaz veya isnadı mecazî suretiyle « أَهْلُ أُمَّ الْقُرَىٰ » demektir. « وَمَنْ حَوْلَهَا »

dahi buna karinedir. Şüphe yok ki Mekke denilmeyibde Ümmülkura denilmesi Mekkeyi âlemdeki bütün

kurânın bir merkezi mutlakı gibi mûlahaza ettirmek içindir. Ve Binaenaleyh « وَمَنْ حَوْلَهَا » de

merkez ve muhit tekabülüyle bütün muhiti Arzda bulunanların hepsi demek olur. Maamafih Ümmülkurâ

merkeziyyet mefhumundan kat'ı nazarla sadece Mekke demek gibi düşünülürse « وَمَنْ حَوْلَهَا »

dan Mekke havalisi, Mekke civarı, bundan da nihayet Ceziretü'arab tasavvur olunur. Bu ihtimale nazaran

Kur'anın hikmeti nüzulü munhasıran Mekke ve Ceziretü'arab ahalisinin inzarına mahsus imiş gibi bir

tevehhüm hâtıra gelebileceğinden « لَتُنذِرَ مَكَّةَ وَمَنْ حَوْلَهَا » buyrulmadığı gibi «

لَتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا » dahi buyurulmayıp vavı atf ile «

وَلَتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا » buyrulmuş ve bununla nüzuli Kur'anın, risaleti

Muhammediyyenin yalnız Arabı inzar hikmetine munhasır olmadığı

sh:»1981

ve bir âyet yukarıdaki « اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ » ma'nasiyle berekâtının

şumulünden teğafül edilmemek lâzım geldiği velhasıl «

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا » mazmunu anlatılmıştır.

Fakat garibdir ki bütün bunlara karşı Yehudîlerden bir fırka işbu «

وَلَتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا » nazmı celilinden Hazreti Muhammed aleyhisselâmın

yalnız Araba meb'us bir Peygamber olduğunu istidlâle kalkışmışlar, yani nübüvvetini itiraf etmekle beraber umuma değil, Araba mahsus bir Peygamber olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bunlar Yehuddan İseviyye fırkası namıyla yad olunurlar ki bu gün münevver geçinen Avrupalılardan bir kısmının Arab olmayan müslimanlar arasında bu Yehudî fırkasının mezhebini ve politikasını neşretmeğe çalıştıklarını görüyoruz.

Beşerde emri vaki olan nübüvveti inkâr etmek Allahı hakkıyla takdir etmemekten mün'bais bir cür'et ve bir nankörlük ve her hangi bir Peygamberin nübüvvetini ve her hangi bir kitabın nüzulünü kabul ettikten sonra bütün enbiya ve kütübü tasdik ve te'yid eden ve onlardan daha vazih ve daha feyyaz olarak inzal edilmiş bulununa mübarek Kur'anı ve nübüvveti Muhammediyyeyi inkâr etmek ise bundan başka açık bir tenakuz olduğunu tefhim ile emri nübüvveti takrir ve te'yid ve mes'elei nübüvvetin sıfatı ilâhiyye mesailine teferruunu ve irfan-ü ahlak, hissi mes'uliyet ve endişei akıbet ile alâkasını tesbit ettikten sonra Allaha yalan isnad eden, yalan yere Peygamberlik iddia eyleyen veya Allaha Peygambere rekabet etmeğe kalkışan müfteriler, kezzablar, sahtekârlar ve had nâşinaslar hakkında vaîd ve inzar olarak da şöyle buyuruluyor:

93. ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ﴾ ve kimdir o kimseden daha zalim ki
﴿افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ Allaha yalan iftira etmiştir. -Meselâ Müseylimetülkezzab ve

Esvedi Ansi gibi «Allah beni Peygamber gönderdi» diye yalandan nübüvvet iddia etmeğe veya Amr ibni

Lühay ve emsali gibi kendi kendine din uy-

sh:»1982

durmağa, ahkâm vaz'etmeğe kalkışmış veya her hangi bir suretle Allâha karşı yalan uydurmuş, Allâha

nisbeti câiz ve lâyük olmıyan bir şey isnad eylemiş

﴿أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ﴾ veya kendisine hiç bir şey

vahyolunmamışken bana vahyolundu demiştir.- Hasılı ya her hangi bir suretle bir yalan iftira etmiş veya

bilhassa vahy iddiasıyla iftira eylemiştir. Diğer bir ma'na ile «bana vahyolundu ona hiç bir şey

vahyolunmadı» demiş, kendine vahy iddia etmiş ve Peygambere vahyi înkâr eylemiştir. Yalanın iki büyük

nev'ini cem'etmiş, yoğa var, vara yok diye muzaaf bir kizbi azîm söylemiş demek olur.

﴿وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ ve o kimseden ki Allâhın indirdiği

âyetler gibi ben de indireceğim demiştir. -Allâha rakabet, Kur'anı tenzîr, Peygambere muaraza edeceği

zu'munda bulunmuştur. Netekim Taifli Nadr İbni Hâris ve yarıdakları «

﴿لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا﴾ demişler «

وَأَزَارِعَاتٍ زَرْعًا وَالْخَابِزَاتِ حَبْزًا وَالطَّابِخَاتِ طَبْخًا

« وَاللَّاقِمَاتِ لَقْمًا » - ekin ekenlere, ekmek yapanlara, pişiriş pişirenlere lokma edenlere kasem

olsun» diye saçmalar söylemişlerdir, Ve işte şu zikrolunan misaller bu âyetin nüzulüne sebep olmuşlardır

ki bunların ba'zısı Mekkede, ba'zısı Medinede vaki' olmuş bulunduğundan bu âyetin de Mekke hâdisatına

dahi işaret ederek Medinede nâzil olduğu merviydir.

« وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ » sen bir Ey muhatab,

görsen bütün bu zâlimlerin gameratı mevte düştükleri, ölümün pençelerine geçib şiddetten şiddete

atıldıkları « وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ » ve Melekler ellerini uzatarak

« أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ » haydi bakalım canlarınızı çıkarın -yahûd kendinizi kurtarın

« الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ » bugün siz hakaret-ü zillet azabıyla

sh:»1983

« بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ » çünkü Allâha cezalanacaksınız

« وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ » ve âyetlerinden karşı hakkolmıyanı söylüyordunuz

istikbar ediyordunuz, kibrinize yediremiyor, onlara iymandan, teemmülden kaçınıyordunuz 94.

﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ve gördünüz ya ey

zalimler bugün bize ilk defa sizi halkettiğimiz gibi teker teker, yalnız başınıza geldiniz

﴿وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ﴾ ve size bahsettiğimiz şeylerin hepsini

arkanızda bıraktınız ﴿وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ﴾ o şefaathçilerinizi de sizinle beraber

görmüyoruz. ﴿الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ﴾ Onları ki siz, kendinizde

ortakdırlar diye zu'metmişsiniz.- Mevcudiyetiniz üzerinde bunların rububiyet hissasına malik bir takım

şürekâ olduklarını ve Allaha karşı size şefaathçilerini zannediyordunuz

﴿لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ﴾ artık aranızda ebedî inkıta' vaki' oldu. -Nafi', Hafs, Kisaî, Ebû ca'ferden

maadasında « نون » un ref'iyle « بَيْنَكُمْ » okunduğuna göre- artık aranız ebediyyen açıldı, bütün

rabıtalar kesildi. Târumâr oldu ﴿وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ ve zu'metmiş

olduğunuz o hayallar, o kuruntular sizden gayb oldu gitti» diye tarafımızdan hitab, tebliğ edildiği vakit

görsen!... Neler olacaktır neler!...

Bunları göz önüne getirmeli de Allaha karşı haksızlıkta, takdirsizlikte bulunmamalıdır.

﴿٩٥﴾ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ
وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَىِّ ذَلِكُمْ اللَّهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿﴾

sh:»1984

﴿٩٦﴾ فَالِقُ الْأَصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ
لَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ
وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ
﴿٩٩﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ
كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ
النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ

وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ
وَيَنَعَهُ إِن فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ
شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ ﴿١٠١﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
إِنِّي يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠٢﴾

sh:»1985

Meali Şerifi

Allâh o dâneleri, çekirdekleri pörtleten, ölüden diri çıkarır, ve diriden ölü çıkaran, işte size söylüyorum

Allâh o, şimdi söyleyin nereden çevriliyorsunuz? 95 O, tan attırıp sabah çıkaran, geceyi bir aramgâh kılmış,

Şems-ü Kameri de birer nişanei hisâb, o işte o azîz, alîmin takdiri 96 Hem odur, o ki karada ve denizde yolu

doğrultmanız için size yıldızları sebep kılmıştır, hakikat ilim ehli olanlar için âyetleri tafsıl eyledik 97 Hem

odur, o ki sizi bir tek nefisten halketti, demek bir müstekar bir de müstevda' var, hakikat ince anlayışlı fıkıh

ehli olanlar için âyetleri tafsil eyledik 98 Yine odur, o ki Semâdan bir su indirdi, derken onunla her şeyin nebatını çıkardık, derken ondan bir yeşillik çıkardık, ondan birbiri üzerine binmiş dâneler çıkarıyoruz, hurma ağacından da tal'ından sarkan salkımlar ve üzümlerden bağlar, zeytunu da narı da birbirine benzer benzemez, bakın her birinin meyvesine: Bir meyve verdiği vakit, bir de kemale erişine, şüphesiz şu sizi gösterilende iman ehli olanlar için bir çok âyetler vardır 99 Bir de tuttular Allâha Cinleri (gizli mahlûkları) şerik koştular, halbuki o onları yarattı, bundan başka ona oğullar ve kızlar saçmaladılar, ne dediklerini bildikleri yok, onun zâtı sübhanîsi ve yerin mübdii, ona veled nasıl tasavvur edilir? ki bir eşi bulunmak mümkün değil, o her şeyi yaratmış ve her şeye alîm 101

«فَمَسْتَقِرٌّ» İbni Kesir, Ebû amr, Ya'kubdan Revh kiraetinde ismi fail sıygasiyle «فَمَسْتَقِرٌّ»

okunur.

95. ﴿إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى﴾ Allah dâneleri ve çekirdekleri

ya-

sh:»1986

randır ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ ölüden diri çıkarır
﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ﴾ ve diriden ölü çıkarandır. ﴿ذَلِكَمُ اللّٰهُ﴾ işte

Allah budur. -Böyle bütün tabiatlar üzerinde hâkim olan fâtırı muciddir.

FALK, şakketmek çatlatmaktır. HABB, habbenin, NEVA da çekirdek demek olan nevatın cem'i

makamında ismi cinstir. Hab, dane, ot tohumlarına, nevat, çekirdek de ağaç tohumlarına delâlet eder.

Maamafih ot ve ağaç ikisi de nebatî olduğundan nevatı dânenin içindeki mayei nebatî gibi mülâhaza etmek

ma'nen daha muvafık olacaktır ki bir habbenin içindeki bu lüb, bu maya bir hurma veya üzüm tanesinin

içindeki çekirdek gibidir. Buna nevatın tasgiri olarak «nüveyye» dahi denilir ki Fransızların «nuvoyya»

ta'biri bundan me'huz görünür. Bakınız bir dâne, bir çekirdek dahilinden bir hareket, bir tazyık, bir intaş

husule getirir, onu altından üstünden falkeder, çatlatır, tabiatı sükûnu tabiatı harekete, tabiatı ittisali tabiatı

infisale tahvil eder. Üstteki çatlaktan vahidülfelka veya zatülfelkateyn olarak havaya yükselen şecere,

altındaki çatlaktan zemine geçen ve saçak ta'bir olunan şecere çıkar ve o habbe, o çekirdek evvelâ böyle

biri sâid, biri hâbit iki muhtelif tabiatte bulunan iki şecerenin sebebi ittisali olur. Parmakla eziliverecek kadar ince ve lâtif olan o yumuşak saçaklar, sert çuvaldızların, sivri bıçakların nüfuz edemeyeceği derecede sulb olan yerleri ve ba'zı zaman kaskatı taşları bile çatlatır, aralarına girer ve sonra bir nebât, bir ağaç üzerinde o kadar acîb ve bedî' bir surette tabayi' muhtelif tahassul eder bu muhtelif garaizin hepsi öyle bir ahenk-ü nizam ve işler çalışır ki acaib-ü dekaikinın şerh-ü izahı tükenmez. Bir tabiattan yarılib çıkan kışır. Haşebe, öz,

sh:»1987

uruk, cezr, sak, ağsan, evrak, ezhar, envar bu muhtelif tabayın her biri bütün kuvayı tabiyye üzerinde icrayı hukm-ü te'sir ve ibrazi sun-u kudret eden kudreti fatıranın âyâtî 'cazından olan birer âlemdirler. Bunları daha geniş bir zevk ile müşahede etmek isteyenler nebatatın teşrihını, ensacını garâizi uz'viyyesini tedkik ve mutalea etsinler. Sonra çatlaktan çatlağa, fitratten fistrate geçen ve sıfatları hassaları, levinleri, şekilleri, ta'mları, tabiatları muhtelif olan bu ecsamı muhtelifenin mesaii müşterekesinden maksudı aslî olan semere tevellüd eder. Bir habbe veya bir çekirdek yerine kat kat kutular, mahfazalar içinde yüzlercesi meydana gelir. Ve her biri kemalini bulunca yeni bir âlem olmak için bittiği yerden kopar, topraklara katılmak üzere zemine atılır. Menşe' bir ve tabiatın, nücumun, fusulün, anasırın te'sirleri şeraiti müsavi olduğu halde bir

habbeden, bir çekirdekten bu kadar muhtelif ecdam ve tabayın çatlayıp çıkması tabayi' ve anasırın değil, hakîm rahîm, kadiri muhtar olan vacibülvücudun takdir-ü tedbiri eseri olduğunda şüphe yoktur. Toprakta çekirdekten bunları bitirip çıkaran kudreti fâtıra ne ise yine toprakta bunlardan çekirdeği bitiren kudreti fâtıra ne ise yine toprakta bunlardan çekirdeği bitiren kudreti fâtıra da odur. Gerek dâneyi, çekirdeği şaktan nebât ve eşcâr çıkarmak ve gerek bir şaktan dâne, çekirdek halk etmek her iki ma'nasile «

فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى» odur. Binaeanelyh doğrudan doğru topraktan habb-ü nevâtı yaradıb

çıkaran da odur. O böyle ölüden diri çıkarır, diriden ölüyü çıkaran da odur. Ve bu ma'na hayvanâtta daha derin ve daha büyük bir şümul ve bedaat ile zâhirdir. Ve işte Allah bu falk-u fitrati yapan, ölüden diri ve diriden ölü çıkaran ve tabiatlar üzerinde hâkim olan kadiri mutlak, faili muhtardır.

﴿فَانِي تُوَفَّكُونَ﴾ binaeanelyh ondan nasıl çevrilir de başkalarına taparsınız? Yahûd ondan, onun te'siri hukm-ü kudre-

sh:»1988

tinden nerede kurtulacaksınız? Gerek hayatta olun gerek mematta, gerek hayvanlara karışın gerek otlara, gerek yere geçin gerek göke çıkın, gerek zulmette bulunun, gerek nûrda. Hasılı hiç bir halde, hiç bir

noktada onun elinden kurtulamazsınız. Zira 96. ﴿فَالِقُ الْأَصْبَاحِ﴾ sabahı çatlatan:

zulmetleri yarıb fecr yapan, ziyayı aksettirib tan attıran odur. ﴿وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا﴾ o geceyi

seken: dinlenecek istirahat edecek bir muhıtı sükûn ﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا﴾

Şems-ü Kameri de hisab yapmıştır. -Âsım Hamze, Kisaî ve Halefi Âşirden maadasında «

﴿وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا﴾ okunur- zulmeti ademi çâk edib tan attırarak yoğu var eden ve ufku sabah

ve sabahatle açib vücude, hayata intibah ve hareket-ü faaliyet veren ve geceleyin bunları gizleyerek

heyecanları teskin etmek ve yorgunlukları dinlendirmek için bir sütreti sükûn çeken yine odur. Âyeti nehar

olan şems ve âyeti leyl olan kamer bunların âmil ve faili değil, vasıtai hisabiyyeleridir. Hepsı hisablı

yapılmıştır. Ve insanlar faaliyyet ve sükûnlarının hesabını vermekte mükellef bulduklarından Allah tealâ

mekadir ve kemmiyyatı ta'yin-ü tahsis ederek hesabı da halketmiş, şems ve kameri bu hareket-ü sükûnun

hisabına birer alâmet yapmıştır. ﴿ذَلِكَ﴾ bütün bunlar, bu falkler, bu cailler, bu hisablar

﴿تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ o azîz ve alîmin takdiridir. -Ne hisabsız, takdirsiz, gelişi güzel,

keyfe mettefak oluvermiş bir tesadüfûr, ne de ne yaptığını bilmiyen kör bir tabiatın ittıradıdır. Böyle vücud ve

adem, zulmet ve nûr, hareket ve sükûn gibi ikisi de bir yere gelmek ihtimali bulunmayan muhtelif ve

mütenakız tabiatlerin her birine birer mıkdarı muayyen tahsis ederek birer had koyub nâmütenahî

ihtilâflarına rağmen hepsini bir nizamı te'lif

sh:»1989

ve terkiib içinde hesabı kat'î ile yürütmek elbette hiç bir tabiate mahkûm olmıyan nazîrsiz bir izzet-ü kudretin

ve gaib-ü şâhidi bilen nihayetsiz bir ilmi muhkemin sahibi olan bir azîz ve alîmin eseri belîği ve sun'ı

bediidir. Binaenaleyh o hâlık-u fâtır olan Allah yalnız kadir değil şerik ve nazîri yok bir azîz-ü alîmdir de.

Bunu hisaba almayıb da ondan sarfı nazar etmek ve onun tahtı izzet ve ilminde bulunan kuvai tabiiyye

veya hayatiyye veya felekiyyeye bağlanıb perestiş etmek ve sonra onun hesabından kurtulmak nasıl

mümkün olur? Halbuki:

97. ﴿جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ﴾ O hem öyle bir Allahdır ki ﴿وَهُوَ الَّذِي﴾ sizi

nücum için değil, nücumu sizin için, ya'ni

﴿لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ berr-ü bahir zulmetlerinde

bunlarla hidayet bulasınız: Bunların delâletiyle hedefinizi, cihetlerinizi, kıblenizi, maddî ma'nevî yolunuzu

doğrultasınız diye yapmıştır. -Binaenaleyh bunlar size taallûkları noktai nazarından üzerinizde hâkim ve

müdebbir birer ma'bud değil, menafiinize hâdim birer fanusı hidayet ve âyâtı rahmettirler.

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ şübhe yok ki biz ilim şanından olanlar için

bu âyetleri tafsıl ettik.- Evvelâ Semadaki yıldızlar gibi nokta nokta ayırt edilerek veciz bir surette kesretle zikr-ü beyan edilen bu âyetler umuma hidayet olmakla beraber öyle ilmî noktalardır ki bunlardan ehli ilm olanlar, bilmek şanından bulunanlar istifade ederler. Saniyen bunların kitabı hıkkatte, berr-ü bahirde, Arz-u Semada, nebatat ve hayvanatta, cevviyyat ve felekiyyatta o kadar çok tafsılâtı vardır ki bunlardan intifa' edebilmek de ehli ilm olanlara, kabiliyeti ilmiyesi bulunanlara mahsustur. Binaenaleyh müslimanlar bu düsturları esas ittihaz ederek nebatat, hayvanat, hisab, rasad, asârı cevviyye, hey'eti riyaziyye ilimlerini tahsiyle

sh:»1990

çalışmalıdırlar. Hâsılı bu âyâtı Kur'aniyye o kadar ulûmı mufassalayı muhtevidir ki bunun şerh-ü tafsîlinde «

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا» hukmü caridir.

98. ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ Yine o öyle bir Allâhtır ki sizi

ibtida bir nefisten inşa etti. -Bir candan, bir Ademden neş'et ettirdi, üretti [sûrei «Nisa» nın başına bak.]

﴿فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ﴾ sonra bir müstekarr, bir de müstevda' var: Çeşit çeşit.-

MÜSTEKARR ve MÜSTEVDa' istikrar ve istiyda' ma'nasına masdarı mimî veya mahalli istikrar ve mahalli

istiyda' ma'nâsına ismi mekân olur. Ya'ni hepimiz bir nefisten neş'et etmiş olduğunuz halde her birinizin bir istikrar haliniz, bir istiyda' haliniz var. Sulbden rahime, rahimden Dünyaya, Dünyadan kabre kâh istikrar kâh istiyda' iki mütenavib hal içindediniz yahud kiminiz istikrar yeri, kiminiz istiyda' yeri, ba'zınız erkek ba'zınız dişi, yahud kiminizin mevzı'ı istikrarı kiminizin mevzı'ı istiyda'ı var, ba'zınız sahibi sulb, ba'zınız sahibi rahim ba'zınızın karargâhı, hanesi vatanı var, ba'zınız gurbette, seferde veya göçebe. İbni kesir, Ebu amr,

Ya'kubdan Revh kıraetlerinde kafın kesriyle ismi fail olarak « **فَمَسْتَقِرُّ** » okunur ki bu surette «

« **مَسْتَوْدِعٌ** » ismi mefuldür. İstikrar lâzım olduğundan müstekar ismi meful olamaz. Fakat istiyda' iki

mefulüne ta'diye eder ki birisi vedia kılınan şey, diğeri de kendine vedia edilen şeydir. Ve bunun ikisine de

müstevda' denilir ve burada birincisidir. Binaenaleyh bu kiraete göre ma'na: Hepimiz bir nefisten inşa

edilmiş olduğunuz halde kiminiz müstekır bulunuyor, istikrar halinde, kiminiz de henüz vedia halinde yani

kiminiz henüz menşe' olan sulbden ayrılmamış orada duruyor. Kiminiz rahime tevdi edilmiş doğmak üzere

bulunuyor. Diğeri bir ma'na ile: Kiminiz rahimde istik-

rar etmiş, kiminiz henüz sulbde emanet bulunuyor yahud kiminiz bilfil halkedilmiş, kiminiz de henüz kuvve halinde, yahud kiminiz kararını bulmuş, bülûğ ve kemaline irmiş, kiminiz de henüz tahti velâyet ve vesayette, yahud kiminiz mütemekkin, medenî veya mukim, kiminiz müsafir veya seyyar, nihayet bir kısmı ölmüş, bir kısmı Dünyada. Hâsılı menşe' bir neş'et mütenevvi', naşi' ve ahval, itirad ve inkılâb içinde hem müttefik, hem muhtelif de muhtelif. Binaenaleyh tabî bir noktai nazara bakıldığı zaman ilm-ü fennin en büyük kanunu olan itiradı tabiat kaidesi mucibince bu tenevvü' ve ihtilâf olamamak ve bu neş'et bulunamamak iktiza ederdi. Eğer bu vakıat olmasa idi de mes'ele tabiat mebdeiyile binnazariyye tasavvur edilse idi bu neş'etlere mümteni' bir tenakuz nazariyle bakılmak lâzım gelirdi. Halbuki âleme nazaran bile menşe'i vahidden fûru kesire ve mütehalifenin neş'eti emri vakı'dır. Ve vakıa, vakıadır. Demek ki illeti vakıa, madde ve tabiati menşe' değil halıktır. Maddeye ve tabiati menşe'e inzııam eden her hâdisede bir halkı cedid vardır. Ya'ni bilâ madde icad gibi zat ve sıfâtı halıktan başka hiç bir şarta mütevakkıf olmiyan bir icadı ma'dum, bununla beraber bu icadı icadı sabıka tevfiık ve rabtederek onu tenmiye ve tezyid eden bir takdir ve bir sun'ı bedi' vardır, Maddeyi kendi tabiatinde ıstıkrar ettirmeyib de şakketmek ve ona onda bulunmiyan tenevvü' ve ihtilâfi vererek vahidden kesir, muvafıktan mugayir ve mugayirden muvafık çıkararak bir çok furu' ve şuebatı muhtelif inşa etmekte dahi ilk maddeyi ademden icad gibi madde ve tabiati madde

haricinden gelen bariz bir halk-u te'sir, vücudî halîka ve ilm-ü kudretine delâlet eden bir sun'î bedî' okunur

ki bunun vücuhî delâleti ma'nâyı tabiat olan istikrar ve ıttıradın zıddı olub onu tamamen veya kısmen

tehallüf ettiren yeniliklerin, inkılâbatın mevcudiyetidir. Her istfida' her

sh:»1992

yenilik, her hudus, her uruz, her tegayür bir delili halk ve bunun içinde her istikrar, her ıttırad, her tevafuk,

her nizam bir delili san'attir. Vahidin kesir, mugayirin kesir, muvafıktan mugayir yapılması ancak halk-u inşa

ile mümkün olur. Ba'zıları ademden halkı bekayı illet ve tezayüfî illiyet kaidesine muhalif zannederler.

Tabiate nazaran bir de ademden halk, ma'dunun illiyeti ma'nasına tefsir edilmesine göre bu zan doğrudur.

Zira ma'dunun illiyeti, illetin ma'dumiyyeti demek olacağından bu takdirde ne illet kalır, ne de bakayı illet.

Halbuki hâdisat için illet zarurîdir. Tabiat, illet farzedildiği zamanda da her teğayür ve tahavvül noktasının

beka ve tezayüfî illete muhalif olduğu bedihî bir emri vaki'dir. Fakat halkta illet hâlık olmak üzere mülâhaza

edildiği zaman ne bekayı illet, ne de tezayüfî illiyet hiç biri tehallüf etmemiş olur. Ve hattâ halk mefhamudur

ki bu kanunu tesbit ve te'yid eder. Ancak tezayüfî illiyet, her ma'lûlün illete tevakkufu ve illetten fazla bir

kudret ifade edememesi ma'nasına anlaşılmalı, Ma'lûlün behemehal illetine müsavatı ma'nasına telakkı

edilmemelidir. Zîrâ ma'lûlün illetine müsavâtı da muhaldir. Bir okka bir okkayı çekemez. Hakikî illet, ma'lûlünün müsavisi olamaz. Bir fark ve fazlı haiz olmak zarurîdir. Illet ma'lûlüne kendinden bir şey vermez, onda eserini halkeder. Yoksa illet tükenir, bekayı illet kalmaz. Ve bunun için illet, ma'lûlünün aslı değil hâlık ve hariî'dir. Tohum ve ağaç, baba ve evlâd, usul ve furu' yekdiğerinin illet ve ma'lûlü değil sebep ve müsebbebi, ya'ni tarikı hudusu ve mahalli istiyda'dır. Bunların istiyda' ve istıklarları da beka ve tezayüfi illetin, vücud ve te'siri halıkın vechi delâletleridir. Asl ile ferî' arasında inkılâb ve ihtilâf ne kadar çok ve ma'nayı istikrar ve ittırad ne kadar az olursa orada hukmi tabiat o kadar

sh:»1993

az ve te'siri hâlık o nisbette çok görünür. Gerçi lâekal hareket ve sükûn gibi iki ma'nayı mütegayire kabiliyyetten azâde olan sükûn ve istikrarı mutlak içinde bulunan hiç bir madde yoktur. Ve hattâ mücerred hareket bile tabiatın kanunı küllîsi olan ittırada ve yeknesaklığa muhalif ve teceddüd ve inkılâb ifade eden bir tegayür ve istiyda'dır. Lâkin eczai maddedeki bu tegayür ve tahavvül ekseriyyetle hafıy olduğu için mücerred madde fikrine doğru inildikce hukmi tabiat daha zâhir ve madde bakı ve müstakır gibi tevehhüm olunur. Maamafih mevaddi basitada tahavvül hissedildiği zaman da besatati haysiyyetiyle ma'nayı halk

daha büyük bir bedahetle keşf olunur. Bu suretle cemadat ve maadin üzerindeki ma'nayı halk nebatata, hayvanata doğru geçildikçe bir nisbeti mütezayide ile artar, delâili halk daha çok tebarüz eder. Tenasüli beşerî ve hayatı insaniyyeye gelince: efradı beşer beynindeki tefavüti ahval hepsinden ziyade olduğu için burada kudret ve san'ati hâlık delilleri daha çok daha mufassal ve bununla beraber kesreti terhib ve tafsilden naşi tasavvur ve ihatası daha müşkildir. İşte « فَمَسْتَقِرٌّ وَمَسْتَوْدِعٌ » bütün bu delâili ve âyâtın vücuhî delâletlerini bütün vuzuh-u tenkîhî ilmîsiyle gösteren bir düsturdur. Ve hiç bir hakîm, hiç bir felsefe «ittirad ve tegayür» tahaffuz ve tahavvül, beka ve tezayüf düsturunu bu kadar güzel ve bu kadar şumul ve tezayüf düsturunu bu kadar güzel ve bu kadar şumul ve nekahatile fezleke edememiştir.

Binaenaleyh burada evvelâ cinsi beşerin ma'nayı vahdetini tazammun eden Hazreti Âdemin heyfiyyeti halk ve inşasıyla hiç meşgul olmadan her ailede, her kavm-ü kabiledede gördüğümüz veçhile bir asıldan, bir ırktan bir çok kimselerin mütevaliyen tenasül te tekessür edib gittilerini ifade eden tenasül kanununun iş'ar ettiği kesreti tenevvü' ve tahavvül kat'iyyetle isbat eder ki Allah tealâ yalnız menşe'lerin halıkı değil, bütün

tafsilatıyla her nevi' neş'etlerin dahi halıkıdır. Görülüyor ki « فَمَسْتَقِرٌّ وَمَسْتَوْدِعٌ »

tahlil ve tafsili o kadar yüksek ve amik bir düsturi hikmettir ki bununla o bir âyetlerin vücuhı delaletlerindeki en dakik bir mebde', tafsil ve izah edilmiş bulunuyor. Binaenaleyh bunu anlamak, diğer âyetleri de şerh-ü tafsil etmek demek olacağı ve bu da onlardan daha derin daha ince bir ehliyyeti ilmiyye ıktiza edeceği cihette buyuruluyor ki:

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ Biz bu âyetleri ehli fikh olan, nefisinde

ince ve derin bir fehmi bulunan zümrei hukema için tafsil ettik. -Ya'ni tafsilden istifade edebilmek için sade ehli ilm olmak kâfi değil fakihünnefs olmak da şarttır. Yukarılarda da geçtiği veçhile fikh aslı lûgatte bir şeyi illel-ü hikmetiyle anlamak, fehimi dakik ile fehmetmek ma'nâsınadır ki bunda ma'rifetünnefs ma'nâsı da mündericidir. Ve bununla şuna da işaret edilmiştir ki bundan evvelki âyetlerin tafsilâtı ilmiyyesi şeraitından biri de insanların kendilerini ve ahvali nefsiyyelerini tanımalarıdır. Alel'âde ehli ilm olanlar ma'rifetünnefsi hisaba almadan afâkı anlayıverdiklerini zannederler. Halbuki âyâtı afakiyye, âyâtı enfüsiyye ile bilinir ve kararı hak ikisinin intbakından verilir. Binaenaleyh neş'eti insaniyye ve hayatı enfüsiyye fehm-ü temyiz olunmadıkça neş'eti afakiyye hakkındaki ilim, gayri muhkem olur. Neş'eti insaniyye ise neş'eti nebatiyye ve hayvaniyyeden daha cem'iyyetli olduğu için ma'rifeti nefis daha mu'dil ve kendinden zühul etmemek

şartıyla mütaleai afak daha zor olduğundan ve « **فَمَسْتَقِرٌّ** • **وَمَسْتَوْدِعٌ** » tahlili bu tafsili de

muhtevi bulunduğu evvelkinde « **لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ** » ile iktifa olduğu halde burada «

لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ » buyurularak daha ziyade tahsis kılınmıştır. Binaenaleyh fakihünnefs olmayanlar için

ne kadar tafsilât verilse boştur. Fakihünnefs olanlar için de vakı'de mevcut olan tafsilâtı anlamak için bu

âyet en büyük miftahı tetkik ve tahlildir. Ve hatta böyle fakihünnefs olanlar yine bu âyetteki

düstu-

sh:»1995

run iş'ar ettiği âyâtı tafsiliyyenin kendisidirler. Bunun için ehli fıkha bu cem'iyetli nokta ihtar edildikten sonra

aynı düstur dahilinde « **فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى** » mazmununu teşrih ve silsilei ıstifa ve

tekâmülü tavzih ve bu babda anasırı bir mebdei müessir gibi mülâhaza edenleri redd için en mühim anasırı

hayatiyyeden bulunan ve bir zamanlar basit ve kadim zannedilen suyun inzalinden bed' ile bunun

üzerinde tecelli eden ve cem'iyeti beşeriyyenin devamı hayat ve esbabı saadetine teallük eyliyen âyâtı

rahmet ve delâili kudret gayet ilmî ve bununla beraber gayet hissî bir tahlil-ü terkiib ile umuma irae olunarak

şöyle buyurulmuştur:

99. ﴿وَهُوَ الَّذِي﴾ Ve yine o, öyle bir Allahdır ki ﴿أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾

yüksekten bir su indirdi. İmdi kudret-ü rahmete bakın ki biz azîmüştân bir su indirdik de

﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ bununla her şeyin nebatını çıkardık. -Habb-ü

nevatın ve her türlü nebatın ve insanlar ve hayvanlar gibi nebat ile tagaddi eden veya maadin vesaire gibi

nebatata gıda olarak onlara tahavvül ve temessül edecek olan her şeyin nebatiyetini, kuvvei

nebatiyesini, nümuv ve inkişaf hasletini fi'le çıkardık ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا﴾ ve

binaenaleyh ondan -o nebattan veya o şeyden- taze bir yeşilik, bir çim çıkardık

﴿نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا﴾ bir yeşillik ki ondan birbirine binmiş dâneler çıkarırız.

-Buğday, arpa, çavdar gibi hububat başakları havadan hücum edecek düşmanlara karşı harb nizamı almış

mızraklarını uzatmış süvari bölükleri gibi ne güzel müterakibdirler ﴿وَمِنَ النَّخْلِ﴾ ve hurma

ağacından ﴿مِنْ طَلْعِهَا﴾ tal'ından da

sh.»1996

ya'ni tomurcuğundan da ﴿قِنَوَانٌ دَانِيَةٌ﴾ yakınlara sarkmış salkımlar olur.

﴿وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ﴾ ve daha türlü üzümlerden bağlar

birbirine hem müteşabih, hem de gayri müteşabih- bu müşbehet ve ademi müşabehet kaydı yukarıda

istikrar ve istiyya' ile ifade olunan ıttırad ve tegabür düsturunun mantık noktai nazarından daha vazih bir

ifadesidir. ﴿أَنْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ﴾ şimdi bunun bir meyve verdiği

zamanki ham meyvesine bakın, bir de kemale irişine. -Arada ne büyük bir fark vardır, ve bu farkta ne

mühim bir feyzî terbiye, ne açık bir feyzî terakki!...

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَُمْ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Her halde bunda iman edecek olanlar

için- Allahın varlığına, birliğine, kudretine, hikmeti rübubiyetine delâlet eden -bir çok âyetler vardır.

Suyun inzali, nebatın, çimin ihracı, « أَخْرَجْنَا » . « أَنْزَلْ » diye mazî sıgasiyle ifade

edilmiş olduğu halde habbi müterakibi, ihrac « نُخْرِجُ » diye istıkbal sıgasiyle ve « خَضِرًا » in sıfati

olarak kuvve halinde gösterilmesi ve tomurcuğun, salkımların bu minval üzere bunlara atfedilmesi şayanı

dikkattir. Bununla Mekke'de Bu âyetin nâzil olduğu sırada dini islâmın henüz o çim, o tomurcuk misalinde

olduğuna, Kur'anın Semadan inen bir rahmet bulunduğuna ve müminlerin istıkbali o Cennetler ve kemale

irmiş meyveler gibi olacağına bir işaret dahi edilmiştir.

Fahrüddini Razî der ki: Burada evvelâ hububat, sonra nahl, meb, zeytun, rumman: Dört nevi' ağaç

zikredilmiş ve zeri', eşcare takdim olunmuştur. Çünkü zeri' gıda,

sh:»1997

ağaçların meyveleri fâkihe, ya'ni yemiştir. Gıda ise fakiheye mukaddemdir. Sonra nahl diğer fakihelere takdim edilmiştir. Zira hurma Araba nisbette gıda makamındadır. Bir de hukema, hurma ağacıyla hayvan beyinde bir çok havasta müşabehet bulmuşlardır ki bu kadar müşabehet sair envai nebatatta bulunmaz. Bu ma'nâya işarete aleyhissalâtü vesselâm da demiştir ki «ammeniz, ya'ni halanız nahleye ikram ediniz. Çünkü o Âdemın tînetinin bakıyyesinden halkedildi». Nahlin akıbinde de meb zikr edilmiştir. Zira üzüm envai fevakihin en şerefisidir. İlk zuhur eden filizlerinden âhiri haline kadar müntefeun bihtir. Filizinden ilk zamanlarda incecik yeşil iplikler çıkar ki ekşimtirek leziz bir tadı vardır. Ve bundan yemek yapmak da mümkün olur. -Yapağından edilen intifa' da ma'lûmdur.- Sonra kuruk çıkar ki bu da gerek hastalara ve gerek sağlamlara hoş bir taamdır. Bundan zevkı lâtif, safralılara nafi' şurublar da yapılır. Yemeklere konacak ekşi de kaynatılır ki hâmiş matbuhatın en lezzetlilerindendir. Tam üzüm olunca da fakiyelerin en lezizi, en iştihalıdır. Yaş üzümü âvenk asarak bir sene veya daha ziyade iddihar da mümkün olabilir. Ve bu hakikaten fevakihi müddeharenin en lezizidir. Sonra üzümünden tenavül olunacak dört nevi' şey yapılır:

Kuru üzüm, pekmez, sirke, şarab, bu dört şeyin menafini anlatmak ise ciltlerle kitâblara mütevakkıftır. Gerçi

şarabı şeriat tahrim etmiştir. Bununla beraber cenabı Allah bunun hakkında «

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا» buyurmuştur. Üzümün en güzel

şeyi çekirdeğidir. Etibba bundan bir takım tertibler yaparlar ki zayıf ve ratib mideler için pek büyük

menfaatleri olur. (Fılvaki' zamanımız etıbbası da üzüm çekirdeklerinin çiğneyib ezerek yemek şartıyla

menafii pek büyük olduğunu beyan etmekte bunun müttefiktirler). Hasılı üzüm sultanülfevâkih ıtlakına

şayan bir meyvedir. Kezalik zeytundan da intifa' pek çoktur,

sh:»1998

danesi tenavül olunur, yağının da yemek ve sair hususatta ne kadar menfeati azîm ve isti'mali kesîr olduğu

ma'lûmdur. Rummana gelince: Nar, cidden acaib bir meyvedir. Bu evvelâ dört şeyden mürekkebi bir

cisimdir. Kabuğu zarları, çekirdeği, suyu, ilk üçü, ya'ni kışrı, şehmi, çekirdeği, barid, yabis, kesif, kabızdır.

Hem bu sıfatlarda pek kavidir. Suyu ise bunların zıddına olarak gayet leziz ve lâtif ve i'tidale akrab bir

meşrubdur. Ve tab'î mu'tedil olanlara pek münasibdir. Zayıf mizacları bir takviyesi de vardır. Minvechin gıda

ve minvechin de devadır. Binaenaleyh nar, teemmül olduğu zaman aksamı selâsesindeki kesafeti

tamme ve suyundaki letafet ve i'tidal ile halik tealâ bunda iki zıddı mütegayiri cemi' etmiş gibidir. ilh... Ya'ni

bunda «^طمُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ» mazmunundaki tevfuk ve tegayür kanununun bariz bir

misali vardır.

Hasılı her şey'in gerek mebdinde ve gerek seyri tekâmülünün her lahzasında hem ehli ilme, hem ehli

fıkh-ü hikmete hem alelûmum kabiliyeti imaniyyesi olanlara Allah tealânın âsârü rübubiyeti ve berahîni

kudret-ü vahdaniyyeti zâhir ve bâhirdir. Böyle iken 100.

﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ﴾ Allaha Cinleri türlü türlü şerikler kıldılar. Cinnami

umumîsi altında dahil olan, nazarlardan mestur karanlık mahlûkata veya gözle görünmez, maba'dettabiî

kuvâ ve cevahiri rûhâniyyette ülûhiyyetten veya rübubiyetten veya halikiyyetten hissa vererek Allaha denk

veya mâdun ortak yaptılar, kimi Melâike kimi İblis cinsine, kimi hepsine muhtelif namlarla taptılar veya zatî

kudret ve te'sir isnad ettiler. -Müfessirînin beyanına göre buradaki Cinn, Melâike ve Şeytanlara dahi şamil

bir ma'nâyı eamme masruftur. İbni Abbas demiştir ki «Cinn lâfzı nâyı eamme masruftur. İbni Abbas demiştir

ki «Cinn lâfzı istitardan muştaktır. Melâike ve alel'umum ruhaniyyun da gözle görünmezler ve sanki

gözlerden müstetir gibidirler.

sh:»1999

Bu te'vil ilemdir ki İblis de cinden ma'duddur. Melâike ve ruhaniyyuna dahi cin itlak olunmuştur.» İlh....

Yukarıda asnam ve nücüm gibi mahsûs ve fizikî şeylerden şerik ittihaz edenlerin Ashabı asnam ve Ashabı

nücüm ve heyakilin dalalleri beyan olunduktan sonra burada da bunların men'şei felsefisi olan ashabı

ruhaniyyatın dalalleri ya'ni Melâike, Şeytan, Akıl, Nefis, Madde, Kuvvet, Tabiat gibi gizli veya mâba'dettabiî

esbaba bağlananların ve bunların erbabı üvel ve mutevassıta farzeyliyenlerin dalalleri beyan olunmuştur.

Ba'zı müfessirînin beyanına göre bu âyet «Melâike Allahın kızlarıdır» diyenler dolayısıyla nâzil olmuş ve

Melâikeye cin itlak olunmuştur. Melâikeye Allahın kızları demek de müşareketi cevheriyye ıktıza eden tevliid

fikriyle Sabienin teabbüdi Melâike zihniyyetine alâkadardır. İbni Abbastan bir rivayete göre de işbu «

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسْبًا

beyinlerinde bir neseb alâkası ıktıza eden mutekabil iki birader gibi addederek «hayırların hâlikı Allah,

şerrin hâlikı İblistir» diyen zenâdika hakkında nâzil olmuştur ki bu surette de evvelâ Mecus i'tikadına ve

saniyen buna benziyenlere âlakadar olur. Zîrâ alel'umum Mecus bu âlemdeki bütün hayırlar nurdan ve

ta'biri âharle yezdandan bütün şerler de zulmetten ve ta'biri âharle ehremendendir diye bir ikiliğe kail

olduklarından sureti umumiyyede «Sineviyye» unvanını almışlardır. Ve esasen Zerdüşün «Zend» kitabına

nisbeti ifade eden Farisîde «zendik» ve Arabîde «zındık» ve bunun cem'i olarak zenadika alelumum

Mecusun lakabıdır. Bütün Mecus mezhebinde anası ve kız kardeşi gibi mehârimini tezevvüc etmek halâl

adedildiği gibi yine Mecus içinde haram ve halâl ahkâmına itikad etmiyen «hurremdîniler» ta'bir olunan

eski bir İbahiyye fırkası ve kezalik alelumum kadınlarda ve emvalde ot, su mer'a gibi iştirake kail olan ve

Mezdekiyye denilen

sh:»2000

bir iştirakiyye fırkası dahi bulunduğu cihetle zındık bilhassa dinsiz ve itikadsız ma'nasına da örf olmuş ise

de esasen zenadika Zerdüşün «Zendavesta» sı dolayısıyla alelumum Mecus demektir. Mecusun hissî bir

noktai nazar iş'ar eden nur ve zulmet isimleriyle ifade ettikleri bu ikilik akıdeleri sûrenin başında «

«وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ» kavli

celili ile şumullü bir surette takbih olunduğu gibi yezdan ve Ehremen veya Hürmüz ve Ehremen diye

mâba'dettabiî ve ma'nevî bir noktai nazardan ifade eden şirkleri de burada cin mantukıyla takbih ve

reddolunmuştur. Çünkü Ehremen islâmda İblis denilendir. Ve İblis «

«كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ» medlülünce Cindendir, gerçi müfessirinin ve

Milel-ü Nihalde Şehristanînin beyanları veçhile Mecusîlerin bu babda bir çok ihtilâfatı vardır. İçlerinden biri mebdei hayr, biri meb'dei şerrolan iki aslın ikisinin de aynı derecede kıdemine kail olan ve tam ma'nasile Sineviyye bulunan Mâniviyye ve mezdekiyye gibi mezhebler bulunduğu gibi bu iki asla muaddili cami' olmak üzere bir aslı salis daha ilâve ederek teslise kail olan Disaniyye ve Merkuniyye gibi fırkalar da vardır. Ve ekser Mecus ve alelhusus Kiyumresiyye, Zervaniyye Zerdüştiyye, meshiyye gibi asıl ve eski Mecusîler bu iki aslı mütezaddı vücubı vücud ve kudret noktai nazarından aynı seviyyede tutmadıkları ve çünkü Ehreminin kadim olmayıb tesadüf veya tevellüd veya halk veya mesh suretiyle hâdis olduğuna kail buldukları cihetle mecusiyyetle nasraniyyet beyninde bir dini şirk tutan Mâniviyye tarzında tam ma'nâsiyle sineviyye değildirler. Fakat bütün bunlarla beraber yine hepsi ve hattâ mebdei hayr olan nur ile mebdei şerr olan zulmet veya Ehremin ikisinin de bariy tealânın halk-u ibdaiyle muhdes olduklarına kail olan zerdeştîler de dahil olduğ u halde hepsi bu âlemi tedbirde Allaha ehremini teşrik etmekte ya'ni hayr, Allahdan ve şer İblistendir da'vasında müttefiktirler ve

sh:»2001

bu ma'nâ ile umumen sineviyyedirler. Şehristanî der ki: Alel'umûm Mecus hayr-ü şerri, nef-u zarrı salâh ve

fesadı beyinlerinde tamamen iktisam etmiş, ya'ni birisi yalnız mebdei hayr, biri de yalnız mebdei şerrolan iki asla kail oldular, birine Nur ve birine Zulmet ve farisî olarak Yezdan ve Ehremen tesmiye ettiler. Bu babda bunların bir çok mezhepleri varsa da Mecus mesailinin hepsi iki kaide üzerinde toplanır, birincisi Nurun Zulmet ile sebebi imtizacı, ikincisi de Nurun zulmetten halâsı mes'eleleridir. İmtizacı mebde', halâsı maad addederler. Bütün Mecus bu suretle iki asıl isbat ederler. Bununla beraber asıl Mecusîler bu iki aslın ikisinin de kadimi ezelf olması caiz olamayacağına, Nurun ezelf, zulmetin muhdes olduğuna kaildirler sonra da bunun sebebi hudusünde ihtilâf ederler. Aslı şerrolan Zulmet veya Ehremenin hudusü Nur ve Yezdândan mı oldu? Mebdei hayr olan Nur veya Yezdan cüz'î bir şerr ihdas etmiyorsa nasıl olur da aslı şerrolan Ehremeni ihdas eder? Bunu o ihdas etmemiş ise, kim ihdas edebilir? İhdas edilmiş değil ise terkib ve imtizâç nasıl mümkün olur? İşte bunlar Mecusun hatbî noktalarıdır.» Kiyumresîlere göre «Nur, benim bir münazaacim olsa nasıl olur? Diye bir fikretmiş ve tabiati nura münasib olmıyan bu fikreti redieden Zulmet hasıl olmuş ve buna Ehremen denilmiş. Ehremen şerr-ü fitne ve fesad ve ızrar tabiatinde olduğundan Nura karşı huruc edib tabiaten ve kavlen ona muhalefet etmiş ve binaenaleyh Nurun askeriyle Zulmetin askeri beyninde muharebe olmuş, sonra Melâike ta-

sh:»2002

vassut etmiş, âlemi süffi Ehremenin olmak üzere sulh olmamışlar: Bu sulh, yedi bin sene sürecek sonra Ehremen âlemi tahliye edib Nura teslim eyliyecekmış. Zervanîlere göre de Nur evvelâ hepsi Nurdan bir takım eşhası ruhaniyyei nuraniyye ibda' etmiş, lâkin Zervan namındaki en büyük şahıs bir şeyde şekketmiş ve bu şekten Ehremen Şeytan huduse gelmiş, ba'zı Zervanîler de demişler ki Zervanı kebir, bir oğlu için [9999] sene zemzeme etmiş olmamış, sonra galiba bu âlem hiç bir şey değil diye nefsinde bir fikir hâdis olmuş ve binaenaleyh o merakından ehremen ve bu ilminden Hürmüz ekiz olarak tevellüd etmiş, Hürmüz babı huruca daha yakın iken Ehremen Şeytan hiyle edib anasının karnını yarmış ve evvelâ çıkıp dünyayı zaptetmiş. Zerdeşt de bu iki aslın mütezadd olub mevcudatı âlemin iki mebdei olduğunu bunların imtizacından terkibat ve bu terkibattan suveri muhtelif husule geldiğini ve maamafih bu iki zıddın ikisi de barî tealânın halk-u ibdaiyle husul bulduğunu ve bu mezc-ü terkibin faili halık tealâ olduğunu ve binaenaleyh Allahın vahid olub zıddı, dengi ve zatında şeriki bulunmadığını söylemiş ise de aslı şerrolan Ehremenin ziddiyle beraber halkını ve bunların mezcini vahid olan Allah tealâyâ nisbet ettiği halde Ehremenin vücudunu Allaha nisbet etmek caiz değildir diye ısrarı noktasında zikrolunan habt-u

tenakuzdan kurtulamamış ve bir de vahid olan halıkı evvelin madununda biri halıkı hayr, biri de halıkı şerr ile mebdei mütezad kabul etmekle tedbiri âlemde birincisi halıkı evvel ve sebebi mizac olan Yezdani vahid, ikincisi mebdei hayr olan mahlûk Nur veya Hürmüz veya Melek, üçüncüsü mebdei şer ve mahlûk olan Zulmet veya Ehremen veya İblis olmak üzere üç rabbı müdebbir farzeden müselles bir şirk de düşmüştür ki bu şirk biri ziddi ve dengi ve şeriki olmayıp vahid olan halık biri de onun halk-u ibda' ve mezcettiği Melek ve Şeytan

sh:»2003

iki mebdei mahlûkun hasılı mezci ve bu âlemdeki hayrû şerrin, salâh-ü fesadın, taharet-ü habasetin halıkı müştereki bir rabbı mahlûk olmak üzere bir taraftan şeriksiz halık, bir rabbı kadim, bir tarafta da ikiz bir şirketi Melek ve Şeytandan mürekkebi bir rabbı hadis beyinde tasavvur olunmuş mütenakız bir şirk Sineviy mahiyetindedir. Binaenaleyh Zerdeşt yalnız hayr, Allahtan ve şer İblisten olmak üzere hayr-ü şer Melek ve İblis şirketinden, bu şirket de Allahdan demek tarzında bir sineviyyete kail olmuştur.

Bu izahtan anlaşılır ki İbni Abbas Hazretlerinden nakl edilen sebebi nüzulde zenadika halîki hayr ve

haliki şerr iki kardeş Sineviyyeti « وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا ۗ » âyeti mucibince

neseb ta'birleri bütün Mecus mezaheblerinin esaslarına işareti muhtevidir. Hem hepsinin bir sinevilikte

toplandığını göstermiş hem de Mecus mezaheblerinin esaslarına işareti muhtevidir. Hem hepsinin bir

sinevilikte toplandığını göstermiş hem de Mecus yerine zenadika lakabını ihtiyar ederek bilhassa

zerdeştilere nazarı dikkati celbeylemiştir. Binaenaleyh âyetteki Cin diğer Mecusilere nazaran yalnız

Şeytana masruf olmak lâzım gelirse de ba'zı Zervanîlerle Zerdeştilere nazaran Ehremene ve Hürmüze ya'ni

Şeytana ve Meleğe, Cin ve Perîye şamildir. Ve bu ma'nâ ile âyet nakledilen sebebi nüzulün ikisine de

müntabık olduktan başka siyak'u sibaktan anlaşıldığına göre gerek Sineviyye ve gerek Teslis vesair suretle

olsun maba'dettabiî ve ruhanî şirklerin cümlesine tevzian şamildir. Ve bu şumulü tevzian anlatmak içindir ki

« شُرَكَاءَ الْجِنَّ » Bundan başka « شَرِكًا » değil « شَرَكَاءَ الْجِنِّ » buyurulmuştur.

fiziki mahiyette fail tasavvur olunan kuvayi tabi'iyye gibi gizli ve mestur avamile merbut felsefi ve gayri

felsefi şirklerin dahi envaina şamil olabilecektir. Zira Cinnin mefhumı camminde yalnız gayri meriy olan ve

ancak temessül halinde görünebilen kuvâ ve ruhaniyyeti mücerrede değil gözle görülmek şanıdan

olmakla beraber mestur

sh:»2004

ve gizli bir halde bulunan büyük küçük ecsam ve eşhas ve cem'iyatı hafıyye bile dahil olacaktır.

Velhasıl Allahı hakkıyla takdir etmeyen kâfirler ona Cinleri türlü türlü şürekâ tuttular ﴿وَخَلَقَهُمْ﴾

Halbuki onları Allah halk etti -Ya'ni Cinler de Allahın mahlûkudur. Netekim o müşriklerin ekserîsi bunu esas

i'tibariyle i'tiraf ederler. İ'tiraf etmeyenlerin de etmesi icab eder. Binaenaleyh mahlûku halıkına şerik ve rakıb

addetmeğe kalkışmak ve Allahın izni olmaksızın Cinlerin âlemde ve insanlar üzerinde bir te'sir

yapabileceklerini farz etmek ve bu suretle halıkın mahlûkuna karşı bir aczine ihtimal vermek büyük bir

hamakat ve dalâlet ve Açık bir haksızlık olduğu aşikârdır. Bu ma'nâya göre ﴿خَلَقَهُمْ﴾ zamiri cinne

raci'dir. Ve bunda Cinlerin de zevilukul cümlesinden bulunduğu tenbih vardır. Bu zamirin Cine değil «

جَعَلُوا﴾ nın faili olan müşriklere ircaı da muhtemeldir. Ve bu surette ma'nâ şu olur: Halbuki bu

müşriklerin kendilerini halk eden Cinler değil Allah tealâdır. Binaenaleyh halika karşı Cinleri şerik

farzetmeğe kalkışmak ve onlarda izini İlahî haricinde bir tesir tahayyül etmek ne büyük küfrandır. Halbuki

bir takımları Cinleri, Perîleri, gizli kuvvetleri Allaha şürekâ addettiler

﴿وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ﴾ bir takımları da Allaha oğullar, kızlar uydurdular.- Allahta

tevellüd ve tevalüd tahayyül ettiler ve bu suretle Allahtan doğmuş erkek veya dişi ilâhlar uydurdular ve

bunları Allahın oğulları veya kızları diye ilah cinsinden addedib ma'bud edindiler, Allahı bunlarla, bunları

putlarla temsile kalkıştılar. Melâike Allahın kızlarıdır diyen Arab Müşrikleri ve Sabieleri bu cümleden olduğu gibi Hürmüz ve Ehremen Allahın oğullarıdır diyen ba'zı mecus, Üzeyr İbnullah diyen ba'zı Yehud, Mesih İbnullah diyen Nesârâ dahi bu cümledendir. Tekvinde sudur ve tevlide kail olan

sh:»2005

feylesoflar da bunlara benzer. Hep bunları ﴿بَغَيْرِ عِلْمٍ﴾ hiç bir ilme müstenid olmayarak ve ne dediklerini bilmiyerek uydurdular. -Allaha şerik, oğul veya kız evlâd uydurmağa kalkışanlar ilâh ve veled dedikleri zaman ne söylediklerini bilmiyen câhiller ve müfterilerdir. İlâh ikidir veya üçtür diye Allaha zatında veya sıfatında veya efalinde az veya çok muadil veya mâdun, mümasil veya zıd bir şerik, bir arkadaş veya rakib farzedenler ne dediklerini bilmez câhiller, müfteriler olduğu gibi oğul veya kız veled isnad edenler de aynı veçhile ne dediğini bilmeden şerik ve mücanis isnad etmiş câhiller ve müfterilerdir.

﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُصِفُونَ﴾ Allah sübhanehu kendini bunlardan tenzih

eder ve onun zatı sübhanîsi bunların böyle câhilâne ve müfteriyâne tavsiflerinden mukaddes ve

müteâlidir.- Gerek ziddiyyet ve gerek mümaselet ve mücaneset suretiyle olsun her nevi' şirk ve kezalik

mümaselet ve mücanesetle müşareketi istilzam eden doğurmak ve doğmak gibi vasıflar haddi zatında

ilâhiyyet vafına münâfi, ilâh mefhumıyla mütenakızdırlar. Bunlar bir nevi' noksan ve aciz ve ihtiyac ifade

eden evsafı hudûstür. İlâhlık hakikati ise her noksandan münezzehtir ve müteâli bir kemâli âlâdır.

Binaenaleyh zât ve hakikatı ilâhiyye hakkında şirk ve veled mümteni'dir. Ve bunu anlamak için başka bir

delile ihtiyac da yoktur. Bizzat ilâh mefhumu bu imtınayı isbata kâfidir. Zira ilâh mefhumunda en yüksek bir

ulviyyet ile bir mübdi'iyet ve bedi'iyet vasfı vardır. Allahın şerik ve veledi nasıl olabilir ki 101.

﴿بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ o bütün Semavât-ü Arzın bedi: mübdi'ı bî misaldir.

-Bütün âlemi ulvî ve süflîden hiç biri yokken, misal olacak, mümaselet ifade edecek kanun, asıl, madde,

suret, nümune, örnek dincecek hiç bir şey mevcut değil iken ilk evvel bunları ihtira' ve tekvin

sh:»2006

eden, her nev'in ilk ferdini, ilk misalini ibda' edib yoktan vücade getiren ve böyle ibda' âdeti ve sıfatı fi'liyyei

zatiyyesi olan ve binaenaleyh misl-ü misali, eşi ve nazîri bulunmak ve tasavvur edilmek ihtimali olmiyan ve

onun vücade ve icadı olmadan bir ma'dumun vücade gelmesi ve her hangi bir şey'in vücade kaim olması

imkânı bulunmıyan mübdi'î müteâlidir.- Ma'lûmdur ki ibda' misali sebk etmemiş olan bir şey'i ihtira' ve tekvin etmektir. İbda'î nisbî az çok bir misal ile alâkadar olabilirse de ibda'î hakîkî hiç bir misâl ve asl ile mesbuk olamaz. Böyle hiç bir misâli sebketmeden icad olunan örneksiz güzel ve fevkal'ade şey'e ibda' edilmiş veya bedaatle muttasıf ma'nâsına « بَدِيع » denildiği gibi bunu ibda' eden ve ibda' âdeti olan mübdi'a dahi « بَدِيع » denilir ki sarıh bimana musrih, semi' bima'nâ müsmi' gibi fe'ıl bima'nâ müf'ıl veya bima'nâ faildir.

Ve buna bedi' denilmesinde mübdi' isminin ifade etmediği bir devam ve sübût ma'nası vardır. Ve her iki ma'nâ ile bedi' denildiği zaman bir misalsızlık, nazîrsizlik, güzellik ve fevkal'adelik mefhumu vardır ki bütün

Semavat-ü Arz böyle bedayi' ile meşhun bir bediadır. Maamafih her ne olursa olsun ibda' edilmiş olan şeylere bedi' itlakı ancak misalı sabıkı olmamak itibariyle izafî ve nisbîdir. Bir bedi'ayı ibda' eden emsalini

de edebilir. Ve bir çok bedayi' bulunabilir. Binaenaleyh bedi'î hakîkî bedi'î meful değil, bedi' faildir. Ya'ni

daima ibda' eden mübdi'î hakîkîdir. Bu nükteye mebni « بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ »

terkibi izafisiyle Semavat-ü Arzın dahi bedi'iyetine iyma edilmiş olmakla beraber evvel-ü Âhir misl-ü misalı

bulunmak ihtimali olmiyan bedi'î yegâne Semavat-ü Arz değil, onların mübdi'î olan Allah teala olduğu tasrih

edilmiş ve Semavat-ü arzın bedayi'î izafiyesi mübdi'î bî misalin vücudünü ve sıfatı ibda'ını kendilerinde az

çok temsil eden bir misal ve bir delaleti mutabekiyeye veya tazammuniyye ifade

sh:»2007

eden bir dall olarak değil, ancak ma'lûlün illeti failiyyesine hadisin muhdisine, san'atın sani'ine delâleti gibi nisbî ve intikalî bir delâleti iltizamiyye ile delil ve alâmet olarak ifade ettikleri ve Allah denildiği zaman bütün bedi'aların bedi'ı olan mübdi'ı yegâne anlaşılacak lazım geldiği gösterilmiştir.

Burada şunu iyi teemmül etmek lâzım gelir ki: ibda'ın ta'rifinden anlaşıldığı üzere bedi' bir eser demek bir misali lahıkı değilse de bir misali sâbıkı olmiyan nazîrsiz bir eser demektir. O bir kanun bir mukayese ile vücade gelmez. İlk misal onunla başlar, mümaselet, nev'iyet, kanun ondan sonra husule gelir. Bununla beraber, ma'dumun kendi kendine vücade gelmesi, zati yok olanın bizatihi var olması, ya'ni tekevün bizatihi muhaldir. Bir tenakuzı sarıhtir. Yalnız illeti maddiyye, ya'ni bilfi'l ma'dum olan bir şey'in bilkuve bulunduğu bir asl-ü menşe'den kendi kendine fi'le çıkması veya yalnız illeti suriyye, ya'ni ma'dum olan bir şey'in mücerred bir örnekten yine failsiz kendi kendine bir suret iktisab etmesi veya her ikisi de kâfi değildir. Bilkuve gerek bulunsun gerek bulunmasın, bilfiil mevcut olmiyan her hangi bir şey'in mevcut olması her halde bir illeti failiyyeye, ya'ni onu fi'leni cad edecek bir mucide muhtacdır. Ve ancak o zamandır ki tekevün bizatihi tenakuzu mürtefi' olur. Bir failin illeti maddiyye veya suriyyeye bir şey ilâve etmesiledir ki

yeni bir varlık tasavvuru mümkün olabilir. Yoksa yine tekevün bizatihi tenakuzu varid olur. Binaenaleyh hakikî ma'nâsile illeti failiyye yoğu var eden, vücud yapan bir kadir mevcud demektir ki gerek az çok bir misali ihtiva eden bir asıl ve maddeden ihrac ve inşa suretile olsun gerek bununla beraber diğer bir örneğe taklid suretile olsun ikisinde de bilfil mevcud olmıyan bir şey'i bilfil mevcud yapmak ve binaenaleyh vücade yepyeni bir şey ilâve etmek vardır. O halde illeti maddiyye ve illeti suriyye illeti failiyyeden müstağni

sh:»2008

olmadığı halde illeti failiyye haddi zatında bunlardan müstağni ve müstakıldır. Bunun için hâdisatın hudusunda illeti maddiyye ve suriyye atılabilir ve fakat illeti failiyye atılamaz. Ve hakikî illeti failiyye fi'linde ne illeti maddiyyeye ne de illeti suriyyeye, kanuna mahkûm ve muhtac değildir. O maddesiz veya misalsiz, yahud hiç biri olmaksızın da icad yapabilecek fâili mahız, mucidi mahızdır. Ya'ni tam ma'nasile mübdi'dir. Fi'linde madde ve surete muhtac olmıyan faili mübdiin eserine kendi zatından bir madde veya suret ve misal verdiği farzetmek de tenakuz olur. Demek ki mübdii hakikî ibda'ı mahz ile yaptığı ilk eseri bediini icad ederken ne kendinden bir cüz' ayırıp dışarı fırlatmak gibi bir tahavvül yapmış, ne de kendinden bir

misal itihaz edib kendini taklid ve temsil etmiş olamaz. Zira tahavvül, illeti maddiyyede mümaselet de illeti suriyye de mülâhaza olunabilir. Halbuki ibda'da bunlar yok, ancak fail ve fiil vardır. Binaenaleyh faili mübdia nazaran tahavvüli illet şudur ve tevellüd ve fena ve infial yok ancak beka ve fiil vardır. Mahlûkı evvelin ibdaından sonradır ki illeti maddiyye ve illeti suriyye tasavvur olunabilir. Ve bunun için ilk eseri bedi' olan mahlûkı evvel ile faili mübdii beyninde ne bir sudur-u infisal melhuz olabilir ne de zaten sıfaten fi'len bir müşareket, bir mücaneset, bir mümaselet bulunabilir. Madde ve misal böyle ibda' edilen mahlûkı evvel ile başlar. Kuvveler mümaseletler, kanunlar, nevi'ler, cinsler ona irca' olunur. O, eşyayı mütemasile ve mütehalifenin aslı ve menşeidir. Tahavvül-ü temasül, tekâmül hep ondan sonradır. Ve ona munzamm olan her tahavvül tehalüf, yenilik tekâmül dahi faili mübdii re'sen bir ibdaıdır ki buna « كُنْ » emri denilir ve bedayii hılkate de « كَلِمَةُ اللَّهِ » ta'bir olunur. Bu veçhile faili hakıkî hiç bir mümasili sebk etmiyen fiili ibdaına nazaran mübdii, misali sebkeden ve o misale mümaseletle beraber bir tehalüf ve temayüz

sh:»2009

ifade eden ve ibdaı cüz'îyi mutazammın olan fi'line nazaran da münşidir. İleti maddiyyeyi ibdaı i'tibariyle

fâtır ve illeti suriyyeyi ibdai i'tibariyle de musavvirdir. Hâlık ve bari isimleri de hepsinden eamdır. Halk, ibda' ve inşadan eamdır. Ve unutulmamak lâzım gelir ki bu inşadaki vücuhi tehalüfe mukarin mümaseletler faili hakikiye değil, misali sâbık olan mahlûkı evvele mümaselettir. Failin sun'u hepsinde ibda'dır. Hattâ inşadaki mümaselet de onun ibdadır, hasılı küllî veya cüz'î bir ibda' olmadan hiç bir şey kendi kendine ademden vücade gelemez. Bunun için halk-u hâlık delilleri daima eşyanın vücuhi tehalüfünde, hudusunda, yeniliğinde, hasılı ibda' noktalarındadır. Eşyanın mümaseletleri içindeki tehalüf ve tahavvül ile ibdai cüz'î noktaları ibdai mahzın ve vücudi mübdiin delâil-ü bürhanı ve âyâtı kudretidir. Eşyaya nazarı basiret ile bir atfi nazar edilirse görülür ki bidayeten ibdaa istinad etmeyen hiç bir şey bulunamayacağı gibi nihayeten de ibdai cüz'îye istinad etmeyen hiç bir şey yoktur. Ve bunun içindir ki cüziyyatı eşyadan hiç biri ilmi tasavvurî ve temessülî ile tamamen bilinemez, faslı tamlı ta'rif olunamaz. Bilinirse re'yelayn bilinir veya ba'zı vücuhile tehayyül olunur. Ve bunlardan hey'eti mecmuasındaki ibda'ı mutlak derhal anlaşılır ki bu nazar, Semavat ve

Arz mecmuuna bir atfi nazardır. Ve bunun için burada doğrudan doğru ibdai mahzın göstermek için «

« وَمَا فِيهِمَا » buyrulmuş « بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ »
« خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ » ile gösterilmiştir.

Şimdi bâlâda kissai İbrahimde zikredilen uful-ü hudus ve bundan evvelki âyetlerde tafsıl olunacak halk,

meyyitten hay ve hayden meyyit ihracı, cal'-ü tahsis, inşa, isticrar ve istiyda', inzal ve inbat, teşabüh ve ademi teşabüh, ismar ve ikmal mefhumlarından sonra ibda', mübdi', bedi' mefhumları da iyice tasavvur ve teemmül olunursa

sh:»2010

bütün Semavat-ü Arz bedayiinin bir mübdiî bulunduğu ve onun bunları mahzı fi'l olan ve hiç bir misali sebk etmiyen ibdaile icad eylemiş olduğu ve binaenaleyh o mübdiin o Semavat-ü Arzda ya'ni, hey'eti mecmuai âlemde hiç bir misl-ü misali bulunmak ve tasavvur edilmek ihtimali olmiyan bedülbedayi' bir mübdiî hakikî olduğu ve doğrudan onun ibdâna istinad etmiyen hiç bir hâdise mevcut olamiyacağı sureti katıyyede sabit olur ki işte Allah o bediüsemavati vel'erzdır. Ve bunu Sâbiiler, Zerdeştîler, Yehud ve Nesârâ dahi teslim ve i'tiraf ederler. Böyle iken tutarlar da bir de ona veled uydururlar. Ve düşünmezler ki tevellüd de ibdaa mütevakıf ve ibda'dan sonra olan bir tahavvüldür. Mübdiî bedi' mümaseletten münezzehe olduğu halde valid ile mevlüd beyinde bir iştirak unsuru, zat-ü sıfat ve e'falde bir mücneset ve mümaselet vardır. Ve bunun içindir ki Allaha veled isnad edenler o veledde ilâhiyyet de isnad eder, ilâh diye teabbüd ederler. Veled isnadı şirk isnadını müstelzim olur. Halbuki ma'dumun bizatihi tekevünü muhal olduğu gibi bizatihi

tevellüdü de muhal olduğundan validin bir veled doğurması ve ona kendisinden bir cüz'i cevherî ve bir misal verib kısmen illeti maddiyye ve suriyye olabilmesi o valid de bir tehavvül ve infial ibda' eden faili mübdinin bir fi'l ibdâna mütevakkıftır ki ilâh da o faili mübdi'dir, hasılı ilâh, mübdi' ve mübdi', mümaselet-ü mecenesetten münezzehe demek olduğu halde aynı zamanda ona veled ve müceneset ve mümaselet isnad etmek bir tenakuzdan başka bir şey değildir. Ve ne dediğini bilmemektir. Binaenaleyh bediüsemavati vel'arz olan böyle bir kudreti ibdaa malik ve hey'eti mecmuai âleme temasül ve mücenesetten münezzehe bulunan mübdii müteâlin misl-ü misali bulunabileceğini ve onun zatında bir tecezziy ve infisal, bir tehavvül, bir tenakuz veya tezayüd ve her hangi bir ihtiyac hasıl olabileceği farzelemek ve faili bi misal olan

sh:»2011

mübdim her hangi bir mahlûku ihdas etmesi için kendini parçalıyarak bir veled ifrazına muhtac olacağı tevehhümünde bulunmak ne büyük tenakuz ve cehalet ve ne kadar açık bir iftiradır? Tevellüd ve tevlid ancak ibda'dan sonra Semavat-ü Arz dahilinde mülâhaza olunabilir. Halbuki Semavat-ü Arza bile veled isnad etmek ma'kul değil iken onların mübdii müteâline bir müceneset ve küfviyyet ifade eden oğul ve kız

isnadı nasıl tasavvur ve tecviz olunur. Her halde tevellüd ve sudur da'vası batıldır. İbdaa tevliid demek

hakikaten bir tenakuz ve cehalettir. ﴿أَنْتَى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ﴾ O mübdii bediin veledi nasıl

veya nereden olur ki ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً﴾ bir sahibesi, bir eşi yoktur- Halbuki veled

için valide lâzımdır. Gerçi valid olmadığı halde yalnız bir valide ile veled tasavvur olunabilir netekim bir

valideden türeyen -monomer- bir takım hayvanat vardır. İsâda da bu imkânı inkâra aklen hak yoktur. Fakat

validesiz veled taakkul olunamaz, böyle bir tasavvur tenakuz olur. Zira veled mefhumunda valide zarurîdir.

Bunun için Allahın bir veledde valid ya'ni baba olmasını tasavvur ederken o veleden evvel ona vâlide ve

Allaha sahibe ve refika olabilecek dışı bir eş tasavvur etmek lâzım gelir. Halbuki her türlü şevaibi hudus ve

ihtiyacdan münezze ve Semavat-ü Arzın mübdii olan vahidi zülcelâlin bir eşi, bir sahibesi bulunmak

mumteni'dir. Binaenaleyh Allahın bir valide olması muhal olduğu gibi bittevalüd bir veledde valid olması da

muhaldir. Ya'ni ne ana olması mümkündür ne de baba. Ve bu imtina' onun noksanından, akametinden değil,

mübdii bedi' olduğundan dolayı kemali mutlakından ve ademi noksanındandır. O bütün Semavat-ü Arzı

ibda' eylemiş ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ her dilediği şeyi de halletmiştir. -Semavat-ü Arzın bütün

muhteviyatını, bu miyanda validleri,

valideleri, veledleri ve bu miyanda ona valid ve şerik olduğu iddia edilenlerin hepsini ve İsânın halkı tayrı, onlardan sudur eden mahlûkatın da hepsini o halk eylemiştir. Besait de onun mahlûku, mürekkebat da onun mahlûkudur. Madde de onun mahlûku suret de onun mahlûkudur. Ecsam da onun mahlûku, ervah da onun mahlûkudur. Mahsûsat da onun mahlûku, ma'kûlat da onun mahlûkudur. Âlemi şehadet de onun mahlûku âlemi gayb de onun mahlûkudur. Faili hayr olanlar da onun mahlûku faili şerr olanlar da onun mahlûkudur. Cin de onun mahlûku, ins de onun mahlûkudur. Hasılı kendisinden başka bu güne kadar vücade gelen bütün masivâ onun ibda' ve halkıdır. O ancak kendisini halketmemiştir. Çünkü kendisi ezelen ve ebeden vacibülvücut, hayy-ü kayyumdur. Bir de şerik halketmemiştir. Çünkü onun şeriki bulunmak mümteni'dir. Mahlûkun halıkı lemyezele şerik olması da muhaldir. Kendisi için bir akamet, bir eksiklik değil, kemali mutlaktır. Vücut ve kudret noktai nazarından böyle olduğu gibi

﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ o her şey'e de alîmdir.- Ondan hiç bir şey'in gizlenmesine de imkân yoktur. « خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ » den sonra zamir ile « وَهُوَ بِهِ عَلِيمٌ » buyurulmayıp da « بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » diye «şey'in nekire olarak izhar edilmesi bu iki şey'in şümul ve tenavülce farklı buldukları iş'ar eder. Çünkü « خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ » de « شَيْءٍ » den Allahın kendisi aklen müstesnadır. « بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » de ise müstesna değildir. Ya'ni Allah hem kendini, hem

masivâsını, her şey'i tamamiyle ve aynıyle bilir. Onun ilmi surî, misalî ve temessülî değil, aynı ve muhittir. Ve hatta her şey'in aynı ve nefsel'emri ilmullahdadır. Onun için halk-u ibdaa kadir olan ancak odur. Halbuki masivâsı onun gibi her şey'e alîm değildir. Binaenaleyh vücud ve kudret i'tibariyle hiç bir şey Allaha küfv olamayacağı gibi ilim i'tibarile de öyledir. Ne Semavat-ü Arzda, ne de ecza ve cüz'iyatından, ne ecsam ve ne

sh:»2013

ervahta ne Melâike, ne Şeytan, ne insanda, ne zâhir ne bâtında, hasılı bütün kâinatta Allaha ne bir küfuv ne de mücanis veya müşarik yoktur. Ve olması ihtimali de yoktur. Allaha şerik tasavvuru cehl-ü tenakuzdan ibaret bir tasavvuri muhalden başka bir şey değildir. Veled tasavvuru da şirk tasavvurundan münbaistir.

Ey bunları eşidenler:

﴿١٠٢﴾ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٣﴾ لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ

وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ جَاءَكُمْ
بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا
عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ ﴿١٠٥﴾ وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِيَقُولُوا
دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٦﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٧﴾ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيفًا وَمَا أَنْتَ
عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾

Meali Şerifi

İşte size bu evsaf ile işaret olunan zâti a'lâdır Allah rabbınız, başka tanrı yok ancak o, her şey'in halikı o,

o halde

sh:»2014

ona kulluk edin, her şey'e karşı dayanılacak vekil de o 102 onu gözler idrâk etmez, gözleri o idrâk eder,
öyle lâtif öyle habîr o 103 Hakikat Rabbinizden size bir çok basiretler geldi artık kim gözünü açar görürse
kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhinedir ve o halde ben size karşı muhafız değilim 104 yine
âyetleri böyle şekilden şekle koyuyoruz ki hem o körlük edenler sana ders almışsın desinler, hem onu ilmi
şânından olanlar için tebyîn edelim 105 Rabbindan sana ne vahy olunuyorsa ona tâbi' ol başka ilâh yok
ancak o, müşriklere bakma 106 Allah dilese idi müşrik olmazlardı, biz seni onların üzerine mürakıb
göndermedik, sen onlara vekil de değilsin 107

102. ﴿ذٰلِكُمْ﴾ işte odur ki - Ya'ni şu zikredilen sıfatın mevsufu: Semavat-ü Arzın mübdi

sahibeden, veleden münezze, her şeyi yaratan, her şeye alîm olan zatı akdes-ü a'lâdır ki ﴿الله﴾

Allahdır -zaten ve sıfaten ibadete müstehik hak bir ilâhdır. Allah denince ancak onu anlamalıdır.

﴿رَبُّكُمْ﴾ rabbınızdır:- Malikiniz, mürebbiniz, veliyyi ni'metinizdir. Rab denince de ancak onu

anlamalıdır. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ başka ilâh yok ancak o vardır. -Başkasının ma'bud olmağa,

ibadet ve ubdiyyet edilmeğe istihkakı yoktur. Bu hak ancak onundur. Çünkü o

﴿خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ her şey'in halikıdır.- Bunu tekrar zannetmemelidir. Zira evvelki halkı külli

şey' maziye aid, bu ise istikbale nâzırdır. Ya'ni bundan evvel herşeyi halketmiş olan o olduğu gibi bundan

böyle istikbalde de her şey'in halikı odur. İlahlık, ma'budluk da mübdin, halikın hakkıdır. Binaenaleyh

﴿فَاعْبُدُوهُ﴾ siz de ancak onu ma'bud ta-

sh:»2015

nıyınız, ona ibadet ve kulluk ediniz -de ondan başkasına teabbüd ile kendinizi tezlil etmeyiniz ﴿وَهُوَ﴾

o bütün bu sıfat ile beraber ﴿عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ her şey üzerine ve her şeye karşı

vekildir de- her hususta ve her şey'e karşı ona i'timad ve tevekkül olunur ve her emir tefvız edilir. Ya'ni

alel'umum mahlûkattan her birinin de halkı ilâhî ile asiyl olduğu bir hakkı vardır. Ve bu suretle bir âlemi

esbab ve insanın o esbab ile alâkası da vardır ki Allah onların hepsini hakk-u adl ile halketmiştir. Ve insan

hem hâlikın hem kendinin ve hem onların hakkını bu sebeblerden hiç birine sureti kat'iyyede mahkûm

olmamaktır. Esbaba hâkim olamıyan ve onlara perestîş mevkiinde bulunan insanlar her şeyden ve o

nisbette haktan ve hâliktan uzaktır. Çünkü esbab bir kaç şeyden ibaret değil, lâyuad velâ yuhsadır.

Bunların hepsine tezellül ile ne onların hakkı verilir, ne insanın, ne de hâlikın. Zira hiç bir şey, hattâ İns-ü

Melekten Resuller dahi hâlikın makamına kaim vekil olamaz. Fakat hâlik hepsinin üzerinde rab ve malik

olduğu gibi her şey'e karşı vekildir de o her şeye karşı her şey'in hakkını müdafaa ve ihkak, umur ve

mesalihini tesviye ve tanzîm eder. Hem kendi namına velâyeti asliyye, hem mahlûkatı namın velâyeti niyabiyyeyi cami' her hususta emîn-ü mu'temed bir veliyyü'l'emrdir. Bunun için münhasıran ona ubudiyet ve onun hukukuna ve evamirine riayetle her şeyin hakkı eda edilir. Ve ona i'timad ve inkiyad ve ondan istiane ve telâkkii emr ile kendisinden maada her hangi bir şey'in, her hangi bir sebebin hukmüne galebe olunub her hacet bitirilebilir. Binaenaleyh eğri ve çıkmaz yolları bırakıb da tevhid ve ihlâs ile doğrudan doğru bir Allah ubudiyet etmek yalnız bir hak ve vazife değil, aynı zamanda masivaya karşı mağlûb olması ihtimali olmiyan bir noktai istinaddan namütenâ-

sh:»2016

hî bir kuvvet ve mahlûkı hâlîka yaklaştıran pek yüksek bir izzet-ü hurriyyet, ebedî bir feyzı saadet iktisab etmektir. «

﴿أَلَا حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ . ﴿أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾
«أَيَّاكَ نَعْبُدُ وَأَيَّاكَ نَسْتَعِينُ» neticesine ermeştir, «

müstekim budur. Ve binaenaleyh hiç bir şey'e değil, ancak Allaha dayanarak yalnız Allaha ibadet ve kulluk

ediniz, bütün ümid-ü mahabbetinizi ve bütün havf-ü haşyetinizi ona bağılıyarak ve her işinizi ona tefviz

ederek ve bütün taleb ve ihtiyarınızı onun evamir-ü irşadatına münkad kılarak hareket ediniz ve ona

halisane ibadetle Dünyevî ve Uhrevî hacetlerinizin is'afına tevessül eyleyiniz. Onun hâlk-u emri, imdad ve

müsaadesi olmadan ne İns, ne Cin hiç biri bir iş göremez. Gerçi 103.

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ onu basarların hepsi idrâk etmez ve hattâ kendinden başka hiç bir

basar onu kavrayıp ihata edemez. ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ ve fakat o basarların hepsini

idrâk ve ihata eder, görür, bilir: Basarlar kendini idrâk etmezken onları idrâk eden, ettiren, gören, gösteren,

hakikatî bilen ancak odur. -Burada idraki hariç mes'elesine de celbi dikkat edilmiştir. Bir zîhayatın kendi

haricindeki mubsarâtı görebilmesi ve müdrekatî idrâk edebilmesi emri öyle bir emri acib ve öyle bir

mahiyyeti şerifedir ki akıl bunun künhünü idrâk edemez. Bütün hukemâ ve felâsife bunun izahından âcizdir.

Meselâ gözümle karşımda bir menare görüyorum, ne gözüm menareye kadar gitmiş ve ne menare gelib

gözüme girmiştir. Bununla beraber benim gördüğüm yalnız o menareden akseden zıyanın ihtiva ettiği ve

küçücük gözüme tab'eylediği hurde menare resminden ibaret de değildir. Ben gözümdeki menare resmini

değil, uzakta büyük menarenin kendisini görüyorum ve gözümü yumduğum zaman da onu bende değil,

olduğu yerde idrâk ediyorum. Hattâ dikkat olunursa

vasıtai rü'yet telâkki edilen zıya bile bana, benim gözüme telâkisi anında zıya oluyor ve o zaman parlıyor ve rü'yet dediğim hâdise de o zaman vaki' oluyor. Ve o anda ben yerindeki menareyi idrâk ediyorum, bu nasıl olabiliyor?. İşte bu idrâki haric emrinin sirr-ü künhü akılların havsalai idrakinden harictir. Ve bütün fenler, felsefeler bunu ihata edebilmekten uzak kalmış ve feylesoflar bu noktada ya hayret veya safsatadan başka bir şey yapamamıştır. Maamafih bu bir emri vaki'dir. Ve benim menareyi gördüğüm bir hakiattir. Allah tealâ bunu yapmış ve yapmaktadır. Ve akılların idrâk edemediği bu hakikatın künh-ü mahiyetini idrâk edemediği bu hakikatın künh-ü mahiyetini idrâk ve ihata eden de ancak odur. Basarlar onu idrâk ve ihata edemezken o basarları idrâk ve ihata eder ve aynı hakikat bütün müdrekâta böyledir.

﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ ve o böyle bir lâtif-ü habîrdir. Ve lâtif-ü habîr ancak odur- Nûrı

idrâk gibi her lûtf, onundur. Her şey'e muttalî olan, her doğru haberi veren ancak odur. Binaenaleyh hem onu dûrbinler, teleskoplarla aramağa kalkmamalı, hem de gözler görmüyor diye gözlerden gönüllerden uzak, hacetlerden dileklerden, doğru doğru haberdar olmaz zannedip de ondan udul etmemeli, eğri yollara sapmamalıdır. O lâtif-ü habîr en görmiyen gözleri görür, ve en gizli, en duyulmaz zannedilen şeylerden, gönüllerin hiç kimselere açılmıyan esrar-ü temeyülâtından haberdardır. O onlara kendilerinden yakındır.

Ve onu ibadet etmek ve tafvizi umur eylemek için şart, onu görmek değil, onun görmesi, lâtif-ü habîr olması

ve ona ihlâs-u tevhid ile zat-ü sıfatına ve e'âl-ü eltafına iman edimesidir.

Şimdi ey ma'budi haktan udul edib Resuli Hakkı tekzib eyleyenler 104.

﴿قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ muhakkak size rabbinızdan basiretler -kalb göziyle

görülecek münebbihler, şa-

sh:»2018

hidler geldi.- göze nisbetle basar ne ise kalbe nisbetle basiret de odur. Gözlerin görmesine sebep olan ve

kuvvei bâsıra denilen nûrî rû'yete basar denildiği gibi kalbin görmesine sebep olan ve lisanımızda kalb

gözü dahi ta'bir olunan kuvvei müdrikeye ve alel'husus bunun zekâ ve fetânet ve firâset denilen ve bir emri

zâhir-ü bâtınına dikkat ve nüfuz ile gereği gibi idrâk eder bir derecede açık ve parlak olması haline basiret

denilir ki bir nûrî ilâhîdir. Kezalik baş göziyle hasıl olan ve görmek denilen idrâki tam ve kâmile basar

denildiği gibi kalb göziyle hasıl olan idraki tam ve kâmile ve ma'rifeti mütehakkıka ve yakînîyyeye dahi

basiret denilir. Bundan başka basiret beyyineye, hüccet ve bürhana, şahide ve dikkat ve im'an ile ibret

alınacak esbabı hidayete dahi itlak olunur. Çünkü bunlar kuvvayı müdrikeyi takviye eder, basiret ve

tebassura sebep olur. Ve bu ma'haca basiret evvelki manâlara da şamil olur. Çünkü nefsi basiret dahi en büyük hucet, en büyük şâhid ve beyyine, en büyük medarı ibrettir ve onsuz hiç bir şey idrâk olunamaz.

Burada da besâir ya birinci ma'nâya ve yahud ona dahi şamil olan bu üçüncü ma'nâya olarak Kur'an ve bâhusus bâlâda varid olan âyâtı beyyinatır. Görülüyor ki bu âyetler basar-ü basirete nazarı dikkati calb ederek sureti umumiyede doğrudan doğruya ma'rifeti hakka vusul basiret ile olacağını göstermiştir. Bu âyet ile de iş'ar olunuyor ki müşriklerde fili basiret yoksa da kuvvei basiret tarafı rabbanîden bütün hilkati beşere verilmiştir. Ve sonra kalbi Muhammedîye vahyolunan âyâtı beyyinat ile de bütün o basiretleri takviye edecek ve ikinci ma'nâ ile bilfiil basiret ve idrâki tam husule getirebilecek olan berahîni ilâhiyye tebliğ olunmuştur. Ve şu halde herkesin bu envarı basirete karşı kalb gözlerini yummayıp kendindeki kuvvei basirete bakması ve bu suretle besâirden istifade ederek bilfiil basirete ve ma'rifeti hakka ermesi

sh:»2019

vazifei ihtariyesi kalmıştır. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ﴾ her kim ibsar ederse, ya'ni

kalb göziyle bakar rabbından gelen bu delâili basiret ile hakkı görmek ister de iyman ederse bu kendi

lehinedir. Kendi menfaatinedir. ﴿وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا﴾ ve her kim körlük eder, kalb gözünü

yumar, kör olursa bu körlük ve nankörlük de kendi aleyhinedir. Kendi zararınadır. «

فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

» medlûlü üzere asıl körlük göz körlüğü değil, kalb körlüğüdür ki bundaki zararın hadd-ü payanı yoktur. Ey

basiret körleri bu takdirde ﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾ Ben de sizin üzerinize hafız

değilimdir. -Ya'ni Allah verdiği basirete, gönderdiği besâire körlük eden sizin gibi nankör kâfirlerin,

müşriklerin efali ihtiyariyelerinde hâfız ve hâmisi değildir, bil'akis rakibidir. Körlük ve dalâlet halk eder,

kendilerini körkörüne tuğyanlara, zulmetlere bırakır, ve bundan muhafaza edecek ve zulmetlerden nûra

çıkacak diğer bir veliyyi hafız de mümkün değildir. Körkörüne rast gelene sarılırsınız, onlar da sizi tutar,

zulmetten zulmete, zarardan zarara sürüklerler. Hasılı alâküllî şeyin hafız ve hayrülhalikîn olan Allah «

﴿وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ dur. Beriün

minelmüşrikîn ve adüvvün ilkâfirîndir. Çünkü bunlar Allahın hıfz ve himaye için verdiği ve gösterdiği

besâire körlük etmiş, hıfz-u vikayeî ilâhiyyeden iba ve imtina eylemişlerdir. Ve bu hususta mes'uliyet

kendilerine aiddir. Görülüyor ki burada ibsar ve ama filleri ibade isnad ve bunlardan birini tercih ve ihtiyar

ile vazifei tahaffuzun abde aid olduğu tefhim olunarak tevhide hâlik mes'elesine karşı tevehhüm

olunabilecek olan bir cebr suâlinin hallile büyük bir inzar vardır. Basiret körlüğü eden kimselere kendi

«ene» si, ya'ni benliği, nefsi muhafız olmadığı gibi

sh:»2020

hâlık tealâ da onlara hafız ismi şerifiyle muamele etmez. Ve işte bizim anladığımızı göre Allah tealânın

gönderdiği besaire körlük ve hakkına nankörlük eden kâfirlere, müşriklere karşı «

وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

» buyurması bu ma'nâ ileddir. Ve âyette « رَبُّكُمْ » gıyabından « أَنَا » tekellümüne iltifat vardır. Burada müfessirîn «hafız» ismi şerifini

mücazat veya mükâfât etmek üzere amelleri murakabe ve hıfz eden «rakıb» ma'hâsiyle tefsir ettiklerinden

dolayı bu âyet lisanı resul üzere varid olmuştur diyorlar. Ve bunu «ya Muhammed! de ki sizin üzerinizde

hafız, ya'ni amellerinizi murakabe ve hıfz ederek muahaze edecek olan rakıb ben değilim Allahdır, Ben

ancak bir resulüm» mealinde tefsir ediyorlar. Fakat biz bu te'vili pek de muvafık bulmuyoruz.

105. ﴿وَكَذَلِكَ نُنصِرُ الْآيَاتِ﴾ Ve işte biz böyle âyetleri tasrif ederiz.- Hakıkî

vücuha ve suveri muhtelifesile ifade eder 'cazkâr bir nizâmı bedi' ile halden hale tevali ettirir, şekilden şekle

koyarız. Bir taraftan nûrlar saçarak gözlerden geçirir, Basiretler açarız, diğer taraftan bunları lâyıq olmuyan

gözlere göstermez, basiretleri bağlar, körlük ve zulmetler içinde bırakırız ﴿و﴾ bu tasrif ve tasarrufu şu

akıbet ve hikmet için yaparız ki ﴿لِيَقُولُوا دَرَسْتَ﴾ sen ders görmüştün, çok okumuştun,

ya'ni bu âyetler ve Kur'an tahsil ve tetebbua mütevakkıf bir çok ulûm ve maarif ile alâkardır. Bir ümî

bunları bilemez ve bunlar vahy ile de olmaz, demek ki sen kimsenin haberi olmadan gizlice ders almışsın

desinler -İbni Kesir ve Ebû amir kıraetlerine göre « دَارَسْتَ » müdarese etmişsin, ya'ni kitâb ehli,

okumuş bir takım kimselerle müzakere etmişsin, bu ma'lûmatı o suretle ediniyorsun ve söylediklerini vahy

ile değil, o müzakere ile söylüyorsun desinler- İbni âmir kıraetine göre «dereset = دَرَسْتَ » bunlar ya'ni

se-

sh:»2021

nin okuduğun şeyler zemânı geçmiş, bugün için hukmü kalmamış eski şeyler desinler -hasılı bunlardan

birini söyleyerek hem Kur'ânın ehemmiyyetini ve senin bir ilmi ledünnîye mazhariyyetini zımnan i'tiraf, hem

de vahiy ve nübüvveti inkâr ile küfr-ü şirkte ısrar etsinler. Buna mukabil

﴿وَلَنُبَيِّنَ لَكُمْ قَوْمٌ يَعْلَمُونَ﴾ biz de bu âyetlerin mazmununu bilecek olanlara, ilim şanından

bulunanlara beyan ve tavzih edelim:

Ya Muhammed! 106. ﴿اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ sen rabbından sana

vahy olunana tâbi ol ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ondan başka ilâh yok, ona bak

﴿وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ ve müşriklerden sarfı nazar et, ne derlerse desinler bakma

107. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا﴾ Allah dilese idi onlar da müşrik olmazlardı, iymânı

ihityarlarına bırakmaz, şirkten muhafaza eder, cebren mü'min kılardı. Mademki müşriktirler demek ki Allah

iymanlarını dilememiş ve onları şirkten ve şirkin muktezayatından muhafaza etmemiştir.

﴿وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ Biz seni onların üzerine muhafız da ta'yin etmedik

-Binaenaleyh ne onları şirkten ve başlarına gelecek felâketten muhafaza edebilirsin, ne de bundan dolayı

mes'ul olursun ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ ve sen onlar üzerine vekil de değilsin.-

Onlar tarafından vekil değilsin ki leh veya aleyhlerine idarei umur etmek için onlara bakasın. Allahın vekili

de değilsin ki şirklerinden dolayı üzerlerine musallat olub Allahın onlara yapacağı muahaze ve mücazâtı

veya ıslahatı yapmak salâhiyyetini haiz olasın. Hâsılı sen ancak Allahın evamir ve ahkâmını tebliğ-u ihbara

me'mur bir Resulsün. Bu-

nun için rabbından sana ne vahyolunursa ona ittiba' et ve müşriklere bakma.

Ey mü'minler:

﴿١٠٨﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ
عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زِينًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

Meali Şerifi

Maamafih onların Allahdan beride taptıklarına sebb de etmeyin ki cehaletle tecavüz ederek Allâha

sebbetmesinler; her ümmete böyle amellerini tezyin etmişizdir, sonra ise hep dönüp Allaha varacaklar, o

vakit kendilerine tamamen haber verecek ne yapıyorlardı 108

108. ﴿و﴾ Ey mü'minler ﴿لَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾

Allahtan başkasına yalvaranlara, tapanlara sebedib de

﴿فَيْسُبُوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ cahillikle atılarak Allaha sebetmelerine sebep

olmayın. -Ya'ni onlara taptıkları, kendilerince hurmet ettikleri şeyleri karıştırarak meselâ «kahrolsun

taptığınız» veya «dini şöyle böyle» gibi bir sebb-ü şetmile hitab ederek söğerseniz, vicdanlarına,

hissiyyatlarına basmış olursunuz, onlar da hiddetlenerek ve cehaletlerinden dolayı mukabele bilmisil

yaptıkları zu'münde

sh:»2023

bulunarak «biz de sizinkine» diye sizin söylediklerinizi iade eder ve bunun ona mümasil olmadığını

bilmezler ve bu suretle hakkı tecavüz ederek Allaha sebetmiş olurlar. Ve siz bu sebb-ü küfre sebep

olmayın: Sebb-ü şetim sureti umumiyyede ahlâkî bir şey olmadığı gibi aslı itibariyle batılı, küfrü, istihkar ve

tezyif etmek gibi meşru' ve müstahsen de olsa böyle küfre ve tezyidi küfre sebep olacak olan sebb-ü şetim

tesebbüben bir küfür demektir.- Bundan dolayıdır ki kütübi Fıkhiyyede her kimin olursa olsun dinine

sebetmek elfazı küfürden sayılmıştır.

Hâsılı, her hangi bir milletin ne kadar bâtil olursa olsun mukaddesattan zu'mettikleri şeylere

sebbetmekten sakınmalıdır. ﴿كَذَلِكَ زَيْنًا لِّكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ﴾ biz böyle her

ümmete amelini zinetlemiştir. -Kimisinin lehine tevfi̇k, kimisinin aleyhine tahzîl olmak üzere her birine

muhtelif daıyeler, şakileler, zevkler, telâkkiler vererek yaptıklarını hoş göstermişizdir. Nefsel'emirde hayr

olsun, şerrolsun, küfrolsun iymân olsun. Tâat olsun, ma'siyet olsun hepsi yaptıklarını beğenerek, güzel

telâkkı ederek yaparlar. Ve sevdiklerini müdafaa için heyecanlara düşerler. Hoşlanıb hoşlanmamak gibi

hissiyat ihtiyarî değil cebrîdir. Hakk-u hayrın tarıkı mücerred zevk ve hissiyyatta değil, balâda beyân

olunduğu üzere besairdedir. Basireti bırakıb ta yalnız zevk ve süs, hissiyyat arkasında gidenler bir çok kötü

şeyleri iyi telâkkı ederek yapmağa mecbur olurlar. Allah onları yanlış telâkkilerden muhafaza etmez, bil'akis

kendilerine iyiyi kötü, kötüyü iyi gösterir, hepsi yaptığını kendi lehine iyi yapıyorum diyerek yapar. Fakat

yalnız onların telâkkilerile ve bahussu rızayı hakkı gözetmeyib mücerred süse, zevka tabi' olan telakkileriyle

ve yalnız kendi rızalarına istinad eden amelleriyle iş

sh.»2024

bitmez. ﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ﴾ sonra merci'leri, müracaatleri, hepsinin rabbi, mâliki

emri olan Allah tealâya müntehtîdir.- O sÛsÛn ilk neŖ'esi geçer, nevbet sonuna, netaicine gelir. O neŖ'eti

Ûlânın bir neŖ'eti uhrâsı, öldükten sonra bir dirilmesi ve o zaman huzuru rabbül'âlemînde bir dikilmesi vardır.

O vakit ﴿فَيَنْبِئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ rabbÛlalemîn onların mukaddema yapar

oldukları amellerinin ne olduğunu kendilerine derhal haber verir. O gÛnde sÛslÛ görÛb beğenerek

yapmasını i'tiyad ettikleri amellerin sÛslÛ mÛ sÛssÛz mÛ, acı mı tatlı mı, gÛzel mi irkin mi ne olduğunu

sonunda anlarlar.

Ŗimdi mÛŖriklerin ba'zı amellerini ihbar ve Allahın mercÛu umur olduğunu tafsil ile buyuruluyor ki:

﴿١٠٩﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَعْنِ جَاءَتِهِمْ آيَةً
لِيَوْمِئِذٍ بِهَا قُلٌ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا
جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١١٠﴾ وَنَقَلَبُ أَعْدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ
يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرَهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١١﴾

Meali Ŗerifi

Bir de olanca yeminleriyle Allah kasem ettiler ki: eğer kendilerine bam başka bir âyet gelirse imiş her halde ona iymân edeceklermiş, de ki "Âyetler ancak Allahın nezdinde"

sh:»2025

siz ne bileceksiniz ki doğrusu: onlar o âyet geldiği vakit de iymân etmiyecekler 109 Biz onların kalblerini ve gözlerini ters döndürünüz, ilkin buna iymân etmedikleri gibi bırakıveririz kendilerini de tuğyanları içinde kör körüne bocalar giderler 110

109. ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ Müşrikler güçlerinin yettiği en kuvvetli yeminlerle Allaha kasemde ettiler ki ﴿لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنُوا بِهَا﴾ her halde kendilerine bir âyet, istedikleri bir mu'cize gelse -ezcümle Safa tepesi altın olsa- muhakkak ve muhakkak iymân edeceklermiş. -Rivayet olduğuna göre bazı mü'minler de bunların bu yeminlerine bakarak

istedikleri âyetin nüzuliyle iymanları ümidine düştüler. -Ya Muhammed

﴿قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ âyetler ancak Allahın indindedir.- Ya'ni onlara kadir olan ancak odur. Dilediğini izhar eder, dilediğini etmez, hiç biri benim kudret-ü irademle değildir -De.

﴿أَنَّهُ إِذَا جَاءَتْ لَآيُؤْمِنُونَ﴾ siz bilmezsiniz ki ﴿وَمَا يُشْعِرُكُمْ﴾

istedikleri âyet geldiği vakit de iman etmezler. 110. ﴿وَنَقَلَبُ أَفْعِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ﴾

ve biz onların gönüllerini ve gözlerini çeviririz.- Gönülleri bir tarafa, gözleri başka tarafa döner, hayret ve

tereddüd içinde kalırlar. ﴿كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ilk defa iman etmedikleri

gibi yine hakkı anlamaz, âyeti görmezler, iman etmezler

﴿وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ ve kendilerini basiretsizlikleri ile tuğyanları içinde

birakırız, kör körüne yuvarlanır giderler. -Ya'ni ilk evvel iymanlıkları sebebi iman olacak âyât

olmadığından değil, temerrüd ve tuğyanlarından ve âyâtı hakkı görmemezlik

sh:»2026

ettiklerinden dolayıdır. Ve bundan dolayı Allah onları küfr-ü tuğyanlarına bırakmayı takdir etmiştir. Allah

onları bu tuğyandan muhafaza etmeyecek, mü'minlere verdiği hidayeti ve tevfiği iymânı vermeyecek,

körlüklerinde bırakacak, tab'edecek «

﴿وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾ sirri tamamen zâhir olacaktır.

Onun için bir âyet değil:

﴿١١١﴾ وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى
وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ
اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz onlara dedikleri gibi Melekler indirmiş olsak da, ölüer kendilerile konuşsa da, ve bütün mevcudatı
karşılarında fevc fevc haşrederek kefil göstersek de yine ihtimali yok iymân edecek değillerdi, meğer ki

Allah dilemiş olsun, lâkin çokları bu hakikatın câhili bulunuyorlar 111

﴿وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ﴾ Hattâ biz onlara bütün Melâikeyi indirmiş

olsak -«

﴿لَوْلَا أَنْزَلْ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةَ﴾ . ﴿لَوْ مَا تَاتَيْنَا بِالْمَلَائِكَةِ﴾

diye istedikleri mu'cizeyi göndersek ﴿وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى﴾ ve ölüer kendilerine söylese- «

﴿فَاتُوا بِآبَائِنَا﴾ bazılarımızı dirilt te getir şhadet etsinler diye istedikleri mu'cize de yapılsa

﴿وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا﴾ ve üzerlerine her şeyi kefil olarak toplayıb cemi'

de etse idik

sh:»2027

«تَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا» - Allahı ve bütün Melekleri kefil olarak getiresin diye

istedikleri mu'cizeyi dahi göstersek ﴿مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾

Allah dilemedikçe hiç bir zaman iman etmeleri ihtimali yoktur. -Ve binaenaleyh onlara âyet indirmek

abestir ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ve lâkin ekserîsi bilmezler.»- Her türlü âyet gelse

Allah dilemeyince hiç bir şey yapamayacaklarını bilmezler de sade kendilerine güvenir, tuğyan ve

temerrüdlerinde kalmak için öyle yalan yere yemin ederler. Bunun için sen onlara bakma ve imanlarını

ümid edib istedikleri âyeti talep etmeğe kalkma da «إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ» de, Allaha

birak:

﴿١١٢﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرَّهُمْ وَمَا يُفْتَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَلِتَصْغَى إِلَيْهِ

أَفْعَدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلَيَرْضَوْهُ وَلَيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ
مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَغَيَّرَ اللَّهُ ابْتِغَىٰ حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ
الْيَكِّمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ
مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٥﴾

sh:»2028

﴿١١٥﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٦﴾ وَإِنْ تَطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ
يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
يَخْرُصُونَ ﴿١١٧﴾ إِنْ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ
أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٨﴾

Meali Şerif

Ve böyle biz her Peygambere İns-ü Cinn Şeytanlarını düşman kılmışızdır, bunlar aldatmak için

birbirlerine lâfin yıldızısını telkin eder dururlar, eğer rabbın dilese idi bunu yapmazlardı, o halde bırak
şunları uydurdıkları hurafât ile haşrolsunlar 112 Bir de o yıldızlı lâfa Âhirete inanmıyanların gönülleri aksın
ve onu hoşlansınlar ve bu ele geçirmekte oldukları varidatı elde etsinler diye öyle yaparlar 113 Şimdi de:
Allah size mufassselen kitab indirmiş iken ben Allahtan başkasını mı hakem istiyeyeceğim? kendilerine kitab
verdiklerimiz de bilirler ki o temamiyle hakk olarak senin rabbından indirilmiştir, sakın şübhelenenlerden
olma 114 Rabbının kelimesi doğrulukça da, adaletçe de tam kemalindedir, onun kelimelerini
değiştirebilecek yok, semi' o, alîm o 115 Yerdekilerin ekserisine uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar,
onlar sırf zann ardında gider ve sade atarlar 116 Her halde rabbındır en ziyade bilen kim yolundan sapıyor,
doğru gidenleri en ziyade bilen de o 117

Ya Muhammed 112. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ böyle -ya'ni her ümmete amelini tezyin ettiğimiz gibi, yâhud

sana onları düşman kıldı-

sh:»2029

ğımız gibi ﴿جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ her

Peygambere de İns-ü Cin şeytanlarını düşman kıldık.- Mahabbet ve ülfeti veren Allah olduğu gibi adavet ve

nefreti veren, dostu dost, düşmanı düşman yapan da Allahdır. Ve düşmanı bulunmak Peygamberler

miyanında yalnız sana mahsus değil hepsinde cari bir kaidedir. İns-ü Cin şeytanları her Peygambere

düşman ola gelmiştir. « شَيَاطِينِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ » terkinin izafeti, beyaniyye veya

lâmiyye olması hakkında iki kavil vardır. Beyaniyye olduğuna göre İnsten olan şeytanlar ve Cinden olan

şeytanlar demek olur. Ve şeytanların bir kısmı İns cinsinden bir kısmı da Cin cinsinden olduğu anlaşılır.

Lâmiyye olduğuna göre de İnsee mahsus, ya'ni insanlara musallat, insan aldatmağa mahsus şeytanlar,

Cinne mahsus, Cinnileri aldatmağa mahsus şeytanlar demek olur. Ve bu surette şeytanın ne İns, ne Cin

değil, üçüncü bir cins olduğu ve fakat bir kısmı İnsee, bir kısmı da Cinne musallat olmak üzere iki nevi'

bulunduğu anlaşılır. İkrime, Dahhak, Süddî, Kelbî gibi bâ'zı müfessirîn izafetin lâmiyye olması ve mugayeret

ifade etmesi asl olduğuna binaen şeytanların İns-ü Cinne mugayir bir cins ve hepsi evlâdı iblis olduğuna

kail olmuşlardır. Fakat İbni Abbastan Ata ve Mücahid ve Hasen ve katade izafeti beyaniyyeyi ihtiyar ederek

demişlerdir ki: Şeytan İns-ü Cinden her hangi bir âtiy ve mütemerriddir. Ya'ni gerek İns ve gerek Cinden

olsun serkeş, mütekebbir, fitnekâr, anud, ele avuca sığmaz, kaypak, yola gelmez olanların hepsine Şeytan

denilir. (Sûrei Bakareye bak) Müşarünileyhim demişlerdir ki: Cinden de şeytanlar vardır İnsden de

şeytanlar vardır. Ve Cinden olan şeytan mü'mini aldatmaktan Âciz kalınca mütemerrid bir insana, ya'ni bir

İns şeytanına gider ve mü'mini aldatmağa teşvik eder. Ve böyle insanlardan şeytanlar bulunduğuna şunu delil göstermişlerdir ki «Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Ebuzer

sh:»2030

radıyallahü anhe» Cin ve İns şeytanlarından teavvüz ettinmi?» buyurmuştu. Ebu zer «İnsin de şeytanları varmıdır? dedim «Evet onlar Cin şeytanlarından daha şerdir» buyurdu» diye rivayet etmiştir. Ve işte bir çok müfessirîn bu âyette bu ma'nâyı tercih etmişlerdir. Çünkü siyakı âyet, küffarın adavet ü sefahetine karşı Resulullahı tesliye hakkındadır. Şu halde şeyatini ins, göze görünür şeytan insanlar, şeyatini Cin de göze görünmez, nazarlardan gizli şeytanlar demek olur. Ma'lûmdur ki İns, nev'i insan, beşer, beni Âdem demektir. Müfredinde «İnsî» denilir. Ve buna mukabil olan Cin de gayrı me'nus, gizli bir nev'i mahlûkı ruhanî demek olur ki bunun müfredinde de «Cinnî» denilir. Ve iki sahife evvel beyan olunduğu üzere cin biri eamm, biri ehass olmak üzere iki ma'nâ ile tefsir olunmuştur. Feyruz abadî Besairinde bunun şöyle telhıs ederek demiştir ki cin: hakkında iki türlü kavil vardır.

BİRİSİ, cin mutlaka havassın mecmuundan müstetir olan ruhaniyune itlak olunur ki ins mukabilidir. Bu

surette Melâike ve Şeyatin cinde dahil olur. Binaenaleyh Melâike ile cin beyinde umum ve hususı mutlak vardır. Her Melâike Cindir, her Cin Melâike değildir.

İKİNCİSİ, Cin ruhanîyunun bir kısmına ıtlak olunur. Zira ruhaniyyun üç kısımdır:

1- Ahyardır ki Melâikedir.

2- Eşrardır ki Şeyatındır.

3- Ahyarı da Eşrarı da müştemil olan evsattır ki ma'nâyı hassıyla Cin taifesidir. İlh».

Demek olur ki burada Cin, İns mukabili zikredildiği için «

﴿كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ﴾ • ﴿جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ﴾
﴿الْجِنِّ﴾, de olduğu gibi ma'nayı eammına masruftur. Şeyatını Cin izafeti beyaniyyesile de Melâike

ve diğer hıyarı cin adavetten ihrac edilmiştir. Kamusta mezkûr olduğu üzere «İns» bir insanın bilhassa

müâneset ettiği hâlis yâr-ü hemdemine dahi ıtlak olunur ki enis demek gibidir. Nev'ı beşere insan ve

sh:»2031

ins ıtlakı da işbu müâneset ma'nası l'tibariyle olduğuna göre bu ma'nâ esas olarak mülâhaza edilirse bir

insanın veya bir kısım insanların ünsiyetlerinden gâib ve nazarlarından mestur bulunan ecnebîleri ve

perde arkasında hareket edenleri de İns mukabili olan Cin mefhumuna idhal etmek lâzım gelecektir. Bu

surette ma'nayı eammile Cin berveçhi bâlâ üç nevi' ruhaniyyun ile beraber nev'i beşerden bir kısmına da

şamil bulunur. Ve bu kısmı beşer diğerine nazaran Cinnin ma'nayı ahassı ve ahass ma'nâsile İnsin en

yakın mukabili demek olur. Gerçi seleften Cinnin bu mânası sarahaten nakledilmiş değil ise de meşhur

olduğu üzere İns-ü Cin mecmuuna « تَقَلِّينِ » ıtlak edilmesi bu babda sarih gibidir. Zira bu lâakal ba'zı

Cinnin de İns gibi haizi sıklet olduğunu iş'ar eder. Halbuki ruhaniyyun gerek mücerredat ve gerek ecsamı

lâtife diye ta'rif edilsin her iki takdir de cismaniyyun mukabili olduklarından ma'nayı ma'rufile sıklet

mefhumundan haricdirler. Ve binaenaleyh « تَقَلِّينِ » her halde ziyruh ve zevil'ukul olan ve cismaniyyeti

kesifeyi haiz bulunan biri dairesi ünsiyette me'nus ve zahir, biri de dairei ünsiyetten gaib ve mestûr iki

sıkleti müteakabile demek olur. Ve alel'husus cem'iyyeti hafıyye halinde hareket eden kısmı beşerînin aslı

lûgat itibarile ma'seri Cin mefhumunda duhulüne şüphe yoktur. Ancak cin mefhumunu buna kasretmek,

me'nus ve gayri me'nus alel'umum nev'ı beşerden başka gizli Cin yoktur demek de doğru değildir. Zira «

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ» hılkati beşerden mukaddemdir. Ve

bu âyette dahi Cin beyan olunduğu üzere ma'hayı eammina masruftur. Ve Allah tealâ hikmeti

sübhaniyyesile her peygambere, İns-ü Cin Şeytanlarını düşman kılmış ve bu adavet bi'seti enbiyanın bir

lâzımı, bir hikmeti, bir sünneti cariyesi olmuştur. Ve netekim yukarıda «

وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنَبِيْنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» ile de buna işaret buyurulmuştu.

Peygamberlere düşman olan ve bir kısmı görünen, bir

sh:»2032

kısmı görünmiyen bu İns-ü Cin Şeytanları

﴿يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ birbirlerine gurur

için: aldatmak için lâf zuhrüfü: söz yaldızı: içi bozuk dışı süslü aldatıcı sözler vahyederler. Ya'ni vahyeder

gibi seri' bir iyma ve işaretle öyle müzahref, yaldızlı sözler telkîn ederler ki bunların sade dışındaki süsüne

bakanlar aldanırlar, Şeytanetlerine meftun olurlar.» -Vahyin envaile ma'nası ve ta'rifi surei Nisânın

sonlarında «

« إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ

âyetinde tafsil olunmuş idi bak. Ya'ni sureti umumiyede vahiy, biri vahyi hak, biri vahyi bâtil olmak üzere iki

nevi'dir. Ve bunun ikisine de şamil olan en umumî ma'nasile vahiy «seri' bir iyma ile söz» demektir. Vahyi

hakikî vahyi hak ve cebri ilâhî olmakla beraber seri' bir iyma ve işaretle sureti hafıyyede verilen telkını

batılaya dahi mecazen vahiy itlak edilir. Şeytanetkâr olanlar da vahiy veya ilhamı hep bu mecazî ma'nâda

kullanarak falan ve falandan icrayı şeytanet ederler: ilham almış derler. Ve işte şeytanların bu şeytaneti,

Enbiyaya adavet ve vahiy hakka rekabet için birbirlerine istinad ve aynı zamanda gurur ile aldatıcı yaldızlı

sözler uydurub telkin etmekteki sur'atlerini tefhim için bu âyetteki iyma bu ma'hâyı mecazîde irad edilmiş ve

fakat « زُحْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا » karinei maniası ikame olunarak fili hak, gafletten ve sui

tefehümünden sıyanet buyurulmuştur.

Velhasıl her Peygambere düşman olan İns-ü Cin şeytanları öyle yaparlar.

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ﴾ ve fakat rabbın dilemiş olsaydı o şeytanlar bunu -bu

adaveti, bu sūr'ati talkini, bu yaldızı, bu iğfali- yapmazlardı, yapamazlardı- Ya onlara o kudreti vermez veya

verdiği halde mani' olur yaptırmazdı. Demek ki onların bunu yapabilmeleri ve yapmaları dahi rabbının

meşiyetiyledir. Ve demek ki bunda onun bir hikmeti vardır. Binaenaleyh

sh:»2033

﴿فَذَرَّهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ sen onları iftiralara bırak. Bırak ki belâlarını bulsunlar. Onlar o

yaptıklarını aldanıp aldanmak için 113.

﴿وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْعَدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ ve Âhirette,

akibete inanmayanların gönülleri ona, o telkin ettikleri yaldızlı söze veya o gurura meyletsin için

﴿وَلِيرِضُوهُ﴾ ve bu iymansızlar onu hoşlansınlar, rızalarıyla kendilerine beğensinler. O yaldıza

gönül verib mefhun olsunlar için ﴿وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ﴾ ve irtikâb etmekte

buldukları fenalıkları irtikâb etsinler için yaparlar: -Ki bütün bu fenalıkların başında Allahtan başka hakem

aramak cürmü vardır. Binaenaleyh senin onlara diyeceğin şudur:

114.

﴿أَفَغَيْرَ اللَّهِ ابْتَغَىٰ حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ﴾



Allahtan başkasını mı hakem istiyeyeceğim? Halbuki o size bu kitabı ekmedi mufassalen: Ya'ni

hiç bir şübhe ve iltibasa mahal kalmıyacak vechile fasılalı âyetleriyle hak, batıldan ayırd edilerek beyan ve

tafsıl olunmuş bir halde indirdi hükmünü beyan etti.- Allahın hükmüne karşı, hükmüne müracaat

edilebilecek hiç bir hakem tasavvur olunamıyacağı gibi hukmi ilâhîyi anlamak ve tebliğ etmek için ve diğer

âyetlerin, mu'cizelerin delâleti i'câzı mu'cizei kitab kadar kuvvetli, vazih ve mufassal değildir. Onların sade

bir i'cazdan ibaret olan delâleti mücmel, mübhem, beyansız ve devamsızdır. Mu'cizei kitab ise onların

hepsinin delâleti i'cazını mutazammın olduktan başka mübeyyen, vazih ve mufassal ve dâimdir de. Meselâ

şakkı Kamer mu'cizesinden « مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ » hükmü ancak mücmelen ve bir an için

anlaşılır. Ve bundan istifadenin gerek vuzuhu ve gerek devamı kelâma mütevakıf olur. «

« اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ » sûresi ise aynı hükmü daha vasi' vücuhi i'caz ile

vazihane ve sarahaten ifade eder. Ve her za-

sh:»2034

man için ifade eder. Ve her hangi bir hâkimin hükmü kavîf de fi'li de olabilirse de asıl hukmi sarih, hukmi

kavîfidir. Ve alelhusus i'lâm ve tescil edilen hukmi kavîfidir ki bir değil binlerce fi'le sebep ve misal teşkil

eder. Hâsılı mu'cizeî kitâb hukmullâha delâlet için diğerk mu'cizelerin fevkında zâhir ve bâhir bir bürhanı sâtî'dir. İşte burada bu ma'nâ ihtar olunarak buyuruluyor ki Allah size sâir mu'cizelerden muğni olan böyle mufassal bir kitâb indirmiş ve bu suretle hukmünü sureti kat'iyede beyan ve tebliğ etmiş olduğu halde ben şimdi şeytanların yaldızlı sözlerine meylededeğim de aramızda haklıyı haksızı ayırmak için Allahın hukmünü bırakıp ona karşı Allahtan başkasını mı hakem intihab edeceğim? Hayır aslâ.» -Rivayet olunduğuna göre Kureyş müşriklerinin bir müşkilleri olduğu zaman bir kâhini hakem yapıp hukmüne mürâat etmek âdetleri olduğu gibi Resulullah'a da «seninle aramızda ahbarı Yehuddan ve istersen Nesarâ peskaposlarından bir hakem intihab edelim, bakalım onların kitabında sana dair bir şey varsa bize haber versinler» diye bir teklifte bulunmuşlardı ki bu âyetle buna cevap verilmiştir.

﴿وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ﴾ ve bizim kendilerine kitab verdiğimiz kimseler bilirler ki ﴿أَنَّهُ مُنْزَلٌ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ muhakkak o kitab ya'ni Kur'an rabbından hakkile indirilmiştir. Binaenaleyh ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ sakın

şübhelenenlerden olma, şübheliler gibi bir takımlarının inkârlarından müteessir olub da başka hakem teklif

edenlere muvâfakat etme « أَفَغَيْرَ اللَّهِ آبَتَغَى حَكَمًا » de Hiç şüphesiz bu kitâb sana

rabbından münzel bir kelimeî hak'tır. 115. ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾

Ve senin rabbının kelimesi: Kelâmı siddikça da tam, adaletce de tam son derece

sh:»2035

tamdır. -Ya'ni Kur'an ihbarî inşâî iki ciheti cami' bir kelâmullahtır ki birinde matlûp olan sâdık, birinde matlûp

olan da adalettir. Kur'an haberleri ve mevaidi cihetiyle tamamen sadıktır, aynı hakikattir, yalandan,

şüpheden müberradır. Teşriat ve ahkâmı cihetiyle de tamamen adalettir, aynı hakkaniyettir, zulümden,

i'vicacdan münezzehtir. ﴿لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾ Rabbının kelimatını değiştirebilecek, ona

karşı hakimlik, mümeyyizlik, musahhihlik edecek hiç bir şey, hiç bir kimse yoktur. Ne kimse onun kelimatını

kaldırıp yerine daha doğru ve daha adaletlisini koyabilir, ne de mislini. Söz onun sözü, kanun onun

kanunu, kitâb onun kitâbı, hüküm onun hükümüdür. Binaenaleyh Allahtan başka hakem talebi nasıl tasavvur

ve tecviz olunabilir? ki ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ o daima hem semî' hem alîmdir de. Hafî

celî her sözü işittiği, her şeyi bildiği gibi müddeilerin de da'valarını işidir, niyetlerini ve maksadlarını bilir.

Ve bütün muhakeme olunacakların zahirlerini bildikten başka batınlarını da bilir. Öyle muhakeme eder ve

öyle hüküm verir. Artık kim onun hükümünü nakz edebilir? Ve kim onun hükümünden kurtulabilir? Allâhın

hukmü böyle. Diğerlerine gelince:

116. ﴿وَإِنْ تَطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ Eğer sen Yer yüzünde bulunanların

ekserisine itâat edecek, uyacak, onlardan hakem yapacak olursan

﴿يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ seni Allahın yolundan, şeriatinden saptırırlar. Çünkü onlar
﴿إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ hükümlerinde ilme, delili hakka değil ancak zann-ü

tevehhüme tâbi olurlar. Ne itikadlarında yakîn, ne kanunlarında ölçülerinde hakkaniyyet ne de

hükümlerinde isabet bulunur. ﴿وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ ve

sh:»2036

onlar başka değil ancak kendi mızraklarıyla ölçer, indî, nefsanî takdir ve tahminleriyle keyflerine göre

hüküm verir, yalan söylerler. Meselâ «Allah, beşere bir şey indirmedir» derler, Allaha şerik ve veled isnâd

ederler, asnam ve evsani vesilei tekarrüb sayarlar. Haklıyı haksız, haksızı haklı çıkarırlar, halâle haram,

harama halâl derler, meyteyi halâl addeder, bahire ve nezairini tahrim eylerler. 117.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ Hakikatte yalnız rabbındır ki

a'lemdir. Yolundan sapanı bilir ﴿وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ doğru yolda gidenleri en iyi

bilen a'lem de odur. -Binaenaleyh:

Allahtan başka harem ve hâkim arayanlara uymayın ve Allah yolundan şaşmayın da:

﴿١١٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ
مُؤْمِنِينَ ﴿١١٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ
وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ
كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنْ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١٢٠﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنْ الَّذِينَ
يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢١﴾

sh:»2037

﴿١٢١﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ
وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ
أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢٢﴾

Meali Şerif

O halde eğer onun âyetlerine inanan mü'minler iseniz üzerlerine Allah ismi anılmış olanlardan yeyin
118 O size muztarr olduklarınız müstesna olmak üzere harâm kıldığı neler ise ayrı ayrı bildirmiş iken
üzerlerine Allâh ismi anılmış olanlardan neye yimeyeceksiniz? Evet bir çokları bildiklerinden değil,
mücerred hevâleriyle halkı behemehal dalâlete düşürüyorlar, şüphesiz ki rabbındır o mütecavizleri en
ziyade bilen 119 Günahın açığına da bırakın gizlisini de, çünkü günah kazananlar yarın kazandıklarının
cezasını muhakkak çekecekler 120 Üzerlerine Allah ismi anılmamış olanlardan yemeyin, çünkü o, kat'î bir
fisktir, bununla beraber Şeytanlar kendi yararına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka telkinatta
bulunacaklardır, eğer onlara itâat ederseniz şüphesiz siz de müşriksinizdir 121

118. ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ Üzerine yalnız Allahın ismi

zikredilmiş şeylerden yiyin. «-Ki Allah bunu size mubah kılmıştır.

﴿إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Allahın âyetlerine hakikaten mü'min iseniz.»- Böyle

yaparsınız: Bu âyetlerin hükmüne de inanır bu ekli mubah bilirsiniz. Başka nam tanımaz, hukmullahdan

başkasına uymazsınız. «مِمَّا ذُكِرَ» buyurulması gösterir ki yenecek şeyler besmeleli şeylerden

olacaktır. Fakat besmele çekilenlerin hepsi de yenebilecek değildir. Bu babda tafsıl vardır. Bunun için

buyuruluyor ki 119.

﴿وَمَا لَكُمْ إِلَّا أَنْ تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾

sh:»2038

üzerine ismullah zikredilmiş şeylerden neyinize yemiyeceksiniz?

﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾ Allah

size muztarr olduğunuz şey, müstesna olmak üzere haram kıldığı şeyleri tafsıl etmiş: Harâmı halâldan ayırd

edib beyan eylemiş iken besmele çekilmiş şeylerden yememenize, ya'ni yemeyi tecviz etmemenize bir

sebebiniz, deliliniz bulunmak ihtimali var mıdır ki bunlardan yemiyeceksiniz? -Bu tafsıl yukarıda sûrei

«Bakare» de «

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ
«حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ» ve daha mufassal olarak sûrei «Maide» de «لِغَيْرِ اللَّهِ

âyetlerinde geçmiştir. Bu sûrede berveçhi âti «

«وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ» ile başlayıp biraz sonra «

يَكُونِ» âyeti ile tamamen telhis olunmuştur ki nüzule nazaran bu sûre, tertibe nazaran da obirleri

mukaddemdir. Ve her biri yekdiğerini müeyyid, mübeyyindir.

﴿وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ Şu da şübhesizdir ki bir

çokları bir ilme istinad etmiyerek mücerred keyf ve hevalariyle idlâl ederler. Allahın hukmünü aramıyarak ve

onu bildiren bir delili hakkı fikr-ü mutaleasına cidden esas tutmayıb kendi keyfini, temayülâtını, gönlünün

istemisini veya istememesini mi'yar ittihaz ederek harama halâl, halâla haram der ve bu suretle halkı

şaşıırır, sapıtırlar. ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ﴾ her halde mütecavizlere a'lem

olan, kimlerin hududı haktan batıla, halâldan harama geçmiş olduklarını en ziyade bilen ve -cezalarını

verecek olan ancak rabbındır, ya Muhammed.- Binaenaleyh siz onun emrini dinleyin, ismullah zikredilmiş

şeylerden yiyin 120. ﴿وَذَرُوا ظَاهِرَ الْأَثَمِ وَبَاطِنَهُ﴾ ve ismin zahirini de batınını da

terkedin: Kötü fi'lin açığına da yapmayın gizlisini de. -İsmin za-

sh.»2039

hiri, kötü fi'lin açığı ta'biri evvel emirde iki ma'nâyı tazammun eder. Birisi açıktan açığa alenen yapılan kötü

fiil, diğeri de velevse gizli yapılın kötülüğü, kötü olduğu açık ve bedihî olan fiil demektir. Buna mukabil ismin batını da iki nevi demek olur ki birisi gizli yapılan kötü fiil, birisi de velevse açıktan yapılın kötülüğü hafiy ya'ni fenalığı ibtida açıktan açığa anlaşılmaz, sonradan meydana çıkar ve binaenaleyh evvel emirde günah olduğunun anlaşılması bir delil ve habere tevakkuf eden kötü fiildir. Bundan başka bir fiil ya zina hırsızlık vesaire gibi cevarih ile yapılır veya i'tikadsızlık, hased, kibir gibi sırf kalb ile yapılır. Ve ismin zâhir ve bâtını ta'biri bu farka da şamil olursa da bu evvelkilerin zımında dahildir. Hasılı isim, günah, ma'siyet, kötü fiil demektir. Ve bunun bir zahiri vardır bir de batını. Zahiri ya kendisi ya kötülüğü veya her ikisi açık ve belli olanı, batını da buna mukabil ya kendisi, ya kötülüğü veya her ikisi gizli, hafiy olanıdır. Kendisinin gizli olması da ya mücerred efali kalbiyyeden olmasıyla olur. Veya tenhada yapılmasıyla olur. Ve bunların hepsinden sakınmak lâzım gelir. Çünkü ﴿انَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ﴾ ne olursa olsun isim kazananlar ﴿سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ﴾ kazana geldikleri isimleriyle ileride cezalanacaklardır.» -Binaenaleyh zâhir olanın cezası var da bâtin olanın cezası yok zannetmemeli hepsinden sakınmalıdır.

Bu âyet, alelumum ahkâmı hurmet hakkında bir aslı küllî beyan etmektedir. Ya'ni Allahın nehyettiği, haram kıldığı şeylerden açıktan açığa herkesin anlayıvereceği zâhirî fiillerden, açık kötülüklerden ibaret

değildir. Öyle gizli ve bâtinî fenalıklar da vardır ki herkes için keşf-ü takdiri fehm-ü idraki müteassir veya müteazzirdir. Ve işte Allahın tafsil ve beyan ettiği haramların, günahların bir kısmı ve hattâ ekserîsi böyle insanların kendi akılları

sh:»2040

ve takdirlerle fehm-ü idrâk edemeyecekleri batınî kötülüklerdir ki bunlar ancak şer'in vürudiyle ve ihbar ve irşâdi ilâhî ile bilinebilir. Ve bu suretle umum için aklen zâhir ve ma'lûm bulunan kötülüklerden başka aklen bâtin ve hafiy olan bir çok kötülükler dahi şer'an zâhir ve ma'lûm bulunur. Ve hepsinin zararından, cezasından içtinab ancak şer'a temessük ile mümkün olur. Ve böyle beyanı şer' iledir ki «

الْحَلَالُ بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنَ » olmuştur. Maamafih «

وبينهما أمور متشابهات » bu ikisinin ortasında şüpheli görülecek hafiy ba'zı şeyler daha

vardır ki bunlar da bâtin isimde dahildirler. Bunları anlayıp terkedebilmek de «

دَعْ مَا يُرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيْبُكَ » medlûlünce zâhir ve beyyin ve yakînî surette

ma'lûm bulunan bir beyanı şer'î ve aslı ılmîye bil'içtihad irca' ve ilhak edilerek şüpheli tarafın atılması ile

mümkün olur ki hevaya istinad ile ilme istinad farkının en ziyade dikkatle gözedileceği nokta da bu noktadır.

Kötülük ne olursa olsun kötü ve kesbedenler için akıbet cezayı müstelzim bir muzırrolduğundan Allah tealâ ismin zahirini de batınını da terketmeyi emreder. Ve bunun için berveçhi âti tafsıl ve beyan olunan haramların fenalığı ve hikmeti hurmeti hepinizin nazarında zahir olmasa bile Allahın ilmüne itimad ve emrine ittiba' ederek ismin zahirini de batınını da açıkta ve gizlide gözünüzle ve gönlünüzle terk ediniz.

121. ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ ve üzerine Allahın

ismi zikredilmedik şeyden yemeyiniz. -Bunun yenmesi, içilmesi melhuz her şey'e âmm olması ihtimali yok değildir. Netekim bir kavlinde Atânın bu umuma temessük ederek «gerek ma'umat ve gerek meşrubattan

her ne olursa olsun ismullah zikredilmemiş olan her şey haramdır.» dediği de menkuldür. Fakat sair

Fukahanın cümlesi ve diğer kavlinde Atâ dahi bundan murad zebh-u tezkiye mes'elesi olduğunda

müttefiktirler. Filvaki' gelecek olan « قُلْ لَا أَجِدُ » âyeti de bunu muk-

sh.»2041

tazıdır. Şu halde « ما » mevsul ve ahdi şer'î ile zebhı mutasavver olan hayvanattan ibâret olur. Ve «

« مَا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ » zebh-u ekli melhûz bulunan ve fakat üzerine Allahın ismi

anılarak zebhedilmemiş olan, ya'ni « بَسْمَلٍ » olmiyan şeyler demektir. Bu da zâhiri üzere şu üç şey'e

mütenavil olur:

1- Meyte ki zebihisiz ölmüştür besmelesizdir.

2- Allahdan başkasının ismi anılarak zebhedilmiş olandır ki « مَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ » dır.

3- Zebhedilmiş lâkin ne başkasının ne de Allahın ismi zikredilmemiş olandır ki buna «metruküttesmiye»

ta'bir olunur. Ve bunda iki hal mümkündür: Birisi ismullah hatıra gelmekle beraber zikri tekdedilmiş olandır ki

buna «amden metruküttesmiye» denilir. Biri de unutulduğundan dolayı terkedilmiş olandır ki buna da «

« مَا لَمْ يُذَكَّرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ » denilir. Ve « نِسْيَانًا مَّتْرُوكُ التَّسْمِيَةِ »

zâhiri itlakına nazaran nisyanen metruküttesmiye olanın da diğerleri gibi ekli haram görünür. İbni Ömer,

ibni Sirîn ve daha ba'zılarından ve Davudi Zahirîden bu kavil' merviydir. Ve gerçi meyte ve ma ühille

ligayrillah bu nehiyde, tesmiye bulunmamak mefhumıyla, dahil olduklarından dolayı bunun amden

metruküttesmiyeye şumulü hepsinden zahir ise de göreceğimiz veçhile nisyanın duhulüne mani' vardır.

Hattâ imamı Şafîî daha mufassal ve müfesser olan « قُلْ لَا آجِدُ » âyetinde metruküttesmiye tasrih

edilmemiş bulunduğundan dolayı onun zahirini bunun zahirine tercih ederek buradaki «

«مَا لَمْ يُذَكَّرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ» i mâ ühille ligayrillâhe tahsis etmiş ve zebheden müslim

veya kitabî olduğu takdirde gerek amden ve gerek nisyanen metruküttesmiye olanın ekli halâl olduğuna

kail olmuştur ki bu kavil, İbni ebi Leylâ ve Evzaî gibi daha ba'zı zevattan dahi merviydir. Fakat sayd ve

zebha müteallik olarak sûrei «Maide» ve sûrei «Hac» de varid olan «

﴿وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ . ﴿فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ﴾

﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبَهَا فَكُلُوا مِنْهَا﴾ ve burada işbu «

«وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ»

sh:»2042

nehiyle makablindeki «فَكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ» emrinin tekabülü

tammından zebih ve saydde tesmiyenin farziyeti pek zahir ve sarih olarak anlaşılakta olduğu ve mahlâs

mümkin iken terciha gitmek de câiz olamayacağı cihelle tesmiyenin farziyetine ve metruküttesmiyenin

hurmetine doğrudan doğru taallük eden bu âyetlerin mantukunu ihmal etmek elbette şâyânı kabul

görülemez. Filhakıka imamı a'zam Ebu Hanife Hazretleri de «eğer müslim tesmiyeyi amden terkederse

yenmez, unuttur da terkederse yenir» demiştir ki imamı Mâlikten de Malikiyyece en muhtar rivayet budur.

İbni atıyye bunun cumhur kavli olduğunu söylemiştir. Hazreti Aliyden, İbni Abbastan Mücahidden, Atâ İbni

ebî Rebahtan, Said İbni Müseyyebden İbni Şihab ve Tavustan merviydir ki bu zevat «üzerine tesmiye

unutulub da zebholunanın ekinde beis yoktur» demişlerdir. Bir de Hazreti Aliy «

إِنَّمَا هِيَ عَلَى الْمَلَّةِ» ya'ni tesmiye mes'eleli ancak din üzerine mübtenîdir demiş İbni

Abbas da «müslimin zikrullah kalbindedir ve şirkte ismin menfeati olmadığı gibi millette de nisyanın zararı

yoktur» demiştir ki amdin zararını ifade eder. Doğrusu dikkat olunursa bu âyetin nisyana değil ancak amde

müteveccih olduğu anlaşılır. Çünkü unuttana fasık denilmiyeceği müttefakun aleyhtir. Fisk ancak amde

nisbet olunur. Burada ise buyuruluyor ki ﴿وَأَنهٗ لَفِسْقٌ﴾ ve şu muhakkak ki bu her halde bir

fisktir. -Emre itâatten çıkmaktır. Ve hattâ şimdi görüleceği üzere bazı ahvalde dinden çıkmak ve şirkte

düşmektir. Ya'ni zebh-u sayd üzerine Allâhın ismi zikredilmemek veya zikredilmiyenden yemek her biri de

bir fisktir. İşte «لَا تَأْكُلُوا» nehyi böyle fisk ile ta'lil olunarak te'kid buyurulmuştur ki bu hem terki

tesmiyeden nehyi hem de ekilden nehyi tazammun ve amdi iktıza eder. Binaenaleyh tezkiyede tesmiye

hem bir şart olarak farzdır hem de oruçta imsâk fars olduğu halde unu-

tub yemekte fasid olmadığı gibi nisyan ile terki tesmiye de tezkiyeyi müfsid olmaz. Burada besmele

denilmeyib de tesmiye ta'bir edilmesinin de sebebi vardır. Zira tesmiye, ismullahı her hangi bir suretle

zikretmektir ve besmeleden eamdir. Meselâ Allahü ekber veya sübhanallah veya lâilâhe illâllah demek de

bir tesmiye, bir zikirdir. Arabcadan maada lisan ile de olabilir. Besmele ise «

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ» veya sadece «بِسْمِ اللّٰهِ» demektir. Ve bir tesmiyeyi

mahsusadır. Âyetlerde emrolunan da alel'itlak ismullahın zikri olduğundan farz, besmele değil tesmiyedir.

Ve lâkin bu tesmiyenin besmele ile olması da sünnettir. Ve zebihde tesmiyenin sünneti sadece «

بِسْمِ اللّٰهِ اَكْبَرُ» demektir. «بِسْمِ اللّٰهِ» demek daha efdaldır. Yemek te

tesmiyenin sünneti de «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ» dir. [Sûrei «Maide» ye «

«الَا مَا ذَكَّيْتُمْ» sahifesine «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ»

«الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ» bak.]

Hulâsa üzerine ismullah zikredilmeyen şey'i yemeyiniz ve bunun zahiren başka fenalığını ve açık bir

zararını anlamazsanız bile her halde bir fisk olduğunu ve zararı batınî ve ma'nevîsi ve bir cezası

bulduğunu muhakkak biliniz. Ey mü'minler

﴿وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ﴾ şü da

muhakkak ki Şeytanlar dostlarına sizinle mücadele etmeleri için vahy eder gibi gizli telkinatta bulunurlar.

-Bu emirlerin aksine olarak ismullah zikredilene yemeyin de edilmeyeni yeyin derler. Şeyatından murad,

gizli Şeytanlar İblis ve cunudü ya'ni Şeyatîni Cin, bunların dostlarından murad da Şeyatîni ins ve etbai

olduğu zâhirdir. Bir de İkrimedene bir rivayette denilmiştir ki Şeyatından murad, Mecus mütemerridleri,

dostlarından murad da Kureyş müşrikleridir. Bunlar arasında cahiliyyede dostluk ve mükâtebe cereyan

ederdi. Meynenin tahrimi nâzil olması üzerine farisî mecusları, Kureyş müş-

sh:»2044

riklerine «Muhammed ve eshabı Allahın emrine ittiba' ettiklerini zumediyorlar, sonra da kendilerinin

zebettiği halâl, Allahın zebettiği haram olduğu zu'munde bulunuyorlar» diye yazmışlardı. İşte Şeytanlar

insanlara böyle telkinat ile lâşeleri, görünür görünmez pislikleri yedirmeğe ve Allahın emri hilâfına

sevketmeğe çalışırlar. ﴿وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾ Ve şayed siz onlara

itâat edecek olursanız muhakkak ve muhakkak müşrik olursunuz.»- Bunun için zebih veya sayd olunub

yenecek şeyler üzerine Allâhın ismini zikr etmemek veya üzerine Allâhın ismi zikredilmiyen şeylerden

yemek sâde bir fîsk olarak kalmaz. Şirk veya şirke müeddi de olur. Halbuki mü'min, müşriğe benzer mi?

﴿١٢٢﴾ أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ
فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ
زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem bir adam ölü iken biz onu diriltmişiz ve kendisine bir nur vermişiz, insanlar içinde onunla yürüyor,

hiç o bittemsiz zulmetler içinde kalmış ve ondan bir türlü çıkamıyacak bir halde bulunan kimse gibi olur mu?

Fakat kâfirlere amellere öyle yaldızlı gösterilmektedir 122

sh.»2045

122. ﴿كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ Ya'ni balâda «
كَذَلِكَ زُيِّنَا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ» buyurulmamış mı idi işte kâfirlere amellerinin tezyin

olunması böyledir. Şeytanların yaldızlı ilkaâtı itibariyle Şeytanlar tarafından, ve o ilkaât esnâsında halk tarikiyle de Allah tarafındandır. Ve bu tezyin yüzündendir ki kâfirler yaptıklarını beğenir ve zulûmattan çıkamazlar.

Hem bu yalnız Mekkelilere mahsus da değildir:

﴿١٢٣﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٥﴾

Meali Şerifi

Böyle her karyede de mücrimlerinin büyüklerini mevki'de bulundurmaktayızdır ki orada mekir yapınlar,

halbuki bunlar, mekri başkasına değil kendilerine yapıyorlar da farkına varmıyorlar 123 Bunlara bir âyet

geldiği zaman Allahın Peygamberlerine verilen risâlet aynıyle bizlere verilmedikçe sana asla imân

etmeyiz diyorlar, Allah, risâletini nereye tevdi' edece-

sh:»2046

ğini daha iyi bilir, mekkârlıklarından dolayı öyle mücrimlere yarın Allah yanında hem bir küçüklük hem pek

şiddetli bir azab isâbet edecek 124

123. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Böyle -ya'ni bu sureti tezyin ile amelleri kendilerine tezyin edilen Şeytan ve

Şeytan dostu Peygamber düşmanı büyük kâfirler gibi

﴿جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرٍ مُّجْرِمِيهَا﴾ her karyede -her köy ve şehirde: Her

belde, her memlekette- de ekâbiri o karyenin mücrimleri kıldık ki ﴿لِيَمْكُرُوا فِيهَا﴾ o karyede

mekirler yapsınlar: Hud'alar, hilekârlıklar etsinler ﴿وَمَا يَمْكُرُونَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ﴾

halbuki onlar o mekri başkalarına değil ancak kendilerine yapıyorlar.- Başkalarını aldatıyoruz

zannediyorlar, halbuki kendilerini aldatıyorlar ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ da haberleri olmuyor -Bulunduğu

ve alehusus başında bulunduğu memlekette hakka ve o memleketin halkına karşı mekreden, hud'a ve

hilekârlıkla entrika çeviren o büyük mücrimler bilmezler ki aldattıkları vatandaşlar, başkaları değil, yine kendileridir. Onların zararları, aldanmaları kendilerinin zararları, aldanmalarıdır. Bilmezler ki halkın zararı, memleketin zararlıdır ve memleketin zararı herkesten evvel başında bulunanların zararlıdır. Bilmezler ki o memleket sukut edince ilk evvel sukut eden kendileri olacaktır. Bilmezler ki hak tealâ aldanmaz. Hakka

mekretmeğe çalışanların o kötü mekirleri « وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ط

» mantukunca akıbet kendilerini kuşatır, başlarına patlar. -Bu âyet, Resulullahın zamanı bi'setinde yalnız

Mekkenin ve Arabistanın değil, Dünyanın her memleketi böyle fesad ve fenalık içinde bulunduğunu,

mücrimlerin, hilekârların yüze çıkıp ileri gelenlerin en hilekâr mücrimlerden ibâret olduğunu ve bütün

bunların mahkûmı sukut ve azab olduklarını beyân ile berâber

sh:»2047

Mekke müşriklerinin adavetine ve mekr-ü tezviratına karşı tesliye, diğer taraftan âlem şumul olan vazifei

risaletinin ehemmiyetini ihtar ve her karyenin ekâbirine, bütün Dünyanın zimamdârânı umuruna büyük bir

derstir.

Bakınız bu ekâbiri mücrimînin kibirlerine, hakka karşı cidallarına, mekirlerine, şuûrsuzluklarına ki bir taraftan «kendilerine bir âyet gelirse her halde iymân edeceklerine» güçleri yettiği kadar yemin ettiler, diğer

124. ﴿وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ﴾ kendilerine bir âyet -Resulün sıtkına delâlet eder bir

alâmet- geldiği vakit de

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رَسُلُ اللَّهِ﴾ «Allahın

Resullerine verilenin misli bize verilinceye kadar biz buna aslâ inanmayınız» dediler. Kendilerine

Peygamberler gibi Cibril gelib vahy-ü risâlet verilmedikçe ve bu suretle nübüvvet ve risaleti ve

Peygamberlerden sâdır olan mu'cizatı kendi nefislerinde müşahede ve tecrube etmedikçe her ne delil

gösterilse gösterilsin Peygambere ve Peygamberliğe inanmıyacaklarını söylediler. -Rivayet olduğuna

göre Velid ibni Mugıyre «nübüvvet, hakk olsa idi ben ona senden ehakkolurdum. Çünkü ben senden

büyüğüm ve senden zenginim» demiş idi. Ebu Cehil de «Abdimenaf oğulları bize şerefte muzahame ettiler,

nihayet tam «feresi rihan» ya'ni koşuda denk iki at gibi olduğumuz sırada «bizden bir Peygamber var ona

vahy olunuyor» dediler vallahi biz buna asla râzî olmayız ve ebeden ittiba' etmeyiz, meğer ki ona geldiği

gibi bize de vahiy gelsin» demiş idi. Ve daha diğer bir çokları da kendilerine vahy-ü risâlet verilmesini

istemişlerdir. «بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مِّنْ سَمَوَاتٍ»

Sonra bir takımları da ilm-ü fen namına «eğer nübüvvet ve risalet mümkün olsa idi bu kadar ilm-ü

fennimizle bizim o Peygamber denilenlerden daha evleviyette

sh:»2048

Peygamber olmamız ve Peygamberliği nefsimizde müşahede ve tecrube edebilmemiz lâzım gelirdi. Mâdem

ki biz Peygamber olamıyoruz ve Peygamberliği nefsimizde tecrube edemiyoruz o halde bir nümunesini

nefsimizde fennen müşahede ve tecrube edinciye kadar aklî, naklî her ne delil gösterilirse gösterilsin hiç bir

kitaba inanmayız, hurafe der geçeriz.» diye gelmişlerdir.

﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ Allah risâletini -İbni Kesir ve Hafstan

maa'da kıraetlere göre risâlâtını- nereye vereceğini daha iyi bilir.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾ mücrim olanlara Allah yanında küçüklük ve yaptıkları mekir sebeble gayet

şiddetli bir azab isabet edecektir. Kibr-ü azametlerine mukabil huzuru ilâhîde zillet ve hakaret,

mekirlerinden dolayı da azabı şedid ile musâb ve muazzeb olacaklardır.

Hasılı:

﴿١٢٥﴾ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ
يُرِدْ أَنْ يَضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَانَمَا يَصْعَدُ فِي
السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿١٢٦﴾ وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَذَكَّرُونَ ﴿١٢٧﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

sh:»2049

Meali Şerifi

Hasılı Allah her kimi hidayetne irdirmek isterse, islâma sinisini açar, gönlüne genişlik verir, her kimi de

dalaletle bırakmak isterse onun da kalbini daraltır öyle sıkıştırır ki sanırsın öfkesinden göke çıkacak, iymana

gelmezleri Allâh o murdarlık içinde hep böyle bırakır 125 bu islâm ise doğrudan doğru rabbinin yolu,

cidden aklını başına alacak bir kavm için âyetleri tafsil eyledik 126 rablarının indinde selâm yurdu

"dârüsselâm" onlarıdır, bütün yapacak oldukları işlerde kendilerinin velisi de odur 127

KIRAET -« ضَيْقًا » bütün İbni Kesir kıraetinde « يَا » şeddetsiz olarak, mütebakı kıraetlerde ise teşdid

ile okunur ki meyyit ve meyt gibi, ma'nâ birdir. « حَرَجًا » Nafi' ve Âsımdan Ebubekir kıraetinde « ر » nın

kesrile « حَرَجًا » mütebakisinde feth ile okunur. Biri doğrudan doğru sıfatı müşebbehe, biri de

mubalağaten tavsif bilmasdardır ki son derece dar ve cidden darlık, tıkanmış kalmış ve açılmaz, geçilmez

tıkanıklık demektir « يَصْعَدُ » İbni kesir kıraetinde « صَاد » in sükûnile «suud» dan « يَصْعَدُ »,

Âsımdan Ebubekir « الف » ile « تَصَاعَدَ » den « يَصَاعَدُ » bakisinde « تَصْعَدُ » den «

يَصْعَدُ » okunur ki obirinin aslı « يَتَصَاعَدُ » bunun aslı da « يَتَصْعَدُ » dür.

125. ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ﴾ İmdi Allah

her kime hidayet murad eder doğruca kendine irdirmek isterse islâm için sadrını şerh eder: hakkı ve tekâlfî

hakkı kabul için nefsine öyle bir kabiliyyet verir ki iyman ve tâatte göğüs genişler, kalbi ferahlanır, münşerih

olur. Ma'lumdur ki göğüs genişliği kuvveti teneffüs ve tahammüle delâlet eder. Göğsün açılması, geniş

geniş nefes alması da kalbin ferahlanmasını istilzam eyler. Ve bu suretle inşirahı sadır hem kuvvet ve

tehammülden, hem de neşat-u ferahtan kinaye olur. Burada islâm için şerhı sadır de nefse hakkı seve seve

sh:»2050

kabule müheyya ve mani-ü münafiden musaffa bir kabiliyyet bahşetmekten kinayedir. Netekim

aleyhissalâtü vesselâm bu şerhı sadır, sual olunduğu zaman buyurmuştur ki «

نُورٌ يَقْدِفُهُ اللَّهُ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ فَيَنْشَرِحُ لَهُ وَ يَنْفَتِحُ = bir nurdur

ki Allah onu mü'minin kalbine atar o da onunla münşerih olur açılır». Bunun üzerine eshab «ya Resulâllah

onun tanınacak bir emaresi var mıdır?» Demişler, Resulullah da «

نَعَمْ الْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَالْإِعْرَاضُ عَنْ دَارِ الْغُرُورِ
وَ الْإِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نَزُولِهِ = evet, dâri hulûde inabe ve teveccüh, dâri gururdan

i'raz ve ölüme nüzulünden evvel hazırlanmaktadır.» Buyurulmuştur.

İşte Allâh, hidâyet murâd ettiği kimsenin kalbine böyle bir nur verir, o kimse de iyman ve islâm ile son

derece münşerih ve münbasit olur. Hakkı kabul ve tekâlîfi hakkı icra etmekten canı sıkılmaz, zahmet ve

ıztırab duymaz, bil'akis neş'e ve neşat duyar ﴿وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ﴾ Allah her kimi de

yolundan şaşırmaq ve sapıtmak murad ederse ﴿يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا﴾ göğsünü

daraltır, sıkır, son derece tıkâr bunalır. Hem öyle alelâde ve kısaca bir yokuşa değil

﴿كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ﴾ sanki dik yukarı göke tırmanıyormuş gibi olur. Göke

tırmanmak kendisince nasıl nâkabili icra bir külfet ve zahmet ise, iyman ve islâm, kabuli hak ve icrayı itaat

te ona o derece güç gelir. İslâm ve istikamet diyince canı sıkılır daralır, bunalır. Of der dayanır, tıkanır, yan

büker, yoldan çıkar, içinden çıkılmaz bataklara batar gider. O artık inşirahı doğrulukta ve selâmette değil

eğrilikte ve felâkette arar.

﴿كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ işte Allah,

iyman etmeyenlerin üzerine pislîği o son derece nefret ve istikrah ile karşılanması lâzım gelen azab ve

ıztırabını böyle ziykı

sh:»2051

sadır ve kalb tıkanmasıyla tahmil ve tahsis eder. Böyle hızlân ile dir ki Allah onları küfür pislîğinin, küfür

azabının istilâsı altında bırakır. 126. ﴿وَهَذَا﴾ ve bu ya'ni islâm, inşirahı sadr ile hakka ittiba' ve

inkıyad ﴿صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا﴾ rabbının dosdoğru, eğilmez bükülmez caddesidir.

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ artık tezekkür edecek, düşünüb anlayacak

olanlar için bu yolun bütün alâmetlerini, nişanlarını belliklerini Kur'anda şüphesiz tafsıl ve beyan ettik. 127.

﴿لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

Bunları tezekkür eden, hatırda tutub hayatında tatbık ederek giden kavm, zümre için hepsinin rabbi olan

Allah tealâ indinde bir darüsselâm vardır. Ve Allah onların o hayatta yaptıkları amelleri sebebiyle velisi:

Veliyyül'emri dostu, muyni, nâsırdır.-

ESSELÂM, Allahın esmai husnâsından bir isim veya selâmet ma'nâsına masdar veya «

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ، عَلَيْكُمْ السَّلَامُ» diye selâm verib almanın ismidir ki «

دَارُ السَّلَامِ» bu üç ma'nâdan her biriyle her korkudan sâlim «selâmet evi, selâmet vatanı» demek

olur. O halde:

Şimdi şunu tezekkür et:

﴿١٢٨﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ
مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا
بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوِيكُمْ
خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿﴾

sh:»2052

﴿١٢٩﴾ وَكَذَلِكَ نُؤَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿١٣٠﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا
شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ
أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَافِرِينَ ﴿﴾

Meali Şerif

O hepsini toplayıp haşredeceği gün: ey Cin ma'şeri! Hakikaten şu İnse çok ettiniz!.. diye, bunların İnsten

olan yardaklarını, ya rabbena, diyecekler: yekdiğerimizden istifâde ettik ve bizim için takdir buyurmuş
olduğun ecele yettik, buyuracak ki: Ateş ikametgâhınız, Allahın dilediği zamanlardan başka hepiniz
ondasınız, hakikat rabbın hakîmdir, habîrdir 128 Ve işte biz, zalimlerin ba'zısını ba'zısına kesibleri sebebiyle
böyle dost ederiz 129 Ey İns-ü Cin ma'şeri! İçinizden size âyetlerimi anlatır ve bu gününüzün gelip
çatacağını haber verir Peygamberler gelmedimi? Ya rabbena, diyecekler: kendilerimizin aleyhine
şahidleriz; evet, Dünyâ hayât onları aldattı da kendi aleyhlerinde olarak kâfir idiklerine şâhid oldular

130

sh:»2053

128. ﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا﴾ Düşün ki bir gün gelecek Allah o İns-ü Cinnin hepsini
bir yere toplıyacak ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدْ اسْتَكْرَثْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ﴾ ey
ma'şeri Cinn: ey Cinn cemaati: ey gizli Şeytan cemıyyetleri, İnsten çoğuna göz diktiniz, çok iğva ve idlâl
ettiniz pek çoklarını azıttınız, sapıttınız, insanlıktan çıkardınız Cinn sürüsüne kattınız da avenenizi,
cem'ıyyetinizi çoğaltınız ha! diyerek haşredecek ﴿وَقَالَ أَوْلِيَائُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ﴾ ٥

Cinn ma'şerinin İnsten olan dostları da o halde diyecek ki

﴿رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ﴾ ey rabbimiz biz birbirimizden intifa' ettik: -Cinler İnse

şehavat yollarını ve vesaitini gösterdiler, mekr-ü hud'a tezvîr ve erâcîf, sihr-ü efsûn usullerini, eğri yollardan

gidib yalan dolanla iş yapmak, fesad saçıb gizlenmek çarelerini öğrettiler. Bu suretle İns, Cinden intifa' etti,

zevkler, safalar yaptı. İnsin bunları rızalariyle kabul etmesinden ve teshilât göstererek muavenette

bulunmasından da Cinn intifa' etti, murad ve maksuduna erdi. Binaenaleyh bu babda mes'uliyet yalnız

Cinn dostlarımızın değildir. Doğrusu biz yekdiğërimizden istifade ettik

﴿وَبَلَّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا﴾ ve bizim için ta'yin ve tesmiye ettiğın

ecelimize yettik: bize verdiğın mühletin nihayetine erdik.» -Ya'ni Sûrenin başında «

«وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ» diye beyan olunan eceli müsemmâ, bu

gayei müddet, bu yevmi haşr-ü kıyamet geldi çattı» diye itirafı zünûb ile Cinn dostlarına muavenet ve

mes'uliyyetlerine iştirâk eyleyecektir. Allah da ne diyecek bilir misiniz?

قَالَ النَّارُ مَثْوِيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ muhakkak diyecek

ki ve hattâ ezelde demiştir ki o ateş, narı cehennem, mesvanız, ikametgâhınız, yatağınızdır. Orada İns-ü

Cinn hepiniz muhalleden kalacaksınız, ancak

Allahın dilediği müddet müstesnâ- « **إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ** » buyurulmayıb da «

إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ » buyurulmasından anlaşılır ki huludı nardan bu istisna' ba'zı eşhasa değil,

ba'zı ezmana âiddir. Ve beyan olunduğuna göre Allahın dilediği ba'zı zamanlar küffar, ateşten çıkarılıb

soğuşa, zemherire atılacak, sonra yine nâra iade olunacaktır. ﴿ **إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ** ﴾

şübhe yok ki rabbın hem bir hakîm hem bir alîmdir: Yaptığını hikmetle muhkem yapar ve İns-ü Cinn bütün

sekaleynin de gizli açık bütün hallerini ve lâyıık oldukları cezaları bilir. Hukmünü meşiiyetini bilerek verir.

İşte Allahın hepsi öyle diyerek haşredeceği ve Cinn dostu İnsin öyle hakîm ve alîm olan rabbının da böyle

dediği günü düşün. 129.

﴿ **وَكَذَلِكَ نُؤَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ** ﴾

ve işte biz zalimleri kesbedegeldikleri -kesbini i'tiyad ettikleri- müktesebatları sebebiyle birbirlerine böyle

dost yaparız.- Kesibleri, âdetleri birbirlerine benzeyenler birbirlerini görmeseler bile uzaktan uzağa

birbirlerine dost olurlar, yekdiğerini müdafaa ve mes'uliyetlerine iştirâk ederler. İns-ü Cinden zalimler,

haksızlar da kesibde müşareket ve mücanesetlerinden dolayı yekdiğerini ma'zur göstermek isterken haşir

günü i'tirafı cürümde ve mes'uliyet-ü cezada birbirlerine iştirâk ederek hem kendi cürümlerini ıkrar, hem

dostları aleyhinde şehadet eylerler ki ilmi hikmeti lâhiyyede bu bir kaidedir. Bunun için yevmi haşirde Allah

﴿ **يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْرَهْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ** ﴾

tevbih ettiği zaman Cinn hiç bir cevap vermediği halde onların İnsten olan dostları, dostlukları

muktezasınca ortaya atılarak mes'uliyeti üzerlerine alarak Cinni ma'zur göstermeğe çalışırken

yekdiğerinden istifade ederek müştereken mücrim olduklarını i'tiraf edecek ve bu suretle, Cinnin ayrı, İnsin

ayrı bir ma'şer değil, hey'eti mecmuasının bir ma'şer, aynı vicdan, aynı kesb, aynı mes'uliyet taşıyan ve

aynı

sh:»2055

cezaya müstahik bulunan bir hey'eti içtimaiyye olduklarını ıkrar ve isbat eyliyeceklerdir. Ve hakim-ü alfm

olan rabbül'âlemîn de « النَّارُ مَثْوِيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ »

hukmünü verirken hepsine birden şu hitabı tevbihi yapacaktır:

130. ﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ﴾ Ey Cinn-ü İns ma'şeri: Ey gizli ve açık Şeytanlarla

tebaalarından müteşekkil olan cemaati sekaleyn! ﴿الْمَ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ﴾ size

sizden Resuller gelmedi mi? ﴿يَقْصُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي﴾ onlar size benim âyetlerimi

naki-ü beyan ediyor. ﴿وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ ve bu gününüzün, bu

korkunç haşır gününün bu dehşetli telâkisini haber vererek sizi inzar ve tahzir ediyorlar değil mi idi? -Bütün

o ma'seri Cinn-ü İns bu hitabı tevbiha cevaben ﴿قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا﴾ biz

kendi nefislerimiz, vicdanlarımız hakkı şuurlarımız aleyhine şahadet ettik: Evet bizden Resuller geldi, fakat

biz onlara yalan, Allah öyle bir şey indirmede göndermedi dedik. Şeytanet ve zevk için hakka batıl, batıla

hak dedik ﴿قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ﴾

demişlerdir. ﴿وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ ve çünkü içinde buldukları alçak hayat,

Dünya denilen hayat, onları mağrur etti, aldattı

﴿وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ﴾ bundan dolayı kendi

aleyhlerinde, kendi nefislerine ve vicdanlarına karşı hepsi Dünyada kâfir olduklarına şahadet ettiler.- Ya'ni

hepsi kendilerinin Peygamberlere ve onların tebliğ ettikleri âyâtullaha kâfir olduklarını ve yaptıkları

fenalıkların bir çoğunu da bile bile yaptıklarını Dünyada kendi nefislerinde ve vicdanlarında bilirler ve

kendilerine karşı böyle şahadet ederler. Âhirete böyle gidecek olanlar o gün yevmi haşırde huzurı İlâhîde

de o suâle

karşı yine böyle kendi kendilerine mütefiklik şahadet edeceklerdir. -İns-ü Cinn mecmuunun bir ma'şer

olabilmesinden anlaşılır ki ma'şeri İnsin rusülü ma'şeri Cinnin de rusülü demektir. Ve her Peygambere

İns-ü Cinn Şeytanlarının düşman olması bununla da alâkadardır. Ve bahusus Hâtemül'enbiyanın

«Resulüssekeleyn» olduğunda şübhe yoktur, Netekim Bûsirî bunu şu beytiyle anlatmıştır:

محمد سيد الكونين والثقلين والفريقين من عرب ومن عجم

﴿١٣١﴾ ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا
غَافِلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٣﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَاءَ يُذْهِبْكُمْ
وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةٍ قَوْمٍ
آخَرِينَ ﴿١٣٤﴾ إِنْ مَا تُوعَدُونَ لَاتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
﴿١٣٥﴾ قُلْ يَاقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٦﴾

Meali Şerif

Bu şundan ki: Rabbin memleketleri ahâlisi gâfil halleder iken zulm ile helâk edici değildir 131 ve her biri için amellerinden dereceler vardır rabbın ne işlediklerinden gâfil de değil 132 Rabbin ganiy, merhametli, yoksa dilerse sizi ortadan kaldırır, arkanızdan yerinize dilediğini getirir, nasıl ki sizi başka bir kavmin zürriyyetinden inşa buyurdu 133 Size edilen va'd-ü va'id muhakkak başınıza gelecektir, siz onun önüne geçemezsiniz 134 Ey kavmim, de: Bütün kuvvetinizle yapın yapacağınızı ben vazifemi yapıyorum, artık yakında bileceksiniz: Dünya evinin sonu kimin olacak? Şu muhakkak ki zalimler felâh bulmazlar 135

Hele şu halde bulunan zalimler nasıl felâh bulabilirler ki:

﴿۱۳۶﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا
فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ
فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿۱۳۷﴾ وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ
أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ

اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرَّهُمْ وَمَا يُفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

h:»2058

﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْتُ حَجْرًا لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ
نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ
اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٩﴾
وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى
أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مِيتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ
حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٤٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا
بَغْيِرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤١﴾

Meali Şerifi

Tuttular Allâh için onun yarattıklarından: Hars ve en'amdan bir hissa ayırdılar, zuumlarınca şu, dediler:

Allâh için,

sh:»2059

şu da şeriklerimiz için, amma şerikleri için olan Allah tarafına geçmez, Allah için olana gelince o şerikleri tarafına geçer, ne fenâ hukûmet yapıyorlar 136 Yine bunun gibi müşriklerden çoğuna evlâdlarını öldürmeyi de o taptıkları şerikler iyi bir şey gibi gösterdi, hem kendilerini ifnâ etmek için, hem dinlerini berbad edib şaşırmak için, eğer Allah dilese idi bunu yapmazlardı, o halde bırak onları uydurdukları kanunlarla ne halleri varsa görsünler 137 Zu'umlarınca dediler ki «şunlar ilişilmez en'âm ve hars, bunları ancak dilediğimize yedireceğiz, şunlar da sırtları haram edilmiş, en'âm «diğer bir takım en'amı da Allâhın ismini anmadan boşazlarlar, hep bunları Allâha iftirâ ederek yaparlar, iftirâ ettikleri için Allâh yakında cezâlarını verecek 138 Bir de şu en'âmın karınlarındaki yavrular sırf erkeklerimizin, kadınlarımıza ise haram, eğer ölü doğarsa o vakit onda hepsi ortak» dediler, Allâh onlara isnadlarının cezâsını yakında verecek, her halde o hakîmdir, alîmdir 139 Bilgisizlikle düşüncesizlikle evlâdlarını öldürenler ve Allâhın kendilerine merzuk buyurduğu ni'metleri Allâha iftirâ ederek harâm ve memnu' kılanlar şübhe yok ki ziyan ettiler. Şübhe yok ki yanlış gittiler, ve hiç bir zaman muvaffak olmadılar 140

136. ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا﴾

Müşrikler diğer zulümlerinden başka bir de tuttular Allaha halkettiği şeylerden hars-ü en'amdan -hasılât ve

hayvanattan- bir hissa ta'yin ettiler. Buna mukabil bir hissa de uydurdıkları şeriklere ayırdılar da

﴿فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا﴾ zu'mlarıncâ şu Allahın şu da

şeriklerimizin dediler ﴿فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ﴾ fakat

şeriklerine aid olan Allaha vâsıl olmaz, Allah uğruna sarfedilmez

﴿وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ﴾ Allaha âid olan ise şeriklerine

vâsıl olur, onlar uğruna sarfedilir,

sh:»2060

-Binaenaleyh binnetice hiç birinin hayrı olmaz, hepsi hebâ olur gider. ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾

bunların hükümleri ne fena hükümdür!..- Allâhın halkına başkalarını teşrik etmek, Allah için dediklerinde de

Allâhın şer'ını değil, kendi zu'mlarını esas ittihaz eylemek ve sonra uydurub, uydukları şeriklerini Allâha

tercih edib binnetice Allah için hiç bir şey yapmamış olmak ve Allahın yarattığı ve kendilerine nasîb ettiği

mal-ü menalı bu suretle boş boşuna sarf-ü istihlâk edib hiç bir hayır kazanmamak ne câhilâne, ne zalimane, ne bedbahtâne bir hukümdür, ne büyük husrandır?!..

Rivayet olduğuna göre Arab müşrikleri ekib dikkikleri harsten ve yetiştirdikleri deve, sığır, koyun, keçi hayvanattan ba'zı şeyleri kendi fikirlerince Allah için, ba'zı şeyleri de diğer ilâhları namına ta'yin eder, ayırırlar ve bir şahsın varidatından böyle iki nevi' masraf çıkardı. Allah için dediklerini müsafire ve fukaraya, diğer ilâhları için ayırdıklarını da onların masarifine ve huzurlarında yapılacak ayîne, kesilecek kurbanlara hademe ücreti ve sâireye sarfederlerdi. Sonra bakarlar Allah için diye ayırdıkları iyi çıkar neşv-ü nema bulursa dönerler onu ilâhlarına onu onlar namına bırakırlar. «Allâh ganiydir, bunlar fakîrdir» derler. Ve bu suretle ilâhlarını Allaha tercih ederler ve Allâh için ayırdıklarını onlara sarfederler, fakat onlar için ayırdıklarını Allah için sarfetmezlerdi ki işte bu âyetlerde Arab müşriklerinin akıl ü fikir kabul etmez cehalet-ü dalâletlerine, hayatı ıktisadiye ve içtimaiyyelerindeki perişanlıklara müteallık ba'zı fenalıkları beyan olunurken evvelâ, bu âyet ile bu âdet ve mezhebe işaret olunarak bunun amelî noktai nazardan bütün seyyiatın umdesi ve sebebi aslîsi olduğu gösterilmiştir. Maamafih âyetin sureti ifadesi iyice mülâhaza

sh:»2061

edildiği zaman anlaşılır ki bu yalnız Arab müşriklerinin bu âdet ve mezhebini tasvir değil, alel'umum müşrikliğin amelî noktai nazarından milletleri nasıl masarifi biyhudeye giriftar ve nasıl bir marazı iktisadiye düçar edib dinî, dünyevî perişanlıklarla akıbet husranına sürüklediğini göstermektedir. Burada iman ile şirki evvelâ biri i'tikadî biri amelî olmak üzere iki noktai nazarla mülâhaza etmelidir. Evvelâ, i'tikadî noktai nazardan bir mü'mini muvahhid Allahdan başka hakem ve Allahın hukmünden başka hüküm tanımadığı için bütün a'mâl-ü harekâtında yalnız o noktai nazarla hareket etmek ve binaenaleyh kâr-u kisbinde Allahdan başkasının hukmü namına bir kazanç sevdasında bulunmıyacağı gibi Allahdan başkasının hukmü namına bir masraf da yapmamak ve ne sarfederse yalnız hakk-u adl olan hukmullah namına ve yalnız kanunı ilâhîye tevfiikan bir masraf ihtiyar etmek ıktiza eder. Ve böyle olan masrafların da hepsi akıbet itibariyle mahzı hayr ve müfid olur. İ'tikadî noktaî nazardan böyle olan bir mü'min muvahhid bu iman ve i'tikadını amelî noktai nazardan da böyle tatbik edebilirse i'tikaden ve amelen mü'mini tam bir müslimi kâmil olur. Ve «akıbetüddar» onun, o i'tikad ve amelde bulunanların olur. Bu i'tikadını ameliyyatta tatbik edemezse o zaman da i'tikaden mü'min olmakla beraber amelen bir müşrik vaz'ıyyetinde bulunur ve fasık olur. Ve bundan dolaydır ki velev bizzarure olsun müşriklerin tahtı tabiiyyeiinde kalıb hükümlerine ve

amellerine itaat ve iştirâk etmek mecburiyyetinde bulunanlar i'tikadî veya amelî şirke sürüklenmekten hâli

kalamazlar. Kalben ve i'tikaden muhalefette beraber muvafakati amelîye şirki amelîyi, kalben rıza ise şirki

i'tikadîyi istilzam eyliyeceğinden balâda « وَأَنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ »

buyurulmuş idi. Hâsılı tevhidin ilk neticesi amelîyesi her yaptığı masrafı yalnız Allah için yaptırın bir

iktisadi amelîdir. Şirke gelince:

sh.»2062

i'tikadî noktai nazardan şirk, Allahdan başka gizli veya açık perestîş edecek ma'bud, hukmüne ittiba'

edilecek hakem tanımak demek olduğu için bir müşrik harekâtında ba'zan Allahı dahi hisaba katmak hiss-ü

ihtiyacından vareste kalamamakla beraber ekseriya kendisine daha yakından müessir farzettığı diğer

ma'budları, şerikleri namına yürür, ve bunun için kazancında hukmi hakka muhalif emeller ta'kibettiği gibi

sarfiyatında da muzır, haksız, ve biyhude olarak o ma'budları namına bir takım vergilere ve masraflara

mahkûm olur. Ve artık onun bûdcesinde iki masraf vardır. Birisi vücudı hakkın vücubı zatfisine binaen sırf

kendi şahsî duygusuyla ihtiyac hisseylediği cüz'î bir hak ve hayır masrafı, birisi de hukmi şirkin tahmil ettiği

biyhude, hevaî, hayırsız istihlâki mahz olan masraflıki memleketleri yıkan, milletleri ezib harâb eden hayatî

ve ahlâkî buhranların, ictimâî ıztırafların en mühim sebeplerinden biri olan buhran ve sefaleti iktisadiyenin

sebebi bilhassa bu masraftır. Bu, o masraftır ki hiç biri Allâh için olmaz boşuna istihlâkten, soyulmaktan başka hiç bir şey ifade etmez. Bil'akis Allâh için ayrılan kazançları da kendine çeker, sarfına veya husnı sarfına mani' olur. Ve artık bu halde bulunanların hiç bir hayırları olmaz. Bütün amelleri ve bütün kazançları Şeytanlar uğuruna hebaen mensûrâ telef olur gider. Ve işte «

فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ
إِلَى شُرَكَائِهِمْ» mazmunu alel'umum şirkin bu neticei seyyiesini iş'ar ve ihtar etmektedir. Bunun

için buyuruluyor ki:

137. ﴿وَكَذَلِكَ﴾ Ve böyle -iki nevi' masrafa sevkedib Allâh için ayrılanı da şirk uğuruna sarf

ettirerek felâketi iktisadiyeyi artırmak ve buna sebep veren o çirkin ahkâmı şirki süsleyib hoş göstermek

suretiyledir ki

﴿زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ﴾ o yaptıkları

ve namlarına masraflar yaptıkları şerikleri, o İns-ü Cinn şeytanla-

rı müşriklerin çoğuna evlâdlarını katletmeyi tezyin etti ve hoş gösterdi.- Kazandıklarını çektiler, zaruretlere

giriftar ettiler, akıllarını fikirlerini, hislerini tevehhümat ile ifsad eylediler, haşyeti imlak, ya'ni züğürtlük

korkusu ve bir takım ilcaâtı bâtile ile yetişmiş evlâdlarını öldürmeyi, putlara kurban etmeyi, kızlarını diri diri

mezarlara gömmeyi, iskatı cen'ın etmeyi ve bu suretle kendi nesillerini kendilerine kıdırmayı bir iktisad, bir

akıl, bir namus, bir din işi gibi iyi bir şey diye telkîn eylediler. Ve bu tezyini o şürekâ, iki maksad için yaptılar:

﴿لِيَرُدُّوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ﴾ Müşrikleri helâk etmek için ve dinlerini

telbis eylemek için -ki Murad Hazreti İbrahim ve İsmailden mevrus olan dinleridir.

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ﴾ Ve fakat rabbın dilemiş olsa idi bu tezyini veya bu katli

yapamazlardı. Mâdemki yapıyorlar demek ki dilememiştir. Ve demek ki rabbın onların Dünya ve Âhret

helâklerini murad etmiştir. Binaenaleyh ﴿فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾ sen onları uydurdukları

iftiralarına bırak. Bırak ki helâk olsunlar.- Bunlar bu suretle bir takım ahkâm uydurarak 138.

﴿هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْتٌ حَجْرٌ﴾ şunlar mahcur ve

﴿وَقَالُوا﴾ bir de dediler ki ﴿لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ﴾ bunları bizim dilediklerimizden

﴿بِزَعْمِهِمْ﴾ başka kimse yiyemez bu sırf kendi zu'mlarıncadır. -Çünkü onlardan kendilerinin

dilemediği nice kimseler yer ve diledikleri nice kimseler de yiyemez. Gerek tekvinî ve gerek teşriî meşiyeti

hâkime onların değil, Allahındır. Onlar ise bu hükmü verirken mintarafillâh hiç bir delil-ü huccete istinad

etmiş değil, mücer-

sh:»2064

red kendi zu'mlariyle böyle söylemişlerdir. ﴿وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا﴾ Şunlar da,

dediler, bir takım en'âmdır ki zahrları tahrim edilmiştir: Binilmesi, yük yükletilmesi ve her hangi bir suretle

isti'mal ve intifa' olunması harâmdır. -Ya'ni behîre, sâibe, hamîdir. (Sûrei «Mâide» de «

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ» bak).

﴿وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا﴾ Şunlar da diğer bir takım en'âmdır,

dediler ki bunlar üzerine Allâhın ismini zikretmezler.- Putları namına keserler veya üzerinde hacce gitmez,

«lebbeykâllahümme» demezlerdi. ﴿افْتِرَاءَ عَلَيْهِ﴾ Hep bu hükümleri, bu taksimi Allaha iftira

ederek uydurdular ﴿سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ yapa geldikleri, âdet

edindikleri iftiralariyle Allah onların cezâlarını verecektir. 139.

﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ﴾ bir de dediler şu en'âmın karınlarındakiler

-zü'mlarınca zahrları tahrim edilen bahîrelerin, sâibelerin gebe oldukları yavruları

﴿وَمُحَرَّمَ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا﴾ sade erkeklerimize halâl ﴿خَالِصَةً لِّذُكُورِنَا﴾

kadınlarımıza haramdır.- Lâkin bu hurmet o hayvanların karınlarındaki yavrular diri olduğu takdirdedir.

﴿فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ﴾ ve şayed ölü ise, ölü doğarsa ﴿وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً﴾ o vakit

erkek kadın hepsi bunda müşterektirler.-Böyle dediler ve bu suretle kadınlara yalnız meyteye iştirâk

edebilmekten başka bir hak tanıyarak zulm-u hakaret ettiler. ﴿سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ﴾ Allah

onlara bu tavsiflerinin- bu hıll-ü hurmet vasıflarının -cezasını verecektir. ﴿إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾

Çünkü o hakîm alîmdir.- Böyle haksızlıkları cezasız bırakmaz.

sh:»2065

Hassafın Kitâbül'evkafında nakline göre Hazreti Aîşe radiyallahü anha evlâdı inası mahrum ederek

munhasıran evlâdı zükûra yapılan vakıfları da bu cahiliyye âdetine benzetmiş ve bu âyeti okumuştur.

Hasılı, kadınları ancak lâşeye müstahik farzedib bu derece tahkîr ve mahrum etmek de evlâd öldürmek

gibi mucibi mücazat ve husrandır. 140.

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ hiç şüphe yok ki

ilimsizlikle sefahet ve hamakat yüzünden evladlarını katledenler

﴿وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ﴾ ve Allahın kendilerine ihsan

ettiği halâl rizkı Allaha iftira ederek tahrîm eyleyenler mutlak husrandadırlar. Bunlar

﴿قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ muhakkak tarikı haktan sapmışlardır. Ve asla

doğru yola gidenlerden değildirler. Bu hâl ile felâh bulmalarına ihtimal yoktur.

Halbuki:

﴿١٤١﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ
وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا
تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

sh:»2066

﴿١٤٢﴾ وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٣﴾
ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْرِ اثْنَيْنِ قُلْ

الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ
نَبِيُّنِي بَعْلَمِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمِنَ الْأَبْلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ
الْبَقْرِ اثْنَيْنِ قُلِ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنْ
اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾ قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا
أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا
مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خَنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لغيرِ اللَّهِ بِهِ
فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٦﴾

sh:»2067

﴿١٤٦﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقْرِ
وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ
الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا

لَصَادِقُونَ ﴿١٤٧﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ
وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٨﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ
أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ
كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ
مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا
تَخْرُصُونَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْكُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿١٥٠﴾

sh:»2068

﴿١٥٠﴾ قُلْ هَلَمْ شُهَدَاءَكُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا
فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥١﴾

Meali Şerif

O ma'ruş ve gayri ma'ruş Cennet âsâ bağları: O tatları, yemişleri muhtelif mezruâtı, o hurmaları, zeytinleri, narları, birbirlerine hem benzer hem benzemez bir halde vücude getiren hep odur, her biri mahsul verince mahsûlünden yiyin, hasad günü hakkını da verin, bununla beraber israf etmeyin, çünkü o israf edenleri sevmez 141 En'âm içinden gerek yük götüreni ve gerek serileni vücude getiren de o, Allâhın size merzuk kıldığı ni'metlerden yiyin fakat Şeytanın adımlarına uymayın, çünkü o sizin için açık bir düşmandır 142 Sekiz eş: koyundan iki, keçiden iki, de ki: İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinin müştemil olduklarını mı? Eğer sadıksanız bana bir ilm ile haber verin 143 Ve deveden iki, sığırdan iki, de ki: İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinin müştemil olduklarını mı? Yoksa Allah size bu tahrîmi ferman buyururken şâhidler miydiniz? Öyle bigayri ilmin nasi idlâl için uydurduğu yalanı Allâha isnâd edenlerden daha zalim kim olabilir? Her halde Allah zalimler gûruhunu doğru yola çıkarmaz 144 De ki: Bana vahyolunanlar içinde bu haram dediklerinizi yiyecek bir adama haram kılınmış bir şey bulmuyorum, meğer ki şunlar olsun: Ölü yahud dökülen kan yahud hınzır eti ki o şübhesiz bir pistir yahud Allahtan başkasının ismi anılmış sarfih bir fisk, ki bunlarda da her kim muztarr olursa di-

sh:»2069

ğer bir muztarra tecâvüz etmediği ve zaruret mîkdârını aşmadığı takdirde şüphe yok ki Allah gafurdur rahîmdir 145 Yehudîlere her tırnaklıyı haram kıldık, bir de bunlara sığır ve en'amdan sırtlarında olan veya bağırsakları üzerinde bulunan veya kemikle ihtilât eden kuyruk kısmından maada yağlarını dahi haram kıldık fakat bunu onlara bağıyleri yüzünden bir cezâ yaptık, şüphesiz biz her hussuta sâdikız 146 Bunun üzerine seni tekzibe yeltenirlerse, de ki rabbınız bitmez tükenmez bir rahmet sahibi, fakat mücrimler guruhundan be'si de reddedilemez 147 Müşrik olanlar diyecekler ki: Allah dilese idi ne biz müşrik olurduk ne atalarımız, ne de bir şey haram kılabilirdik, bunlardan evvelkiler de böyle tekzib etmişlerdi, nihayet azâbımızı tattılar, hiç de, ilim denecek bir şey'iniz varmı ki bize çıkarasınız? Siz sırf bir zann ardından gidiyorsunuz ve siz ancak atıyorsunuz 148 İşte, de, hucyeti baliğa ancak Allahın; evet, o dilese idi sizi hep birden hidayete erdirirdi 149 Haydin, de: Allah bunu haram etti diye şehadet edecek şahidlerinizi getirin, eğer gelir şehadet ederlerse sen onlarla beraber şehadet etme, âyetlerimizi tekzib edenlerin, o Âhirete inanmıyanların hevâlarına tabi' olma, nasıl olursun ki bunlar rablarına başkasını denk tutuyorlar 150

141. ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَّعْرُوشَاتٍ﴾

Halbuki Allah o haliki zihandır ki ma'ruş ve gayri ma'ruş Cennetler: Yapıklı yapıksız, çardaklı çardaksız,

köşklü köşksüz bağlar ﴿وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ﴾ hurmalıklar, ekinler

﴿مُخْتَلَفًا أَكُلُهُ﴾ ki her birinin yemişleri muhtelif

﴿وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مِثْلَهَا وَغَيْرَ مِثْلَابِهَا﴾ müteşabih ve gayri

müteşabih zeytinler, narlar inşa etti. -Ya'ni bütün bunları yenmek ve intifa' edilmek için yarattı. Bu âyetin bir

nazırı yukarıda sebkemişti. Lâkin orada sani' tealânın vücuduna, kudretine ve ba's

ba'-

sh:»2070

delmevte istidlâl sadedinde vârid olduğu için nihayetinde icad ve gayei icada nazarı dikkati celbile «

﴿أَنْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعَهُ﴾ buyurulmuş idi, burada ise onu ihtar ile

beraber müşriklerin rızık hususundaki tazyık ve iftiralarına hacr-u tahrim da'valarına mukabil hak tealânın

halkındaki minnet-ü ihsanını izhar ve hars-ü en'amda hıll-ü ibahanın esâletini beyan siyakında vârid

olduğu için buyuruluyor ki: ﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ﴾ her biri meyve verdiği vakit

meyvasından yiyin.- Mahcur değil me'zunsunuzdur. Maamafih

﴿وَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾ hasad günü hakkını da verin, muhtaç olanlara da yedin.

riayet eylemek ve müşriklerin düştüğü sefaleti iktisadiyeden sakınmak lâzım gelir.

Görülüyor ki burada mahsulâtın hasadı günü yani kesilib toplandıkları vakit edası vacib olan sabit bir hakkı bulunduğu iş'ar ve te'diyesi emrolunuyor. Fakat bu hakkın miktarı ve kimlere verilmesi lâzım geldiği tafsil edilmeyib mutlak ve mücmel bırakılıyor. Bunun zekât ya'ni uşur ve nisfi uşur olduğu hakkında rivayetler varsa da zekât âyetleri Medinede nâzil olmuş bulunduğu nazaran Mekke'de nâzil olan bu âyetteki hakkın ondan başka bir sadakai vacibe olduğu ve miktarının ta'yini mükellefin israftan tevakkı ederek takdirine mütevakıf ve maahazâ esası sırf mürüvveten verilecek bir sadakai nafîle değil bir hak, bir

vecibe bulunduğu beyan ediliyor ki yine Mekkî olan « والذاریات » sûresindeki «

« وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ » âyeti, kezalik sûrei «Mearic» deki

sh:»2071

« وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ » âyeti bunun

daha umumî surette bir beyanı demektir ki sâil ve mahruma verilecek bir hakk olduğunu gösterir, Maamafih

bu âyetteki hak, mutlak olduğu cihetle zekât emirlerine riayetle bu hakkın dahi iyfa edilmiş olacağını ya'ni

bu emrin uşre dahi şamil bulunduğu zâhirdir.

142. ﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا﴾ «Cennat» üzerine ma'tufur. Evvelki âyette

harsin bundan sonra da en'amın ale'l'itlak hilli beyan olunuyor.

HAMULE, «حَا» nın fethiyle yük götüren, ağırlık çeken tahammüllü demektir ki çektiği yüke «حَا»

nın zammiyle «humule» denilir. Bunu lisanımızda fethile söyleyenler yanlış söylerler.

FERŞ, döşek demektir ki burada murad döşek gibi yere döşenen, yatırılıb kesilen veya yünlerinden,

kıllarından döşekler, yaygılar, sergiler, postekiler yapılan veya yer yüzüne serilib yayılan demektir. Ya'ni

en'am denilen yumuşak hayvanattan da hamule ve ferş: Yükler taşıyan ve yatırılıb kesilen şeyler yarattı.

﴿كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ﴾ Allahın size halâl kılıb rızık yaptığı şeylerden yiyin

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytanın izlerine uymayın -Uyub da Allahın

halâl olarak nasıbettiği rızıklarınızı müşriklerin şu bahiyredir haramdır, şu saibedir haramdır dedikleri gibi

tahrim etmeğe kendi kendinize hill-ü hurmet ahkâmı vaz'etmeğe veya gayrın hukukuna tecavüz eylemeğe

kalkışmayın ﴿انْهَ لَكُمْ عَدُوِّ مَبِينٍ﴾ dir.

Anifen geçtiği üzere Arab müşrikleri Allâha iftira ederek hars gibi en'âmın da ba'zılarını: kâh erkeğini, kâh dişisini, kâh dişinin rahimindekini tahrim ediyorlardı. Ahkâmı islâm nâzil olmaya başlayınca Resulullah ile mücadeleye kalkıştılar. Rivayet edildiğine göre hatîbleri

sh:»2072

Malik ibni Avf ibni ebi'l'ahvasilcüşemî idi «ya Muhammed, demişti duyduk ki sen bir takım şeyleri halâl kılıyormuşsun» Resulullah da buyurmuştur ki «siz bir takım şeyleri aslı olmayarak harâm kıldınız. Allah tealâ şu ezvacı semaniyeyi yenmek ve intifa' edilmek için yaratmış olduğu halde sizin dediğiniz tahrim nereden geldi? Erkeğinden mi dişisinden mi?» Bu sual üzerine Malik ibni Avf erkeğinden diye ta'lil etse erkeğin hep haram olması lâzım gelecek, dişisinden diye ta'lil etse hep dişiler haram olmak lâzım gelecek, rahim ile ta'lil etse ikisi de öyle olacak, tahrimi beşinci veya yedinci veya her hangi bir batna tahsis etse bu neden, ne için? Hayret içinde kalmış, susmuş. «Neye söyle miyorsun?» Buyurulmuş. Mâlik «hayır, sen söyle ben dinleyeyim» demiş idi. İşte hamule ve ferş olarak yaratılan ve ekileri halâl kılınan en'âmı izâh ile

buyuruluyor ki:

143. ﴿ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ﴾ Ya'ni berveçhi âti sekiz eş yarattı ki

﴿مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ مِنَ الْخِزْيَانِ﴾

ZEVC, cinsinden bir diğeriyle beraber bulunan demektir ki bunlardan her biri diğeri nazaran zevc, kendi kendine ferd tesmiye olunur. Ve binaenaleyh zevc ikisinin değil, ikiden birinin diğeri nazaran isimdir. İkisine birden «zevcın, zevceyn» denilir. Şu halde zevc tam ma'nâsile bizim «çift» dediğimiz değil «eş» ya'ni bir çiftin her bir tekidir. Meselâ sekiz çift dediğimiz zaman «on altı eş» anlaşılır. «Semaniyete ezvac» ise âyette beyan olunduğu üzere ikisi koyun, ikisi keçi, ikisi deve, ikisi sığır cinsinden olmak üzere erkek ve dişi dört çift fakat sekiz zevctir. Bu âyetlerde görülüyor ki en'âm denilen bu ezvacı semâniyenin hıllini isbât ve tefhim için burada pek güzel bir tahric ve tenkîhı menat usulü gösterilmiştir: evvelâ ezvacı semaniye diye bir ihsâ, saniyen koyun

sh:»2073

ve keçi ve ibil ve bakar olmak üzere dört cins mertebeli mümaseret ve mücanesetlerine göre ikişer ikişer tasnif, salisen her sınıf ve çiftten illeti hurmet olması muhtemil bulunan evsafı zatiyyelerini zükûret veya ünuset veya iştimali rahim olmak üzere hasr-ü istikra, rabian bunların hiç birile hurmetin münasebet ve mülâyemeti vücuden veya ademen telâzümü, deveranı, itirad ve in'ikâsı olmadığını bilbedahe irae ederek hiç birinde hılkaten illeti hurmet bulunmadığını isbat eylemiştir ki işte ilmi usulde tafsil olduğu üzere bir müctehidin kıyasi fikhî ile bil'ictihad isbatı ahkâm edebilmesinin esası da böyle tahric ve tenkîhî menattır. Bu usuli ilmî bu âyetlerde böyle en güzel bir surette gösterildikten sonra hıll-ü hurmet mesailinde yalnız bu aklî usulün ya'ni kıyasın kâfi olmayacağını ve kıyasın ilmî ve fikhî olmak için menatın ya'ni illetin her halde bir aslı sabite irca' ve istinadı lâzım geldiğini bu aslı sabitin de başka bir mı'yar ile değil ancak vahy ile sâbit olabileceğini anlatmak için faslı hitab olmak üzere şöyle buyuruluyor:

Ya Muhammed, 145.

﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ﴾ de

ki bana vahyedilmiş olan da taam edecek kimseye haram kılınmış bir taam bulmuyorum

﴿إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً﴾ ancak yâhud lâkin meyte olması -ya'ni tezkiyesiz olarak türkçesi

bısmıl olmayarak ölmüş bulunması ki kendi kendine ölene, münhanikaya, mevkuzeeye, mütereddiyeye,

nathaya, canavar yiyene hepsine şamildir. [Sûrei «Maide» ye bak.] ﴿أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا﴾

yâhud demi mesfuh, dökülmüş kan olması- ki ciğere, dalağa ve zebihten sonra damarlarda kalmış olan

bakiyyeye şumulü yoktur. ﴿أَوْ لَحْمَ حَنْزِيرٍ﴾ yâhud

sh:»2074

domuz eti olması ﴿فَإِنَّهُ رِجْسٌ﴾ çünkü lâhmi hınzir ricistir. -Ya'ni alel'itlak necistir, pistir. Bu

ta'lilden anlaşılır ki ne kadar pis şeyler varsa hepsi evleviyette haramdır. Ve haram oldukları zahirdir.

Netekim «وَيُحْرَمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثُ» âyetiyle bu, sureti umumiyyede tansıs da edilmiştir.

Ve bu surette «فَإِنَّهُ رِجْسٌ» illeti meyte ve demi mesfuhun hurmetlerine de biddelâle illettir. Sûrei

«Maide» de geçtiği veçhile hamirde «rics» olduğu için bu ta'lilde müskirat dahi dahildir. Balâda geçen «

«وَذَرُّوا ظَاهِرَ الْأَثْمِ وَبَاطِنَهُ» âyetinin mazmunu da gösterir ki rics dahi zahir ve batın

olmaktan eamdır. Binaenaleyh yalnız zahiren pis olanlar değil batınen pis olanlar da haramdır.

﴿أَوْ فَسَقًا أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ yahud bir fisk olması onunla Allahın gayriye

haykırılmış bulunması müstesnadır ki bunlar haramdırlar.»- Allahın gayrisine haykırılmış olmanın zahiri

Allahın gayrisinin ismi zikrolunarak kesilenler demektir. Bununla beraber «فَسَقًا» kaydi «

«وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ» âyeti

mucebince amden metrukütesmiyenin, kezalik sûrei «Maide» âyetindeki «

«وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسُقُ

fıkrası mucebince mâ zübiha alennusub ile meysir kismetlerinin de «مَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ

kabîlinden olduğuna işaretir, ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ﴾ sonra her kim muztarrolur -yiyecek bir halâl

bulamaz da mahmasa halinde sevki zaruretle bunlardan yemek ıztırarında kalırsa

﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾ bağî ve mütecaviz olmadığı ya'ni diğer bir muztarrın elindekini

almadığı ve yemekte zaruret miktarını tecavüz eylemediği halde

﴿فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ şüphesiz rabbın gafuru rahîmdir, onu muâhaze etmez- [sûrei

«Bakare» ye ve «Maide» ye bak]. Demek ki muztarr için yemek hususunda haram olan hiç bir şey yoktur,

ancak bağy-ü teaddi vardır. Şu halde muztarr olmiyanlar için bağy-ü teaddi evleviyyetle

ha-

sh:»2075

ramdır. Binaenaleyh evvelki dört şeyde hulâsa edilen haramlar muztarrın maadasına mahsus olduğu halde

gayrın hukukuna tecavüzle başkasının malını yemek ve birde zarurette zarurete göre, vüs'atte vüs'ate göre

haddini tecavüz edib israf eylemek alel'ıtlak ve umum için haramdır. İnsanın yiyeceğine, malına, hukukuna tecavüz böyle umumen ve alel'ıtlak harâm olunca kendine tecâvüzün daha ziyade evleviyet ve kuvvet ile harâm olduğu da bizzarure anlaşılır. Ve kezâlik bütün bu beyanatta insana zahiren ve batinen muzırr olan her hangi bir şey'in dahi haram olduğu ve alel'umum illeti hurmetin rics, fisk, bağı, teaddi bu dörtten birine, bunların da insana maddî veya ma'nevî, zahirî veya batınî zarar mefhumuna, bunun da hukmi lâhîye raci' bulunduğu ve bunların teferruatını bundan evvelki âyetlerde gösterildiği üzere tahrici menat veya tenkîhî menat veya tahkîkî menat ile bu asıllara irca' ederek anlamak lâzım geldiği de münfehim olur ki bunlar gerek diğer âyetlerde gerek sünneti nebeviyyede tavzih ve tafsil edilmiştir. Yırtıcı canavarların ve kuşların ve haşerati habîsenin ve zehirlerin hurmeti de hep bu illetlerle bu asıllara müteferri'dir. İşte bu suretle burada Resulullah'a olunan vahiyde haram kılınan mat'ûmâtın bu istisnâlarla ta'dâd ve tafsil olunan şeylere münhasır bulunduğu tebliğ edilmiştir. Demek ki Mekke'de bu âyetin nüzulüne kadar taâma âid olarak bunlardan başka haram bulunmadığı muhakkaktır. Acabâ sonradan oldu mu olmadı mı? Gerçi bu âyet diğer hususatta olduğu gibi taam hususunda da bil'ahare daha diğer tahrimatın vahyolunmasına münafi değildir. Netekim sûrei «Maide» deki tafsilât nüzulen bundan muahhırdır. Bununla beraber bir çok müfessirîn bu âyetin muhkemattan olduğunu nakl-ü beyan etmektedirler. Binaenaleyh bu babda kitâb ve sünnette bundan sonra vârid olan tafsilât bu âyetin haricinde bir şey'i tahrim etmemiş,

sh:»2076

ya'ni bundaki hasrı nesheylememiş belki bunu tavzih ve tefri' eylemiştir. Ve netekim sûrei «Bakare» âyeti

Medenî olduğu halde onda da « **إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ** » diye yine kasrile varid olmuştur. Bunun için

ba'zılarının dediği gibi burada istisnâ, münkatı'dır bu ise kasr ifade etmez demesi de mu'teber olmaz.

Çünkü « **إِنَّمَا** » bil'ittifak edatı kasırdır. Şu halde mat'ümât ta'birinin meşrubâta dahi şümülü kabul

edilirse «rics» mefhumu altında hamir ve müskiratın dahi hurmetine daha Mekke'de iken işaret buyurulmuş

demektir. Maamâfih bu sûrede bu âyetin Medenî olan bir kaç âyet cümlesinden olduğu hakkında da bir

rivayet vardır. Ve bu takdirde âyetin muhkemattan olduğu daha ziyade zahir olur. Ya'ni hükmünde hiç bir

mensuh bulunmadığı muhakkaktır. Ancak böyle olması rics, fisk, bağy, teaddi illetlerinin ba'zı şeylerde

tahakkuku hafiy olabileceği cihetle meyte, demi mesfuh, lâhmi hınzır, « **مَا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ** » ve

umumen ma'lûm olan necasattan başka şeylere derecei şümülü i'tibariyle muhtacı tefsir ve tahric ba'zı

cihetleride muhtevi olmasına mani' değildir.

Vahyi Muhammedî böyle. Daha evvel 146. ﴿ **وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا** ﴾ Yehudî olanlara da

﴿ **حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ** ﴾ her tırnaklıyı haram kıldık. -Zufur, tırnak demektir. Fakat Arabcada

muhtelif hayvanların tırnaklarına ayrı ayrı isimler verilmiş olduğu için zufur kelimesinin ıtlakı tamamen lisanımızdaki aynı değildir. Meselâ at ve katır gibi tek tırnaklıya «hâfir» sığır ve davar ve ahû gibi çatal tırnaklıya «zılf» deveninkine «huff», canavarların pençesine ve yırtıcı kuşların çengellerine «mihleb» ve diğerlerine «zufür» denilir. Bunların hepsine de hakikat olarak zufur ıtlak edilir mi edilmez mi? Bu cihet muhtelefün fiyhtir. Kamusta der ki: mihleb «yırtıcı canavarların pençesine ve yırtıcı kuşun çengeline denir ki kaynak ve çıynak ta'bir olunur. Alâ kavlin

sh:»2077

mihleb sayyad olan kuşun ve zufür sayyad olmiyanın çıynağına ıtlak olunur.» İlh.... demek ki bu kavle göre meselâ çaylağın çengeline bu sebeble zufür denmez, fakat kavli meşhure göre zufur, mihlebden eamdır. Şu halde serçe, tavuk bil'ittifak ziy zufur, atmaca, şahin bil'ittifak ziy mihleb ve bil'ihtilâf ziy zufurda dahildir. Sonra hâfire, zılfa zuhur veya ziy zufur ıtlakı mecaz olduğu da tefsirlerde beyan olunuyor. Ve maamâfih mecaz olmakla beraber ıtlak edildiği de münker değildir. Ve İşte bu ma'nâca zufur bizim tırnak ta'birimize muvafıktır. Daha sonra lisanımızda tırnak böyle hepsinden eam olduğu ve tek tırnaklı, çatal tırnaklı dahi denildiği halde sureti mutlakada «tırnaklı hayvan» ta'birinden orfen kedi köpek vesaire gibi yırtıcı hayvanlar

tebadür eder. Fahrüddîni Razî bu âyette de bu ma'nânın mütebadir olduğuna kail olmuş ve «ziy zufür»ü mihlebli sibâ'-u tuyur ve avcı hayvanat ile tefsir etmiştir. İbni Abbas ve Mücahid ve İbni Cübeyr ve Katade ve Süddîden ise bunun aksine deve ve deve kuşu ve ördek ve kaz ve saire gibi parmakları açık olmyan hayvanlar diye menkuldür ki Zeccacın muhtarı da budur. İbni Zeyd bundan maksad bilhassa deve olduğunu, Dahhâk deve kuşu ve himarı vahşî olduğunu söylemiştir. Gerçi bu tahsisler âyetin umumuna nazaran zaiyf ise de her halde bunlara şumulünü beyan noktai nazarından ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Kelbî «tuyurdan her ziy mihleb, devabtan her ziy hâfir, siba'dan her ziy nâb» demiş. Kutebî «burada zufur, hâfir menzilesindedir. Bunda devabtan her hâfiri bulunan dahil olur. Hâfire istiare tarikıyla zufur tesmiye edilmiştir» demiş, Sa'leb «saydetmiyen ziy zufur, saydeden ziy mihlebdir» demiş, Nakkaş da «bu mutarrid değildir, zira Arslan zu zufurdur» demiş Zemahşerî de «deve, tuyur ve siba' gibi parmaklı olanlar» diye tefsir etmiştir ki bir çok müfessirînin muhtarı da budur. Ve bunda beygir gibi tek tırnaklılar dahil

sh:»2078

değildir. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre «كُلَّ ذِي ظُفْرِ» ta'birinin deveye şumulü ekseriyyet

kavlidir. Fakat velev mecaz olsun hafire de zuhur itlak edildiği münker değildir. Bundan dolayı bizim

anladığımızı göre « كَلَّ ذِي ظُفْرِ » bakar ve ganem dahil olmamak üzere gerek beygir gibi tek

tırnaklı olsun, gerek parmak veya parmak nişaneleri bulunsun tırnağı bulunan hayvanatın umumuna şamil

olmalıdır. Zira burada zi zufur, bakar ve ganem ile mütekebil gibi zikredilmiştir. Yehudîler geviş getirmekle

beraber çatal tırnağı bulunan hayvanların halâl ve bu iki vasıf bulunmayan hayvanatın haram olduğunu

söylemekte olduklarına göre siğir, koyun ve keçi ve emsali gibi hem geviş getiren, hem çatal tırnaklı

olanlardan maadası kendilerine haram olmuş oluyor. Bu suretle deve geviş getirirse de çatal tırnaklı

olmadığından, hınzır çatal tırnaklı ise de geviş getirmedeğinden, beygir, merkeb, katır vesairede ikisi de

bulunmadığından haram oluyorlar. Alel'umum kuşlar ve balıklarda dahi bu iki vasıf bulunmadığından onlar

da haram olmak ıktıza ediyor. Halbuki balık tahrim edilmemiş olduğu cihetle Yehudîlerin kendi ifadeleri

kendilerine haram kılınanların ta'rifi hususunda sadık değil demektir. Binaenaleyh Kur'anda balıklara şamil

olmamak, ve bakar ve ganem mukabili olmak üzere « كَلَّ ذِي ظُفْرِ » buyurulması hem bu ciheti

ıhtar, hem de Yehudîler hakkındaki tahrimin kesreti şumulünü ve tazyikin şiddetini beyan etmiş olduğu

cihetle hınzır ve yırtıcı hayvanlarla beraber tek tırnaklıların ve devenin ve bütün kuşların dahi kendilerine

haram kılındığını iş'ar etmektedir. O halde ma'nâ şudur:

Yehudilere bakar ve ganem dahil olmamak üzere diğer tırnaklı hayvanatın hepsini haram kıldık

﴿وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ﴾ bakar ve davardan da

﴿حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا﴾ her iki-

sh:»2079

﴿إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا﴾ ancak
sinin şahimlerini -don yağlarını onlara harâm ettik

﴿أَوِ الْحَوَايَا﴾ veya havyanlarının ya'ni bağırsaklarının hâmil olduğu
her ikisinin sırtlarının

﴿أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ﴾ yâhud bir kemiğe ihtilat eden yağlar -ki kuyruk yağı
yağlar

böyledir- bu üçü haram kılınmadı- şu halde onlara haram kılınan sığır ve davar şahimleri gömlek yağı

﴿ذَلِكَ﴾ Yehudilere olan bu
denilen don yağıyla böbreklerin hâmil olduğu yağlar demek olur.

﴿جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ﴾ bağıyleri sebebiyle onlara ceza olarak yaptık- yoksa esasen
tahrimi

bunların hepsi kendilerine haram değil idi. Bir zamanlar bıldırcın etleriyle beslenmişlerdi. Sonra bağıy-ü

zulümleri: katli Enbiya, ahzi riba, hak yolundan meni', ekli suht, halâli haram, harâmı halâl addetmek gibi

tecavüzkârlıklarından dolayı sonradan kendileri bir çok temiz rızıklardan mahrum edildiler. «

﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ﴾ surei

«Nisa» ye bak. ﴿وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ Ve muhakkak ki biz her halde sadıktır. İlbarda da

sadıktır. Va'd-ü vaidde de sadıktır. Binaenaleyh böyle bağye ceza olarak tahrim haber ve inzarının

sıdkında da şübhe yoktur. Allahın halâl kıldığını haram, haram kıldığını halâl addedenler sonunda tazyık ve

mahrumiyette cezalanırlar. Bunun için ya Muhammed 147. ﴿فَإِنْ كَذَّبُوكَ﴾ seni tekzib

ederlerse -ezcümle Yehudîler» hayır bize tahrim edilenler böyle değil idi veya bu tahrim sonradan

bağyimizin cezası olarak değil ta aslından böyle idi, bu tahrim ve ceza vahyi, bu haber ve tehdid yalandır.»

diyecek olurlarsa (« كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾ bak). ﴿فَقُلْ﴾

sh:»2080

de ki ﴿رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ﴾ rabbınız geniş bir rahmet sahibidir.- Gebr-ü tazyıkı

sevmez, her ma'siyete hemen muâhaze edivermez, tevbeyi kabul eder, rahmeti gazabından vasi' ve

mukaddemdir. Bununla beraber ﴿وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴾

mücrimler güruhundan onun be'si, şiddeti tazyıkı, azabı redd-ü defi' de edilmez. -Alel'umum mücrimler ne

kadar imhal edilirlerse edilsinler cürümde devam ettikleri halde nihayet o rahmeti vasiyadan mahrum ve bir

azaba mahkûm olurlar ki bu nakabili redd-ü inkârdır. Binaenaleyh bağye ceza olarak tahrimin ta'mim ve teşdid edilmiş olması inkâr olunamayacağı gibi o rahmeti vasıa ile bidayeten nail oldukları vüs'at ve ihtiyara mağrur olarak hakkı tekzib etmek cürmi azîmini irtikâb eden mücrimler de bidayeten imhal olunsalar bile nihayet be's-ü tazyiki ilâhî ile vüs'atleri darlığa, ihtiyarları ıztırara münkalib olarak şiddeti azabı tatmıya mecbur olurlar. Ve bundan kurtulmağa imkân bulamazlar.

Velhasıl Allah tealânın rahmeti çok geniş olmakla beraber mücrimlere er veya geç be'si de ka'fidir. Şu halde meşiyetullaha teallûk eden şeylerin ba'zıları be's-ü azab olduğu da muhakkaktır. Takdiri ilâhîde beşer için ihtiyar da var, ıztırar da vardır. Ve yukarıdan beri anlaşılacağı ve ezcümle «

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» ile telhıs

olunduğu üzere tekâlifî ilâhiyye, emr-ü nehiy, hıll-ü hurmet, sevab-ü ıkab ıztırariyyata değil, ihtiyariyyata

teallûk eder. Taat, bu tekâlîfe bil' ihtiyar muvafekat cürüm bu tekâlîfe bilihtiyar muhalefettir. Böyle ef'ali

cürüm bu tekâlîfe bilihtiyar muhalefettir. Böyle ef'ali ihtiyariyyenin takdir ve halkı ihtiyarı abdi takdir ve

ihtiyariyyenin takdir ve halkı ihtiyarı abdi takdir ve meşiyeti ilâhiyyeyi meşiyeti abde ta'lık ve tertib demek

olduğundan bunlar da kaza ve kader, cebri mahız değildir. Gerçi Allah dilemeyince kimse bir şey yapamaz.

sh:»2081

Lâkin cürmün takdir ve meşiyeti ilâhiyyeye ıktıranı Allahın rızası değil, mücrimin rızası noktai

nazarındandır. Netekim « وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ » buyurulmuştur.

Rahîm olan Allah cürme razi olmadığı için ona be's-ü ceza takdir etmiş ve böyle be's-ü ceza takdir ettiği

şeyleri de cürüm olarak takdir eylemiş. Bunları temyiz için insanlara idrâk, basiret, risalet, kitab, akıl ve

hıkmət de vermiştir. Buna karşı mücrimin arzu ettiği cürme müsaade etmesi de cürme rızasından değil

abdin rızasını is'af ve meşiyetini infaz ile mes'uliyetini tahkik içindir. Ve bu is'af, abdın marzisi olmak

i'tibariyle bidayeten bir rahmet ve fakat o cürüm, Allahın mebguzu olmak ve indallah cezayı müstelzim

bulunmak i'tibariyle de nihayeten bir nıkmettir. Ve bundan dolaydır ki Allahın mücrimleri imhali ve

meşiyetlerini is'afı, netice i'tibariyle onları ukubeti âcileden daha büyük ve nâkabili red bir be's-ü cezaya

terk ve ırza demek olduğundan «

« وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ » buyurulmuştur. Madem ki

Allahın dilediği şeyler miyanında rahmete mukabil be's-ü azab dahi muhakkaktır. O halde Allah tealânın

her meşiyet ve halkı her veçhile rızasını müstelzim ve beisten hâlîdir denemez. Rızaullahın delilini

meşiyeti hakkında değil emr-ü nehyinde aramalıdır. Binaenaleyh «

﴿لَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ﴾ buyurulduğundan dolayı «Allah dilemese idi fülân cürüm

yapılamazdı meselâ yalan söylenemezdi o halde cürümde, yalan söylemekte beis yoktur, Allah buna

razıdır» tarzında batıl bir istidlâl ile beyinatı hakkı tekzibe kalkışmak bile bile ateşe atılmaktır.

Böyle iken bu nâkabili redd-ü inkâr tebliğatı ilâhiyyeye karşı 148.

﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ o şirki i'tiyad etmiş olan müşrikler

﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ﴾

«Allah

sh:»2082

dilemiş olsa idi ne biz ne de atalarımız müşrik olmaz ve hiç bir şeyi tahrim etmez idik» diyecekler. -«

﴿سَيَقُولُ﴾ buyurulmasından anlaşılıyor ki bunlar bunu bu âyetlerin nüzulü hengâmında daha

söylememişler, fakat bundan sonra muhakkak söyleyecekler ve bu onların istikbalde bir küfürleri olacaktır.

Binaenaleyh bu âyet balâdakiler gibi onların mazıdaki vakıalarını değil istikbaldeki sözlerini, cürümlerini

vukuundan evvel bir ihbar ve cevabını iş'ardır. Filvaki' müşrikler bil'âhare bunu söylemişler ve bu hayrın

sıdkı tahakkuk eylemiştir. Netekim sûrei «Nahil» de «

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ
نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ

tahakkuku beyan etmiştir ki bunlar Kur'anın min indillâh bir vahyi sadık olduğunda ne kadar sarıhtır. Ya'ni

müşrikler bu delâili sadıkaya karşı şirk-ü tahrimden vaz geçmemek ve seni tekzib etmek için tutunacak hiç

bir şey bulamayacak ve ancak şirk ve tahrimin be'sini inkâr ve Allah tarafından tervicini iddia ederek

diyeceklerdir ki «Allah bizim müşrik olmamızı ve zikrolunan hars-ü en'amdan hiç bir şey tahrim etmememizi

dilemiş olsa idi biz bunları yapamazdık: ya bize ihtiyar vermez hepimizi iymâna muztar kılar veya tevfik

nasib eder iymanı ihtiyarettirir ve daha ne yapar yapar şirk-ü tahrime mani' olurdu da ne biz ne de

atalarımız müşrikliği ve o tahrimi istesek de istemesek de yapamazdık, fakat biz bunları atalarımızdan beri

yaptık demek ki şimdiye kadar bizim hakkımızda Allah mazimiz için bunun hılâfını dinlememiş, bizim

dilediğimiz bu müşrikliği ve tahrimi dilemiştir.» İşte bu kazıyyei şartıyyenin meali ve neticei mantıkıyyesi

budur. Ve bu kadarla bu söz doğrudur. Ve « وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ » kelâmı ilâhîsinin

mazmunudur. Bundan sadık bir netice almak lâzım gelince «artık ne yapalım cezamıza razıyız» demek

lâzım gelir. Fakat siyakten anlaşıldığına göre onlar bunu i'tiraza vesile ittihaz ederek «madem ki mazımız

için Allah

sh:»2083

başka dilememiş böyle dilemiş ve biz böyle yapmışızdır. Demek ki bunlar bizim rızamız gibi Allahın da rızasına muvafıktır. Ve yalnız bizim uydurmamız değil Allahdandır. Çünkü Allah razı olub dilemese idi biz nasıl iftira eder, yalan söyleyebilirdik o halde âtfimiz için de bunda bir beis yoktur. Binaenaleyh şirk-ü tahrimin memnuıyyetine ve cürm olduğuna inanmayız, evvel yaptık yine yaparız, eğer bunda bir beis var da Allah razı değilse bundan böyle bizi cebren ve bilfil men'etsin, yoksa biz kendi rızamızla vaz geçmeyiz» gibi batıl bir netice çıkarmak istiycekler ve böyle derken her meşıyyeti halkın mutlak rızayı ve ademi be'si ve kaderin cebri istilzam etmiyeceğini, vakıatın hepsi ve mümkün olan her fi'li insanın lehine ve nefine olmadığını ve meselâ Allahın meşıyyetiyle ateşin insanı yakabildiğini ve zehirlerin öldürebileceğini, kezalik Allah bir yalancının yalan söylemesine ve bir müfterinin iftira etmesine müsaade etmiş olmakla yalanın hakikat olmayacağını ve bunun gibi halk ve meşıyyeti ilâhiyye ile müşrikin işrak ve tahrime imkân bulmasından şirk-ü hurmetin de nefsel'emirde sabit olması lâzım gelmiyeceğini ve dün be'si görülmiyen bir şey'in veya fi'lin yarın görülebileceğini, maziye bilfil tahakkuk eden vukuata nazaran meşıyyeti ilâhiyye

ve hukmi kader bir dereceye kadar ma'lûm olsa bile istikbale taallûk eden meşîyyeti ilâhiyyenin ve hukmi kaderin insanlar için gaib ve meçhul olduğunu bununla beraber bu şirk-ü tahrîm yüzünden evlâdlarını katletmek husranına düşenlerin mazileri hakkında da bunların besini inkâr etmeleri yalan olacağını, kezalik yine mazide Enbiyayı ve delâili hakkı inkâr edenlerin nice be'sler gördüklerini ve sonra meşîyyeti ilâhiyyeyi yegâne delil ittihaz ederek nefyi şirk ile imanı ve tasdikı halâli yalnız ona ta'lîk etmek tevhidin hakikatini ve Allah tealânın yegâne halık ve hâkim olduğunu ve şirk-ü tahrime

sh:»2084

hiç bir hucet-ü delil bulunmayacağını zımnen itiraf demek olduğu halde tevhidten şirk, tahlilden tahrîmi, meşîyyetten cebri istihraç ve isbata kalkışmanın nasıl bir tenakuz olduğunu düşünmeyecekler ve anlamak istemeyeceklerdir.



İşte ya Muhammed, böyle -bu tezkib gibi- ya'ni öyle diyecek olan ve öyle diyerek şirk etmenin ve hars-ü en'amı tahrîm eylemenin Allah tarafından nehyedilmiş ve be's-ü cezayı müstelzim cürüm olduğunu inkâr edecek olan Kureyş müşriklerinin fiillerinden cebri fi'lî ile men'edilmemiş ve haber verilen

be's-ü azabı henüz tatmamış olduklarından dolayı zuumlarına göre farziyyat ile haktan batıl istintaç ederek

seni tekzip etmeleri gibi -dir ki

﴿كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا﴾ bunlardan evvelkiler- ya'ni

Enbiya salife ümmetleri -be's-ü azabımızı tadıncıya kadar tekzip fi'lini yaptılar da nihayet o inkâr ettikleri

be'simizi tattılar- Binaenaleyh o müşriklerin istikbali mâziya kıyas ederken mazı de be's olmadı

zannetmeleri de yalandır. Ya Muhammed, ﴿قُلْ﴾ sen öyle diyecek olan müşriklere şöyle de:

﴿هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا﴾ nezdinizde bir ilim: İhticaca salih

bildiğiniz bir şey varmı ki bize onu çıkarasınız? -Yoksa bu istidlâliniz ilim değil cehildir. Bu söylediğiniz

kazıyyei şartıyyeden çıkarmak istediğiniz netice çıkmaz. Bununla şirk-ü tahrimde isabetinizi isbat değil,

nihayet vakı'de müşrik olduğunuzu ve hars ü en'amı tahrim etmiş bulunduğunuzu ikrar ve yalancılığınızı

isbat etmiş oluyorsunuz. Bu sözde ﴿إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ ilme değil zann-ü

tevehhüme tabi' oluyorsunuz. Atalarınızdan beri bu yalan ve iftiraya imkân bulabildiğinizden,

yalancılığınızın emri vakı' olmasından yalanın da vakı' de doğru olması lâzım

geldiğini ve meşiyeti ilâhiyyeye ıktiran etmiş bulunduğunu farzediyorsunuz

﴿وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ﴾ ve siz başka bir şey yapmıyor, Ancak kendi gönlünüze

göre farziyyatta bulunuyor, yalan söylüyorsunuz.- Hakkı ve savabı nefsin vakıa mutabakatında değil vakıın

nefse mutabakatında arıyor ve zâhir-ü beyyin olan ılmî ve hakikî delili ve ölçüsüyle ölçmüyor sırf enfûsî olan

temayülâtınızla ölçüyor, Nasıl arzu ve tahmin ederseniz hak öyle olur farz ediyorsunuz da istememeniz,

görmemeniz, anlamamanız, inkâr veya tahrif etmenizle hakikat değişir sanıp kendinizi aldatıyorsunuz.

Hatta kendi fılinizi ve enfüsiyyatınız bile hakkıyla takdir etmiyor, efali ihtiyariyenizle meşiyeti ilâhiyye, sizin

meşiyetinizi ta'kibettiğini ve bu yüzden bir çok hatalarla elemeler, zararlar çektiğinizi düşünmeyib kuru inkâr

ile mes'uliyetten kurtulacağınızı tevehhüm eyliyorsunuz.

Ya Muhammed, 149. ﴿قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ﴾ binaenaleyh, de, huccti baliga

Allahındır. -Ya'ni madem ki siz ilme ve edillei hakka ehemmiyyet vermeyib hayatınızın istediği farziyyatta

bulunuyor ve ihticaca salih bir ilmimiz olmadan fılinizin yalanınızın be'sini inkâr ediyorsunuz o halde

aleyhinizde « وَلَا يَرُدُّ بَأْسَهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ » hukmünü tatbık için

mücrimiyyetiniz, müfteriliğiniz, yalancılığınız da'vasını bâliğan mabelâğ isbat edecek, son derece vazih ve

metîn ve sabit, nakz-u ibtali gayri kabil huccet, Allahındır. Çünkü Allah afâk-u enfüsde bu kadar delâil,

ümemi sâlife ve hâzırada bir çok emsali ibret ikame etmi ve rahmeti vasiasıyla size göz, kulak, akl-ü idrâk

ve ihtiyar vermiş, kitab ve Resul göndermiş «

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ
فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

irza ile hoşlanarak zevkinizle kesbinizle ve binaenaleyh mes'uliyeti, lezzeti ve elemi

sh:»2086

size aid olmak üzere halkettiğini ve bunun nihayetinde bir haşr-ü ceza gününün geleceğini ve zalimlerin

felâh bulmıyacağını anlatıp bu ahkâmı hıll-ü hurmeti beyan ve nihayet «

وَأَنَا لَصَادِقُونَ، فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا
يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

isteyeceğiniz tebliğ ve sizin bunlara karşı tutunmak isteyeceğiniz bu istidlâlinizin butlânını tefhim eylemiştir.-

Bir de hucceti ilâhiyyenin kuvveti belâğatini anlamalı ki siz bunun karşısında tutunacak, söyleyecek bir şey

bulamıyorsunuz da Allaha karşı yalnız onun meşiyetiyle lehinize istidlâl ve ihticac etmek istiyorsunuz, bu

ise tamamen sizin aleyhinizde bir huccettir. Bu cihetle de hucceti baliğa Allahındır. Çünkü Allah dilese idi

biz bu şirk-ü tahrimi yapamazdık demek, Allahın meşiyetine karşı gelebilecek hiç bir meşiyet olmadığını i'tiraf etmektir. Bu ise Allahın şeriki olmadığını ve Allahdan başka bir ma'bud, bir halik, bir hâkimi mutlak bulunamayacağını ve bütün şirk da'valarının butlânını i'tiraf eylemektir. O halde siz bu istidlâl ile şirk-ü tahrimin hakkıyetini isbata kalkışmakta mütenakızsınız. Kendi da'vanızı nakz-u iptal ve tevhidi isbat etmiş bulunuyorsunuz sonra da dönüb bununla şirki isbat ve tevhidi nakzettiğinizi zannedib Peygamberi tekzibe kalkıyorsunuz. Binaenaleyh bu meşiyeti ilâhiye hucceti sizin lehinizde değil tamamen aleyhinizde bir hucceti baligai ilâhiyedir. Kezalik şunu unutmamak lâzım gelir ki tecelliyatını, taallûkatını tamamen bilemezsiniz, onu ancak o bilir « وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ », Ve siz onun meşiyetinden değil, kendi meşiyetinizden mes'ulsünüzdür. Ve Allahın rahmeti vasiasıyla bâ'zı e'falinizde size meşiyet verdiği ve sizin hakkınızda kendi meşiyetinin bir kısmını sizin meşiyetinize taleb-ü kesbinize rabt-u ta'lik eylediği ve « فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ » medlölünce mükellefiyyet ve mes'uliyetinizin bu kısma aid olduğu da muhakkaktır. Allah dilemeden sizin bir şey yapamıyacağınız nasıl bedihî ise

Allahın bâ'zı şeyleri de sizin dilemeniz üzerine ve sizin rızanız ve talebinizle yaptığı ve bu suretle de bir çok şeyler halk ettiği dahi bedih'dir ki işte sizin mes'uliyetiniz bu noktada, rahmeti vasia ve be'si mücrimîn bu noktadadır. Ve iman-ü ibadet de bu kabildendir. O halde sizin mes'uliyeti inkâr etmek için kendi meşiyetinizi bırakıp da Allahın tafslâtını bilmediğiniz meşiyetiyle istidlâl etmeniz veya Allahın sizin meşiyetinizi Allahın meşiyetine ta'lik etmeniz ve binaenaleyh o dilemese idi biz müşrik olmazdık, o halde o dilemeyince iman etmeyiz demeniz Allahın tamamen aleyhinizde bir huceti baligasıdır. Çünkü hem Allahın meşiyetini tutamak ediyorsunuz, hem de Allahın dilemediğini dileyorsunuz. Niçin müşrikliği, yalancılığı beğenib ihtiyar ediyorsunuz da iymanda, doğrulukta cebr istiyorsunuz. Sonra da şirkinizin, iftiranızın cezasını işittiğiniz zaman Allah iymanımızı dilemedi ki iyman edelim diyerek i'tiraza kalkıyorsunuz. Ne biliyorsunuz ki siz iman etmek dilerseniz Allah dilemeyecekti? Neye bilmiyorsunuz ki Allah size dileyin dedi de siz dilemediniz? Madem ki meşiyet Allahındır, elbette Allahın dilediği olur, dilemediği olmaz, bu muhakkaktır. O halde siz dileseniz de dilemeseniz de şirk, batıl ve müşriklerin felâh bulmıyacağı, mücrimlerin, yalancıların ceza göreceği de muhakkaktır. Evet

﴿فَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ Allah herkese alelittlak hidayet dilemiş olsa idi müşrik,

gayrı müşrik hepinizi hidayete kılar iymana muvaffak ederdi, lâkin siz de biliyorsunuz ki mecmuunuza

hidayet etmemiştir, kiminiz hidayette, kiminiz dalâlettedir. Teferruatın ta'yininde ihtilâf etseniz bile hepiniz

şunda ittifak edersiniz ki muhalif muvafık, mü'min ve kâfir cümleniz hidayette değilsinizdir. Demek ki Allah

hepinizin alel'itlak hidayetini dilememiş hidayeti ihtiyar edene hidayet, dalâleti ihtiyar edene

da-

sh:»2088

lâlet dilemiştir. Şu halde meşiyeti ilâhiyede bir kısmınızın ya'ni hidayette olmayanların felâh bulmıyacağı,

be's-ü azab göreceği ma'lûm ve muhakkaktır. Binaenaleyh be's-ü azabı inkâr edenler hidayette değildirler.

Ve bunların be's-ü azab görecekleri kabili redd-ü inkâr değildir. İşte bu babda meşiyeti ilâhiyye ve

istidlâlden alınacak doğru netice budur. Yoksa müşriklerin, mücrimlerin, yalancıların vakı'de

mevcudiyetinden ya'ni Allahın bunları halk ve kendi dilekleri olan mücrimiyetlerini irade etmiş

olmasından o cürmün, o yalanın, o şirk-ü tahrimin de Allaha ve Allahın emrine, rızasına isnad edilmesi

lâzım gelmez. İndallah mücrimin mücrimiyeti muhakkak, cürmü ve cürmünün be'si de muhakkak,

yalancının yalancılığı muhakkak ve meşiyeti ilâhiyyeye mukarindir, rızasına mukarın değildir fakat söylediği

yalânın mazmunu vakide tahakkuk etmez, Allahın ne meşiyetine, ne de rızasına mukarın değildir. Zira

yalana meşiyeti ilâhiyye taallûk etse idi yalan olmaz hakk olurdu. İşte şirk'ü tahrir hars-ü en'am da

böyledir. Müşrik var» cürmü de var, be'si de vardır. Bunlara meşiyeti ilâhiye taallük etmiştir. Lâkin

müşrikin iddia ettiği şeriki ilâhî ve hurmet yalandır. Bunlara ne meşiyeti ilâhiye ne rızayı ilâhî taallük

etmemiştir. Be's de bundandır.

Ya Muhammed. Allahın huceti baligasına karşı hiç huccetleri olmyan ve tutunmak isteyecekleri

meşiyeti ilâhiye dahi aleyhlerinde bulunan o müşriklere 150.

﴿قُلْ هَلْ مَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا﴾ haydi bu

iddia ettiğiniz tahrimi Allahın yaptığına şahadet eden şahidlerinizi getirin de -Ya'ni bu hars-ü en'am

atalarımızdan beri Allahın meşiyetiyle haramdır diye avammı müşrikini aldatan Şeytanlarını ve

kodamanlarını da ihzar etmelerini söyle ki tebliği hucet tamam olsun ﴿فَإِنْ شَهِدُوا﴾ bunun

üzerine şayed gelib «evet bu hars-ü en'amı Allah haram kıldı, biz

sh:»2089

buna Allah için şahidiz» diye şahadet ederlerse ﴿فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ﴾ sen onlarla beraber

şahadet etme ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا﴾ bizim âyetlerimizi

﴿وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ ve Âhirete iman etmeyenlerin tekzib edenlerin

﴿وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ ve kendilerinin rabbi olan Allah tealâya başkasını denk tutanların

hiç birisinin hevâlarına uyma.- Ya'ni öyle şahadet edecek olanlar bütün bu haldedir. Delâili hakkı tekzib

ederler. Yalanda beis görmezler, Allaha bile şirk koşar, haktan udül ederler ve böylelerinin yapacakları

şahadet sırf gönüllerinin hevâsından, yalancı şahidlikten başka bir şey olmaz. Görülüyor ki işbu «

﴿وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ fasılasıyla bu âyet sûrenin birinci âyetine bir terci' olmuştur. Binaenaleyh

« وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا غَافِلُونَ » hakikatı ve «

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ » va'd-ü vadi tamamen

te'kid ve takrir ve münkirlerin geçmişte gelecekte her nevi' haksızlıkları isbat ve her türlü tutamakları iptal

olunduğu bu noktada baştan buraya kadar icmalen bir ircaı nazar daha ihtar edilerek tevhid-ü nübüvvetin

vuzuhi sıdki kemali belâğatle iş'ar kılındıktan sonra sıratı müstakim olan şer'ı hakkın esasını teşkil eden

nevâhi ve evâmiri bilhâssa mutazammın oldukları hurmet noktai nazarından telhis ile buyuruluyor ki:

﴿١٥١﴾ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ

نَرْزُقُكُمْ وَأَيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ
وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُمْ بِهِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥٢﴾

sh:»2090

﴿١٥٢﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى
يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَأَنْكَلِفُ نَفْسًا
إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ
أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصِيَّتُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٣﴾ وَأَنَّ هَذَا
صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن
سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٤﴾

Meali Şerif

De ki: geliniz size rabbınız neleri haram kıldı okuyayım: ona hiç bir şey'i şerik koşmayın, babanıza

ananıza iyilikten ayrılmayın, yoksulluk yüzünden evlâdınızı öldürmeyin, sizin de onların da rızkınızı biz verimiz, fevahişe: açığına da, gizlisine de yanaşmayın, Allahın muhterem kıldığı nefsi haksız öldürmeyin, işittiniz a, işte size o bunları ferman buyurdu, gerektir ki aklınız erer 151 Ve yetim malına yaklaşmayın, ancak rüşdüne erinceye kadar en güzel suretle başka, ölçेği tartıy

sh:»2091

tam ve denk tutun, bir nefse ancak vüs'ünü teklif ederiz, söz sahibi olduğunuz vakit de hep adaleti gözetin velevse hısım olsun, Allahın ahdını yerine getirin, işittiniz a işte size o bunları ferman buyurdu, gerektir ki düşünür tutarsınız 152 bir de şu: benim dosdoğru yolum, hep onu ta'kib edin, başka yollar ta'kib etmeyin ki sizi onun yolundan saptırıp parçalamasınlar, duyduunuz a işte size o bunu ferman buyurdu gerektir ki korunur, mütteki olursunuz 153

151. ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ geliniz de size rabbınızın

asıl haram kıldıklarını okuyayım. -İbni Abbas Hazretleri demiştir ki: bu âyetler o âyâti muhkematır ki

kitâbların hiç birinde neshedilmemiştir. Bunlar Beni Âdemin hepsine haramdır. Ve «

﴿مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمَّ الْكِتَابِ﴾ dır. Bunlarla amel eden Cennete girer, etmeyen

Cehenneme. Kâ'bül'ahbarda demiştir ki bu âyetler Tevratın başlangıcıdır: «

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ قُلْ تَعَالَوْا

bunlar üzerinde içtima' etmiş, bunların Musa aleyhisselâma inzal edilen «kelimatı aşere» olduğu da

söylenmiştir. Bunu bükaî « مَصَاعِدُ النَّظَرِ لِلاِشْرَافِ عَلٰی مَقَاصِدِ السُّورِ »

namındaki eserinde şöyle izzah eder: Ya'ni bu âyetler Allah tealânın Musa aleyhisselâma yazdığı elvahi

cevherde ilk yazdığı âyâtı aşereyi müstemildir ki şunlardır: Şirkten, yemini kâzibeden, ukukı valideynden,

katilden, zinâdan, sirkatten, tezvirden, başkasının elindekine göz dikmekten nehiy, sebte ta'zım ile emir.

اه Görülüyor ki bu dokuzdur, bütün bunların birincisi de sûrenin başından beri izzah oluna gelen iymanı

tevhididir ki bu nehyi şirkte münderiç olmakla beraber üçüncü âyette bilhassa tavzih ve telhis de edilmiştir.

Binaenaleyh bunlar evvel-ü âhır bir esasta münderiç olan ve dini hakkın esasını teşkil eden ve ümem-ü

a'sarın ihtilâfiyle ihtilâf etmiyen ahkâmı aşeredir. ﴿ اِنَّ ﴾ Şöyle ki:

sh:»2092

﴿ لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ﴾ Ona hiç bir şey şerik koşmayınız. -İ'tikad noktai nazarından

Allaha her hangi bir şeyi hiç bir veçhile şerik iddia etmeyiniz, amel noktai nazarından Allaha ma'siyet olan

hususta başkasına itaat etmeyiniz. ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ ve valideyninize ihsan: -Ya'ni

«أَحْسِنُوا بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» baba ve ananıza iylik ve güzellik ediniz.- Burada

muharrematın ya'ni menahinin beyan olunacağı söylenmiş iken böyle bir emrin nehiyler sırasında ne

münasebetle irad edilmiş olduğu suali hatıra gelebilir. Fakat evvelâ muharremati berveçhi âtf okuyayım

denilib de bir takım nevahiy ve evamir zikrolunduğu zaman, işte o muharremat bu tafsilât içindeki

nevahiydir demek olur. Ve maksadın yalnız muharrematı değil onlarla şiddeti alâkası bulunan evamiri de

beyan olduğu anlaşılır. Saniyen bununla şu da gösterilmiş olur ki hurmet yalnız nehyi sarihten değil ba'zan

emirden de anlaşılır. Bundan dolayı İlmi usulde şu kaide müsbettir ki: Bir şeyle emir zıddının tahrimini iktiza

eder, eğer ademi tahrim, emirden maksudu fevt edecekse, değilse kerahetini istilzam eyler. Ve işte gerek

bu ve gerek gelecek olan «

«أَوْفُوا الْكَيْلَ . إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا . وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا» emirleri de

hep böyledir. Binaenaleyh «valideyninize ihsan ediniz» emri «onları aslâ incitmeyiniz» nehyini de

müstelzimidir. Ya'ni anayı babayı incitmek o kadar haramdır ki hatır ve hayale getirilecek şey değildir. Onlar

hakkında ancak ihsan vazifesi düşünülmelidir ve ancak o yapılmalıdır. Salisen bu sureti nazım şunu da

iyima eder ki anaya babaya ihsan bu kadar yüksek bir vazife olmakla beraber Allaha şirki istilzam

etmemelidir. Ya'ni ana baba evladlarının Allaha ısyan etmesiyle memnun olacaklar ise onları bu suretle

memnun etmeğe çalışmak Allaha şirk ma'nâsında olacağından dolayı menhiy ve haramdır. Netekim sûrei

«Lokman» da «

وَأَنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

sh:»2093

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ أِمْلَاقٍ﴾ Yoksulluktan dolayı evlâdınızı katil de

etmeyiniz. -Bu da haramdır. Anaya babaya ihsan evlâdın vazifesi olduğu gibi evlâdın hakkı hayatına

tecavüz etmemek, muhafaza eylemek de ebeveynin vazifesidir. Sûrei «İsra» da «

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ أِمْلَاقٍ﴾ evlâdınızı yoksulluk korkusu ile katletmeyiniz

buyurulmuştur ki buradaki bir delâleti izahtır. Çünkü «bilfiil fakırım besliyemeyeceğim» diye evlâdı öldürmek

haram olunca fakır değil iken fakır olmak korkusu ile evlâd katletmenin haram olacağı evleviyetle

aşikârdır. Ve işte bunların her biri bir âyette tansıs olunmuştur. «

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ den dahi anlaşıldığı

üzere Arab müşrikleri kız çocuklarını diri diri kabirlere gömüyorlardı ki buna « **وَأَد** » ta'bir olunur. Ve bunu ba'zısı bir gayreti cahiliyye ile ba'zısı da fakırlık saikası veya korkusuyla yapıyorlardı ve hakıkatte sebebi galib bu korku idi. Bu mülâhaza ile idi ki Şeytan onlara katli evlâdı hoş gösteriyordu. Filhakıka evlâda karşı vuku'bulan bu cinayete ekseriyetle sevkeden en mühim sebep beslemek endişesidir. Bunun karşısında diğer sebebler kale alınmıyacak kadar hükümsüzdür, enderdir. Binaenaleyh bilhassa bu sebebin reddiyle diğer esbabı zaiyfe ve mevhumenin reddedilmiş olacağında şübhe yoktur. Sonra bu nehiy, Arab müşriklerinin kız evlâdı hakkındaki « **وَأَد** » âdetlerini bilhassa istihdaf etmekle beraber hükümün onlara munhasır olmadığı ve çocuk düşürmek cinayetlerine dahi şâmil olduğu derkârdır.

Hasılı gerek fakır olunuz ve gerek zengin, gerek zayıf olunuz gerek kaviy evlâda bakmakla yoksul kalmaktan korkub onları her hangi bir suretle öldürmeyiniz ﴿ **نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ** ﴾ sizi ve onları merzuk eden, besleyen ve besleyecek olan biziz.- Ya'ni siz değilsiniz. Binaenaleyh rızık istihsalinde acziniz dolayısile açlığa veya

sh:»2094

ölüme mahkûm olduğunuza hukmedib de katil cinayetini irtikâba kalkışmayınız.

﴿ **وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ** ﴾ ve fuhşıyyata yaklaşmayınız

nevi' fuşşiyat gerek erazili müşrikînin yaptıkları gibi açık kârhânelerde olsun ve gerek eşraf denilenlerinin

yaptıkları gibi ittihazı ahdan ile gizli surette olsun hepsi haram olduktan başka bunların mukaddimatı,

esbabı ve vesaili de haramdır. Açık veya gizli fuşşiyatı yapmak şöyle dursun onlara yaklaşmayınız bile. «

« وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً ۗ » medlûlünce fahişeden mütebadir olan

zinadır. Fakat fevâhiş diye cem'i irad edilmesi zinâ kabilinden olan her nevi' efali şeniaya, ya'ni lisanımız

ta'birince her nevi' fuşşiyata şümulünü ifade eder. Bundan dolayı ba'zı müfessirîn bunu alel'umum « اثم »

» ism ile tefsir edib « وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۗ » medlûlüne irca' eylemiş ise de gerek

âyetin siyâkı ve gerek rivayet noktai nazarından bu ma'nâ burada pek zâhir değildir, Ezcümle bunun katli

evlâd ile mutlaka katli nefis nehiyleri arasında zikri gösteriyor ki bunda da bir katil ma'nâsı vardır. Ya'ni

fuşşiyat, nefsinde bir cinayeti azîme olmakla beraber bir de katli evlâd hükmündedir. Çünkü veledi zinâ

helâke ma'ruzdur, emvat hükmündedir. Netekim Resulullah azl hakkında bile «

« ذٰلِكَ الْوَادُ الْخَفِيُّ ۗ » buyurmuştur. Binaenaleyh fuşşiyatın gizli açık ne kadar katillikleri

tazammun ettiğini anlamalı.

﴿ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ ﴾ Allahın tahrim ettiği -ya'ni islâm ile

olsun ahd ile olsun demini masun ve muhterem ve katlini haram kıldığı her hangi bir nefsi de katletmeyiniz

﴿ اِلَّا بِالْحَقِّ ﴾ meğer ki sabit bir hakk ile ola.- Müslim bir kimse aleyhine bu hak tarafı risaletten

«

لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِأَحَدٍ ثَلَاثٍ كُفْرٍ بَعْدَ إِيمَانٍ وَزِنًا
بَعْدَ إِحْسَانٍ وَقَتْلٍ نَفْسٍ بِغَيْرِ حَقٍّ» müslim bir kimsenin kanı halâl olmaz,

sh:»2095

meğer ki üç sebebeden birisile olsun: iymandan sonra küfür, ihsandan sonra zinâ, bigayri, hakkın katli nefis

«hadîsi nebevîsiyle beyan buyurulduğu üzere üç sebeble sabit olur. Sûrei «Mâide» de ise gayri müslime

de şâmil olmak üzere «بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ» diye ikide hulâsa edilmiş

ve «

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ
فَسَادًا أَنْ يُقْتَلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا» buyurulmuştur. Bu fesadın müslimden suduru

takdirinde sebebi hak dörde balig olmuş olur. Hasılı diğer eşyada hıl, asıl hurmet ayrı bir delil ile sabit

olursa da nûfus bunun aksinedir. Katli nefiste asıl olan haram olmaktır. Halâl olması ayrı bir delil ile sabit

olabilir. ﴿ذَلِكُمْ﴾ işte bu emr-ü nehî: bu beş teklifi ﴿وَصِيكُمْ بِهِ﴾ rabbınız size tavsiye

etti -kemali lûtf-ü rahmetiyle müekked bir surette emr eyleyib ahid verdi (Sûrei Nisâ da «

﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ » bak) ki ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ﴾ akıl edesiniz:- Ya'ni bu nehy olunan

haramların fenalığı ve bu tavsiyelerin faidesi akılı olanlar için zâhir ve bedihî olduğundan siz akıllarınız

isti'mal ile nefislerinizi bağlayıp bu haramlardan men'eyliyesiniz.

152. ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ﴾ ve yetim malına yaklaşmayınız -hiç bir suretle

taarruz etmeyiniz bu da haramdır.

﴿إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ ancak kuvvetlerine erinceye

rüşdüne baliğ oluncaya kadar -hıfz-u tenmiye ve zamanında teslim gibi- en güzel suretle takarrüb -mümkün

olan en güzel velâyet ve vesayet- müstesnâ. O zaman «

﴿فَإِنْ أَنْتُمْ مِنْهُمْ رُشَدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ [sûrei «Nisa» ya bak].

﴿وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ﴾ kileyi ve teraziyi denk ve tam tutunuz.

-Hem noksan veya fazla ölçü kullanmayınız hem de ölçer ve tartarken eksik veya fazla ölçü kullanmayınız

hem de ölçer ve tartarken eksik veya fazla yapmayınız, ağıdırmayınız ki eksiği fazlası haramdır.

Binaenaleyh yetim malı olmasa bile hukukî gayre tecavüz de haramdır. Şu kadar ki

﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ biz bir nefse vüs'undan başkasını teklif etmeyiniz.-

Binaenaleyh adl-ü tesviye haddi zatında zor bir şey ise de buna da vüs'unuz kadar riayetle mükellefsiniz,

vüs'unuzun yetişemediği ma'füvdür. ﴿وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا﴾ ve söz söylediğiniz zaman

adlolunuz: Ya'ni gerek hukûmet ve gerek şahadet ve gerek her hangi bir hususta bir söz söylediğiniz vakit

hakkını, doğrusunu söyleyiniz -adl-ü hakkın hilâfını söylemeyiniz ki bu da haramdır.

﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى﴾ velevse leh veya aleyhinde söyleyeceğiniz, tarafdarlık etmeyiniz

﴿وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا﴾ ve Allahın ahidlerini iyfa ediniz gerek Allahın size teklif etmiş olduğu

ahidleri, emirleri, nehiyleri ve gerek sizin Allaha veya Allah namına diğerlerine verdiğiniz ahidleri nezirleri

yeminleri, akıdleri, sahih olan her nevi' taahhüdâtı tamamen yerine getiriniz.- Nakzî ahid de haramdır.

Görülüyor ki bu emirden müstefâd olan vücut ve ziddinin hurmeti iman ve amel hududunun şamil olduğu

her nevi' evamir-ü nevahiy ile bütün uhûde mütenavidir. Binaenaleyh «

﴿وَذَرُوا ظَاهِرَ الْأَيْمِ وَبَاطِنَهُ﴾ emri ve buraya kadar sebmeden ibadet, hıll-u hurmet ve

sâire ahkâmı hep burada dahildir. ﴿ذَلِكَ﴾ işte bunları: Bu teklifleri ﴿وَصِيكُمْ بِهِ﴾

rabbınız size tavsiye -ve ekiden emr- etti ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ tezekkür edesiniz.- Bunları

iyice hatrınızda tutasınız ve zımındaki derin muhteveyatını düşünesiniz de mücebiyle amel eyliyesiniz.

153. ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ ve iş-

sh:»2097

te bu: Ya'ni yukarıdan beri iyzah edilegelen iymanı tevhid ile şu iki âyette Allahın tavsiye ettiği bu evamir-ü

nevahiy: Bu ahkâmı aşere benim müstekım olarak sıratımdır: Doğrudan doğru tuttuğum yolum; caddem,

esasî dinim ve minhacımdır. Bunun için ﴿فَاتَّبِعُوهُ﴾ siz de buna, bu benim yoluma ittiba' ediniz

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ﴾ ve müteaddid yollara gitmeyiniz: Muhtelif dinler, mezhebler, Bid'at-ü

dalâlet olan türlü türlü yollar arkasında dolaşmayınız ki ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾ sizi

fırka fırka yapıb Allah yolundan dağıtmasın.- Müsnedi Darimîde dahi tahriç edildiği üzere ibni Mes'ud

Hazretleri demiştir ki «Resulullah bize bir hattı müstekım çizdi «bu ruşd yoludur» dedi, sonra bunun

sağından ve solundan bir çok hudut; çizgileri daha çizdi «bunlar da bir takım yollardır ki her birinde bir

Şeytan vardır ona çağırır» dedi, sonra da bu âyetleri okudu. Hâsılı Allaha gidilir zannedilen bir çok yollar

vardır. Netekim «الطَّرِيقُ إِلَى اللَّهِ بِعَدَدِ أَنْفَاسِ الْخَلَائِقِ» = Allaha yol

mahlûkatın enfası kadardır, ya'ni o kadar çoktur» denilmiş. Fakat bütün bunların içinde hakikaten Allah yolu, Allaha iysal eden ve vaz'ı ilâhî olan, Allah ve Resulleri tarafından da'vet olunan hak yol doğru yol bir danesidir ki saliklerini toplayan, birleştiren, dağıtmıyan, aldatmıyan tevhd yoludur. Her hangi bir hususta hak birdir, bâtlı çoktur. Gerçi her bir olan hak olmak lâzım gelmezse de hak her halde birdir. Muhtelif zamanlarda, muhtelif mekânlarda hukmi hak, tehallûf edebilir. Dün hak olan her zaman için hak olmak lâzım gelmez. Garbdeki bir kimse için hakkolanın Şarktaki için de hak olması ıktiza etmez. Ve bu suretle hak taaddüd eder gibi zannedilebilirse de her birinde hukmi hak birdir, taaddüd etmez. Şirk kökünden bâtlıdır. Sonra hiç bir zaman tahallûf ve tahavvül etmeyen ve edyanı münzelenin, kü-

sh:»2098

tübi semaviyyenin hiç birinde neshedilmiş olmayıb hepsinde emr-ü tavsiye kılınmış olan bir takım ahkâmı aslıyye vardır ki bütün dinler bu noktada ittifak eder. Ve işte balâda beyan olunan ahkâmı aşere de bu kabilindendir. Ve bu âyet ile beyan olunuyor ki bu evamir ve nevahinin taallûku yalnız muhatablara muhtas değil, Hazreti Peygambere dahi şamildir. Ve Resulullah bunlarla müstemiren amildir. Allah tealânın ötedenberi emr-ü tavsiye ettiği bu ahkâm, Peygamberin doğrudan doğru tuttuğu yoldur. Ve Peygamberin

tuttuğu yol Allah yoludur. Ve Allah yolunu bulmak isteyenler Peygambere ittiba' edib bunları tutmalıdır. Ve

bunun esası « لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا » medlülünce tevhidi ülûhiyyette ittifaktır. Bu ittifak

da Peygambere ittiba' ile hasıl olur. Zira « وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا » emri ancak o suretle tatbık edilir

bu ahkâmı icra ve bunlardaki muharremattan ictinab eylemeyen, ya'ni Allaha şirk koşan veya ebeveynine

kötülük eden veya evlâdını öldüren veya fuhşiyat yapan veya bigayrı hakkın insan öldüren veya yetim

malına el uzatan veya ölçüyü, teraziyi denk ve tam tutmayan, hukukı gayre tecavüz eyleyen veya söz

söylediği zaman adl-ü haktan ayrılan veya Allahın ahidlerini iyfa etmeyen veya Peygamber yoluna ittiba'

etmeyib türlü türlü yollara saparak tevhidden ayrılan kimseler tefrikaya düşer, perişan olurlar.

﴿ذٰلِكُمْ﴾ işte bunu:- Peygamber yoluna ittiba' etmek ve diğer muhtelif yollara ittiba' etmemek

hususunu ﴿وَصِيكُمْ بِهِ﴾ Allah size tavsiye etti ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ korunmanız:

Fenalıklardan sakınıb tefrika ve ihtilâftan kurtularak dairei tevhidde vikayei ilâhiyyede bulunmanız.- Çünkü

ittifak, ilâhî bir kuvvettir. Müttefik olanlar muhtelif olanlar daima galebe ederler, Fakat bâtılda ve fenalıkta

ittifakın hükmü de seriuzzevaldir.

Hakikî kuvvet hakta ittifaktır. Bu da Peygambere ittiba' etmek ve bu esaslara tutunub daima ciheti vahdet

taharri eylemekle olur.

Evet bunları böyle öteden beri tavsiye ettik:

﴿١٥٤﴾ ثُمَّ اتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ
وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾

Meali Şerifi

Sonra biz Musâya o kitâbı verdik ki güzel tatbik edene tamamlamak, ve her şeyi tafsıl etmek ve bir

hidayet, bir rahmet olmak için, gerektir ki onlar rablarının likasına iyman etsinler 154

Evet onları evvel-ü âhır tavsiye ettik 154. ﴿ثُمَّ اتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا﴾

sonra da Musâya kitâbı -Tevratı- tamamen ﴿عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ﴾ yaptığı ihsan üzerine

-yâ'ni o tavsiye olunan ahkâmı hüsni suretle tebliğ ve tatbık etmesi üzerine- yahud gerek Musâ ve gerek

ona ittiba' ile ihsani ahlâk edinen, yaptığını güzel yapan ve bu suretle o tavsiyeleri de hüsni tatbık eyliyen

her hangi bir kimseye ni'meti itmam etmek ﴿وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ ve her şeyi tafsil

eylemek -yâ'ni Allahın ahidlerini iyfa için dinde muhtac ol-

sh:»2100

dukuları her şeyi, ayrı ayrı beyan eylemek ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾ ve bir hidayet ve rehber ve bir

rahmet olmak için verdik ki ﴿لَعَلَّهُمْ بَلِقَاءَ رَبِّهِمْ يَوْمِنُونَ﴾ onlar- kavmi Musâ olan o

Beni İsrail -rablarının, ya'ni Allah tealânın huzuruna varacaklarına iman edeler.- Ba'se inanıp sevab-ü

ikabı tasdik eyleyeler. Bu böyle iken Yehudîler bağıylerinin cezasını nasıl tekzib ederler?.

Tevrat böyle olduğu gibi şimdi:

﴿١٥٥﴾ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٥٦﴾ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابُ عَلَيَّ

طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٧﴾ أَوْ
تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ
جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا
سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٨﴾

sh:»2101

Meali Şerif

Bu ise tam bir kitâb, onu biz indirdik, çok mübarek, bundan böyle buna tabi' olun ve korunun gerektir ki
rahmetimize ıresiniz 155 Demiyesiniz ki: Kitâb yalnız bizden evvel iki tâifeye indirildi ve doğrusu biz onların
tedrisatından kat'ıyyen gafıl bulunuyoruz 156 Yâhud demiyesiniz ki: Eğer bize kitâb indirilmiş olsa idi her
halde onlardan daha ziyade muvaffak olurduk, işte size rabbınızdan beyyine geldi, hidayet de geldi,
rahmet de geldi, artık Allahın âyetlerini inkâr eden ve onlardan men'a kıyam eyliyenden daha zâlim kim
olur? Elbette biz o, âyetlerimizi men'a kıyam edenleri bu kabahatleri yüzünden azabın en müdhişiyle

155. ﴿وَهَذَا﴾ işte bu da -bu Kur'an da ﴿كِتَابٌ﴾ büyük bir kitâbdır ﴿أَنْزَلْنَاهُ﴾

bir kitab ki onu biz indirdik ﴿مُبَارَكٌ﴾ bir kitâb ki mubarek, feyz-u bereketine nihayet yoktur.

﴿فَاتَّبِعُوهُ﴾ Binaenaleyh buna ittiba' edin ﴿وَاتَّقُوا﴾ ve muhalefetten sakının ki

﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ rahmetimize irebilesiniz. Biz bunu indirdik ki 156.

﴿أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا﴾

kitâb ancak bizden evvelki iki taifeye -Yehud ve Nesârâya- indirildi

﴿وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ﴾ ve şüphesiz biz onların tedrisatından kat'iyyen

gafil idik, o kitâbın nâlık olduğu ahkâm-ü maariften bîhaber bulunuyorduk» demiyesiniz, kıyamette böyle

l'tizar etmiyesiniz. -Ya'ni balâda tavsiye edilen ahkâmı umumiyeyi nâlık olan kitâbın şu kavme veya bu

kavme indirilmiş olması o kitâbın onlara inhısarını ve o ahkâm ile yalnız onların

de Yehudun Tevratında ve Nesârânın İncilinde olduğu gibi bir kerre esası nüzul duyulub iştihar ettikten sonra «biz o kitabın lisanını bilmiyoruz, okuyub anlayamayız ve mündericatına daima vâkıf değiliz» diye itizar etmek de caiz olmaz. Bir kitâbın nüzulü işitildikten sonra her kavmin onu tahsil ve ahkâmı umumiyyesine vukuf peyda edebilmesi mümkündür. Lâekal o kavm içinde bir takımları onun lisanını ve anlaşılması için lâzım gelen şeraitini mümkün mertebe tahsil ve diğerlerine de şifahen veya tahriren tebliğ edebilirler. Arab müşrikleri beyinde de ahkâmı mezkûreyi muhtevi olan kütübi semaviyyeden bir veya iki kitâbın daha evvel iki kavme nâzil olmuş bulunduğu ve bu suretle Yehud ve Nesârânın Ehli kitâb oldukları ma'ruf ve ma'amafih onlar bunların ahkâmı umumiyyesinden gâfil bulunuyordu. Bu gaflet onlar için esas itibariyle müşriklikte ısrar noktai nazarından bir ma'zeret olmamakla beraber okuyub yazmaları ve mekteb ve medreseleri yok ümmî bir kavm olduklarından dolayı müşrikîni Arabın ekseriyyetine nazaran bu gaflette bir ma'zeret şüphesi bulunabilirdi. İşte umuma feyz-u bereket ve ta'mimi rahmet için inzal buyurulan Kur'anın Arabca olarak inzal buyurulması yevmi kıyamette o haşr-ü neşir, o be's-ü azâb gününde bu gibi ma'zeretlere imkân bırakmamak ve ahkâmı kitabın inzâl olunduğu kavme mümhasır olmadığını ve onun nüzulü işitildikten sonra onu tedris ve tederrüs ile meşgul olmayıb ahkâmından gaflet etmenin bir ma'zeret teşkil etmeyeceğini sureti kat'iyede anlatmak gibi bir hikmeti de mutazammındır.

Bu kitâbı mübârek inzâl buyuruldu ki yarın Âhırette öyle i'tızar etmiyesiniz 157.

﴿أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ﴾

ve yâhud «bize kitâb inzâl edilmiş olsa

sh:»2103

idi her halde biz onlardan daha hidayetkâr olurduk: daha iyi anlar, daha iyi tatbık eder, daha doğru

giderdik» demiyesiniz -gerçi ahkâmı kitâb umumîdir amma, fakat ne yapalım ki kendi lisanımızda

olmadığından biz onlar kadar olamadık, yoksa bu halimizde bile bir çok hususatta zekâmızı, mezayâmızı

göstermiş olan bizlere bir de kendi lisanımızda bir kitâb verilmiş olsa idi neler yapmaz, ne muvaffakiyetler

göstermezdik!... Ne çare ki Allah vermedi diye i'tiraz ve iftihara kalkışmayasınız.

﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ﴾ artık muhakkak ki size

rabbinızdan nazîrsiz bir beyyine ve büyük bir rehberi hidayet ve rahmeti geldi

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا﴾ bunun üzerine

Allahın âyetlerini tekzip eden ve nâsi onlardan çeviren: hem dâll, hem mudill kimselerden daha zâlim,

daha haksız kim olabilir?

﴿سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا﴾

﴿يَصْدُقُونَ﴾ halkı âyetlerimizden çevirenleri, bu çevirmeyi sapıtmayı âdet edindiklerinden dolayı

azâbın kötüsüyle cezâlandıracağız.

Bunlar, böyle sapıtmayı i'tiyad edenler:

﴿١٥٨﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ
أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ
نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا
خَيْرًا قُلِ انتظروا إِنَّا منتظرون﴾

Sh:»2104

Meali Şerif

Onlar ancak şunu gözetiyorlar: ki kendilerine Melekler geliversin veya rabbın geliversin veya rabbının

ba'zı alâmetleri geliversin, rabbının ba'zı alâmetleri geldiği gün, evvelce iman etmemiş veya imanında bir

hayır kazanmamış bir nefse o günkü imanı hiç bir fâide vermez, de ki gözetin, çünkü biz şüphesiz

gözetiyoruz 158

158. ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ﴾ onlar başka bir şey'e değil

﴿إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ ancak kendilerine o Melâikenin «
﴿وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيَهُمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ﴾ medlûlünce ellerini uzatıp

canlarınızı çıkarın bakalım diyecek olan mevt veya azab Melâikesinin gelmesine

﴿أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ﴾ yahud rabbının gelmesine -kıyamet kopup «

﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا . وَجِئَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ
﴿يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى﴾ medlûlünce haklarında en son hukmi

rabbanînin zuhur etmesine ﴿أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾ veya rabbının ba'zı

âyetleri gelmesine- «

﴿فَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ﴾ . ﴿أَوْ تَسْقُطُ السَّمَاءُ كَمَا
﴿زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا﴾ dedikleri veçhile başlarına taş yağmak veya Sema parçalanıb

üzerlerine düşmek veya kıyamet alâmetleri zuhur etmek gibi her halde fi'len mahv-ü helâket eden ve

kendilerini iymana mecbur edecek olan bir takım alâmetlerin gelmesine- bakarlar, bunlardan birisi

olmayınca iman etmezler. Fakat ﴿يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾ o gün ki rabbının

ba'zı âyetleri gelecektir

﴿لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمِنْتَ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي﴾
﴿إِيْمَانُهَا خَيْرًا﴾ ondan evvel iman etmiş veya imanında bir hayır kesb eylemiş olmanın hiç bir

nefse o günkü imanı menfaat vermiyecektir. - Hali ihtidarda olduğu gibi o gün artık

sh:»2105

teklifin zamanı geçmiş, mes'uliyet zamanı başlamış, iman ile kazanılması mümkün hiç bir hayır kalmamış

olur «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ فَتَفْسَدُوا دِينَكُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ قَبْلِهِمْ لَمْ يَأْتُوا بِالْحَقِّ بَشَرًا إِلَّا كَذِبًا أَوَّلًا﴾ medlûlü üzere be'sin iyanen

görüldüğü böyle yeis zamanında iman kabul edilmez ve hiç bir fâide vermez. İyanenin makbul olması hazır

ve meşhude değil gayb-ü istikbale tealluk etmesinde, iyanî değil bürhanî olmasında ve istikbal için bir hayır

kesbine imkân bulunacak kadar mukaddem bulunmasındadır. Olacak olmağa başladıktan sonra

inanmakta fâide yoktur. Olacağı olmadan evvel inanmalı ki zararından kurtulmak için işe yarayacak

tedarükâtta bulunulabilsin. Meselâ «bir gün gelecek ki münkirlerin, yalancıların, kötülerin, mücrimlerin

cezası verilecek, bir gün gelecek ki alım satım olmayacak dostluk, şefaahat yapılmıyacak, kimse kimseden bir hayır görmeyecek» denildiği zaman öyle şeymi olur, hele bakalım o gün gelsin de çaresine bakarız deyib de inanmıyan, inanıb da öyle bir güne yarar bir hayır kazanmıyan kimseler, o günün geldiğini görüb içine düştükleri zaman çâr, naçâr inanırlarsa da o gün bu iymandan kendileri için hiç bir menfaat hasıl olmaz, iş işten geçmiş bulunur. Hasılı Allah tealânın iki türlü âyâti vardır. Bir kısmı müstakbeldeki vakıatı gıyablarında, ya'ni vuku'larından evvel ihbar ve iş'ar eden âyât ve delâilidir ki sonunda fâidesi olacak iman bu âyetleri tasdik ile iymandır. Âhret bununla kazanılır. Peygamber, kitâb, ilim bu âyetlerdendir, mü'min ve kâfir farkı bu âyetlere nazardır. Allah tealânın diğer bâ'zı âyetleri de vardır ki bunlar vakıâtın bilfi'il vukua başladıklarını ve kudreti ilâhiyenin halen tecellisini gösterirler ve evvelki âyetlerin me'ali ve mâsadaki olurlar. Bunlar gelince hukmünü bizzarure icra eder, inanmak ihtimali kalmaz, fakat inanmanın fâidesi olmaz. Bundan kurtulursa evvelce haberdâr olub da inanan ve ona göre korunabilenler kurtulurlar. Şimdi evvelki âyetler kabîlinden olan Kur'anın bu âyeti ve bu fıkrası

sh.»2106

bu vechile gösteriyor ki bu ikinci kısım âyetler de bir gün olub gelecektir. Ve bu gün bu âyâtı tekzip ve halkı

idlâl edenler o gün o inanmadıkları vukuatı görüb inanacaklar, fakat onlara vukuundan evvel iymân etmiyen veya iymânında bir hayır kazanmıyanlara o gün iymânları hiç menfeat vermiyecektir. Şu halde iymânlarından sureti kat'iyede intifa' edebilecek olanlar o günden evvel iymân etmiş ve iymânında hayır kazanmış olan ya'ni iymân ile ameli salihî cemeylemiş bulunanlardır. Bununla beraber önce iymân etmiş, fakat bir hayır kazanmamış olanlar kezalik sonraki iymânında olsun bir hayır kazanmağa imkân bulmuş olanların iymânlarının menfeatten hali kalmıyacağı da anlaşılıyor. Çünkü «

أَمَّنْتَ مِنْ قَبْلُ » cümlesi « أَوْ كَسَبْتَ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا » cümlesine

ma'tuftur bu suretle « لَمْ تَكُنْ » nefyi sebki iymân veya iymanda kesbî hayır bu ikisine terdid ile

müteallık olarak nefse sıfat olduğundan o gün, ne sebki iymân, ne de iymânında kesbî hayır hiç birisi

bulunmamakla muttasıf olan kimseye iymânının menfeati olamıyacağını ifade eder. Binaenaleyh hem sebki

iymân hem iymanda kesbî hayır ikisiyle ve yahud lâekal birisiyle muttasıf olana o gün Mu'tezilenin dediği

gibi iymânı menfeat vermez denemiyecektir. Bil'akis mefhumı muhalifinden bunların birisi bile menfeatten

hali olamıyacağı anlaşılır. Mefhumı muhalefetle isdidlâl caiz olmadığına nazaran bunlardan birinin

menfeati bu âyet ile isbat olunamazsa da bu âyet ile inkâr da edilemez. Bununla beraber diğer âyât ve

ehadiste bunlardan birinin de menfeatten hali olamıyacağını gösteren delâletler yok değildir.

Burada Şu noktayı da Şayanı ihtar buluyoruz: Görülüyor ki âyette « **أَمَّنْتَ** » cümlesinde «

مِن قَبْلُ » kaydı var, buna ma'tuf olan « **أَوْ كَسَبْتَ** » cümlesinde bu kayıd yoktur. İlimi usulde ve

kütübi Arabiyyede de beyan olunduğu üzere ma'tufun aleyhin kaydini ma'tufta dahi i'tibar zarurî

değil-

sh:»2107

dir. « **جَاءَنِي زَيْدُ الْعَالِمِ وَعَمَرُو** » denildiği zaman Amrn de âlim olması lâzım gelmez.

Böyle olduğu halde keŐŐaf ve sâir bir takım müfessirîn bunu «

لَا يَنْفَعُ الْإِيمَانَ حِينَئِذٍ نَفْسًا لَمْ تُقَدِّمِ إِيمَانَهَا أَوْ قَدَّمَتْهُ وَلَمْ
تَكْسِبْ فِيهِ خَيْرًا » ya'ni mukaddema iman etmemiş veya etmiŐse de o imanda bir hayr

kesbeylememiŐ bulunan nefse o günkü imanı menfeat vermez» diye tefsir etmişlerdir ki bunun hasılı âyeti

«

لَمْ تَكُنْ أَمَّنْتَ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبْتَ فِي إِيمَانِهَا مِنْ قَبْلُ خَيْرًا

» mealinde mülâhaza etmektir. Bunda ise kesbi hayr fıkrasında dahi imanın o güne tekaddm Şart

edilmiş, fakat hayrn kesbi de o günden evvel olmakla takyiyd olunmamıŐ demek olur. Şu halde iymansız

hayır, nâfi' olamazsa da mukaddem iymanı olan o gün dahi imkân bulur bir hayır kazanabilirse faidesini

görmesi melhuzdur. Filvaki' Akaid ulemâsının iymanı yeis makbul değilse de tevbei yeis makbul olur

demeleri de buna mutabıktır. Lâkin buna karşı o gün kesbi hayr mümkün ise iman neye nâfi' olamasın?

Değil ise iman gibi kesbi hayrın de o günden mukaddem olması lâzım gelmez mi? suali varid olur. Ve bu

mülâhaza iledir ki hem imanın hem kesbi hayrın o günden mukaddem olması lüzumu mütebadir görünür.

Bu surette ise âyet «

لَمْ تَكُنْ أَمَّنْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ مِنْ قَبْلِ فِي إِيْمَانِهَا مِنْ
قَبْلِ خَيْرًا

demektir. Zira o zaman yalnız iymanı sabıkında hiç bir menfeati olmayacak demek olur. Netekim mu'tezile

böyle anlaşılımlardır. Halbuki ma'nâ bu olsa idi «

« لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا

denilmek kâfi gelirdi. Binaenaleyh biz kesib fıkrasında « مِنْ قَبْلِ » kaydini 'itibâra karine görmüyoruz

ve zâhir vechile itlakı üzere mülâhaza etmek lüzumuna kail oluyoruz. Ve öyle anlıyoruz ki bu ba'zı âyâtın

gelmesi kesbi hayrın alel'itlak imkânsız kılmıyacaktır. Meselâ marazı mevttte olduğu gibi vakıa tamam

olmadan iman edib kesbi hayrın mümkün olduğu lâhzada bulunabilecektir. Ve o halde bir kâfir o

sh:»2108

gün âyâtın zuhuru üzerine iman eder ve o iman ile bir hayr kesbine imkân da bulabilirse ye's-ü beis

temamen tahakkuk etmemiş olduğundan bu imanın dahi menfaat verebilmesi melhuzdur. Ya'ni imanın

makbul ve nâfi' olabilmesi için her halde o iymandan sonra bir hayr kesbine imkân bulunmalıdır. Kıyamet

alâmetleri gibi âyâtı ye'sin zuhurundan evvel hali vüs'atte kabûli iman için mücerred imanı kesb kâfi

olabilecek fakat o âyetlerin zuhurundan itibaren iman için bilfiil kesbi hayr etmiş olmak da şarttır. Çünkü

vakit daralmıştır. Çünkü vakia tamam olunca be's-ü yeis tamam olacak, hayra imkân kalmıyacak ve artık

imanın da bir nefi olmayacaktır. Velhasıl âyetteki birinci « **أَمَنْتَ مِنْ قَبْلُ** » fıkrasında iman o

günden mukaddem olmakla mukayyedir. Lâkin kesbi hayr etmiş olsun olmasın imanı sabık demektir.

İkinci « **أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا** » fıkrasında ise iman kesbi hayr ile mukayyedir.

Lâkin gerek iman ve gerek kesib « **مِنْ قَبْلُ** » olmakla mukayyed değildir. İmanı sabıkla kesbi hayre

muhtemil olduğu gibi o günkü iman ile mümkün olduğu takdirde kesbi hayre dahi muhtemeldir. Ve terdid bu

iki mütekabil fıkra beyindedir. Ve işte o gün bunların hiç birisiyle ittisaf etmemiş bulunan kimsenin imanı

aslâ menfaat vermiyecektir. Kesbi hayre mukarin imanı sabık kat'ıyyen makbul ve nâfi', sabık olan imanı

mücerred veya kesbi hayre mukarin iymanı lâhıktan her biri de menfeatten hâlf kalmıyacaktır. «

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» Binaenaleyh iman ve kesbi hayr önceden olmalı,

maamafih her hangi bir vakıai mü'limenin alâimi başlamış da olsa tamam olmadan yesi küllîye düşmemeli,

o zaman olsun derhal iman ile kesbi hayre şıtab etmelidir. Meselâ kıyamet alâmetleri zuhur etmeğe

başlamış da olsa henüz kopub bitmemiş ise iman ile ameli salihden sarfı nazar etmemelidir. Lâkin

mukaddemâ iymanı olmiyanların ve kesbi hayra alışmamış bulunanların o gün bu imkandan da istifâde

edebilecekleri

sh:»2109

çok meşkûktür. Hele küfr-ü tezkibi, dalâl-ü idlâli i'tiyad etmiş olanlar vakıa tamam olub hiç bir şey yapmak

imkânı kalmayınca kadar iman ve hayra yanaşmaz, bunu da atlatacağız sanırlar. Ondan sonra iman

edecek olsalar da imanlarının bir menfeati olmak ihtimali kalmaz. Şimdi onlar bugün gelmiyecek

zanneder ve geleceğini ihbar ve iş'ar eden âyâtullahı tekzip ederler de âyâtı vuku'dan başka hiç bir şeyi

nazarı i'tibare almazlar amma her halde o gün gelecek ve o âyetler de zuhur edecektir. Ey Resul

﴿قُلِ انتظروا انا منتظرون﴾ «muntazır olunuz, biz hiç şübhesiz muntazırız» de.

-Ya'ni siz müşrikler o üç şeyden dilediğinizi gözleyiniz ki ne beklediğinizi göresiniz. Biz mü'minler sizin o

fena akıbetinizi görmek için onlara kemali iman ile muntazırız diye onları inzar ve mü'minleri tebşir eyle.

Filhakıka «Bedr» den itibaren bu inzar-ü tebşirin tahakkuku görülmeğe başlamıştır.

Her halde:

﴿١٥٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنََهُمْ وَكَانُوْا شِيْعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِىْ
شَيْءٍ اِنَّمَا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يَنْبِئُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ
﴿١٦٠﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ اَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ
بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Dinlerini tefrikaya düşürüb de şey'a şey'a olanlar var â, senin onlarla hiç bir alâkan yoktur, onların işi

Allaha kalmıştır, sonra o kendilerine ne ettiklerini haber verir 159 Kim

sh:»2110

bir hasene ile gelirse ona on misli verilir, kim de bir seyyie ile gelirse ona ancak misliyle ceza edilir ve hiç

birine haksızlık edilmez 160

159. ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَارَقُوا دِينَهُمْ﴾ Muhakkak ki dinlerini tefrik edenler: -Dinin ba'zı

ahkâmını tanıyıp ba'zısını tanımayarak parçalayan veya dinlerini tevhidi hakta toplamayıb muhtelif emeller,

ma'budlar, metbu'lar ve türlü türlü yollarla çatalandıran veya din, insanın bâtınına ve ruhuna aiddir.

Zâhirine ve cismaniyatına karışmaz, din, insanın fûlan işine hâkim ise de fûlan işine karışmaz, din başka,

millet başkadır demek gibi bir suretle dinlerini bir çok işlerinden ayıranlar.- Hamze ve Kisaî kiraetlerinde «

﴿فَارَقُوا﴾ okunduğuna göre bu suretlerden biriyle hak dinlerinden ayrılmaya kalkışanlar, icihadlarını

tevhid için değil, tefrik için sarfedenler ﴿وَكَانُوا شِيعًا﴾ ve şey'a şey'a olanlar: Ya'ni her biri ayrı

bir reise ve başka bir hiss-ü hevaya tarafdarlık ederek fırka fırka olub tefrikaya düşenler -ki müşrikler baştan

başta böyle oldukları gibi Yehud ve Nesarâ da böyle olmuşlar ve maatteessüf müslimanlar da her devri

sukutlarında bu hallere düşmüşlerdir. Netekim aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki «Yehudiler yetmiş

bir fırkaya ayrıldı, birinden başka hepsi Haviyededir. Nesarâ yetmiş iki fırkaya ayrıldı birinden başka hepsi

Haviyededir. Ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Birinden başka hepsi Haviyededir.» «O bir dane fırkai naciye kimdir ya Resulâllah» suâline karşı da «onlar benim ve Eshabımın üzerinde gittiğimiz yolda gidenlerdir.» Buyurmuştu. Bundan şu da anlaşılır ki Yehuddan bir, Nesârâdan bir, müslimanlardan bir olmak üzere üç fırkai naciye yoktur. Her zaman için bir fırkai naciye vardır ki o da Peygamberin ve Eshabının yürüdükleri tarıkı hak ve sıratı müstekim olan tevhid yolunda yürüyenlerdir.

Di-

sh:»2111

ğerlerine gelince: ﴿لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾ sen onlardan hiç bir şeyde alâkadar değilsin:

Dinlerini tefrik edenler ve şey'a şey'a olanların tefrikalarından, hallerinden ve felâketlerinden ne mes'ulsün

ne de haklarında Allahdan bir şey sorub istemiye salâhiyyetdarsın, ne onların sana tutunmağa ve gittikleri

yolu sana isnad etmeğe hakları vardır, ne de senin onlara şefaet etmeğe salâhiyyetin.

﴿إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ﴾ Onlara yapılacak iş, tatbık olunacak emir, yalnız Allaha aittir.

Ne yapacağını ancak o bilir. ﴿ثُمَّ يَنْبِئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ sonra zamanı

gelince o onlara ne yaptıklarını haber verecektir, O zaman:

160. ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امْتَالِهَا﴾ Allaha bir hasene ile gelmiş

olana onun on misli hasenat vardır.» -Bâ'zı müfessirîn bu on misil takdirinin bir adedi mahsus ile tahdid

mâ'nasına olmayıb «sen bana bir iyilik yaparsan ben on katını yaparım» denildiği gibi alel'tlak

katlanmadan kinaya olduğuna kail olmuş ve bu babda «

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ
سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ

âyetiyle istidlâl eylemiştir. Diğer müfessirîne göre ise aşere, ekalli beyandır ki lâekall bire on muhakkatır

demek olur ve zâhir olan da budur. Her hangisi olursa olsun demek ki sevab bir istihkaktan ibâret değil bir

tefadduldür. Fadlı ilâhî bir haseneye fazlasıyla kat kat ecr-ü sevâb verecektir. Binaenaleyh hasene ne güzel

şeydir ve rahmeti ilâhiyye ne kadar vasi'dir. Demek ki herkes yaptığı hasenenin her halde bir kaç mislini ve

lâekall on katını alacaktır. Elverir ki yaptığı hasene olsun. Şu halde bir diğerinin daha fazla almasından

dolayı lûtuף ve fadlı ilâhîyi kıskanmağa ve niçin falâna bin verdi de bana on verdi diye i'tiraza kalkışmağa

hak yoktur. ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ﴾ seyyie ile gelmiş olan da

﴿فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا﴾

ancak o seyyienin misliyle cezalanır: -Ya'ni afvolunmayıb cezalandığı zaman fazla değil yaptığı kötülüğün

tam misli bir kötülük ile ceza görür, aynı adaletle muamele edilir. ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ Ve hiç

birine zulmedilmez: Ne erbabı hasenâta yaptıkları hasenâttan eksik ecr-ü sevab verilir, ne de erbabı

seyyiâta seyyiatlarından fazla ceza verilir.- Buna karşı küfür, Dünya gibi muvakkat bir seyyie değil mi? O

halde azabı müebbed cezası bunun nasıl bir misli olur? Bu ceza cürümden fazla olmayacak mı denemez.

Çünkü küfür emri hakkı nefy-ü inkârdır hakkı velev bir lâhza inkâr bile kizbi ebedîdir. Kâfirin her velev bir

lâhza inkâr bile kizbi ebedîdir. Kâfirin her küfrü ve her lahzai küfrü bir seyyiei ebediyyedir. Ta'biri aharle her

hangi bir emri hakka karşı küfür, Allah tealânın rahmetinden ebedî bir inkıtadır. Elbette bu ebedî seyyienin,

ebedî inkıtain cezasıda azabı müdeddedir. Rahmeti ilâhiyyeye vusul için bir müddeti mahdude zarfında

bahşedilen bir fursatı, bir vesileyi külliyyen reddetmek o rahmetten ebediyyen mahrumiyet demek olduğu

ne kadar aşikârdır.

O dinlerini tefrik edenlere:

﴿١٦١﴾ قُلْ إِنِّي هَدَيْتَنِي رَبِّيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا

مَلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٦٢﴾ قُلْ اِنَّ
صَلَاتِيْ وَنُسُكِيْ وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِيْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ ﴿١٦٣﴾
لَا شَرِيْكَ لَهٗ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿١٦٤﴾ قُلْ
اَغْيَرَ اللّٰهُ اَبْغَى رَبًّا وَّهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
اِلَّا عَلَيْهِمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اٰخَرٰى ثُمَّ اِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿١٦٥﴾

sh:»2113

﴿١٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ
بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ
وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٦﴾

Meali Şerifi

De ki: beni, rabbim şeksiz dosdoğru bir yola hidâyet buyurdu, doğru payidâr bir dine, başka dinlerden

sıyrılıb sâde hakka müteveccih haniyf olan İbrâhîmin milletine ki o hiç bir zaman müşriklerden olmadı 161

Benim, de: cidden namazım, ibadetlerim, hayatım, mematım hep rabbül'âlemîn olan Allâh içindir 162 Şeriki

yoktur onun, ben bununla emrolundum ve ben müslimînin evveliyim 163 Allah, de: her şey'in rabbi iken hiç

ben ondan başka rab mı isterim, herkesin kazandığı ancak kendi boynuna geçer, vizir çekecek bir nefis

başkasının vizirini çekmez, sonra hep dönüb rabbınıza varacaksınız, o vakit o size ihtilâf etmekte

bulduğunuz hakikati haber verecek 164 O, odur ki sizi Arzın halîfeleri yaptı ve ba'zınızı ba'zınızın

derecelerle fevkına çıkardı, bunun hikmeti ise sizi size verdiği şeylerde imtihan etmektir, şüphe yok ki

rabbın seriulıkab, yine şüphe yok ki o yegâne gafur, yegâne rahîm 165

161. ﴿قُلْ﴾ şöyle de: ﴿أَنْبِيَّ هَدَيْتَنِي رَبِّيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

muhakkak ki beni rabbım bir sıratı müstekıyme; doğru ve düz bir caddeye ﴿دِينًا قِيمًا﴾ aynı

istikamet olan, dosdoğru bir dine

﴿مَلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيفًا﴾ ya'ni hali haniyf: bir Allaha müteveccih olan İbrahim milletine hidayet etti ﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ﴾ ve İbrahim müşriklerden değil idi. -Onun milletine

intisab iddia eden ehli Mekke ve Yehud ve Nesârâ gibi dini tefrik edenlerden değil idi.

«KIYEMEN» Kıyam ma'nâsına ve mübalâğa suretiyle vasıf bilmasdardır. « قَاف » in fethi ve « يَا »

nın teşdid ve kesriyle « قِيَمًا » kıraetleri de vardır ki pek doğru ve sabit demektir. Bu dini kayyimin hasleti

ameliyyesini hulâsaten beyan için 162. ﴿قُلْ﴾ şöyle de: ﴿اِنَّ صَلَاتِيْ﴾ her halde benim

namazım ﴿وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِيْ﴾ ve ibadetlerim -yâhud kurbanlarım ﴿وَنُسُكِيْ﴾ ve

hayatım ve mematım ﴿لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ﴾ rabbül'âlemîn olan Allahındır. Hepsi Allah

içindir. 163. ﴿لَا شَرِيْكَ لَهُ﴾ onun hiç şeriki yoktur.- Ya'ni her ibadet, her iş bu akide, bu

niyyet ve ihlâs ile yapılmak lazımdır. ﴿وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ﴾ ve ben ancak bununla, bu tevhid-ü

ihlâs ile emrolundum ﴿وَ اَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ﴾ ben ise müslimînin evveliyim, ya'ni Allahın

emrine teslim olanların birincisiyim, en önündeyim. -Bu cümle Hazreti Peygamberin me'mur olduğu evamiri

ilâhiyyeye sūr'ati imtisalini ve o evamirin kendine mahsus olmayıb umumun bunlarla me'mur olduğunu ve

bütün müsliman olanların ona ıktidası lüzumunu beyandır. Kâfirlerin Hazreti Peygambere «ya Muhammed,

gel bizim dinimize dön, Dünya ve Âhret ne istersen biz tekeffül ederiz» ve mü'minlere «geliniz bizim

yolumuza gidiniz, günahlarınız bizim boynumuza olsun» demelerine karşı 164. ﴿قُلْ﴾ de ki

﴿أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغَىٰ رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ﴾ Allah her şeyin

sh:»2115

rabbi iken ben ondan başka bir rab mı istiyeyeceğim?

﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا﴾ halbuki herkes hiç bir şey kazanmaz ki

mes'uliyeti kendi üzerine olmasın ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ hem vebal

yüklenen hiç bir nefis diğerinin vebalini çekmez, -Ya'ni ne günâh yapmakta, ne de cezasını çekmekte

vekâlet, niyabet cereyan etmez. Herkes yaptığı günâhı kendi yapar ve cezasını kendi çeker. Binaenaleyh

birinin diğerine sen şunu şöyle yap da günâhı, cezası yalnız benim boynuma olsun demesi yalandır.

Günâhı yapan yaptığığın cezasını çeker, öyle deyib yalan söyleyen, günâha teşvik eden de bu yalanının, bu

teşvik ve iğfalinin bu fena teahhüdünün cezasını çeker. Başkasının vebalinin yüklenmeyi teahhüd eden bu

yalancı müteahhid kendi teahhüdünün cezasını çekmekle diğerini kurtaramaz. Şurası aşikârdır ki böyle

demek günahın failinden başka kimseye zararı olmaz demek değildir. Ancak her fiil failine nisbet olunur ve

her günâhın alâkadar olanlara alâkaları nisbetinde taallûku bulunur demektir.

﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ﴾ sonra -siz ne kadar ihtilâf ederseniz ediniz- nihayet

hepinizin mercii' rabbınızdır. Cümlelizin rabbınıza bir rücuu, bir dönümü olacaktır. O zaman

﴿فَيْنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ o size ihtilâf etmekte olduğunuz şeyleri

haber verecektir.- O vakit akıbeti görecek, akı kararı seçecek, acıyı tatlıyı tatacaksınız. Binaeanelyh bugün

Dünyâda her hangi bir işi yapacağınız zaman başka düşünceleri, muhtelif dinleri, mezhepleri arzuları

birakınız da yaptığınız yapacağınız fi'lin, sülûk edeceğiniz din-ü mezhebin indallah ne olduğunu düşünerek

ve bu son mes'uliyeti hesab ederek samimî bir niyyet ve ihlâs ile hare-

sh:»2116

ket ediniz 165. ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ﴾ ve o, o Allahdır ki sizi

Arzın haliyfeleri kıldı: -Bu yer yüzünde nice ümmetler gelmiş geçmiş, Hatemül'enbiyanın meb'us olduğu siz

insanlar, siz ümmeti Muhammed, hepsinin halefi olmuş yerlerine ikame edilmiş bulunuyorsunuz. Allahın

bundan böyle yer yüzünde temellük ve tasarruf ve icrayı ahkâm edecek olan me'murları mes'ulleri sizsiniz.

Allah tealâ « **اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيْفَةً** » fermanı ilâhîsinin Âdeme takdir

buyurduğı ve Melâikeye bile nasîb etmediğı bu yüksek makamı şerefe bundan böyle hey'eti

umumiyyenizle sizi nasb edib bu ağır mes'uliyet ve emaneti size tevdi' eyledi

﴿ **وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ** ﴾ ve ba'zınızı diğerinin fevkında derecat ile

yükseltti: bir kısmınızı akl-ü ilim, şeref-ü cah, mâl-ü rızk gibi bir takım hususâtta bir çok derecelerle

diğelerinin fevkına çıkardı ki ﴿ **لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَا اٰتَيْكُمْ** ﴾ size verdiğı şeyler de hepinizi

imtihân etsin, imtihan muamelesi yapsın, verileni mahallinde hüsni isti'mal ile şükr edib etmiyeni temayüz

ettirsin. En güzel amel yapanları istifa eylesin de istikbalde vereceğini ona göre kazancınızla versin.- Bu

âlem böyle bir âlemi imtihan ve müsabakadır ve bu günkü vaz'iyet dünkü imtihanın bir neticesidir. Yarınki

vaz'iyet de bu imtihanın bir neticesi olacaktır. Ve bu suretle ümmeti Muhammed, yalnız kendi efrad ve

sunufu beyninde değil hey'eti mecmuasiyle halef olduğı ümeme salife ile de bir imtihana tabi'dir ve

onlardan ibret alıb müsâbakayı kazanmak ihtiyacındadır. Ve tefavüti meratib bu imtihan ve müsabakanın

levazımındandır. Bunun neticesinde nice yükseklerdeki düşebilir. Ve nice aşağıdakiler çıkabilir. Bunun

için mâfevk mertebede bulunanların tehlikeleri daha çok, mes'uliyetleri daha ağırdır. Binaenaleyh

Dünyada mevki' ve mertebe yüksekliğine mağrur olmamal, bihakkın ça-

sh:»2117

İşmasıdır. Çünkü yüksekten düşmenin acısı daha büyük, küçükten büyümenin zevkı daha yüksektir. Ya

Muhammed! ﴿إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ şüphe yok ki rabbının ıkabı seri'dir. Verdiği

sermayei ni'metin hakkını eda ve şükrünü iyfa etmiyen ehli küfür-ü isyana ne kadar yüksek mevki'de

olurlarsa olsunlar rabbın murad ettiği zaman bir anda belâlarını verir. Zaten her gelecek olan yakındır.

﴿وَأَنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ maamafih yine şüphe yok ki o muhakkak gafur, rahimdir. -Vazifesine

cehdeden, imtihanda muvaffak olmağa çalışan ehli şükr-ü tâatin kusurlarını mağfiret, ayıplarını setir ve

sonunda kendilerini envaı rahmet-ü saadete begâm eyler.- Şimdi bir bu sûrenin Mekke'de nâzil olduğu

zamanı, bir de ondan sonra tarihi islâmın safahatı düşünülürse bu âyetin istikbale müteallık ne kadar

mu'cizeleri ihtiva ettiği ve daha etmekte bulunduğu hiç bir şüpheye mahal vermiyecek surette tezahür eder.

Demek ki b'seti Muhammediyye ile hayatı beşere bütün ümemi salifeyi sebkedecek bir tarihi cedid

açılmıştır.

Sûrei «En'am» burada bitti. Şimdi bu âyetin tazammun ettiği istihlâf ve imtihanın mâzidenberi sureti

cereyanını tasvîr ve tafsîl edecek olan Sûrei «A'rafı» dinleyelim:

